МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра цивільного права та процесу

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
Науково-практичної конференції

присвяченої 55-річчю кафедри
цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ

(Київ, 29 травня 2026 року)

55
РОКІВ
КАФЕДРІ
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
ТА ПРОЦЕСУ

105 РОКІВ
НАВС 2026

КИЇВ, 29 ТРАВНЯ 2026 РОКУ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра цивільного права та процесу

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
науково-практичної конференції
(Київ, 29 травня 2026 року)

Присвяченої 55-річчю
кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх
справ

Київ
2026

УДК 347.1(477)(06)

Редакційна колегія:

Тарасенко О.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Кирдан Б.В., завідувач кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Мироненко В.П., доцент кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 червня 2026 року (протокол № 6).

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

П-685 Правове регулювання приватних правовідносин в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 29 травн. 2026 р.) / [редкол.: О. Тарасенко, С. Чернявський, Б. Кирдан, В. Мироненко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 383 с.

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

СЕРБИН Руслан ……..16

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

АКУЛОВА Ольвія
Імплементація прецедентної практики ЄСПЛ у національне цивільне судочинство: євроінтеграційний вимір ……...17

АЛЬ АСАС Поліна
Обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану: межі допустимості та критерії пропорційності ……...18

АРСЕНЬЄВА Марія
Гендерна рівність в Україні: нормативне закріплення та проблеми практичної реалізації ……...20

БАРОНІН Денис
Наказне провадження як інструмент оптимізації розгляду цивільних справ про стягнення заборгованості за договорами позики та кредиту……..22

БАТРАК Аліна
Проблеми виконання судових рішень у справах про перерахунок пенсій працівникам системи МВС……...24

БЕРЕЖНА Дарія
Особливості реалізації батьківських прав в умовах роздільного проживання через війну……..27

БЕРЕЗОВСЬКА Вероніка
Правове забезпечення раціонального використання землі, як елемент гарантії права громадян на землю …….29

БЕРЕЗОВСЬКА Вероніка
Деякі особливості відкриття спадщини в умовах воєнного стану……31

БЕРШАДСЬКА Катерина
Виїзд дітей за кордон в умовах воєнного стану: правове спрощення та його безпекові виклики …….35

БІЛОУС Тетяна
Приватні правовідносини в Україні та їх адаптація до стандартів ЄС……..37

БІЛЯНСЬКА Наталія
Спадкування в умовах воєнного стану: правові виклики та судова практика ...39

БИЧКОВА Світлана
Окремі питання зловживання процесуальними правами з огляду на перешкоди ефективному судочинству у цивільних справах в умовах воєнного стану ……...42

БОБИК Юлія
Проблема визначення суб'єкта цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ ……..45

БОНДАРЕНКО Ольга
Смарт-контракти як форма цивільно-правового договору ……47

БОНДЮК Андрій
Кадрове забезпечення національної поліції як чинник стійкості держави в умовах сучасних безпекових викликів ……49

БОРОВСЬКА Ірина
Судово-генетична експертиза у справах про визнання батьківства: окремі аспекти удосконалення сімейного та цивільного процесуального законодавства України ……..52

БРИТАВСЬКИЙ Максим
Особливості правового регулювання майнових та особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану ……...55

ВАСИЛЮК Поліна
Попередження корупційних ризиків у сфері соціального забезпечення ……57

ВЕРЕНКІОТОВА Ольга
Ведення реєстру пошкодженого та знищеного майна як частина правового механізму відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту ……60

ВИННИЧУК Андріана
Цивілізоване вирішення корпоративних конфліктів. Судова практика ……63

ВОРОБЙОВА Анастасія
Окремі питання цивільно-правового захисту права власності в умовах збройного конфлікту та окупації ……67

ВОРОТНЮК Дмитро
Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення особливих правових режимів ……..69

ГОДОРОЖА Ольга
Рекодифікація цивільного законодавства України: стратегічні орієнтири, зміст та очікувані результати ……..71

ГОПАНЧУК Василь, МИРОНЕНКО Валентина
Складні життєві обставини як підстава захисту прав дитини ……73

ГОПАНЧУК Василь
Правові наслідки вимушеного розлучення сімей через війну: сімейно-правовий вимір ……...76

ГОРЛАЧУК Анастасія
Колективний договір як інструмент регулювання оплати праці …….78

ГРЕБЕНЮК Микола
Впровадження досвіду сучасних збройних конфліктів у програму підготовки особового складу ……...82

ГРИГОРЕНКО Олена
Нормативне закріплення репродуктивних прав в Україні …….85

ГРІГОЦА Сергій
Особливості здійснення та захисту цивільних прав та інтересів в умовах воєнного стану ……...87

ГУЗЕ Костянтин
Недотримання судами розумних строків судового розгляду в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану: деякі шляхи вирішення проблеми ……...89

ГУЛЯЄВ Євген
Міжвідомча взаємодія під час розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби ……91

ГУСАРОВ Костянтин
Дискусійність безспірності заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг ……....94

ДЕМЕДЮК Марина
Встановлення факту самостійного утримання та виховання дитини особою у цивільному судочинстві України …….....96

ДЕМКІВ Роман
Забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у системі електронного правосуддя під час війни ……...99

ДЕМОЧКО Анастасія
Цивільно-правові механізми відшкодування шкоди, завданої майну громадян внаслідок збройної агресії ……..101

ДЕМЧЕНКО Крістіна
Захист права власності в умовах воєнного стану: правові механізми та гарантії компенсації ……..103

ДЕМ'ЯНЧУК Тетяна
Дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану …….106

ДОРОШЕНКО Надія
Порівняльний аналіз наказного та спрощеного провадження: країна та міжнародний досвід ……108

ДОЦЕНКО Маргарита
Особливості трудових договорів під час воєнного стану ……110

ДРАНА Дар'я
Встановлення факту самостійного виховання дитини батьком: виклики правозастосування в умовах воєнного стану ……113

ЄРЕМЕНКО Анастасія
Докази та доказування в господарському процесі …….115

ЖИЛІН Олександр
Правове регулювання відшкодування матеріальної шкоди, завданої органами державної влади в умовах воєнного стану ……117

ЖОРНОКУЙ Юрій
Чи можна використати корпоративний договір для зміни імперативних приписів законодавства ……..121

ЗАВГОРОДНЯ Валерія
Особливості функціонування земельних правовідносин під час воєнного стану …….123

ЗАІКА Юрій
Проблеми реалізації майнових прав членами сімей загиблих військовослужбовців: правотворчі та правозастосовні аспекти …….125

ЗАЙЦЕВ Олексій
Адаптація доступу до публічних сервісів ЄС в умовах війни ……..127

ЗЕЛЕНЦОВА Кира
Реалізація права на сім'ю в умовах воєнного стану ……..130

ІСКОРОСТЕНСЬКА-ШЛАПАК Дар'я
Особливості спадкування за законом в умовах воєнного стану ……..132

ІСКОРОСТЕНСЬКА Карина
Заповіт подружжя: проблемні аспекти правового регулювання та практики застосування ……134

КИРДАН Богдан
Проблеми правового регулювання використання технологій штучного інтелекту в цивільному судочинстві України ……137

КИРИЛЮК Дмитро
Мета та принципи застосування спеціальних економічних санкцій: співвідношення з основоположними засадами цивільного права……...140

КИРИЩУК Анна
Проблеми міжнародно-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності в цифровому середовищі ……...142

КОВАЛЕНКО Микола
Цивільно-правовий захист та балансування інтересів сторін у процедурі розпорядження майном боржника в умовах воєнного стану ……...144

КОВАЛЬОВА Катерина
Цивільне судочинство під час воєнного стану: особливості реалізації ……..146

КОВАЛЬЧУК Василь
Адаптація спадкового права України до стандартів ЄС в умовах війни: сучасний стан і перспективи ……...149

КОВТУН Денис
Правове регулювання виплат соціальної допомоги сім'ям з дітьми ……...151

КОЛІНКО Ігор
Особливості публічного управління у сфері економічного розвитку…….153

КОЛОМІЄЦЬ Анастасія
Використання штучного інтелекту під час ухвалення судового рішення ……..156

КОЛОМІЄЦЬ Олександра
Оцінка текстових повідомлень як електронних доказів у цивільному процесі …….161

КОПИТОВА Олена
Санкційні обмеження та свобода підприємницької діяльності: проблеми співвідношення ……...165

КОТИСЬКО Вадим
Цифровізація окремих аспектів соціальних відносин ……169

КОШОВИЙ Олексій
Особливості законодавчого визначення криптовалюти: міжнародний та український контекст ……..172

КРАСИЦЬКА Лариса
Удосконалення правового регулювання відносин щодо захисту прав дитини ……..174

КРИВИЦЬКИЙ Юрій
Реформа цивільного права як різновид правової реформи: теоретико-правовий аспект ……...176

КРИВКО Олена
Захист цивільних прав в умовах воєнного стану: особливості поновлення процесуальних строків ……179

КРОЙТОР Володимир
Процесуальні особливості розгляду та вирішення цивільних справ про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України …….181

КУЧЕР Віталій
Поняття права власності в умовах рекодифікації цивільного законодавства ..184

ЛЕВИЦЬКА Вікторія
Специфіка укладання та розірвання шлюбу в умовах воєнного стану ……...187

ЛЕВКІВСЬКИЙ Юрій
Доктринальні підходи до визначення поняття «експерт з питань права» у цивільному процесі України ……..189

ЛЕМИК Роксолана
Правові гарантії забезпечення медичною допомогою внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану ……192

ЛИТВИНЕНКО Євгенія
Рекодифікація цивільного законодавства України: сучасні виклики ……194

ЛОБУНЕЦЬ Максим
Листування в месенджерах (viber, telegram) у доказуванні в цивільному судочинстві ……..196

МАЗУР Вікторія
Заробітна плата як об'єкт спільної сумісної власності подружжя в умовах воєнного стану ……199

МАКОВІЙ Віктор
Окремі питання правового регулювання давності у транзитивний період існування українського цивільного права ……202

МАКОВЕЙ Вікторія
Реформування правового регулювання пенсійного забезпечення: виклики сьогодення ……...204

МАМОЯН Таміла
Роль договорів медичного страхування у забезпеченні права на охорону здоров'я під час війни ……206

МЕЛЬНИК Софія
Доктрина «плодів отруйного дерева» в цивільному процесі України ……208

МЕЛЬНИЧУК Вікторія
Заохочення працівників як інструмент мотивації та підвищення трудової активності: правові та управлінські аспекти ……212

МЕНДЖУЛ Марія
Книга 6 «Сімейне право» у оновленому ЦК України: які зміни очікувати у регулюванні сімейних відносин? ……...216

МАРЧЕНКО Карина
Забезпечення права на працю в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти ……218

МАРЧЕНКО Карина
Гарантії здійснення цивільних прав у період воєнного стану ……...221

МАХІНЧУК Віталій
Особливості правового регулювання обліку та фіксації пошкодженого майна судової системи в умовах воєнного стану …….224

МЕД Анастасія
Правове регулювання спадкування майна безвісно відсутніх осіб в умовах воєнного стану …….226

МИКОЛАЄЦЬ Вікторія
Гострайтинг як соціально-правове явище та проблема його правової кваліфікації ……..228

МИРОНЕНКО Валентина
Особливості призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника в сучасних умовах ……..230

МОРОЗ Ольга
Проблемні аспекти істотних умов цивільно-правового договору ……..233

НОЧОВНА Катерина
Відповідальність за поширення недостовірної інформації під час війни ……...235

ПАВЛІЧЕНКО Владислава
Особливості спадкування в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вирішення ……237

ПАЛАМАРЧУК Іван
Питання управління активами у вигляді майнових прав інтелектуальної власності ……..241

ПАРАСЮК Василь, ТИЩЕНКО Софія
Відповідальність держави за шкоду, завдану збройною агресією: національний і міжнародний вимір …….243

ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій
Особливості здійснення спрощеного позовного провадження в умовах воєнного стану ……246

ПИЛИПЕНКО Світлана
Основні новели проєкту нового Цивільного Кодексу України щодо діяльності суб'єктів підприємництва ……...248

ПОБЕРЕЖЕЦЬ Аліна
Проблеми міжнародно-правового регулювання спадкових відносин ……250

ПОЛІШКО Наталія
Особливості регулювання трудових правовідносин у період воєнного стану: приватноправовий аспект ……...253

ПОЛЮХОВИЧ Анастасія
Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та судова практика ……..256

ПРЕДМЕСТНІКОВ Олег, ТІХОНОВ Анатолій
Захист прав приватних осіб через реєстр збитків для України ……259

ПРОТАСОВ Денис
Особливості реалізації цивільних прав внутрішньо переміщених осіб ……..262

РЕЗНІЧЕНКО Семен
Посідання та окупація у речовому праві за концептом оновлення ЦК України ……..265

РИЖЕНКО Ірина
Професіонал як учасник цивільних правовідносин за проєктом ЦК України: теоретико-правовий аналіз ……267

САВЧЕНКО Вікторія
Загальні засади соціального захисту родин осіб безвісно відсутніх за особливих обставин ……...270

САМОЙЛЕНКО Георгій
Захист житлових прав: сучасні підходи ……...273

САФРОНОВ Кирило
Відповідальність за шкоду, завдану ШІ або автоматизованими системами …..274

СВИСТУН Іван
Привід свідка у цивільному судочинстві як захід процесуального примусу: проблеми практичного застосування ……278

СЕРЕДНИЦЬКА Інга, ЦЕРКОВНА Олена
Цифровізація здійснення сімейних прав в умовах воєнного стану: ризики автентичності волевиявлення ……280

СИНЕЛЬНИКОВ Євген
Особливості розподілу батьківської влади й відповідальності ……...282

СОБКОВИЧ Віталій
Процесуальні особливості розірвання шлюбу в умовах воєнного стану: виклики окупації та міграції ……..286

СКРИНИК Мирослава
Існування реальної загрози як умова відшкодування шкоди ……...289

СОРОКА Ігор
Свобода підприємницької діяльності в умовах воєнного стану ……..292

СТЕПАНОВ Сергій
Окреме провадження як процесуальна форма встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах дії воєнного стану ……294

СТОЛЯРОВА Аліна
Баланс інтересів при відеозйомці в умовах воєнного стану: приватність і національна безпека ……296

СТОЯН Кіра
Трудовий договір та цивільно-правові договори у сфері праці: критерії розмежування ……..298

СТУКАЛО Наталія
Доказування медичних деліктів у цивільному судочинстві України ……301

ТИМЧИШИН Павло
Відшкодування моральної шкоди у разі незаконного поширення персональних даних у цифровому середовищі ……304

ТИМОШЕНКО Богдан
Проблеми відшкодування шкоди, завданої внаслідок війни ……...307

УГРИНОВСЬКА Оксана
Мирова угода як процесуальний інструмент захисту інтересів дитини: аналіз судової практики ……309

ХАНДУСЕНКО Олександр
Соціальне забезпечення Сінгапуру: досвід для України ……313

ХІЗАНОВ Олексій
Спадкування майна осіб, які зникли безвісти або загинули внаслідок збройної агресії рф ……..316

ЦАРЮК Валерія
Проблемні питання спадкування за правом представлення ……...320

ФЕДОСЄЄВА Тетяна
Альтернативи шлюбу: законодавчі перспективи та виклики воєнного стану ...323

ФЛОРЕНКО ГАННА
Дистанційна робота як нова форма організації праці ……...327

ЧЕРЕМИС Денис
Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: на прикладі Черкаської області ……..331

ЧИРВА Владислава
Реформа апеляційного та касаційного перегляду: тенденції та міжнародний досвід ……334

ЧЕПІК Артем
Юрисдикційні імунітети держави у спорах про відшкодування шкоди фізичним особам: сучасна практика та тенденції ……..336

ЧУРПІТА Ганна
Захист авторського права на комп'ютерну програму в порядку цивільного судочинства: проблеми визначення суб'єктного складу цивільної справи ……338

ШАПОВАЛ Володимир
Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф: проблеми цивільного судочинства та шляхи їх вирішення …….343

ШАПОВАЛ Леся
Межі диспозитивності у сімейних спорах: нікчемність відмови від дитини ….345

ШАРАПАНІВСЬКА Руслана
Примусове вилучення земельних ділянок для суспільних потреб в умовах воєнного стану: правові виклики та шляхи оптимізації ……...348

ШАРАФУНДІНОВА Тамара
Державна соціальна допомога особам, які мають правовий статус внутрішньо переміщених ……350

ШАФОРОСТ Аліна
Приватно-правове регулювання призначення соціальної допомоги малозабезпеченим та багатодітним сім'ям в Україні ……....352

ШЕЛЕПА Анатолій
Інститут процесуальної співучасті у цивільному процесі України …….355

ШЛЯГА Вікторія
Дослідження та оцінка скріншотів як доказів у цивільному процесі ……357

ЮНІНА Марина, ЧЕПІК Артем
Колізійне регулювання міжнародних трудових відносин українців за кордоном в умовах тимчасового захисту в ЄС ……..360

ЮРДИК Іван
Правові механізми відновлення земель, пошкоджених внаслідок бойових дій …….362

ЯКОВЕЦЬ Анастасія
Цифрова трансформація приватного права України в умовах воєнного стану ……....367

ЯЩУР Павло
Відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації в мережі інтернет ……369

ЗАХАРЧУК Анна
Окремі питання прийняття спадщини в умовах воєнного стану ……...373

СКРИННІКОВА Катерина
Окремі питання захисту права власності на майно в умовах воєнного стану в Україні ……..376

БАЖАНОВА Вікторія
Окремі зміни до законодавства України щодо захисту права власності, прийняті в умовах воєнного стану …….378

ОСКАЛЕНКО Юлія
Докази і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу ……..380

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

СЕРБИН Руслан Андрійович
ректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

Шановні колеги, науковці, практики, здобувачі освіти та гості конференції!

Щиро вітаю учасників Науково-практичної конференції «Правове регулювання приватних правовідносин в умовах воєнного стану», присвяченої 55-річчю кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ.

Для нас є честю об'єднати наукову спільноту, представників органів державної влади, закладів вищої освіти, правничої професії та всіх, хто своєю діяльністю сприяє розвитку правової науки й утвердженню принципу верховенства права в Україні.

Сьогодні питання функціонування та трансформації приватних відносин набуває особливої уваги. Умови воєнного стану поставили перед державою, суспільством і правовою системою нові завдання, які потребують наукового пізнання та вироблення ефективних механізмів правового регулювання. Особливої актуальності набувають питання захисту цивільних прав, забезпечення доступу до правосуддя, реалізації сімейних, трудових, спадкових та інших приватноправових відносин в умовах воєнного стану.

Упродовж 55 років кафедра цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ послідовно формує наукові традиції, здійснює підготовку висококваліфікованих фахівців і бере активну участь у розвитку національної правничої науки та практики. Проведення цієї конференції є продовженням багаторічної академічної традиції професійного діалогу та відкритої наукової дискусії.

Переконаний, що представлені доповіді, наукові ідеї та результати досліджень сприятимуть удосконаленню законодавства України, розвитку правозастосовної практики та формуванню нових підходів до вирішення актуальних проблем приватного права в сучасних умовах.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, змістовних дискусій та нових наукових досягнень.

Слава Україні !

АКУЛОВА Ольвія Юріївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР

Вступ України до Ради Європи та ратифікація у 1997 році Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) стали фундаментальними кроками інтеграції до європейського правового простору. Це визнало юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та надало громадянам право звертатися до нього за умови вичерпання внутрішніх засобів захисту [3]. Дослідження прецедентної практики ЄСПЛ є критично важливим для вдосконалення національного цивільного судочинства та забезпечення прав людини [5].

Законодавство України чітко закріплює статус рішень ЄСПЛ. Відповідно до ч. 4 ст. 10 ЦПК України та ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди при розгляді справ зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [1; 2].

Вплив прецедентної практики ЄСПЛ на цивільне судочинство є багатовимірним і полягає у такому:

- встановлення високих стандартів дотримання прав людини;
- сприяння тлумаченню національного законодавства у світлі міжнародних норм, що критично важливо за наявності правових прогалин;
- стимулювання реформування правової системи та наближення її до стандартів ЄС;
- можливість прямого посилання судів на рішення ЄСПЛ, що допомагає виявляти та усувати типові судові помилки [4].

Особливе значення має реалізація статті 6 Конвенції («Право на справедливий суд»), яка гарантує ефективний доступ до правосуддя. Вона передбачає реальну можливість ініціювання цивільного провадження та оскарження порушень. Право на доступ до суду не є абсолютно безмежним і може підлягати обмеженням, проте вони не повинні порушувати самої суті цього права [3].

Отже, вплив судової практики ЄСПЛ на цивільне судочинство в Україні виявляється у кількох аспектах. Насамперед, рішення ЄСПЛ встановлюють

стандарти дотримання прав людини, які мають бути враховані національними судами при розгляді справ. Крім того, звернення до ЄСПЛ забезпечує додатковий захист прав людини на міжнародному рівні, оскільки громадяни України можуть скористатися цим механізмом після вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту. Загалом, практика ЄСПЛ відіграє роль в інтерпретації українськими судами національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів, що особливо важливо у випадках, коли внутрішнє законодавство містить неточності або прогалини.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV URL: // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top.
4. Романюк Д.С. Судова практика як джерело права України. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/153-1.pdf.
5. Малишев Б.В. Прецедентне право. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В.Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2017. Т. 3. Загальна теорія права. С. 605–609.

АЛЬ АСАС Поліна Ахмадівна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДОПУСТИМОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ПРОПОРЦІЙНОСТІ

Право на свободу пересування є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у статті 33 Конституції України. Воно включає можливість вільного пересування територією держави, вибору місця проживання та виїзду за межі країни

[1]. На міжнародному рівні це право гарантується статтею 13 Загальної декларації прав людини, статтею 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтею 2 Протоколу №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року в державі було введено воєнний стан відповідно до Указу Президента України №64/2022 [3]. Воєнний стан є особливим правовим режимом, який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини для забезпечення оборони держави та захисту національної безпеки.

Правовою основою обмеження свободи пересування є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно зі статтею 8 цього Закону, військове командування та військові адміністрації мають право встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати пересування громадян та транспортних засобів, а також проводити перевірку документів [4]. На практиці це проявляється у запровадженні комендантської години, функціонуванні блокпостів, евакуації населення із зон бойових дій та тимчасовому обмеженні виїзду військовозобов'язаних чоловіків за межі України.

Одним із ключових критеріїв оцінки законності таких обмежень є принцип пропорційності. Він означає необхідність забезпечення балансу між інтересами держави та правами людини. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що втручання держави у права особи допускається лише за умови, що воно передбачене законом, переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві [5].

У зв'язку з цим обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану повинні відповідати кільком основним критеріям. По-перше, вони мають бути законними, тобто прямо передбаченими законодавством. По-друге, такі заходи повинні переслідувати легітимну мету – захист національної безпеки, територіальної цілісності та життя населення. По-третє, обмеження повинні бути необхідними та пропорційними реальному рівню загрози. Крім того, вони мають бути тимчасовими та діяти лише протягом строку воєнного стану.

Важливе значення має також судовий контроль за діяльністю органів державної влади. Громадяни повинні мати можливість оскаржувати незаконні або непропорційні обмеження прав людини. Саме судовий захист є гарантією дотримання принципу верховенства права навіть у кризових умовах.

Отже, обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану є необхідним засобом забезпечення обороноздатності держави. Водночас такі обмеження можуть вважатися правомірними лише за умови їх відповідності принципам законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості. Дотримання цих критеріїв дозволяє зберегти баланс між потребами держави та захистом прав людини навіть в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.
5. Case of Khlyustov v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of 11 July 2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int.
6. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2007. 848 с.

АРСЕНЬЄВА Марія Віталіївна,
здобувачка вищої освіти
Інституту права та безпеки
Одеський державний університету внутрішніх справ
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Попри законодавче закріплення принципу гендерної рівності у сфері праці, її практична реалізація залишається неповною та у значній мірі формалізованою, зокрема через збереження гендерних стереотипів, дискримінаційних практик та неформальних бар'єрів, що зберігаються і в умовах воєнного стану.

В Україні права жінок щодо праці законодавчо закріплені, зокрема в Конституції України (а саме в ст. 24, 43), яка гарантує рівні права та свободи жінок щодо праці; в Кодексі Законів «Про працю» (ст. 2 прим. 1), яка забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці залежно від статі; та Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який загалом встановлює рівні права жінок та чоловіків у різних сферах життя, забороняє дискримінацію та встановлює механізми врегулювання рівності між жінками та чоловіками [1, 2, 3].

Проблема гендерної рівності існує насамперед на психологічному рівні: в світі не перестають існувати стереотипні погляди щодо ролі жінок у професійних сферах та взагалі їх можливостях у сфері праці. Постійно постають питання щодо кваліфікації жінок в окремих сферах. Це зумовлено тим, що у чоловіків та взагалі в самому суспільстві, як вказала науковиця Шиманська О. П., «минулий досвід впливає на те, що відбувається в межах ринку праці в теперішньому часі» [4, ст. 214-

220]. В нашому сучасному суспільстві недостатньо розвинули поняття «гендерна рівність», особливо у сфері праці, оскільки кожен інтерпретує цю назву під себе шукаючи вигоду, незважаючи що таке поняття може бути неправильним та порушувати права іншої особи. Як от наприклад ситуації, коли роботодавець формально не відмовляє жінці у працевлаштуванні, але на практиці надає перевагу чоловікам через упередження щодо «декретних відпусток» або «меншої надійності», тим самим порушуючи принцип рівного доступу до праці.

Через гендерні стереотипи щодо можливостей жінок у сфері праці виникає така проблема як «харасмент». Словник гендерних термінів чітко визначає, що харасмент (від англ. «harassment» - переслідування, домагання) - це «форма дискримінації, яка включає будь-яку небажану та настирливу фізичну і словесну поведінку, що ображає або принижує людину або порушує недоторканність її приватного життя» [5]. Зокрема під час співбесід або перебування в трудовому колективі, коли роботодавці чи колеги допускають недоречні запитання особистого характеру, натяки або поведінку, що має принизливий чи тиснучий характер. Часто ставлять питання та закиди типу «чи плануєте завагітніти найближчим часом?», «чи маєте малолітніх дітей?», «Ця робота досить складна для жінки», «У вас приємна зовнішність, це теж плюс для роботи» та ін.

Як зазначає Марценюк Т.О., у сучасний воєнний період в Україні спостерігається активізація забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до військової освіти та служби в секторі безпеки і оборони. Водночас зберігаються системні бар'єри для жінок, зокрема гендерні стереотипи, випадки дискримінації, обмеження кар'єрного зростання та прояви сексуальних домагань. Це свідчить про те, що процес реалізації гендерної рівності у військовій сфері залишається складним і потребує подальшого вдосконалення та практичного впровадження відповідних принципів [6, ст. 52-54]. На цьому питанні також наголосив науковець Тінін Д. Г., який звертає увагу на те, що окрім формального розширення доступу жінок до військової освіти, важливим залишається питання реального подолання неформальних бар'єрів у військовому середовищі. Зокрема, йдеться про трансформацію військової культури, зміну управлінських практик та формування середовища, вільного від гендерних упереджень, що є ключовою умовою ефективної реалізації принципу рівності [7, ст. 433-436].

Автор наукової статті Назарчук А.В. вважає, що реалізація гендерної рівності у сфері державної служби полягає у забезпеченні рівного правового статусу та рівних можливостей жінок і чоловіків під час проходження служби, зокрема щодо доступу до державних посад, умов праці, професійного розвитку та кар'єрного зростання. Окрім цього, важливим є гарантування рівної участі представників обох статей у процесі прийняття управлінських рішень та недопущення дискримінації за ознакою статі. Досягнення цих цілей, на думку автора, має забезпечуватися через ефективну державну гендерну політику, впровадження гендерного аудиту та системний моніторинг дотримання принципу рівності в органах державної влади [8, с. 312–314]. Автор цілком правильно наголосив щодо розвитку питання впровадження гендерної рівності у сфері державної служби, оскільки гендерні стереотипи ще продовжують існувати та заважати розвитку суспільства щодо поваги до прав жінок. Ще існують

такі проблемні вислови як: «Декрет - і кар'єра закінчена! Навіщо взагалі призначати жінку на управлінську посаду?», «Жінки не здатні приймати складні управлінські рішення», «Та вона отримала цю посаду завдяки зовнішності, які там знання?» та ін. Це застарілі погляди потрібно усувати задля майбутнього, де буде існувати повага до кожної особи, яка хоче працювати, незважаючи на її стать.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 02.05.2026).
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 02.05.2026).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 02.05.2026).
4. Шиманська О. П. Проблеми гендерної рівності на ринку праці. *Вісник економіки*. 2024. № 2. С. 214–220. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/4792d7d6-ed17-4b60-b1ea-30af32b76986/content (дата звернення: 03.05.2026).
5. Шевченко, З. В. (Уклад.). (2016). Словник ґендерних термінів. Черкаси: видавець: Чабаненко Ю. URL: https://a-z-gender.net/ua/xarasment.html
6. Марценюк Т. Залучення жінок до військової освіти в україні. *Наукові записки наукма. соціологія*. 2023. Т. 6. С. 52–54. URL: https://nrps.ukma.edu.ua/article/view/291820/285132 (дата звернення: 03.05.2026).
7. Тінін Д. Деякі аспекти гендерної рівності у воєнний час: як війна змінює роль жінок у суспільстві. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 433–436. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297110/290044 (дата звернення: 03.05.2026).
8. Назарчук А. В. Змістовно-понятійна характеристика гендерної рівності у державній службі. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2024. № 83. С. 312–314. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/310111/301478 (дата звернення: 03.05.2026).

БАРОНІН Денис Борисович,
кандидат юридичних наук
суддя Індустріального районного суду міста Харкова,
м. Харків

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ДОГОВОРАМИ ПОЗИКИ ТА КРЕДИТУ

У 2025 році судова система України продовжувала стикатися з вкрай високим рівнем понаднормового навантаження на суддів [1]. Це призводить до збільшення

тривалості розгляду справ та, відповідно, знижує якість доступу до правосуддя в Україні.

Водночас, в умовах відбиття тривалої повномасштабної російської агресії, зменшення кількості населення України та гострого бюджетного дефіциту, українська держава не може вирішувати проблему надмірного судового навантаження виключно шляхом добору нових осіб на посади суддів. Для комплексного вирішення цієї проблеми необхідно знайти способи зменшення рівня судового навантаження, які, з одного боку, дозволять запровадити більш швидкі та економні судові процедури, а з іншого боку, не завдадуть шкоди доступу людей до правосуддя.

Упродовж 2025 року місцеві суди розглянули в порядку позовного провадження 356 тисяч справ щодо позик, кредитів та банківських вкладів, що складає більше половини від всіх справ позовного провадження [2, с. 6-7]. Згідно з даними в Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2025 рік лише близько 5 тисяч справ цієї категорії стосуються банківських вкладів, а всі інші справи виникають саме з правовідносин позики та кредиту.

Тобто, понаднормове навантаження на суддів місцевих загальних судів значною мірою обумовлено стрімким збільшенням кількості справ щодо позики та кредиту. Згідно з чинною редакцією Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК) вищевказана категорія справ може розглядатися лише за правилами найбільш складного та тривалого виду провадження - позовного провадження.

Однак, найбільш ефективною судовою процедурою у цивільному судочинстві в аспекті поєднання швидкості та економії є не позовне, а наказне провадження. Згідно з ч. 3 ст. 19, ст. 167 ЦПК наказне провадження призначене для розгляду протягом п’яти днів справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

Отже, з метою досягнення суттєвої процесуальної економії та зменшення навантаження на суди, доцільно було б передбачити у ЦПК можливість розгляду справ щодо стягнення заборгованості за позикою та кредитом в порядку наказного провадження. Такі зміни у процесуальному законодавстві також позитивно вплинуть на додаткові аспекти державної правової та фінансової політики, зокрема:

1) гармонізують законодавство України та українську судову практику з правовими нормами Європейського Союзу, де Регламентом ЄС № 1896/2006 від 12 грудня 2006 року передбачена видача національними судами аналогу судового наказу - Європейського платіжного ордера (European Payment Order) у транскордонних справах щодо грошових вимог, які виникають, в тому числі, з договорів кредиту та позики [3];

2) сприятимуть швидкому зменшенню обсягу непрацюючих кредитів (Non-performing loans, NPLs), що є одним з євроінтеграційних зобов’язань України, пов’язаним із дотриманням економічних критеріїв вступу до Європейського Союзу [4, с. 2].

Звичайно, слід передбачити чіткі процесуальні фільтри для розгляду наведеної категорії справ в порядку наказного провадження. З урахуванням змісту пункту 5.9 рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023

[5] та зумовлених цим рішенням законодавчих змін до ч. 6 ст. 19 ЦПК, для розгляду справ щодо стягнення заборгованості за позикою та кредитом в порядку наказного провадження доцільно встановити розмір ціни позову у сумі, що не перевищує тридцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Список використаних джерел

1. Інформація Ради суддів України про показники часу, необхідного для розгляду справ і матеріалів за 2025 рік, URL: https://rsu.gov.ua/mzs-2025_4-maps (дата звернення: 09.05.2026).

2. Аналітичний огляд Верховним Судом стану здійснення цивільного судочинства у 2025 році, URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analyz_KCS_2025.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

3. Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure URL: https://publications.europa.eu/resource/cellar/3c11bbb1-7c91-40fa-a124-1f5f3ead614e.0020.02/DOC_29 (дата звернення: 10.05.2026).

4. Аналітична записка Дослідницької служби Верховної Ради України від 09 лютого 2026 року, URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/34020.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

5. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10_r_2_2023_0.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

БАТРАК Аліна Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ПЕРЕРАХУНОК ПЕНСІЙ ПРАЦІВНИКАМ СИСТЕМИ МВС

У системі права соціального забезпечення України одним із найважливіших та концептуально складних інститутів виступає пенсійне забезпечення осіб, які присвятили своє життя службі в органах Міністерства внутрішніх справ. Відповідно до статті 1 Конституції України, наша держава проголошена соціальною та

правовою, що покладає на неї позитивний обов'язок гарантувати гідний рівень життя своїм громадянам, особливо тим, хто виконував специфічні функції щодо захисту правопорядку та безпеки суспільства, пов'язані з підвищеним ризиком для життя і здоров'я. Базовим нормативно-правовим актом, що регулює ці правовідносини, є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09 квітня 1992 року № 2262-XII. Відповідно до положень статей 43, 51 та 63 цього Закону, держава гарантує пенсіонерам органів внутрішніх справ безумовне право на перерахунок раніше призначених пенсій у разі зміни розміру грошового забезпечення або введення нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій для відповідних категорій діючих працівників [1]. Цей механізм покликаний забезпечити дотримання принципу рівності та соціальної справедливості, не допускаючи диспропорції у пенсійному забезпеченні колишніх правоохоронців різних років звільнення.

Водночас, як свідчить практика застосування норм права соціального забезпечення, наявність фундаментальних законодавчих гарантій не забезпечує їхньої автоматичної та безперешкодної реалізації. На сьогодні в Україні сформувалася масова та системна проблема відмови територіальних органів Пенсійного фонду України здійснювати такий перерахунок добровільно та в повному обсязі. Органи Пенсійного фонду здебільшого посилаються на формальні підстави, зокрема на відсутність спеціальних постанов Кабінету Міністрів України щодо виділення додаткових коштів або на скасування певних підзаконних актів. Унаслідок цього штучно створюється ситуація, коли матеріальна норма права існує, але процедурний механізм її реалізації блокується державою в особі її уповноважених органів. Це призводить до масового порушення соціальних прав і змушує десятки тисяч пенсіонерів системи МВС звертатися до адміністративних судів як до останньої інстанції для відновлення справедливості. З точки зору доктрини права соціального забезпечення, судовий захист у цій категорії справ стає не просто додатковою гарантією, а ключовим механізмом реалізації суб'єктивного права на належне пенсійне забезпечення.

Проте ухвалення справедливого рішення суду та набрання ним законної сили є лише першим етапом правозастосовного циклу. Найбільш критичною, тривалою та проблемною стадією виступає саме його фактичне виконання. Системне недофінансування видатків Пенсійного фонду України та хронічні недоліки у формуванні державних бюджетних асигнувань призводять до катастрофічної ситуації, коли рішення судів залишаються невиконаними роками. Держава, замість негайного виконання рішень, створює штучні реєстри та так звані «бюджетні черги» для виплати заборгованостей за судовими рішеннями, що фактично заморожує соціальні виплати на невизначений термін. Як зазначається у сучасних фахових наукових дослідженнях з права соціального забезпечення, зокрема у працях І. О. Хомич, використання підзаконної нормотворчості створює штучні бар'єри у фінансуванні та слугує інструментом для відтермінування виконання рішень судів, що прямо суперечить нормам пенсійного законодавства [2]. Водночас М. М. Шумило та Я. В. Сімутіна у своїх дослідженнях наголошують на важливості безперешкодної реалізації механізму захисту соціальних прав, що формується

судовою практикою, оскільки соціальні виплати мають довічний характер, і їх тривале блокування є неприпустимим порушенням фундаментальних принципів соціальної держави [3].

Підсумовуючи викладене, на мою думку, для кардинальної зміни ситуації та реального відновлення порушених прав колишніх працівників системи МВС необхідне не просто збільшення фінансування, а докорінна реформа механізму примусового виконання рішень проти держави.

По-перше, вкрай необхідно закріпити на законодавчому рівні дієвий інститут персональної майнової та суворої дисциплінарної відповідальності посадових осіб територіальних управлінь Пенсійного фонду України за безпідставне зволікання з виконанням рішень суду.

По-друге, слід концептуально змінити процедуру фінансового забезпечення виконавчого провадження. Потрібно відмовитися від практики очікування окремих бюджетних перерахувань на рахунки Пенсійного фонду та запровадити механізм прямого, автоматичного та безспірного списання коштів органами Державної казначейської служби України для задоволення соціальних вимог пенсіонерів. Для цього у Державному бюджеті України повинна формуватися окрема, захищена та недоторканна цільова стаття видатків, призначена виключно для виконання рішень судів соціальної спрямованості. Лише такий жорсткий перехід від декларативних обіцянок до реального механізму примусового виконання, підкріпленого активним інститутом судового контролю, здатний повернути ефективність нормам права соціального забезпечення.

Список використаних джерел

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 14.05.2026).

2. Хомич І. О. Постанови Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821 та від 17.09.2025 № 1152 як інструмент чи бар'єр у виконанні судових рішень щодо призначення та перерахунку пенсій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2025. Вип. 81. С. 112–118.

3. Шумило М. М., Сімутіна Я. В. Транскордонність як ознака довічних соціальних (пенсійних) виплат. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2021. Вип. 63. С. 185–189.

БЕРЕЖНА Дарія Євгеніївна,
здобувач вищої освіти інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса
Науковий керівник:
СЕРЕДНИЦЬКА Інга Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ РОЗДІЛЬНОГО ПРОЖИВАННЯ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році спричинило масове вимушене розділення сімей через евакуацію, мобілізацію, бойові дії та окупацію. Один або обидва батьки опинилися в різних регіонах країни, за кордоном чи на тимчасово окупованих територіях. Це суттєво ускладнює реалізацію батьківських прав і обов'язків, передбачених Сімейним кодексом України [1], хоча фізичне розділення не скасовує принципу рівності матері й батька щодо дитини. При цьому основним залишається принцип забезпечення найкращих інтересів дитини (ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, ст. 5 СК України), який визначає ключові рішення щодо місця проживання, порядку спілкування та участі у вихованні.

У мирний час батьки, які живуть окремо, вирішують питання виховання дитини через добровільні угоди або судові рішення, які регламентують графік зустрічей, виплату аліментів та місце проживання дитини. Однак у період війни виникають додаткові виклики: питання безпеки дитини, доступ до засобів зв'язку та її психологічний стан стають ключовими факторами. Судова практика Верховного Суду та наукові дослідження підкреслюють, що сам факт воєнного стану чи перебування одного з батьків на військовій службі не може бути єдиною підставою для визначення місця проживання дитини з іншим батьком [2, с. 67]. Суд зобов'язаний оцінювати обставини в сукупності – рівень загрози в регіоні, емоційний стан дитини, умови проживання, можливість забезпечення нормального розвитку та збереження контактів з обома батьками [3, 4].

Актуальний Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду підтверджує: воєнний стан враховується при оцінці безпеки, але не створює автоматичної презумпції на користь жодного з батьків. Перебування дитини за кордоном з одним із батьків через евакуацію не позбавляє іншого батьківських прав і не є перешкодою для реалізації права на спілкування, якщо таке спілкування відповідає інтересам дитини [5]. Українські суди зберігають юрисдикцію навіть якщо дитина фізично перебуває за кордоном.

Реалізація права на спілкування та участь у вихованні в умовах війни часто відбувається у дистанційній формі (відеодзвінки, онлайн-навчання, обмін

фото/відео). Однак суди вимагають доказів, що такий формат не шкодить психологічному розвитку дитини та не є формальністю. Якщо один із батьків без об'єктивних причин перешкоджає спілкуванню, посилаючись лише на воєнні обставини, це може кваліфікуватися як ухилення від батьківських обов'язків [6, 7].

Війна також загострює питання визначення місця проживання дитини. Типовими є ситуації, коли один батько евакуював дитину в безпечніший регіон або за кордон, а інший вимагає повернення. Судова практика 2025–2026 років показує індивідуальний підхід: Постанова КЦС ВС від 28 січня 2026 року у справі № 761/28549/23 – місце проживання дітей може бути визначено за кордоном (Німеччина), якщо це відповідає їхнім найкращим інтересам. Закон не пов'язує місце проживання дитини виключно з територією України; Постанова КЦС ВС від 04 червня 2025 року у справі № 759/11905/23 – позов військовослужбовця про визначення місця проживання дитини може бути визнано зловживанням правом, якщо його метою є отримання підстав для звільнення з військової служби, а не захист інтересів дитини; Постанова КЦС ВС від 12 березня 2025 року у справі № 487/2960/23 – тимчасовий виїзд дитини за кордон не повинен використовуватися для обмеження спілкування.

Психологічний аспект набуває особливого значення. Діти, розлучені з одним із батьків через війну, часто переживають стрес і тривогу. Батьки зобов'язані підтримувати емоційний зв'язок, а суди – враховувати висновки органів опіки, психологів та думку дитини (з урахуванням віку).

Таким чином, війна суттєво ускладнює реалізацію батьківських прав через роздільне проживання сімей. Основні принципи сімейного права – рівність батьків і пріоритет найкращих інтересів дитини – залишаються незмінними. Реалізація цих прав у воєнних умовах вимагає гнучкості, відповідальності та активної співпраці батьків, судів і органів опіки для збереження сімейних зв'язків і мінімізації негативних наслідків для дитини.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21-22. ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

2. Гарасимів Т.З., Ліщинська Ю.Ю. Визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 86: частина 2. С. 65–70. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/12-1.pdf

3. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у спорах щодо визначення місця проживання дитини (грудень 2023 – січень 2026 рр.). Верховний Суд України, 10.03.2026. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_mistse_prochyvannia_dutunu.pdf

4. Постанова ВС від 27.09.2023 у справі № 295/15287/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967280

5. Постанова Верховного Суду від 06 листопада 2024 року у справі № 756/8947/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122908182

6. Війна, розлука і діти: як суди вирішують спори про батьківські права. Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. 09.05.2025. URL: https://unba.org.ua/news/10261-vijna-rozluka-i-diti-yak-sudi-virishuyut-spori-pro-bat-kivs-ki-prava.html

7. Постанова Верховного Суду від 12 березня 2025 року у справі № 487/2960/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933057

БЕРЕЗОВСЬКА Вероніка В'ячеславівна
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільних правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАРАНТІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗЕМЛЮ

Правове забезпечення раціонального використання землі виступає комплексною системою норм та правових інститутів, мета яких полягає у впорядкуванні земельних ресурсів для їх максимально ефективного використання з урахуванням економічних, соціальних і екологічних потреб суспільства. Це передбачає не лише досягнення матеріальної вигоди від користування земельними ділянками, а й забезпечення стійкого розвитку територій, збереження родючості ґрунтів і екологічної рівноваги. Водночас правова регламентація раціонального землекористування слугує містком між приватними інтересами власників землі та суспільними потребами, створюючи умови для стабільності і передбачуваності земельних відносин. Вона закріплює баланс між економічною ефективністю та екологічною безпекою, що є важливим критерієм сучасної політики у сфері природокористування [4].

Конституційне закріплення права громадян на землю виступає фундаментальною основою всього правового регулювання у цій сфері. Конституція України встановлює право на власність як невід'ємне та гарантоване державою, одночасно визначаючи межі реалізації цього права через врахування загальнодержавних інтересів, таких як охорона природного середовища, розумне використання ресурсів та забезпечення сталого розвитку [3, с.30].

Земельне законодавство, яке представлено низкою нормативних актів, відіграє ключову роль у формуванні правових механізмів раціонального використання земель. Основним документом у цьому сенсі є Земельний кодекс України, який

визначає правову основу всіх земельних відносин. Законодавство спрямоване на гармонізацію приватних інтересів із суспільними, забезпечуючи одночасно захист права громадян на землю і створення умов для раціонального, екологічно безпечного використання земельних ресурсів [6, с.232].

Принципи, на яких ґрунтується земельне законодавство, виконують функцію фундаменту для правового забезпечення раціонального землекористування. Вони спрямовують усі суб'єктні дії у сфері землекористування на досягнення гармонії між економічними, соціальними та екологічними інтересами. Зокрема, законодавство передбачає пріоритет охорони довкілля та поєднання соціальних, природних і виробничих функцій земельних ресурсів. Ці принципи формують правову рамку для використання земель щоб власники й користувачі діяли в межах законодавчих вимог, спрямованих на підтримку екологічної рівноваги та забезпечення справедливого доступу до земельних ресурсів.

Правовий зміст раціонального використання землі проявляється у конкретних обов'язках і обмеженнях, встановлених законодавством. Громадяни та юридичні особи зобов'язані використовувати землю відповідно до її цільового призначення, дотримуватися правил охорони та експлуатації земель, відновлювати порушені земельні ділянки та запобігати їх деградації [2, с.66].

Гарантії реалізації права громадян на землю безпосередньо пов'язані з раціональним використанням. Вони забезпечуються через механізми набуття права власності, включно з цивільно-правовими угодами, безоплатною передачею, приватизацією або спадкуванням. Водночас законодавчі обмеження щодо раціонального використання і охорони земель визначають межі цих прав [1, с. 299].

Землеустрій і кадастрові системи виступають інструментами правового забезпечення раціонального використання земель. Вони дозволяють здійснювати науково обґрунтоване планування, розподіл і контроль земельних ресурсів, визначати оптимальні форми використання земельних ділянок та створювати умови для збереження екологічної рівноваги. Кадастрові дані та системи моніторингу сприяють прозорому обліку земель, контролю за їхнім використанням і попередженню порушень, що у свою чергу підвищує ефективність реалізації права громадян на землю у межах раціонального землекористування.

Контроль і відповідальність є невід'ємними складовими правового механізму забезпечення раціонального використання земель. Державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють нагляд за дотриманням земельного законодавства та застосовують санкції у разі порушень. Юридична відповідальність, включно з адміністративними, цивільними та кримінальними заходами, спрямована на попередження незаконного використання земель, порушень режимів охорони ґрунтів та невиконання обов'язків щодо їх відновлення [5, с.7].

Отже, можна стверджувати, що правове забезпечення раціонального використання землі є багатовимірним явищем, що об'єднує комплекс норм, принципів і механізмів контролю. Воно забезпечує ефективне, безпечне та сталий розвиток земельних відносин, поєднує приватні права власників із суспільними інтересами, встановлює баланс між правами та обов'язками і створює правові умови для реалізації конституційного права громадян на землю.

Список використаних джерел

1. Бабич М., Шаповалова К. Правове регулювання землекористування в Україні: проблеми реалізації під час воєнного стану. *UNIVERSUM.* 2025. № 21. С. 298–302. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1990
2. Бровко Н. І. Конституційні гарантії права власності на землю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 65–67. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/13
3. Ігнатенко І. В. Правові питання забезпечення землеустрою як напрямку удосконалення сільськогосподарського землекористування // 2022. № 1 (34). С. 28–32. – DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-1.5
4. Колба Д. Б. Судово-практична характеристика способу захисту земельних прав землевласників та землекористувачів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. Т. 2, № 84. Розд. 6. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.26
5. Третяк В. М. Стан та проблеми стратегічного планування розвитку землекористування в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*: наук.-практ. журнал. 2022. № 18. С. 5–12. URL: https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/566/573
6. Устінова-Бойченко Г. М., Скрябін О. М. Особливості визначення територіальної юрисдикції (підсудності) справ під час воєнного стану // *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 231–233

БЕРЕЗОВСЬКА Вероніка В'ячеславівна,
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
ЦЕРКОВНА Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прийняття спадщини традиційно посідає важливе місце у системі цивільно-правових відносин, оскільки є одним із ключових способів переходу майнових прав та обов'язків від померлої особи до спадкоємців. Інститут спадкування має вагоме значення для забезпечення стабільності цивільного обороту, гарантування права приватної власності та реалізації принципу правонаступництва.

Водночас повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну суттєво вплинуло на функціонування всіх сфер суспільного життя, у тому числі й на сферу спадкових правовідносин. Воєнні дії, тимчасова окупація окремих територій, вимушене переміщення населення, руйнування інфраструктури, обмеження доступу до державних реєстрів та нотаріальних послуг створили значні труднощі для реалізації громадянами своїх спадкових прав. У багатьох випадках спадкоємці об'єктивно позбавлені можливості своєчасно звернутися до нотаріуса, подати заяву про прийняття спадщини або оформити належні документи.

Розвиток спадкових відносин в Україні обумовлений введенням в країні правового режиму воєнного стану з 24 лютого 2022 року. Питання упорядкування спадкових відносин, які мають безпосереднє відношення до проблематики власності, виконання зобов'язань, юридичної відповідальності, відшкодування збитків, завжди входять до переліку надзвичайно важливих для суспільства, а в умовах воєнного стану поготів, особливо щодо місця відкриття спадщини та строків для прийняття спадщини [3, с. 198].

Введення воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії спричинило необхідність прийняття низки нормативних актів, спрямованих на забезпечення спадкових прав громадян в умовах військової агресії. Одним з таких важливих актів стала постанова Кабінету Міністрів України № 164 від 28 лютого 2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», яка встановила ряд нових норм щодо спадкових прав. Зокрема, було передбачено продовження строків для прийняття спадщини, обмеження доступу до нотаріусів, які можуть здійснювати нотаріальні дії щодо цінного майна в умовах воєнного стану, а також дозвіл на здійснення нотаріальних дій без використання спеціальних бланків [8].

Крім того, було визначено нові умови для внесення нотаріусами відомостей до єдиних державних реєстрів. Законодавець передбачив продовження строків внесення відомостей до реєстрів у разі їх неналежного функціонування, що стало особливо важливим у період війни, коли багато державних систем можуть бути частково або повністю виведені з ладу. Ці норми мали на меті забезпечити безперервність нотаріальних дій та запобігти можливим юридичним колізіям у процесі спадкування.

Для врегулювання питань нотаріального посвідчення заповіту, строків прийняття та місця відкриття спадщини вже в умовах воєнного стану Кабінет Міністрів України прийняв в лютому – червні 2022 року відповідні постанови, які в подальшому були визнані такими, які суперечать ЦК України та законам України. Натомість були прийняті – Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3449-IX, Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3450-IX, змін зазнав також Закони України «Про нотаріат» [3, с. 198].

Що стосується строків прийняття спадщини, то вони також зазнали змін. Спочатку було визначено, що строк для прийняття спадщини продовжується на весь період воєнного стану. Однак згодом було внесено уточнення, яке обмежило цей

період до чотирьох місяців. Більше того, у 2023 році були внесені ще більш суттєві зміни: постановою Кабінету Міністрів України було скасовано зупинення строків прийняття спадщини, а нові правила обчислення строків для спадщини, відповідно до змін у Цивільному кодексі України, передбачали, що строки для прийняття спадщини обчислюються з дня державної реєстрації смерті, що дозволило уточнити початок обчислення строків у випадках, коли смерть була зареєстрована пізніше ніж через місяць після фактичної смерті особи.

Новий підхід до обчислення строків для прийняття спадщини в умовах воєнного стану може значно полегшити процес спадкування в Україні. Замість того, щоб чекати завершення воєнного стану, спадкоємці можуть здійснювати свої права в межах конкретно визначених строків, що дозволить їм більш ефективно реалізовувати свої спадкові права. Такий підхід допоможе уникнути затримок і сприятиме швидшому розгляду спадкових справ. Однак, незважаючи на всі переваги, цей підхід має певні недоліки, зокрема деяку непослідовність у правилах обчислення строків, що може викликати плутанину. Однією з таких суперечностей є визначення часу відкриття спадщини, яке не збігається з часом обчислення строків для прийняття спадщини, що в свою чергу може призвести до правових колізій [1, с. 33].

Зміни торкнулися й правила відкриття спадщини та подання заяви для її прийняття. Спочатку постановою № 164 було передбачено, що спадкові справи могли заводити будь-які нотаріуси, незалежно від місця відкриття спадщини. Однак в остаточній редакції постанови це правило було обмежено: тепер таку можливість мають лише ті нотаріуси, що працюють у регіонах, де органи влади не здійснюють повноцінно свої функції, де тривають бойові дії або території, тимчасово окуповані росією. Для решти випадків залишилося загальне правило: спадщину слід відкривати за місцем проживання спадкодавця, що може створити додаткові складнощі для тих, хто мешкає в зонах, що зазнають негативного впливу війни [5].

Ще однією важливою зміною стало доповнення до статті 1221 Цивільного кодексу України, яка тепер містить положення про визначення місця відкриття спадщини, якщо спадкодавець проживав за кордоном. У такому випадку місце відкриття спадщини регулюється не лише українським законодавством, але й відповідно до міжнародних норм. Це стосується випадків, коли спадкодавець володів нерухомістю в Україні, а спадкоємці проживають за межами держави [7, с. 33]. В такому разі вони повинні звертатися до нотаріусів в Україні для оформлення спадщини, і якщо це не можливо здійснити за допомогою пошти чи через консульства, застосовуються інші механізми подачі заяви, що можуть включати апостиль чи консульські дії.

Отже, в умовах воєнного стану відкриття спадщини в Україні стало важливим аспектом правового регулювання, що вимагає особливого підходу через складні обставини. Зміни в законодавстві, зокрема в частині обчислення строків для прийняття спадщини та визначення місця її відкриття, створюють як можливості, так і правові суперечності, що можуть призвести до плутанини. Однак, попри ці труднощі, нові норми дозволяють забезпечити більш ефективну реалізацію

спадкових прав, зокрема, дозволяючи спадкоємцям не чекати завершення воєнного стану, а скористатися встановленими строками для прийняття спадщини.

Список використаних джерел

1. Дзера І. О. Особливості здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. Сучасні виклики приватного права в умовах війни : збірник наукових праць учасників круглого столу (1 лютого 2024 року, Київ, Україна). Національний університет "Києво-Могилянська академія". Київ : НаУКМА, 2024. С. 32-36.

2. Старина А., Фокша, Л. Правове регулювання спадкування за законом в Україні. *UNIVERSUM.* 2025. Вип. 22. С. 24–30.

3. Горпинич Л.І. Генезис правового регулювання спадкових відносин в незалежній Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 1. С. 195-200.

4. Горпинич Л.І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 212–216.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96. Ст. 388.

6. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96. Ст. 389.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 р. № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text

БЕРШАДСЬКА Катерина Романівна,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк
Науковий керівник:
БОНДАРЕНКО Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх
Справ,
м. Донецьк

ВИЇЗД ДІТЕЙ ЗА КОРДОН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВЕ СПРОЩЕННЯ ТА ЙОГО БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну питання виїзду дітей, які не досягли 16-річного віку, за межі держави набуло критичної актуальності. Досвід перших тижнів війни засвідчив, що минулі механізми та вимоги щодо перетину кордону стали недієвими. В умовах активних бойових дій, коли зв'язок із рідними часто є неможливим, така процедура перетворювала перетин кордону на нездоланну перешкоду на шляху до порятунку життя дитини, тому держава була змушена змінити міграційну політику та запровадити нові, спрощені правила перетину кордону для неповнолітніх та осіб, які їх супроводжують [1, с. 79].

Правовий режим виїзду дітей ґрунтується на двох важливих нормативно-правових актах, а саме: Цивільному кодексі України та Постанові КМУ №57. З початком повномасштабного вторгнення останній зазнав ключових змін, які оновили процедуру перетину кордону.

До 24 лютого 2022 року виїзд осіб, яким не виповнилося 16 років, базувався на принципі суворого документального підтвердження згоди обох батьків. Відповідно до попередньої редакції Постанови, виїзд дитини у супроводі одного з батьків або інших осіб був неможливим без нотаріально посвідченої згоди іншого з батьків. Ця практика діяла з метою мінімізувати ризики незаконного вивезення дітей за кордон та захистити майнові й немайнові права батьків, які залишилися в Україні [2].

На сьогодні, згідно з абзацом 13 пункту 2-3 чинної редакції Постанови №57, такий підхід не практикується, і дитина має право перетинати кордон у супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, та здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків. Для такого перетину достатньо лише паспорта громадянина України чи свідоцтва про народження дитини [3].

Як вже зазначалось раніше, такі зміни є важливими для оперативного порятунку неповнолітніх громадян України, чиї батьки перебувають у зонах бойових дій, полоні або на окупованих територіях. Окрім цього, скасування обов'язкового нотаріального посвідчення мінімізує фінансове навантаження на сім'ї, роблячи евакуацію доступною для всіх, та значно знижує рівень психологічної напруги, адже в умовах воєнного стану пошук нотаріальних послуг став додатковим психологічним навантаженням. Крім того, така оптимізація розвантажує державні інституції, дозволяючи їм зосередитися на критичних завданнях.

Проте, незважаючи на значні переваги, у таких змін є свої ризики, які також потребують дослідження.

Головною загрозою, через яку до початку війни й було запроваджене документальне підтвердження, є підвищення вразливості неповнолітніх до злочинних посягань, так як послаблення прикордонного контролю може бути використано зловмисниками для незаконного вивезення дітей.

Окрім кримінальних аспектів, також можливе виникнення колізій у сімейних відносинах. За звичайних обставин, згідно із ст. 141 Сімейного кодексу України, батьки мають рівні права та обов'язки щодо виховання дитини, а вирішення питання про зміну місця її проживання чи виїзд за кордон вимагає взаємної згоди [4]. Проте в умовах спрощеної процедури виникає правовий конфлікт: один із батьків одноосібно приймає рішення про вивезення дитини, ігноруючи позицію іншого. Це створює ґрунт для зловживань, коли спрощена процедура використовується не стільки для порятунку, скільки для реалізації власних планів щодо зміни місця проживання дитини без відома іншого з батьків. Таким чином, один з батьків може стати заручником одноосібних рішень іншого.

Підсумовуючи, слід зазначити, що спрощення процедури виїзду – це вимушений, але необхідний захід у сучасних умовах. Ключовим викликом для законодавця стає пошук балансу між збереженням оперативної евакуації та забезпеченням дотримання прав всіх членів сім'ї. Слід пам'ятати, що пріоритетом у будь-яких правових колізіях залишається безпека дитини.

Список використаних джерел

1. Кушнір І., Воробець Г., Гончаренко З. Актуальні питання забезпечення виїзду дітей за кордон в умовах воєнного стану з метою забезпечення інтересів дитини. Law & Border. 2023. Т. 2, № 2. С. 78–92. URL: https://doi.org/10.32453/law_border.v2i2.1538.

2. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 : станом на 1 берез. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п/ed20200301#Text (дата звернення: 03.05.2026).

3. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 : станом на 10 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text (дата звернення: 03.05.2026).

4. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 10 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 03.05.2026).

БІЛОУС Тетяна Йосипівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
навчально-наукового інституту права
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ПРИВАТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТІВ ЄС

У сучасних умовах європейської інтеграції України особливої актуальності набувають питання реформування національної правової системи відповідно до стандартів Європейського Союзу. Одним із ключових напрямів такого реформування є адаптація приватноправових відносин, які становлять основу цивільного обороту, забезпечують реалізацію та захист прав і свобод людини, а також сприяють розвитку демократичного суспільства та ринкової економіки.

Приватні правовідносини в Україні охоплюють досить широкий спектр майнових і немайнових відносин, що виникають між фізичними та юридичними особами на засадах юридичної рівності, автономії волі та майнової самостійності. Водночас сучасний розвиток європейського приватного права, формування єдиних правових стандартів ЄС та імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовлюють необхідність подальшої гармонізації національного законодавства.

На сучасному етапі розвитку приватні правовідносини в Україні (цивільні, сімейні, трудові, господарські) проходять масштабний процес адаптації до стандартів Європейського Союзу. Цей процес є вимогою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і спрямований на інтеграцію українського приватного права в європейський правовий простір

Варто зазначити, що приватні правовідносини - це врегульовані нормами приватного права суспільні відносини, що виникають між юридично рівними та автономними суб’єктами (фізичними або юридичними особами), засновані на вільному волевиявленні та майновій самостійності з метою задоволення приватних інтересів. Вони регулюють приватні інтереси, переважно у цивільній, сімейній, трудовій та господарській сферах, базуючись на принципах диспозитивності [1].

Нормативною основою є Цивільний кодекс України, який закріплює базові принципи приватного права, зокрема добросовісність, розумність та справедливість (ст. 3 ЦК України).

На даний час, розвиток приватних правовідносин в Україні характеризується посиленням процесів адаптації до acquis Європейського Союзу, що прямо випливає

з положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, та імплементаційних зобов'язань України. Особливого значення набуває реформування цивільного законодавства в частині оновлення загальних положень про договір, відповідальність та цифрові правочини [2].

Ключовим напрямом розвитку є модернізація Цивільного кодексу України, яка передбачає наближення його конструкцій до європейських моделей приватного права.

Зокрема, в наукових пропозиціях щодо оновлення ЦК України акцентується необхідність:

- уніфікації договірних конструкцій;
- розширення принципу свободи договору з урахуванням імперативів захисту слабкої сторони;
- закріплення цифрової форми правочину як рівнозначної письмовій [2].

Окремо підкреслюється необхідність узгодження цивільного законодавства із принципами європейського приватного права, що формуються у практиці Суду ЄС та у європейській доктрині приватного права, а згодом особливого значення набуває цифрова трансформація приватного права. В Україні вона проявляється через розвиток електронної комерції, електронних договорів та цифрових сервісів.

Наукові дослідження Саванець Л., та Климчук М. підкреслюють, що ключовою проблемою є визначення правової природи договорів щодо цифрового контенту, зокрема таких як: моменту укладення електронного договору, форми вираження волі сторін та відповідальності постачальника цифрових послуг. Закон України «Про електронну комерцію» та «Про електронні довірчі послуги» забезпечують базове нормативне регулювання, однак потребують подальшої гармонізації з європейськими підходами до смарт-контрактів та платформної економіки [3].

Суттєвим елементом адаптації є посилення механізмів захисту приватних прав. Українська правова система дедалі більше орієнтується на стандарти Європейського суду з прав людини щодо:

- справедливого судового розгляду;
- ефективного засобу юридичного захисту;
- пропорційності втручання у приватні права.

У контексті приватних правовідносин це означає посилення судового контролю за договірною справедливістю та захистом слабшої сторони у правочинах [4].

Попри позитивні зрушення, процес гармонізації приватного права України з правом ЄС залишається складним через фрагментарність цивільного законодавства, відсутність єдиної концепції його оновлення, недостатній рівень імплементації європейських приватноправових принципів та неповну узгодженість судової практики. Ці проблеми відображені у Звіті щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2024 рік [4].

Таким чином, приватні правовідносини в Україні перебувають у процесі постійного розвитку, що зумовлено передусім євроінтеграційними процесами та цифровими змінами. Їх подальше вдосконалення пов'язане з оновленням цивільного

законодавства, наближенням до європейських стандартів приватного права та посиленням гарантій захисту приватних прав. Загалом ефективна гармонізація цієї сфери потребує комплексного підходу, який охоплює законодавчі зміни, розвиток доктрини та узгодження судової практики.

Список використаних джерел

1. Харитонов Є. О. *Цивільне право*: підручник. Одеса: Фенікс, 2022. 512 с.

2. Зуб І. В. Щодо окремих аспектів Концепції оновлення Цивільного кодексу України. *Нове українське право*. 2024. № 4. С. 26–30. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/article/view/75 (дата звернення: 25.05.2026).

3. Валько Л. А. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері захисту прав споживачів цифрових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320203 (дата звернення: 25.05.2026).

4. *Ukraine Report 2024 (Звіт Європейської Комісії щодо України)*. European Commission, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en (дата звернення: 25.05.2026).

БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Основною метою спадкового права є підтримання безперервності майнових правовідносин шляхом переходу прав та обов’язків від спадкодавця до спадкоємців. У мирний час воно функціонує на основі усталених процедур, що передбачають участь нотаріальних органів, судів та інших інституцій. Проте запровадження воєнного стану в Україні поставило перед правовою системою нові виклики: масові випадки загибелі військовослужбовців та цивільних осіб, обмежений доступ до нотаріальних послуг, проблеми з документальним підтвердженням фактів смерті та родинних зв’язків, проблеми з реєстрацією майна, необхідність визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини, втрата документів тощо. В таких умовах спадкування набуває особливого значення як інструмент захисту майнових прав громадян та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві.

Правовий режим воєнного стану може передбачати обмеження окремих прав, проте це не повинно нівелювати основні гарантії спадкування. Звісно, на сьогодні вже напрацьовано певні механізми здійснення спадкових прав, проте на практиці виникають труднощі з їх реалізацією.

Перше питання, яке потребує уваги, – це визначення місця відкриття спадщини. Відповідно до статті 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна [1]. В умовах воєнного стану гостро постає питання визначення місця відкриття спадщини, якщо мова йде про тимчасово окуповані території або території, де ведуться активні бойові дії, де здійснення нотаріальної діяльності нотаріусами є ускладненим або взагалі неможливим. У період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, та протягом шести місяців з дня його припинення або скасування у випадку, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, територія, на якій ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупована Російською Федерацією територія, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, дату відновлення здійснення своїх повноважень органами державної влади у повному обсязі, заява про прийняття спадщини, інші заяви щодо спадщини в межах спадкової справи подаються нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини (пункт 21 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України) [1].

Разом з тим, з практичної точки зору ситуація ускладнюється тим, що повноваження нотаріуса не обмежуються лише заведенням спадкової справи та її державною реєстрацією в Спадковому реєстрі. Це тягне за собою низку інших дій, які має вчинити нотаріус – визначити склад спадкового майна, яке знаходиться на відповідних територіях, вжити заходів до охорони майна тощо. А в умовах воєнного стану, якщо майно перебуває на тимчасово окупованій території або на території, де ведуться активні бойові дії, здійснювати такі дії стає досить складно або неможливо.

Поряд з цим постає питання щодо місця видачі свідоцтва про право на спадщину в умовах воєнного стану. Відповідно до статті 66 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини [2]. Проте, як ми зазначали раніше, в умовах воєнного стану заява про прийняття спадщини може подаватися будь-якому нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини. Відтак місце відкриття спадщини та місце заведення спадкової справи не завжди збігаються між собою, що створює незручності для спадкоємців, особливо у випадках необізнаності щодо всіх юридичних аспектів здійснення нотаріальної діяльності. В результаті спадкоємці змушені звертатися до суду за захистом своїх прав.

Наступне питання стосується порядку обчислення строку на прийняття спадщини. За загальним правилом такий строк має обчислюватися з часу відкриття спадщини. Проте, у період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи

зареєстрована пізніше ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строк на прийняття спадщини обчислюється з дня державної реєстрації смерті особи. При цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавця оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті (пункт 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України) [1]. Відтак в умовах воєнного стану не завжди строк на прийняття спадщини обраховується з часу відкриття спадщини. Таке положення дійсно дає можливість майбутнім спадкоємцям не пропустити строк на прийняття спадщини (особливо в ситуаціях, коли різниця в часі між днем смерті особи та днем державної реєстрації її смерті складає більше 6-ти місяців), хоча нотаріусам це певною мірою ускладнює процедуру обчислення строку на прийняття спадщини, оскільки необхідно враховувати не лише день смерті чи оголошення фізичної особи померлою, але і день державної реєстрації її смерті.

Слід відзначити, що на сьогодні поступово формується і судова практика, яка враховує надзвичайні обставини та забезпечує баланс між формальними вимогами і реальними потребами громадян. Зокрема, у випадку коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатися таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташоване на території України (постанова ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20, провадження № 61-432сво22) [3].

Також ВС у постанові від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21 (провадження № 61-10629св23) зробив висновок щодо місця відкриття спадщини, яка знаходиться на непідконтрольній території: спадкоємець має право звертатися із заявою про прийняття спадщини в будь-якому місті на території України (вільній від окупації), до державного, приватного нотаріуса або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування [4].

У разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів (постанова ВС у справі від 03.04.2024 № 186/1459/24, провадження № 2/0186/796/24) [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що спадкування в умовах воєнного стану має свої особливості та потребує запровадження дієвих правових механізмів, які б враховували специфіку надзвичайних обставин. Вирішальне значення у забезпеченні реалізації спадкових прав має судова практика, яка по суті компенсує обмеження у здійсненні нотаріальної діяльності. А подальший розвиток спадкового права має

ґрунтуватися на принципі непорушності та захисту приватних прав навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 08.05.2026).
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#top (дата звернення: 08.05.2026).
3. Постанова ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20 (провадження № 61-432сво22). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518 (дата звернення: 08.05.2026).
4. Постанова ВС від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21 (провадження № 61-10629св23). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848910 (дата звернення: 08.05.2026).
5. Постанова ВС від 03.04.2024 у справі № 186/1459/24 (провадження № 2/0186/796/24). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/121336873 (дата звернення: 08.05.2026).

БИЧКОВА Світлана Сергіївна,
доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
м. Київ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ З ОГЛЯДУ НА ПЕРЕШКОДИ ЕФЕКТИВНОМУ СУДОЧИНСТВУ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зловживання процесуальними правами на сьогодні можна розглядати серед ключових загроз ефективності цивільного судочинства, адже правосуддя у цивільних справах дедалі більше залежить від процесуальної поведінки учасників судового процесу. Наявна судова практика свідчить про збільшення випадків використання ними процесуальних прав для перешкоджання здійсненню правосуддя загалом або принаймні у розумні строки. Це питання потребує нагального вирішення з огляду на умови воєнного стану, які суттєво впливають на ефективність захисту приватних прав та інтересів.

Неприпустимість зловживання процесуальними правами законодавцем визначено як одну із основних засад (принципів) цивільного судочинства (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), що виявляється, як простежується із нормативного формулювання положень частин 1, 2 ст. 44 ЦПК України, в покладенні на учасників судового процесу (учасників справи, представників, інших учасників судового

процесу) обов'язку добросовісно користуватися процесуальними правами шляхом вчинення дій, які відповідають завданню цивільного судочинства. Отже, невиконання учасниками судового процесу обов'язку добросовісно здійснювати свої процесуальні права має кваліфікуватися як зловживання ними.

М. М. Чабаненко зауважив, що конструкція зловживання процесуальними правами, яка ґрунтується на їх протиставлянні із завданнями судочинства, є неспроможною і призводить до обмеження принципів диспозитивності та змагальності, адже виконання цих завдань виявляється відповідним інтересам лише однієї сторони, на користь якої суд ухвалив рішення по суті справи [1, с. 77].

Певне раціональне зерно в такій думці простежується. Проте повністю посісти подібну позицію не можна. Справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи із визначеною у ч. 1 ст. 2 ЦПК України метою достатньо часто відповідає інтересам обох сторін. Але ми підтримуємо цитований погляд на нелогічне протиставляння зловживання процесуальними правами із завданням цивільного судочинства з інших міркувань: встановлення відповідності (невідповідності) завданню цивільного судочинства є доволі «розмитим» оцінним критерієм. Задля ж забезпечення справедливого і неупередженого розгляду та вирішення справи критерії зловживання процесуальними правами мають бути конкретнішими.

Верховний Суд феномен зловживання процесуальними правами розглядає як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення, який полягає у тому, що відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав [2]. При цьому під зловживанням процесуальними правами розуміється форма умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ, необґрунтованого перевантаження роботи суду. При цьому колегія суддів зауважує, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу. Вирішення питання про наявність чи відсутність факту зловживання віднесене на розсуд суду, що розглядає справу [3], тобто визнання певних дій зловживанням процесуальними правами здійснює виключно суд, керуючись власним розсудом та виходячи з конкретних обставин справи [4].

Також Верховний Суд визначив, що про зловживання правом можна вести мову у разі, коли: 1) особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; 2) наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; 3) цей стан не задовольняє інших суб'єктів; 4) для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; 5) настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи (інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); 6) враховується правовий статус

особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин) [5].

Таким чином, зловживання процесуальними правами – це вчинення учасником судового процесу умисних недобросовісних дій з формальними ознаками дозволеної поведінки, що виявляється у використанні суб'єктивного цивільного процесуального права всупереч його призначенню і з метою, яка суперечить завданню цивільного судочинства [6, с. 362].

Встановлювати у кожному конкретному випадку, чи добросовісно учасники судового процесу здійснюють свої цивільні процесуальні права, має суд. Хоча, звичайно, межа між добросовісним використанням своїх прав і зловживанням ними є достатньо умовною [7, с. 14]. Для полегшення здійснення своїх повноважень судом і потрібні закріплені в законі чіткі критерії зловживання процесуальними правами.

Для їх окреслення можна виділити ознаки, які у сукупності характеризують зловживання процесуальними правами:

1) відповідним процесуальним правом учасник судового процесу наділений законом;

2) таке процесуальне право учасником судового процесу здійснюється всупереч його призначенню;

3) учасник судового процесу усвідомлює недобросовісність своєї поведінки і бажає настання негативних наслідків;

4) внаслідок недобросовісного здійснення процесуального права завдається чи може бути завдана шкода правам та інтересам інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, чиняться перешкоди до виконання завдання цивільного судочинства, відбувається необґрунтоване перевантаження суду;

5) метою зловживання процесуальним правом є отримання бажаного для відповідного учасника судового процесу результату (зміна підсудності цивільної справи, затягування процесу розгляду і вирішення справи, перешкоджання здійсненню суб'єктивних прав іншими особами тощо).

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити, що відсутність законодавчо визначених критеріїв зловживання процесуальними правами створює ризики неоднакового застосування норм права судами, що є несумісним із принципом правової визначеності. Це, своєю чергою, додатково ускладнює здійснення судового захисту приватних прав та інтересів з огляду на умови воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Чабаненко М. М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивілістичному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 76–78.

2. Ухвала Верховного Суду від 06.09.2018 р. у справі № 552/2378/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76350143.

3. Постанова Верховного Суду від 15.07.2021 р. у справі № 420/698/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98344106.

4. Постанова Верховного Суду від 20.04.2023 р. у справі № 160/4787/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110352414.

5. Постанова Верховного Суду від 10.02.2021 р. у справі № 754/5841/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938438.

6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016–. – Т. 10: Цивільний процес / редкол.: В. В. Комаров (голова), К.В. Гусаров, С. С. Бичкова та ін. 2025. 872 с.

7. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Зловживання цивільними процесуальними правами. *Криміналістичний вісник*.2015. № 2 (24). С. 12–18.

БОБИК Юлія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ СИСТЕМАМИ ШІ

Стрімка інтеграція інтелектуальних систем у суспільні відносини зумовлює гостру потребу в адаптації правового поля до нових технологічних викликів. Актуальність дослідження полягає у відсутності єдиного підходу до ідентифікації відповідальної особи за дії автономних алгоритмів, що створює правову невизначеність. Метою роботи є аналіз чинного законодавства та наукових підходів для розв'язання проблеми визначення суб'єкта цивільно-правової відповідальності у разі заподіяння шкоди системами штучного інтелекту

Згідно статті 1166 Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистісним немайновим правам або майну, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [1]. Традиційна деліктна модель базується на наявності вини та усвідомленої волі суб'єкта, що складно застосувати до автономного ШІ. Оскільки алгоритм не володіє правосуб'єктністю, юридична фіксація відповідальності має зміститися з самого «виконавця» на розробника або власника, які забезпечують експлуатацію системи в правовому полі.

У наукових працях С. І. Борисенко зазначається, що ключовою проблемою є «чорна скринька» алгоритмів, яка унеможливлює точне встановлення причинно-наслідкового зв'язку між кодом та збитками [2, с. 47]. Це свідчить про необхідність

впровадження концепції відповідальності без вини або суворої відповідальності для власників високоризикових систем.

Застосування принципу ризику дозволяє захистити потерпілу сторону, не чекаючи на складні експертизи програмного забезпечення, що значно прискорює процес відшкодування. Доцільним видається запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності операторів високоризикових систем штучного інтелекту, що забезпечить гарантоване відшкодування шкоди незалежно від складності встановлення вини. Як зазначають О. Р. Шишка та Н. В. Шишка, досвід Європейського Союзу вказує на поступове розмежування відповідальності залежно від рівня автономності технології та ступеня контролю людини над нею [3, с. 213]. Такий диференційований підхід є найбільш життєздатним для української правової системи.

Розподіл тягаря відшкодування між оператором, який отримує вигоду від системи, та розробником, який допустив технічну похибку, дозволить створити збалансований механізм захисту цивільних прав. Відповідно до статті 4 Закону України «Про захист персональних даних», суб'єкт відносин зобов'язаний забезпечити належну обробку та безпеку інформації, що є критичним при використанні ШІ в управлінських процесах [4]. Порушення цих норм автоматично робить володільця даних потенційним суб'єктом деліктного зобов'язання. Таким чином, відповідальність за цифрові помилки повинна корелювати з обов'язками щодо технічного нагляду та забезпечення конфіденційності, що фактично закріплює статус людини як кінцевого гаранта безпеки.

В. М. Каплиста та О. С. Кочина наголошують на тому, що сучасні реалії вимагають модернізації інституту джерела підвищеної небезпеки через включення до нього складних програмних комплексів. Також, на їх думку, важливим є введення страхування відповідальності за шкоду, яку може завдати високоризикова система ШІ. Такий механізм дозволив би компенсувати збитки навіть у ситуаціях, коли складно встановити конкретного винуватця, а також сприяв би підвищенню довіри учасників ринку до нових технологій [5, с. 225]. Погоджуючись з такою позицією, вважаємо, що пріоритетним напрямком також є встановлення презумпції вини власника, що стимулюватиме бізнес до інвестування в безпечні та прозорі технології.

Перспективним напрямом є створення державного реєстру високоризикових систем штучного інтелекту, що дозволить здійснювати ефективний контроль за їх використанням та визначенням відповідальних осіб.

Виконання поставленої мети дозволило дійти висновку, що суб'єктом відповідальності за шкоду, завдану ШІ, має виступати фізична або юридична особа, яка здійснює фактичний контроль над системою або отримує від неї прибуток. Застосування норм про джерело підвищеної небезпеки та уточнення відповідальності розробників є оптимальним шляхом подолання правового вакууму. Визнання ШІ специфічним інструментом, а не самостійним суб'єктом, дозволяє зберегти стабільність цивільного обороту. Такий підхід підтверджує, що попри технологічну автономність, правова відповідальність залишається виключно антропоцентричною категорією.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 08.05.2026).
2. Борисенко С. І. Штучний інтелект як джерело підвищеної небезпеки: проблеми деліктної відповідальності. *Право і суспільство.* 2025. № 5. Т. 1. С. 45–51.
3. Шишка О. Р., Шишка Н. В. Відповідальність за шкоду, заподіяну використанням систем та технологій штучного інтелекту: судова практика в ЄС. *Форум права*. 2025. № 84(4). С. 205–216.
4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 08.05.2026).
5. Каплиста В. М., Кочина О. С. Актуальні проблеми застосування цивільно–правової відповідальності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Вип. № 1. Частина 1. С. 222–226.

БОНДАРЕНКО Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк

СМАРТ-КОНТРАКТИ ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Упродовж тривалого історичного розвитку цивільно-правовий договір залишається одним із ключових механізмів регулювання суспільних відносин, забезпечуючи юридичну визначеність та стабільність взаємодії між суб'єктами права. Водночас самі форми та способи укладення і виконання договорів не є сталими, а постійно трансформуються під впливом суспільних змін і науково-технічного прогресу. Особливо відчутним є вплив цифрових технологій, які дедалі активніше інтегруються у різні сфери життя та формують нові підходи до організації правовідносин. У цьому контексті виникає феномен смарт-контрактів як інноваційного інструменту, що поєднує правову природу договору з технологічними можливостями автоматизованого виконання зобов'язань. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення смарт-контрактів як можливої форми цивільно-правового договору.

З огляду на це, для належного розуміння місця смарт-контрактів у системі цивільного права доцільно звернутися до законодавчого визначення самого поняття договору та його сучасних різновидів. Поняття договору законодавець визначив у статті 652 Цивільного Кодексу України [1]. Понятійне визначення електронного договору законодавець надав у пункті п'ятому частини першої статті третьої Закону

України «Про електронну комерцію», згідно якої «електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі» [2]. Якщо порівняти ці законодавчі поняття, то єдина відмінність між ними полягає у тому, що електронний договір «оформлюється в електронній формі». Спільним у цих двох поняттях є те, що норма Закону за статтею третьою Закону України «Про електронну комерцію» та норма закону за статтею 652 ЦКУ заразом наголошують, що «договором є домовленість двох або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [1].

Тобто законодавець надає можливість укладати різні форми договорів залежно від способу його фіксації та виконання, що відкриває підґрунтя для подальшого розвитку договірних конструкцій у цифровому середовищі. Саме в межах цієї еволюції слід розглядати і смарт-контракти як новітній різновид договірних інструментів. Розумні контракти – це цифрові контракти, що зберігаються в блокчейні та автоматично виконуються за умови виконання заздалегідь визначених умов. Розумні контракти зазвичай використовуються для автоматизації виконання угоди, щоб усі учасники могли бути негайно впевнені в результаті, без участі посередника чи втрати часу. Вони також можуть автоматизувати робочий процес, запускаючи наступну дію, коли виконуються заздалегідь визначені умови [3].

У свою чергу, практична цінність смарт-контрактів зумовлюється їхніми функціональними перевагами, які вигідно відрізняють їх від традиційних форм договірних відносин. Зокрема, вони забезпечують високу швидкість, ефективність та точність виконання, оскільки після настання визначених умов автоматично реалізуються без необхідності паперової роботи чи виправлення помилок, притаманних ручному заповненню документів; водночас підвищується рівень довіри та прозорості, адже відсутня потреба у залученні третіх сторін, а зашифровані записи транзакцій доступні всім учасникам, що унеможливлює їх зміну в особистих інтересах; додатково гарантується високий рівень безпеки, оскільки дані в блокчейні є зашифрованими та взаємопов'язаними, що значно ускладнює їх підробку; крім того, смарт-контракти сприяють заощадженню ресурсів, усуваючи необхідність у посередниках та зменшуючи витрати часу і коштів на здійснення транзакцій [3].

Водночас у науковій літературі підкреслюється багатокомпонентна природа смарт-контрактів. Так, Іванов А.М. звертає увагу на доцільність розмежування технічного та юридичного аспектів цього явища: з одного боку, смарт-контракт постає як програмний код, що автоматизує виконання умов, а з іншого, як юридична конструкція, в межах якої ці умови набувають правового значення та можуть розглядатися як домовленість сторін [4, с. 151]. Це свідчить про те, що смарт-контракт не зводиться виключно до технологічного інструменту, а потребує комплексного правового осмислення з урахуванням його функціонального призначення у сфері цивільного обороту.

Разом із тим, сучасний стан правового регулювання не дозволяє однозначно ототожнювати смарт-контракти з традиційною письмовою формою договору. Використання мов програмування для фіксації умов угоди ускладнює їх юридичне тлумачення, оскільки зміст таких умов визначається не лише текстуальним

формулюванням, а й логікою закладеного алгоритму. Фактично це призводить до ситуації, коли правовідносини сторін значною мірою залежать від коректності програмного коду та функціонування відповідної цифрової платформи, що виходить за межі класичного правового регулювання.

Крім того, застосування смарт-контрактів порушує низку фундаментальних засад цивільного права, зокрема принцип свободи договору. Як слушно зазначається в доктрині, цей принцип охоплює можливість сторін самостійно вирішувати питання щодо укладення договору, обирати контрагента, визначати вид договору, а також формулювати його умови [5, с. 117]. Натомість автоматизований характер смарт-контрактів, їх жорстка алгоритмічна структура та обмежена гнучкість можуть звужувати дискрецію сторін, особливо на стадії виконання договору, що актуалізує питання про необхідність адаптації цивільно-правових механізмів до нових технологічних реалій.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII (Не набрав законної сили). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/ed20240101#Text

3. What are smart contracts? IBM Think. URL: https://www.ibm.com/think/topics/smart-contracts

4. Іванов А.М. Смарт-контракти у договірних відносинах: реалії та перспективи використання. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2022. С. 150–152.

5. Менджул М. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. № 49. С.114–117.

БОНДЮК Андрій Федорович,
кандидат юридичних наук,
начальник управління кадрового забезпечення
Головного Управління Національної поліції
в Івано-Франківській області

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Питання національної безпеки в сучасних умовах уже не можна розглядати лише через призму оборони, військової сили чи реагування на зовнішню агресію. Національна безпека сьогодні – це здатність держави стабільно функціонувати навіть тоді, коли вона перебуває під постійним тиском воєнних, соціальних, інформаційних, економічних і криміногенних загроз. У цьому контексті особливу

роль відіграє Національна поліція України, оскільки саме вона щоденно забезпечує публічну безпеку і порядок, захист прав і свобод людини, протидію злочинності, допомогу населенню та підтримання довіри до держави на місцях.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що державна політика у сфері національної безпеки спрямована на захист людини, суспільства і держави від загроз [1]. Водночас Закон України «Про Національну поліцію» закріплює сервісний характер діяльності поліції, її обов'язок служити суспільству, забезпечувати права і свободи людини, протидіяти злочинності та підтримувати публічну безпеку [2]. Це означає, що поліцейський у сучасних умовах є не лише представником правоохоронного органу, а й важливим елементом державної стійкості.

Особливої актуальності це питання набуло після початку повномасштабної збройної агресії проти України. Навантаження на поліцейських суттєво зросло. До традиційних завдань додалися нові виклики: робота в умовах повітряних тривог, документування воєнних злочинів, евакуаційні заходи, допомога внутрішньо переміщеним особам, реагування на наслідки ракетних ударів, забезпечення порядку в умовах масових психологічних і соціальних напружень. У багатьох випадках поліцейський є першим представником держави, з яким контактує людина після кризової події. Саме тому якість кадрового забезпечення поліції прямо впливає на ефективність реагування держави на безпекові виклики.

Кадрове забезпечення Національної поліції не можна зводити лише до питання комплектування посад. У сучасних умовах воно має охоплювати добір, професійну підготовку, адаптацію молодих працівників, психологічну підтримку, службове зростання, дисципліну, етичні стандарти, мотивацію та формування лідерських якостей. Сильна поліція починається не лише з матеріально-технічного забезпечення, а передусім із людей, які здатні діяти професійно, спокійно, законно і відповідально навіть у складних обставинах.

Одним із ключових завдань кадрової політики є формування професійно стійкого поліцейського. У мирний час професійність часто оцінюється через знання законодавства, уміння оформляти процесуальні документи, комунікувати з громадянами та виконувати службові завдання. В умовах війни цього вже недостатньо. Поліцейський має бути готовим до швидкого прийняття рішень, роботи в умовах ризику, взаємодії з військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, рятувальниками, медиками, волонтерами та громадськістю. Водночас будь-яке рішення має залишатися правовим, тобто таким, що не виходить за межі закону і не порушує прав людини.

Окремої уваги потребує психологічна стійкість особового складу. Тривала служба в умовах війни, постійна загроза обстрілів, робота з потерпілими, загиблими, дітьми, людьми, які втратили житло або близьких, створює велике емоційне навантаження. Якщо система кадрового забезпечення не враховує цього чинника, зростають ризики професійного вигорання, помилок у службовій діяльності, конфліктів у колективах і зниження якості поліцейських послуг. Тому психологічна підтримка має бути не формальним додатком, а постійним елементом управління персоналом.

Важливим напрямом є також розвиток управлінської культури в поліції. Командир або керівник підрозділу в умовах безпекових викликів має бути не лише адміністратором, а й лідером, який здатний організувати роботу, підтримати колектив, забезпечити дисципліну та зберегти людське ставлення до підлеглих. Саме управлінські рішення на рівні підрозділів часто визначають, наскільки ефективно поліція реагує на конкретну ситуацію в громаді. Тому кадрова політика повинна приділяти більше уваги підготовці керівників середньої ланки, які щоденно працюють з особовим складом.

Не менш важливим є питання довіри населення. Стратегія національної безпеки України виходить із людиноцентричного підходу, де безпека людини розглядається як основа безпеки держави [3]. Для поліції це означає, що професійність вимірюється не лише кількістю розкритих злочинів чи складених адміністративних матеріалів. Вона також вимірюється тим, чи відчуває людина захист, чи отримує вона допомогу, чи бачить у поліцейському представника держави, який діє справедливо і законно. Саме тому кадрове забезпечення має бути пов’язане з етичним вихованням, комунікативними навичками та розумінням стандартів прав людини.

У сучасних умовах доцільно виділити кілька практичних напрямів удосконалення кадрового забезпечення Національної поліції. По-перше, необхідно посилювати якість добору кандидатів на службу, звертаючи увагу не лише на формальні критерії, а й на мотивацію, психологічну готовність, здатність до командної роботи та комунікації з людьми. По-друге, варто розвивати систему наставництва для молодих поліцейських, адже саме перші місяці служби часто визначають подальше ставлення працівника до професії. По-третє, потрібно забезпечувати регулярне навчання з питань кризового реагування, комунікації з постраждалими, дотримання прав людини, протидії дезінформації та роботи в умовах воєнного стану.

По-четверте, важливо створювати реальні механізми професійної підтримки поліцейських, у тому числі психологічної, правової та організаційної. Поліцейський, який сам перебуває у стані постійного стресу, не зможе якісно допомагати громадянам, якщо система не підтримує його професійну спроможність. По-п’яте, кадрова політика має бути прозорою і зрозумілою для особового складу. Призначення, заохочення, дисциплінарні рішення, службове просування повинні базуватися на чітких критеріях. Це підвищує довіру всередині колективу та зменшує ризики формального ставлення до служби.

Таким чином, кадрове забезпечення Національної поліції є одним із ключових елементів національної безпеки. Без професійного, мотивованого, психологічно стійкого та етично орієнтованого особового складу неможливо забезпечити належне реагування на сучасні загрози. В умовах війни роль поліції не зменшується, а навпаки – зростає, адже вона залишається тим органом, який щоденно працює з людьми, підтримує порядок, допомагає громадам і забезпечує присутність держави там, де громадяни найбільше потребують захисту.

Отже, стійкість держави починається не лише з інституцій, законів і стратегій, а й з конкретного поліцейського, який професійно виконує свої обов’язки. Саме тому кадрова політика Національної поліції має розглядатися як складова державної

політики у сфері національної безпеки, а інвестиції в людей – як інвестиції у безпеку, довіру та майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст.379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19.

3. Стратегія національної безпеки України "Безпека людини – безпека країни" : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. *Президент України : офіційне інтернет-представництво*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

БОРОВСЬКА Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
провідний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз
Національна академія наук України,
м. Київ

СУДОВО-ГЕНЕТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ БАТЬКІВСТВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СІМЕЙНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сучасний стан розвитку правової системи України характеризується трансформаційними процесами, пов'язаними з імплементацією європейських стандартів правосуддя та впровадженням ефективних механізмів захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів осіб, які звернулися до суду в порядку, встановленому законом. В умовах загальноєвропейських тенденцій підвищення якості правосуддя актуалізується необхідність у подальшій адаптації цивільного процесуального законодавства України до права ЄС та виробленні концептів удосконалення процесуальних процедур з урахуванням викликів, зумовлених введенням воєнного стану. У цьому контексті варто звернути увагу на проблемні аспекти призначення судово-генетичної (молекулярно-генетичної) експертизи у справах про визнання батьківства.

Принагідно зауважити, що на відміну від імперативної вказівки у ч. 1 ст. 298 ЦПК України щодо призначення судово-психіатричної експертизи для встановлення психічного стану фізичної особи (у справах про визнання недієздатною фізичної особи, обмеження цивільної дієздатності фізичної особи), законодавством не передбачений аналогічний підхід щодо обов'язку суду призначити судово-генетичну

експертизу для встановлення походження дитини від певної особи з урахуванням вимоги допустимості доказів (ч. 2 ст. 78 ЦПК України). Так, системний аналіз положень ч. 2 ст. 89, ст. 128 СК України дозволяє дійти висновку, що до предмету доказування у справах про визнання батьківства входять будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Висновок експерта оцінюється судом у сукупності з іншими доказами і не має для суду пріоритетного значення (заздалегідь встановленої сили).

Водночас аналіз доктринальних положень та судової практики свідчить, що у окремих категоріях справ, які виникають із сімейних правовідносин, висновок експерта оцінюється судом як найбільш достовірний доказ. Зокрема, у правничій літературі висловлюється думка, що у таких справах суд надає висновку експерта «властивість бути єдиним (переважаючим) засобом доказування, що зумовлено особливістю обставин навколишньої реальності, які необхідно за допомогою цього висновку підтвердити або спростувати» [1, с. 27].

Не оспорюючи дискусійний характер наведеної наукової позиції, з урахуванням нормативної вказівки щодо відсутності для суду заздалегідь встановленої сили для жодних доказів (ч. 2 ст. 89 ЦРК України), варто погодитися, що висновок експерта, складеного за результатами проведення судово-генетичної експертизи, дозволяє з найбільшою ймовірністю встановити факт походження дитини від певної особи.

У цьому контексті на увагу заслуговують висновки Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Верховного Суду. Так, у рішенні від 29 квітня 2019 року у справі «*Mifsud v. Malta*» (заява № 62257/15) ЄСПЛ відзначив «особливу важливість» у таких справах легітимної мети виконання позитивних зобов'язань держави, що виникають відповідно до статті 8 Конвенції стосовно дитини (у прагненнях розкрити біологічну реальність її народження) [2, с. 59].

У мотивувальній частині постанови від 16 травня 2018 року у справі № 591/6441/14-ц Верховний Суд вказує, що «керуючись загальним правилом, встановлення батьківства на підставі частини другої ст. 128 СК України можливе за наявності належних і обґрунтованих доказів (відомостей), які засвідчують походження дитини від певної особи. Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства. Підставою для категоричного висновку для визнання батьківства в судовому порядку може бути висновок судово-генетичної або судово-імунологічної експертизи» [3]. Наголошуючи на значенні висновку експерта судово-генетичної експертизи у контексті встановлення дійсних обставин справи, Верховний Суд акцентує, що «ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства» (мотивувальна частина постанови

Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 серпня 2020 року у справі № 478/690/18) [4].

Отже, Верховний Суд фактично констатував, що у відповідній категорії справ висновок експерта, складений за результатами проведення судово-генетичної експертизи, слугує «категоричним висновком» для встановлення походження дитини від певної особи, «його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами» при оцінці доказів судом.

Принагідно зауважити, що введення воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року істотно вплинуло на можливість учасників справи здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, у тому числі щодо участі у судово-генетичній експертизі. Однією з ключових обставини, які унеможливлюють проведення такої експертизи є перебування особи щодо якої призначається судово-генетична експертиза на території, на якій ведуться бойові дії, тимчасово окупованих територіях або на території іншої держави. У даному випадку ускладняється забезпечення безпосереднього відбору біологічних зразків у такої особи, а також вчинення інших процесуальних дій, пов'язаних з проведенням судово-генетичної експертизи.

У цьому контексті проблемним аспектом є застосування положень ст. 109 ЦПК України, відповідно до якої у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні [5].

Безсумнівно, що наділення суду дискреційними повноваженнями щодо визнання факту походження дитини від певної особи у випадку ухилення її від участі у судово-генетичній експертизі у певній мірі слугує забезпеченню принципу «найкращих інтересів дитини» під час здійснення правосуддя у справах про визнання батьківства. Втім у період дії на території України воєнного стану виникають складнощі у розмежуванні навмисного ухилення учасника справи від участі у експертизі та об'єктивної неможливості такої участі. Відсутність імперативної вказівки щодо обов'язку суду встановлювати обставити, які унеможливлюють виконання учасниками справи своїх процесуальних обов'язків, пов'язаних з проведенням експертизи, з урахуванням принципу пропорційності при визначенні судом процесуальних наслідків неподання ними необхідних матеріалів для проведення експертизи, створює перешкоди у реалізації принципу змагальності та забезпеченні балансу інтересів сторін.

Вищезазначене зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання призначення та проведення окремих видів експертизи у цивільному судочинстві України, які дозволяють з найбільшою ймовірністю встановити дійсні обставини справи, зокрема судово-генетичної експертизи, шляхом доповнення: 1) статті 98 ЦПК України, статті 128 СК України положенням про те, що висновок експерта, складений за результатами судово-генетичної експертизи, оцінюється судом у сукупності з іншими доказами, але має вищу доказову цінність для встановлення дійсних обставин справи; 2) статті 105 ЦПК України положенням щодо обов'язку

суду призначити експертизу за клопотанням хоча б однієї зі сторін, якщо у справі необхідно встановити походження дитини від певної особи; 3) статті 109 ЦПК України положенням щодо обов'язку суду встановлювати обставини, які об'єктивно унеможливлюють або перешкоджають добросовісному здійсненню учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанню процесуальних обов'язків, пов'язаних з проведенням експертизи, у зв'язку з введенням воєнного чи надзвичайного стану на території України, перебуванням учасника справи на території, на якій ведуться бойові дії або тимчасово окупованих територіях.

Список використаних джерел

1. Вілінський М.С. Висновок експерта в системі засобів доказування в цивільному судочинстві України : дис. … д-ра філософії: 081 «Право». Київ, 2025, 332 с.
2. Огляд практики Європейського суду з прав людини за 2019 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_espl_2019_1.pdf.
3. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 591/6441/14-ц (провадження № 61-6030св18). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74064505.
4. Постанова Верховного Суду від 25 серпня 2020 року у справі № 478/690/18 (провадження № 61-18333св19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91186377.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

БРИТАВСЬКИЙ Максим Олегович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ЧУРПІТА Ганна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ТА ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті триваючої військової агресії проти нашої держави та запровадження воєнного стану, надзвичайної ваги набуває питання захисту та, водночас, обмеження прав і свобод громадян. Конституція України закріплює

розгорнутий перелік як майнових, так і особистих немайнових прав фізичних осіб, водночас, також допускає їх тимчасове обмеження у визначених законом обставинах. Воєнний стан являє собою специфічний правовий режим, який наділяє органи влади додатковими прерогативами та дає змогу обмежувати права населення задля гарантування безпеки нації.

Основний Закон України в ч. 2 ст. 64 передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

Щодо обмеження прав фізичних осіб свою позицію висловив і Конституційний Суд України, який у рішенні від 1 червня 2016 року №2-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) наголосив: «...обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [3].

Отже, підсумовуючи особливості правового регулювання майнових та особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану, слід зазначити, що цей період характеризується специфічним балансом між захистом прав людини та інтересами національної безпеки. Законодавство України в цей час вимушено трансформується, запроваджуючи механізми, які в мирний час вважалися б надмірними обмеженнями. Зокрема, у сфері майнових прав ключовою особливістю є можливість примусового відчуження або вилучення майна для потреб держави, що супроводжується особливим порядком компенсації. Також спостерігається трансформація договорник відносин через дію обставин непереборної сили (форс-мажору), запровадження мораторіїв на стягнення боргів за житлово-комунальні послуги та особливий режим захисту прав власності на територіях, де ведуться бойові дії або які знаходяться в тимчасовій окупації.

Щодо особистих немайнових прав, то воєнний стан накладає суттєві обмеження на свободу пересування, право на недоторканність житла (через можливість розквартирування військових або проведення обшуків без ухвали суду в невідкладних випадках) та право на таємницю листування й телефонних розмов. Важливою рисою є пріоритетність права на життя та безпеку, що виправдовує певні звуження інших прав. Водночас держава впроваджує нові цифрові інструменти

(наприклад, через застосунок «Дія») для забезпечення реалізації прав громадян у дистанційному форматі, що стає адаптивною відповіддю на виклики війни.

Основним висновком є те, що попри правомірні обмеження, ядро прав людини має залишатися недоторканним, а будь-які втручання повинні бути пропорційними, тимчасовими та здійснюватися виключно на підставі закону з метою збереження суверенітету та життя громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. №2-рп/2016 у справі у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text.

ВАСИЛЮК Поліна Юріївна,
здобувач вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сфера соціального забезпечення є важливим напрямом реалізації соціальної функції держави, що гарантує громадянам право на соціальний захист. Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на забезпечення у разі втрати працездатності, безробіття, старості та в інших випадках, передбачених законом. В умовах воєнного стану значення цієї сфери посилюється, що обумовлює збільшення бюджетних витрат та одночасно підвищує ризики корупційних проявів.

Корупція у сфері соціального забезпечення призводить до порушення принципів соціальної справедливості, неефективного використання бюджетних коштів та зниження довіри до держави. У зв'язку з цим актуальним є дослідження шляхів попередження корупційних ризиків у цій сфері

Соціальне забезпечення визначається як система правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення громадян у разі настання соціальних ризиків. Його правове регулювання здійснюється на основі Конституції України, а також спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про соціальні послуги» та Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги є діями, спрямованими на подолання складних життєвих обставин. Система соціального забезпечення функціонує на принципах адресності, доступності, рівності та соціальної справедливості.

Разом із тим значна кількість нормативних актів, складність процедур призначення виплат і наявність дискреційних повноважень у посадових осіб створюють передумови для виникнення корупційних ризиків, що потребує належного правового регулювання та контролю.

Корупційні ризики у сфері соціального забезпечення – це сукупність умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень при наданні соціальних виплат і послуг. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція пов'язана з використанням службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди.

До основних проявів корупційних ризиків належать: зловживання службовим становищем при призначенні соціальних виплат, вимагання неправомірної вигоди, штучне затягування розгляду документів, а також незаконне отримання соціальної допомоги на підставі недостовірних даних.

Причинами таких ризиків є недосконалість законодавства, складність адміністративних процедур, недостатній рівень автоматизації процесів та наявність дискреційних повноважень у посадових осіб. Важливим фактором є також обмежений контроль за використанням бюджетних коштів.

Крім того, у період воєнного стану збільшення кількості отримувачів соціальної допомоги та необхідність оперативного прийняття рішень можуть сприяти зростанню корупційних проявів, що підвищує актуальність їх попередження.

Попередження корупційних ризиків передбачає комплекс заходів, спрямованих на усунення умов їх виникнення. Одним із ключових напрямів є вдосконалення законодавства, зокрема чітке визначення повноважень органів влади та процедур призначення соціальних виплат відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції».

Важливим інструментом є цифровізація сфери соціального забезпечення, яка передбачає впровадження електронних реєстрів, автоматизованих систем обробки даних та електронного документообігу. Це дозволяє мінімізувати людський фактор і зменшити можливості для зловживань.

Також необхідним є посилення контролю за використанням бюджетних коштів, зокрема шляхом проведення аудиту та моніторингу, а також забезпечення прозорості діяльності органів соціального захисту. Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади повинні діяти лише на підставі та в межах

повноважень, передбачених законом, що є важливою гарантією запобігання корупції.

Таким чином, ефективне попередження корупційних ризиків можливе лише за умови поєднання правових, організаційних та технологічних заходів.

У ході дослідження встановлено, що сфера соціального забезпечення відіграє ключову роль у реалізації соціальної функції держави та забезпеченні конституційних прав громадян. Водночас вона залишається однією з найбільш вразливих до корупційних проявів через значний обсяг бюджетного фінансування, складність процедур призначення соціальних виплат та наявність дискреційних повноважень у посадових осіб.

З'ясовано, що корупційні ризики у цій сфері мають комплексний характер і проявляються у зловживанні службовим становищем, незаконному отриманні соціальних виплат, непрозорому розподілі бюджетних коштів та інших правопорушеннях. Їх виникнення обумовлене як недоліками нормативно-правового регулювання, так і організаційними проблемами, зокрема недостатнім рівнем контролю та автоматизації процесів.

Особливу увагу слід звернути на те, що в умовах воєнного стану та зростання соціальних витрат держави зазначені ризики мають тенденцію до посилення, що потребує своєчасного реагування з боку державних органів.

Обґрунтовано, що ефективне попередження корупційних ризиків можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає вдосконалення законодавства, підвищення прозорості діяльності органів соціального захисту, впровадження сучасних цифрових технологій та посилення контролю за використанням бюджетних коштів. Важливим є також формування належного рівня правової культури та антикорупційної свідомості як серед посадових осіб, так і серед громадян.

Таким чином, реалізація системних заходів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків, сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи соціального забезпечення, забезпеченню принципів соціальної справедливості та зміцненню довіри суспільства до держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19

4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14

5. Деякі питання надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п

6. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п

7. Болотіна Н. Б. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. Київ: Знання, 2022. 312 с.

8. Синьова Л. М. Право соціального забезпечення: сучасні проблеми та перспективи розвитку. *Юридична наука.* 2023. № 2. С. 45–49.

9. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20

10. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua

ВЕРЕНКІОТОВА Ольга Валеріївна,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВЕДЕННЯ РЕЄСТРУ ПОШКОДЖЕНОГО ТА ЗНИЩЕНОГО МАЙНА ЯК ЧАСТИНА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблема компенсації шкоди, завданої у зв’язку з пошкодженням чи знищенням житла внаслідок збройного конфлікту уже давно не є новою для України. Вперше вона постала перед державою у 2014 році у зв’язку з початком воєнних дій на території Донецької і Луганської областей, які агресор (Російська Федерація) намагався видати за конфлікт усередині українського суспільства. Однак із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в лютому 2022 року ця проблема постала ще більш гостро: руйнування аж до повного знищення зазнала значна частина житлового фонду по всій лінії фронту, а мільйони людей були змушені терміново покинути своє житло у пошуках безпечних місць проживання. На жаль, за весь час існування збройного конфлікту на території України по-справжньому ефективного механізму компенсації шкоди, завданої у зв’язку з руйнуванням житла, вироблено так і не було. Причин цьому щонайменше дві: міжнародні та внутрішньодержавні. Що стосується міжнародних причин, то попри всі прагнення європейської спільноти запровадити ефективні та дієві механізми притягнення держав-агресорів до відповідальності за порушення прав людини внаслідок воєнних дій, ці прагнення так і не були реалізовані [1, с.98].

Активні обстріли міст ракетами та артилерією є складовою тактики бойових дій, що веде Росія, це призводить до значних руйнувань житлового фонду в містах і селищах, особливо тих, які знаходяться біля лінії фронту. Внаслідок бойових дій

Російської Федерації, понад 50% житлового фонду у значній кількості міст та містечок було пошкоджено чи зруйновано. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд великих міст на Сході. Зокрема, це Маріуполь, Харків, Чернігів, Сіверськодонецьк, Рубіжне, Бахмут, Мар'їнка, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха. Наприклад, у Сіверськодонецьку пошкоджено 90% житлового фонду, Бахмут і Мар'їнка майже не мають непошкоджених будівель. При цьому, кількість пошкоджених житлових будівель (як багатоповерхових, так і індивідуальних будинків) збільшується через продовження активних бойових дій на територіях Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей та тимчасової окупації частини території України, а також на всій іншій території країни через регулярні ракетні атаки. Загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів житлового фонду становить близько 236 тис. будівель, з них 209 тис. - приватних (індивідуальних) будинків; 27 тис. - багатоквартирних будинків; 0,6 тис. - гуртожитків. Загальна площа пошкоджених або зруйнованих об'єктів обстрілами становить близько 90 млн. кв. м3, або 9% від загальної площі житлового фонду України (або 6,5%, якщо враховувати рівень пошкоджень). За результатами детальних пооб'єктних технічних оглядів будинків це співвідношення може змінюватись. Площа будинків, що опинилась в зоні затоплення, склала ще 4,8 млн. кв. м. Загалом це залишило без житла або з пошкодженим житлом близько 1,4 млн. домогосподарств (близько 3,4 млн. осіб) [2, с. 7].

Станом на кінець 2025 року, внаслідок повномасштабної війни, в Україні зруйновано або пошкоджено понад 236 тисяч будівель, що становить близько 13% всього житлового фонду. Це понад 60 млн кв. м житла, а на відновлення потрібно не менше 86 млрд доларів.

Для належної організації компенсації шкоди, завданої житлу громадян, в Україні запрацював Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (Реєстр пошкодженого та знищеного майна). Такий реєстр створений для забезпечення збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про: осіб, майно яких пошкоджено або знищено; пошкоджене та знищене майно (у т. ч. пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття) незалежно від того, чи передбачається компенсація за пошкодження або знищення такого майна відповідно до Закону; матеріальну шкоду (у т. ч. збитки), завдану внаслідок пошкодження та знищення майна; розгляд та прийняття рішення про надання компенсації; надання компенсації за пошкоджене та знищене майно та фінансування (виділення коштів) відновлення пошкодженого та знищеного майна [3, с. 258-259].

Держателем Реєстру має стати центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері розвитку, будівництва, реконструкції та модернізації інфраструктури авіаційного, морського та річкового транспорту, дорожнього господарства, тобто Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Обстеження об’єктів, що зазнали пошкоджень унаслідок збройної агресії РФ, та їхня фіксація здійснюються відповідно до Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії РФ, пов’язаних із пошкодженням будівель та споруд, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 473. Для проведення комісійного обстеження пошкоджених об’єктів уповноважений орган створює комісію, до складу якої залучають фахівців/фахівця, що здобув вищу освіту в галузі «Будівництво та архітектура», окрім спеціальності «Геодезія та землеустрій». За результатами роботи комісія складає акт обстеження об’єкта. З кінця червня 2022 року, коли було внесено зміни до зазначеного Порядку, не існувало єдиної форми акту обстеження, також не було встановлено необхідність створення комісій для його проведення. Наразі уповноважені органи здійснюють роботу з оформлення складених раніше актів з огляду на нову типову форму. Щодо об’єктів, які за результатами поперед- нього огляду визначено як зруйновані та значно пошкоджені, уповноважений орган ухвалює рішення щодо проведення їхнього обстеження відповідно до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об’єктів будівництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257. Роботи з обстеження пошкоджених об’єктів провадяться відповідно до Методики проведення обстеження та оформлення його результатів, затвердженої Наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 6 серпня 2022 року № 144.

Проведення обстеження пошкодженого об’єкта забезпечує замовник (уповноважений орган або власник такого майна) шляхом залучення фахівців, що мають відповідну кваліфікацію.

Звіт за результатами обстеження пошкодженого об’єкта має містити висновок про технічний стан, рекомендації щодо подальшої експлуатації (зокрема щодо можливості виконання робіт із відновлення) або демонтажу (ліквідації), а також, у разі потреби, – відомості про пошкоджені (зруйновані) несучі й огороджувальні конструкції, інженерні системи (із зазначенням ступеня й обсягів пошкоджень), принципові рішення (рекомендації) щодо їхнього відновлення (підсилення). Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380 передбачено створення Реєстру пошкодженого та знищеного майна. Держателем Реєстру пошкодженого та знищеного майна визначено Мінінфраструктури.

Об’єктами Реєстру пошкодженого та знищеного майна, відповідно до Порядку подання інформаційного повідомлення, є інформація щодо: пошкодженого та знищеного нерухомого майна; осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено; шкоди та збитків, завданих унаслідок пошкодження такого майна.

На переконання голови Фонду молодіжного будівництва С. О. Комнатного, реєстр пошкодженого та знищеного майна має передбачати можливість додавання такої інформації: категорії вразливості громадян, житлова нерухомість яких пошкоджена або знищена. Це дасть змогу, по-перше, одразу внести до Реєстру інформацію щодо пріоритетності отримання компенсації за пошкоджене або знищене майно, а також розширити коло інформації, яка може бути надана потенційним донорам/грантодавцям, які, можливо, матимуть наміри підтримати ту чи іншу категорію постраждалих українців; можливість додавання постраждалими

особами акту обстеження об’єкта, звіту й акту технічного обстеження, а також інших результатів проведених експертиз, отриманих висновків; можливість відображення результатів оцінки збитків, а також потреби у витратах на відновлення, можливість завантаження відповідного акту оцінки; з огляду на те, що пошкоджені об’єкти житлової нерухомості з часом мають природні зміни до погіршення стану, доцільно надати можливість відображення в Реєстрі динаміки цих змін. Також, можливо, існуватимуть випадки, коли об’єкт буде частково відновлено, проте процес відновлення не завершений і потребує додаткового фінансування [4, с. 67].

Список використаних джерел:

1. Філатова-Білоус Н.Ю. Компенсація шкоди, завданої порушенням житлових прав у зв’язку з військовою агресією: проблема визначення кола суб’єктів звернення. *Форум права.* 2022. № 72 (1). С. 98–109.
2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України. //kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
3. Мироненко В.П., Гопанчук В.С. Умови та порядок компенсації за знищене чи пошкоджене житло, інші об’єкти нерухомого майна. Складання цивільно-правових документів. Житлові правовідносини Київ. 2025. 352 с.
4. Комнатний С.О. Правові та методологічні проблеми обстеження пошкоджених і знищених унаслідок збройної агресії житлових об’єктів та збитків. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2022. № 2 (24). С. 64–69.

ВИННИЧУК Андріана Євгенівна,
здобувачка вищої освіти
Донецький державний
університет внутрішніх справ,
м. Донецьк
Науковий керівник:
ДЯЧЕНКО Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
Донецький державний
університет внутрішніх справ,
м. Донецьк

ЦИВІЛІЗОВАНЕ ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ. СУДОВА ПРАКТИКА

Феномен корпоративного конфлікту традиційно розглядався крізь призму патології юридичної особи, однак сучасна доктрина дедалі частіше визнає за ним якість іманентної властивості об’єднання капіталів, зумовленої фундаментальним протиріччям між фікцією самостійної волі корпорації та реальними інтересами її

учасників. Цивілізованість розв'язання подібних конфліктів визначається не фактом їх відсутності, а спроможністю правопорядку запропонувати формалізовані механізми переведення деструктивної взаємодії у русло юридичного спору, де зіткнення інтересів трансформується у змагальність правових позицій.

Вихідною точкою для аналізу механізмів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів слугує нормативна конструкція, закладена у статті 16 Цивільного кодексу України, яка передбачає визнання права, припинення дії, що порушує право, та відновлення становища, яке існувало до порушення, як універсальні способи захисту цивільних прав [1]. Специфіка корпоративного конфлікту полягає у тому, що його об'єктом виступає не річ чи майнове благо у класичному розумінні, а корпоративне право, визначене статтею 167 Цивільного кодексу України як сукупність правомочностей, що випливають із володіння часткою у статутному капіталі юридичної особи, включаючи право на участь в управлінні, отримання частини прибутку та інформації [1]. Водночас ключова колізія виникає на стику із статтею 98 Цивільного кодексу України, яка закріплює статус загальних зборів як вищого органу товариства, чиї рішення можуть бути оскаржені учасником лише за наявності чітко окреслених дефектів – процедурних порушень, виходу за межі компетенції або невідповідності змісту рішення вимогам закону [1]. Означена колізія породжує принципове питання: чи вправі суд оцінювати законність корпоративного акта, не підміняючи собою волю загальних зборів, та чи можливий захист прав учасника без безпосереднього скасування рішення вищого органу.

Відповідь на окреслену вище колізію було сформульовано Верховним Судом у складі палати для розгляду корпоративних спорів у постанові від 11 грудня 2023 року у справі № 907/922/21, яка стала знаковою для розуміння меж судового втручання у внутрішньокорпоративні відносини [7]. Фабула справи стосувалася оскарження колишнім учасником товариства з обмеженою відповідальністю правомірності його виключення зі складу учасників та визначення розміру статутного капіталу і часток, що безпосередньо зачіпало його майновий інтерес, гарантований статтею 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Зазначена норма імперативно покладає на товариство обов'язок виплатити учаснику, який виходить чи виключається, вартість частини майна, пропорційну його частці у статутному капіталі, що перетворює корпоративний спір із суто управлінського на майновий. Верховний Суд відступив від механістичного застосування доктрини невтручання, визнавши за судом повноваження розглядати такі спори не як ревізію управлінських рішень загальних зборів, а як захист порушених цивільних прав учасника. Принципово важливим у цій конструкції є те, що суд не обов'язково скасовує саме рішення загальних зборів – він оцінює права та обов'язки сторін, що виникли внаслідок такого рішення, і може констатувати їх невідповідність закону без прямого втручання в управлінську автономію товариства. Цей підхід ілюструє перехід від формального захисту статусу учасника до змістовного аналізу обсягу та реалізації його корпоративних прав.

Подальшого розвитку зазначена логіка набула в постанові Верховного Суду від 7 жовтня 2021 року у справі № 925/1382/19, де предметом розгляду став спір між учасником товариства та іншими учасниками, пов'язаний із реалізацією

корпоративних прав [8]. У цій справі корпоративна палата сформулювала правове тлумачення, згідно з яким оскарження дій товариства або інших учасників не може бути заблоковане посиланням на виключну компетенцію загальних зборів, якщо такі дії безпосередньо порушують суб'єктивні права, що випливають із статті 116 Цивільного кодексу України, яка закріплює право учасника на отримання інформації, участь в управлінні та одержання дивідендів [4]. Суд акцентував увагу на тому, що корпоративний конфлікт не може бути зведений виключно до оцінки законності процедури скликання чи проведення зборів – необхідно досліджувати реальний вплив оспорюваних дій на обсяг правомочностей учасника. Такий підхід корелює з принципом добросовісності, закріпленим у статті 13 Цивільного кодексу України, яка встановлює межі здійснення цивільних прав та забороняє дії, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі або зловживання правом в інших формах. Відтак, судова практика послідовно вибудовує трирівневу систему оцінки: формальна законність рішення загальних зборів, відповідність дій товариства чи інших учасників принципу добросовісності та реальний вплив таких дій на обсяг корпоративних прав позивача [4].

Не менш важливим для розуміння тенденцій цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів є аналіз рішень судів першої інстанції, які, хоч і не мають прецедентного характеру, демонструють практичну реалізацію доктринальних позицій Верховного Суду в конкретних справах. Показовим у цьому сенсі є рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 30 жовтня 2023 року у справі № 904/4849/22 [9], де корпоративний конфлікт виник між трьома товариствами з обмеженою відповідальністю – «ЛАН-СНАБ», «МУЛЬТІ ГРЕЙН КОМПАНІ» та «СУФФЛЕ АГРО УКРАЇНА» – щодо обсягу корпоративних прав та зобов'язань. Суд, спираючись на положення статті 20 Господарського процесуального кодексу України щодо підвідомчості корпоративних спорів, провів детальний аналіз корпоративної документації, статутів та прав сторін, встановивши конкретні правові наслідки для учасників спірних правовідносин [2]. Прикметним є те, що в цій справі конфлікт розгортався не лише між фізичними особами-учасниками, а між самими юридичними особами, що додатково ускладнювало структуру спору та вимагало від суду чіткого розмежування корпоративного та зобов'язального елементів. Така практика ілюструє важливу тенденцію: господарські суди поступово відходять від формального підходу, за якого будь-який спір між учасниками кваліфікувався як такий, що не підлягає судовому розгляду через втручання в автономію товариства, натомість дедалі частіше аналізують зміст порушеного права по суті.

Проведений аналіз нормативної бази та судової практики дозволяє сформулювати кілька узагальнюючих положень щодо сутності цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів у сучасному правовому полі України. По-перше, фундаментальним зрушенням у правозастосуванні стало визнання того факту, що корпоративний спір не обов'язково потребує скасування рішення загальних зборів для ефективного захисту прав учасника – суд може оцінити права та обов'язки сторін, що виникли внаслідок такого рішення, без прямого втручання в управлінську компетенцію товариства, що підтверджується правовою позицією Верховного Суду у справі № 907/922/21. По-друге, судова практика послідовно

розширює інструментарій захисту корпоративних прав, інтегруючи до нього принцип добросовісності, закріплений статтею 13 Цивільного кодексу України, що дозволяє протидіяти зловживанням навіть за умови формальної законності дій мажоритарних учасників. По-третє, цивілізоване вирішення корпоративного конфлікту передбачає не просто його переведення у судову площину, але й глибинний аналіз співвідношення між формальною процедурою ухвалення корпоративних рішень та реальним обсягом порушених суб'єктивних прав, гарантованих статтями 116 та 167 Цивільного кодексу України і статтею 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Саме в такому тривимірному підході – оцінка процедури, оцінка добросовісності, оцінка реального впливу на права – вбачається магістральний напрям розвитку інституту судового захисту корпоративних прав як невід'ємної складової цивілізованого правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 08.05.2026).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 08.05.2026).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 08.05.2026).
4. Постанова Верховного Суду у справі № 907/922/21 від 11 грудня 2023 р. // Верховний Суд України. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859002 (дата звернення: 08.05.2026).
5. Постанова Верховного Суду у справі № 925/1382/19 від 07 жовтня 2021 р. // Верховний Суд України. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214121 (дата звернення: 08.05.2026).
6. Рішення № 114526044 від 30 10 2023 р., Господарський суд Дніпропетровської області, справа № 904/4849/22 (корпоративний спір між ТОВ «ЛАН-СНАБ», ТОВ «МУЛЬТІ ГРЕЙН КОМПАНІ», ТОВ «СУФФЛЕ АГРО УКРАЇНА»). – URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/114526044 (дата звернення: 08.05.2026).

ВОРОБЙОВА Анастасія Леонідівна,
здобувач вищої освіти
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ОКУПАЦІЇ

Право власності є фундаментальним елементом цивілізованого правового суспільства, закріпленим у Конституції України та цивільному законодавстві. У мирний час це право забезпечується засобами цивільно-правового захисту, які дозволяють поновити порушене право, захистити майно від неправомірних посягань і відшкодувати завдану шкоду. Проте в умовах збройного конфлікту та тимчасової окупації окремих територій України ця сфера права зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених як фактичними обставинами, так і особливостями воєнного та міжнародного права.

Цивільно-правовий захист права власності розглядається як система юридичних засобів і механізмів, спрямованих на відновлення порушеного права власності, визнання цього права, компенсацію збитків та застосування санкцій до правопорушника. У цивілістичній доктрині виділяють три основні підходи до розуміння захисту цивільних прав: функціональний, за яким захист розглядається як функція права; інструментальний, що визначає захист через систему правових заходів; та діяльнісний, відповідно до якого захист трактується як діяльність уповноважених суб'єктів щодо поновлення порушених прав. У сучасній науці також акцентується увага на результативному аспекті захисту, тобто фактичному відновленні порушеного права власності [1, с. 152-153].

В умовах воєнного стану, що триває в Україні з 24 лютого 2022 року, держава змушена поєднувати забезпечення національної безпеки із збереженням основних прав людини, зокрема права власності. Так, деякі норми законодавства допускають обмеження цивільних прав, включно з правом власності, з огляду на суспільні потреби та забезпечення оборони держави, проте з одночасним встановленням механізмів фінансового відшкодування власникам за фактично понесені збитки. Як зазначає А. Б. Гриняк, ворожий акт агресії проти нашої держави викликав нагальну потребу в удосконаленні механізму застосування окремих інститутів припинення права власності на майно, зокрема механізму примусового відчуження майна в умовах воєнного стану [2, с. 22]. На його думку, складність полягає у досягненні

«справедливого балансу» між інтересом нації, яка захищає себе від агресії, і вимогами захисту основних прав фізичних та юридичних осіб [2, с. 24].

Окремої уваги потребує питання захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб, які вимушено залишили свої домівки та майно внаслідок збройної агресії. На сьогоднішній день існує необхідність спеціального правового регулювання в частині надання тимчасового безоплатного проживання, права на земельні ділянки, отримання кредитів під нерухомість на пільгових умовах та інших заходів як форм цивільно-правового захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. І хоча окремі кроки в цьому напрямку було здійснено, говорити про належне врегулювання даного питання поки що зарано.

Також окупація територій створює окремі юридичні виклики щодо визнання, збереження та відновлення права власності. Фактичне управління окупаційних адміністрацій може призводити до втрати реального доступу до майна, незаконних перереєстрацій, арештів та експропріацій. Такі явища є порушенням міжнародного гуманітарного права й норм щодо міжнародного захисту прав людини. Аналізуючи міжнародні підходи, М. О. Мєдвєдєва слушно зауважує, що саме агресор повинен компенсувати будь-яку шкоду, завдану в результаті цього триваючого міжнародного збройного конфлікту, в тому числі шкоду, завдану приватній власності фізичних та юридичних осіб, держави Україна та іноземних держав, а також шкоду довкіллю й культурній власності [3, с. 390].

Підсумовуючи, слід відзначити, що в практичному вимірі важливою складовою захисту права власності є застосування механізмів цивільно-правової відповідальності та компенсації за завдані збитки внаслідок бойових дій, які можуть бути реалізовані як на національному рівні (через судові процеси), так і через міжнародні суди чи трибунали. Такі механізми є предметом активних академічних дискусій у контексті вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики.

Таким чином, цивільно-правовий захист права власності в Україні має багатовимірний характер, об’єднуючи механізми відновлення порушених прав, компенсаційні засоби та спеціальні правові заходи у відношенні внутрішньо переміщених осіб та інших постраждалих. Воєнний стан та окупація створюють об’єктивні перешкоди для реалізації класичних цивільно-правових засобів захисту, що потребує розробки адаптованих законодавчих механізмів, зокрема щодо компенсації збитків та відновлення майнових прав. Міжнародно-правові норми гуманітарного права мають бути невід’ємною частиною правового інструментарію захисту майнових прав в умовах збройного конфлікту, що вимагає належної імплементації та узгодження з національним законодавством.

Список використаних джерел

1. Олешко О. М. Поняття цивільно-правового захисту права власності від порушень, не пов’язаних із позбавленням володіння. *Нове українське право*. 2024. № 6. С. 151–157.

2. Гриняк А. Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 21–28.

3. Медведєва М. О. Право на мирне володіння майном в умовах міжнародного збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. № 3(83). С. 384–391.

ВОРОТНЮК Дмитро Васильович,
слухач магістратури Навчально-наукового
інституту воєнної історії, права та соціальних наук
Національний університет оборони України,
м. Київ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Аналіз систематичних прогалин адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану (далі - ПРВС) в Україні – відсутність нормативно закріпленого механізму перевірки пропорційності заходів, нечіткість розподілу повноважень між суб'єктами запровадження, недостатність парламентського та судового контролю – зумовлює необхідність звернення до зарубіжного досвіду з метою виявлення конкретних законодавчих рішень.

Французька модель є показовою у частині нормативного розмежування компетенцій між суб'єктами. Закон про надзвичайний стан 1955 р. [1] чітко закріплює: префект департаменту є уповноваженим суб'єктом для місцевих заходів (комендантська година, заборона зібрань), міністр внутрішніх справ - виключно для загальнонаціональних. Ця диференціація унеможливлює паралельну компетенцію двох суб'єктів щодо одного й того ж заходу. Після реформи 2015 р. введено також обов'язок систематичного інформування парламенту про всі запроваджені заходи.

Польська система є зразковою у частині конституційного закріплення принципу пропорційності. Конституція Республіки Польща 1997 р. (ст. 228 § 5) прямо встановлює: заходи, вжиті внаслідок введення надзвичайного заходу, мають бути пропорційними ступеню загрози [2]. Це пряма конституційна норма, що зобов'язує суб'єктів обґрунтовувати пропорційність кожного рішення. Додатковою перевагою є чіткий предметний розподіл між трьома самостійними режимами - воєнним станом, надзвичайним станом та станом стихійного лиха, кожен з яких регулюється окремим законом із власним суб'єктним складом та переліком допустимих заходів.

Ізраїльська модель демонструє ефективну координацію між цивільними та військовими органами: заходи щодо цивільного населення - в компетенції цивільної адміністрації, заходи оборонного характеру - в компетенції військового командування. Координацію між ними забезпечує спеціалізований орган, що унеможливлює «розмитість» відповідальності, характерну для загальної формули «разом або самостійно».

Британська та американська моделі є показовими у частині судового контролю. Відповідно до британського законодавства [3] рішення про обмеження прав осіб підлягають судовій перевірці, а право на доступ до суду зберігається в умовах особливого режиму. В американській системі суди застосовують аналог пропорційного тесту - перевіряють не лише формальну законність, а й конституційну обґрунтованість рішення, що є прямою альтернативою відсутньому в Україні нормативному механізму перевірки пропорційності.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє сформулювати чотири ключові висновки. По-перше, у всіх аналізованих системах принцип пропорційності є операційним механізмом - або через пряме конституційне закріплення (Польща), або через обов'язковий судовий контроль (США, Велика Британія), або через нормативне розмежування компетенцій (Франція, Ізраїль). По-друге, розподіл повноважень між суб'єктами запровадження є нормативно чітко визначеним у всіх порівнюваних системах. По-третє, парламентський контроль є обов'язковим і систематичним. По-четверте, права людини забезпечуються не лише через перелік «абсолютних» прав, а й через процедурні гарантії - право на оскарження та обов'язок мотивування рішень.

На основі узагальненого зарубіжного досвіду для вдосконалення українського законодавства пропонується: (1) доповнити Закон України «Про правовий режим воєнного стану» статтею 8-1, що закріплює обов'язковий пропорційний тест (наявність реальної загрози, придатність, необхідність та пропорційність у вузькому сенсі) та вимоги до змісту й оприлюднення акта про запровадження заходу; (2) нормативно закріпити механізм розподілу компетенцій між суб'єктами з арбітражним механізмом при колізіях та чітко визначити статус «залучених» органів як виконавців без самостійних повноважень; (3) запровадити щомісячне парламентське інформування з правом рекомендаційної постанови Верховної Ради; (4) нормативно закріпити стандарт судового контролю за рішеннями про запровадження заходів з посиланням на критерії пропорційного тесту.

Запропоновані зміни утворюють єдину систему: нормативний пропорційний тест є підставою для судового контролю; чіткий розподіл компетенцій - підставою для парламентської звітності; парламентська звітність стимулює суб'єктів до дотримання встановлених стандартів. Їх реалізація сприятиме приведенню адміністративно-правового забезпечення ПРВС у відповідність до конституційних принципів верховенства права, пропорційності та підзвітності влади, а також до стандартів Ради Європи щодо захисту прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Закон про надзвичайний стан 1955 року (Loi no 55-385 du 3 avril 1955 relative à l'état d'urgence) : Франція. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000695350 (дата звернення: 01.05.2026).

2. Конституція Польщі від 2 квіт. 1997 р. (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.). URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm (дата звернення: 01.05.2026).

3. Закон про збройні сили 2006 року (Armed Forces Act 2006) : Велика Британія. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents (дата звернення: 01.05.2026).

4. Кузніченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія. Одеса : ОДУВС, 2011. 323 с.

5. Власенко Д. А. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2024. 220 с.

ГОДОРОЖА Ольга Сергіївна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк
Науковий керівник:
БОНДАРЕНКО Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Донецьк

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ, ЗМІСТ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальність даної теми зумовлена необхідністю подолання ідеологічних суперечностей у вітчизняному приватному праві та його адаптації до вимог Угоди про асоціацію з ЄС. Метою дослідження є аналіз ключових напрямів оновлення Цивільного кодексу України, визначення ролі гармонізації із європейським правом та окреслення очікуваних результатів рекодифікації як інструменту побудови сучасного інформаційного суспільства.

Сучасний етап розвитку цивільного права України характеризується глобальним переходом від радянської спадщини «одержавлення» до побудови справжньої системи приватного права, що базується на пріоритеті прав людини та автономії волі. Прийняття Цивільного кодексу України у дві тисячі третьому році стало фундаментальним кроком, проте одночасне запровадження Господарського кодексу створило штучний правовий дуалізм, що призвів до виникнення численних колізій та нестабільності судової практики, оскільки однакові за своєю суттю відносини опинилися під впливом антагоністичних за ідеологією нормативних актів [2 , с. 9–11].

Наукова спільнота, зокрема представники Київської школи цивілістики, наголошують на тому, що приватне право є серцевиною громадянського суспільства.

Н. С. Кузнєцова зазначає, що першочерговим завданням є відновлення приватноправового характеру цивільного права через десовєтизацію та вилучення публічно-правових приписів, які обмежують диспозитивність у майновому обороті [2, с. 10–12]. Водночас Р. А. Майданик підкреслює необхідність впровадження нових інститутів, таких як траст та фідуціарні відносини, що дозволить українському праву відповідати глобальним викликам [4, С. 43–45].

Важливим чинником рекодифікації є аналіз судової практики, яка виявляє прогалини в чинному законодавстві. Зокрема, ЦК України надає широкі можливості для судової дискреції через використання оціночних понять, проте суперечливість позицій касаційних судів свідчить про необхідність закріплення певних правових позицій на нормативному рівні. Судова практика підтверджує, що принципи справедливості, добросовісності та розумності мають стати реальним інструментом вирішення спорів у випадках, коли конкретна норма закону відсутня або є застарілою [1, С. 25–26].

Центральною ідеєю поточної рекодифікації є перехід до моністичної системи, де всі майнові й особисті відносини регулюються єдиним Цивільним кодексом. Реформа спрямована на впровадження концепції «Кодексу приватного життя», що забезпечує захист особистості від свавільного втручання держави, мінімізуючи публічний вплив на приватну сферу [3, с. 27–29]. Важливою складовою цього процесу є гуманізація законодавства, яка проявляється у структуруванні особистих немайнових прав, включаючи розвиток репродуктивних прав та цивільно-правовий захист персональних даних у цифрову епоху [1, с. 124–125].

Процес модернізації базується на принципах гармонізації з європейським «м'яким правом», зокрема з Проєктом загальної системи координат (DCFR). Це дозволяє інтегрувати в українську правову систему сучасні інструменти, такі як відповідальність за недобросовісне ведення переговорів (*culpa in contrahendo*) та інститут запевнень і гарантій. Очікується, що оновлення зобов'язального права зробить його простішим і зрозумілішим для іноземних інвесторів, максимально зближуючи вітчизняні норми з провідними правопорядками ЄС [2, с. 20–22].

Для досягнення структурної цілісності до складу Цивільного кодексу пропонується повернути норми Сімейного та Міжнародного приватного права. Відновлення книги про МПрП забезпечить ефективнішу взаємодію української системи з правопорядками світу через механізми автономної кодифікації, надаючи всьому правовому масиву завершеного вигляду та логічності у правозастосуванні [1, с. 46–49].

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що реалізація стратегії «м'якої рекодифікації» є критично важливою для забезпечення правової визначеності в Україні. Очікуваним результатом реформи є створення цілісної та конкурентоспроможної системи приватного права, яка не лише відповідає викликам технічного прогресу, а й створює надійний юридичний фундамент для повноправного входження України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України - Робоча група при М-ві юстиції України ; за заг. ред. Н. С. Кузнєцової, О. О. Кота. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.

2. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Київ : Право, 2020. 432 с.
3. Довгерт А. С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27–41.
4. Майданик Р. А. Реформа приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2019. 312 с.

ГОПАНЧУК Василь Степанович,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Сфера виховання є чи не однією із найбільш особистісних, індивідуальних, яка окрім чіткої правової регламентації відчуває сильного впливу моральних засад, прийнятних суспільству. Такий стан речей дозволяє батькам якомога широко і повно використовувати своє батьківське право та виконувати свій батьківський обов'язок із найбільшою користю для дитини. Безумовно, кожен із батьків має своє бачення виховного процесу, і не має жодних порушень, якщо мета їхнього виховання збігається із завданнями, які перед батьками ставить держава та суспільство. В той же час, виправданою із усіх точок зору є концепція, відповідно до якої, втручання у батьківську сферу виховання, є необхідним, особливо у тих випадках, коли наявне пряме порушення прав дитини.

На сьогодні поширюється таке явище, як соціальна депривація – обмеження умов, матеріальних і духовних ресурсів сім'ї, необхідних їй для виживання та адекватного входження в культуру суспільства. Науковці зазначають, що з одного боку, батьки, не володіючи в достатній мірі знаннями щодо специфіки правильного виховання дітей, вікових та індивідуальних особливостей дитини, здійснюють процес сімейного виховання всліпу, інтуїтивно, розрізнено і хаотично. З іншого - вони далеко не завжди готові самостійно вирішувати суперечність між перехідними цінностями і законами конкретної історичної ситуації, а тому не спроможні убезпечити своїх дітей від агресивного наступу інформації, засвоєння хибних ідеалів [1, с. 27].

Причин виникнення такого явища можна назвати декілька. Одна з них - викладена вище, і полягає у нерозумінні, а швидше, у небажанні батьків належним чином виконувати свій батьківський обов'язок щодо виховання дитини. В якості іншої причини, слід назвати ситуацію, коли родина, маючи малолітніх, неповнолітніх дітей, потрапила в складні життєві обставини, і неспроможність виконувати обов'язки по вихованню пов'язані саме з цими обставинами.

В Україні, за даними профільних громадських та державних ініціатив, понад 48 тисяч дітей перебувають у складних життєвих обставинах.

Відповідно до п. 15 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», складні життєві обставини, це - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно. До чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини віднесено: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [2].

Згідно п. 2 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, складні життєві обставини, в яких перебуває дитина, це - умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, у тому числі у разі, коли кривдником є дитина, ухилення батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо), установлені за результатами оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах [3].

Необхідно звернути увагу, що в обох нормативно-правових актах в якості складної життєвої обставини зазначено ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини. Теорія та судова практика з питань порушення права дитини на належне сімейне виховання однозначні у своїх висновках: складні життєві обставини можуть бути викликані не лише об'єктивними чинниками – інвалідність, безробіття, стихійне лихо, бойові дії, тимчасова окупація, а й суб'єктивними – жорстоке поводження, експлуатація дитини, насильство та ін. Вказані фактори складають не що інше, як неправомірну (протиправну) поведінку батьків щодо дитини, що власне і дозволяє стверджувати про неналежне виконання ними своїх батьківських обов'язків.

В більшості соціологічних досліджень зазначається, що сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно. Такі сім'ї прийнято поділяти на декілька груп. До першої слід віднести сім'ї, у яких виникли проблеми через матеріальні труднощі, а саме: внаслідок безробіття, відсутності житла, необхідності лікування членів родини. Особливо гостро ця проблема постає для багатодітних сімей, одиноких матерів (батьків), у сім'ях, де один з батьків втратив працездатність через хворобу, випускників інтернатних закладів, малозабезпечених родин. Другу групу складають сім'ї, у яких виникли складнощі через юридичні проблеми, а саме: через необізнаність щодо своїх прав та обов'язків, брак коштів на відновлення документів (реєстрація, свідоцтво про народження, оформлення аліментів) тощо. До третьої групи належать сім'ї, в яких виникли психологічні проблеми (приміром, труднощі так званого перехідного віку дитини, при змішаному шлюбі, у випадку занадто суворого, на думку дитини, контролю з боку батьків, насильства з боку одного з членів родини тощо) [4, с. 113].

Як бачимо, складні життєві обставини є не лише соціальною проблемою, а й проблемою правовою, адже кожен із чинників складних життєвих обставин, так чи інакше призводить до єдиного негативного результату – порушення прав дитини. Якщо такі порушення зумовлені зовнішніми факторами – безперечно йдеться про необхідність надання різного роду соціальної допомоги (підтримки). Якщо ж такі обставини зумовлені внутрішньо (в окремо взятій сім'ї), тобто їх виникнення безпосередньо пов'язані з неправомірною поведінкою батьків, то зрозуміло, що необхідно ставити питання про застосування до батьків санкції сімейно-правової відповідальності – позбавлення батьків батьківських прав.

Складні життєві обставини, які зумовили невиконання батьками своїх обов'язків щодо виховання дитини, як правило, носять тимчасовий характер і не передбачають негативної динаміки, оскільки викликані чинниками, незалежними від волі батьків. Припинення (усунення) об'єктивно існуючих обставин, кваліфікованих законом, як «складні життєві». в кінцевому результаті призведе до їх зникнення.

Список використаних джерел:

1. Гончар Л.В. Проблеми виховання дітей в сучасній українській сім'ї. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку. Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2018). Інститут проблем виховання НАПН України. Київ : 2018. С. 24-28.

2. Про соціальні послуги. Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 (в ред. від 27.04.2022). *Офіційний вісник України.* 2019. № 34. Стор. 107. Ст. 1199.

3. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Постанова Кабінету Міністрів № 585 від -1.-0.2020 (зі змінами, внесеними Постановою КМУ № 775 від 28.07.2021). *Офіційний вісник України.* 2020. № 57. Стор. 53. Ст. 1779.

4. Гопанчук В.С., Мироненко В.П. Ухилення батьків від виконання обов'язку щодо виховання дитини в умовах воєнного стану в Україні: складні життєві обставини чи підстава позбавлення батьківських прав. *Юридичний вісник.* 2022. № 5. С. 109-119.

ГОПАНЧУК Василь Степанович,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИМУШЕНОГО РОЗЛУЧЕННЯ СІМЕЙ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ: СІМЕЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила суттєві трансформації у сфері сімейних правовідносин. Війна стала чинником масового вимушеного переміщення населення, тривалої розлуки подружжя, втрати сімейних зв'язків, а також збільшення кількості сімейних конфліктів та розірвань шлюбу. У таких умовах особливої актуальності набуває питання правових наслідків вимушеного розлучення сімей, зумовленого мобілізацією, евакуацією, перебуванням одного із подружжя за кордоном або на тимчасово окупованих територіях.

Сім'я відповідно до ст. 51 Конституції України перебуває під охороною держави [1]. Водночас в умовах воєнного стану реалізація сімейних прав та обов'язків зазнає істотних труднощів. Норми Сімейний кодекс України формально продовжують діяти, однак механізми їх практичного застосування часто ускладнюються об'єктивними обставинами воєнного часу [2].

Одним із найбільш поширених наслідків війни стала фактична сепарація сімей. Значна кількість громадян України була змушена виїхати за кордон, тоді як інший із подружжя залишився в Україні або був мобілізований до лав Збройних Сил України. Такі обставини призводять до втрати емоційного зв'язку між подружжям, неможливості спільного ведення господарства та фактичного припинення сімейних відносин. Науковці зазначають, що війна істотно вплинула на динаміку шлюбно-сімейних процесів, зокрема на збільшення кількості розлучень та спорів щодо дітей [6, с. 226].

Особливістю правового регулювання розірвання шлюбу в умовах воєнного стану є необхідність врахування специфічних обставин, пов'язаних із проходженням військової служби, відсутністю зв'язку з одним із подружжя, перебуванням особи на окупованій території чи за межами держави. Законодавство України передбачає можливість розірвання шлюбу як у судовому порядку, так і через органи державної реєстрації актів цивільного стану. Однак у період воєнного стану реалізація цих процедур нерідко ускладнюється неможливістю особистої присутності сторін, проблемами доступу до правосуддя та документального підтвердження юридично значущих фактів [3, с.170].

Особливої уваги потребують питання забезпечення прав та інтересів дітей у випадку вимушеного розлучення сім'ї. Через війну значна кількість дітей проживає лише з одним із батьків або перебуває за кордоном. У таких умовах загострюються

спори щодо визначення місця проживання дитини, участі одного з батьків у вихованні, виїзду дитини за межі України та виконання аліментних зобов'язань. Пріоритетним у цьому аспекті має залишатися принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у міжнародному та національному законодавстві.

Складність становить також проблема належного виконання аліментних обов'язків. Воєнний стан негативно вплинув на матеріальне становище багатьох громадян, а мобілізація чи втрата роботи можуть об'єктивно перешкоджати своєчасній сплаті аліментів. Разом із тим законодавство не звільняє особу від обов'язку утримувати дитину або непрацездатного члена сім'ї. У науковій літературі слушно наголошується на необхідності вдосконалення механізмів захисту права на утримання в умовах воєнного стану [4, с. 86]

Важливим наслідком вимушеного розлучення сімей є виникнення проблем у сфері здійснення батьківських прав. Тривала відсутність одного з батьків, перебування за кордоном чи участь у бойових діях фактично унеможливлюють повноцінне виконання батьківських обов'язків. У таких випадках особливого значення набувають механізми дистанційної комунікації між батьками та дітьми, а також забезпечення права дитини на підтримання сімейних зв'язків.

Крім того, війна створює додаткові ризики порушення права на приватне та сімейне життя. В умовах воєнного стану допускається певне обмеження окремих прав людини, однак такі обмеження мають відповідати принципу пропорційності та не порушувати сутність сімейних прав[5, с. 342]

На сучасному етапі актуальним є питання адаптації сімейного законодавства до реалій воєнного часу. Доцільним видається спрощення окремих процедур у сфері сімейних правовідносин, розширення можливостей дистанційної участі у судових процесах, удосконалення механізмів міжнародного співробітництва у справах щодо дітей та посилення гарантій захисту прав членів сім'ї військовослужбовців [4, с. 84]

Вимушене розлучення сімей через війну породжує комплекс складних правових наслідків у сфері сімейного права. Воєнний стан істотно впливає на реалізацію подружніх, батьківських та майнових прав і обов'язків. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення ефективного механізму захисту сімейних прав, адаптованого до умов воєнного часу та спрямованого на збереження балансу між інтересами держави, сім'ї та дитини. т

Таким чином, воєнний стан суттєво вплинув на сферу сімейних правовідносин, зумовивши появу нових викликів у реалізації та захисті прав членів сім'ї. Вимушене розлучення подружжя через мобілізацію, евакуацію, переміщення за кордон чи перебування на тимчасово окупованих територіях спричиняє комплекс правових наслідків, що стосуються здійснення батьківських прав, виконання аліментних обов'язків, визначення місця проживання дитини та забезпечення права на сімейне життя.

У сучасних умовах особливого значення набуває адаптація сімейного законодавства до реалій воєнного часу, удосконалення механізмів дистанційного захисту прав, забезпечення доступу до правосуддя та посилення гарантій захисту прав дітей і сімей військовослужбовців. Пріоритетним напрямом державної політики

має залишатися забезпечення балансу між публічними інтересами держави в умовах воєнного стану та необхідністю належного захисту приватних і сімейних прав особи.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
3. Нестерцова-Собакарь О. В. Припинення шлюбу внаслідок розірвання та його правові наслідки за сімейним законодавством України з урахуванням правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 86. № 2. С. 166–171. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.26
4. Ільченко І. П. Проблеми встановлення утримання одному з подружжя в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2024. № 54. С. 80-91. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.54.304876
5. Солончук І. В. Правове регулювання захисту інформації про особисте та сімейне життя особи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 83. С. 339–344. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.50
6. Полонська О. І. Правова регламентація правомірного обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах правового режиму воєнного стану // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 223–228. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.48

ГОРЛАЧУК Анастасія Іванівна,
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Колективний договір займає центральне місце в системі сучасних трудових відносин і виступає одним із найважливіших інструментів узгодження інтересів роботодавця та працівників. В умовах ринкової економіки, коли підприємства функціонують у середовищі конкуренції, економічної нестабільності та постійних

змін, саме колективний договір дозволяє забезпечити відносну соціальну рівновагу між прагненням роботодавця до ефективності та необхідністю захисту соціально-економічних прав працівників. Його значення полягає в тому, що він поєднує економічні інтереси бізнесу з соціальною функцією праці, сприяючи формуванню цивілізованих і передбачуваних трудових відносин.

У системі трудового права колективний договір виконує роль локального регулятора, який конкретизує загальні норми законодавства з урахуванням особливостей конкретного підприємства, галузі чи організації. Державне регулювання встановлює мінімальні гарантії у сфері праці, проте не здатне повною мірою врахувати всі економічні, організаційні та соціальні нюанси діяльності кожного роботодавця. Саме тому колективний договір набуває особливого значення як інструмент договірного регулювання, що дозволяє адаптувати правові норми до реальних умов виробництва та праці.[1, ст. 228]

В умовах ринкової економіки колективний договір виступає важливим засобом стабілізації трудових відносин. Він забезпечує прогнозованість і визначеність умов праці, зокрема оплати праці, режиму робочого часу, соціальних гарантій та компенсацій. Для працівників це означає впевненість у завтрашньому дні, розуміння своїх прав і гарантій, а для роботодавця – зменшення ризику трудових конфліктів, підвищення лояльності персоналу та формування стабільного трудового колективу. Таким чином, колективний договір виконує не лише правову, а й важливу соціально-економічну функцію.

Важливою складовою значення колективного договору є його роль у формуванні соціально відповідального бізнесу. Роботодавець, який бере на себе додаткові зобов’язання щодо оплати праці, соціальних гарантій і захисту працівників, демонструє орієнтацію не лише на прибуток, а й на людський капітал. Це позитивно впливає на репутацію підприємства, його привабливість на ринку праці та конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Таким чином, значення колективного договору в системі трудових відносин полягає в його здатності поєднувати державне та договірне регулювання, економічні та соціальні інтереси, правові норми та практичні потреби сторін. В умовах ринкової економіки та розвитку соціального діалогу колективний договір виступає ключовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, справедливості та партнерства у сфері праці, сприяючи формуванню сучасних і ефективних трудових відносин.

Колективний договір є особливою формою правового регулювання трудових відносин на локальному рівні та виступає важливим нормативно-правовим актом, що діє в межах конкретного підприємства, установи або організації. Його правова природа полягає в поєднанні договірних і нормативних елементів, оскільки, з одного боку, він укладається на основі взаємної згоди сторін, а з іншого – встановлює загальнообов’язкові правила поведінки для всіх працівників. Колективний договір деталізує норми трудового законодавства, враховуючи особливості організації праці, фінансові можливості роботодавця та соціальні інтереси трудового колективу, що робить його важливим інструментом реалізації трудових прав на практиці.[2, ст. 228]

Сторонами колективного договору виступають роботодавець та працівники в особі їх представницького органу, найчастіше профспілкової організації. У разі

відсутності профспілки інтереси працівників може представляти інший уповноважений орган, обраний трудовим колективом. Процес укладення колективного договору здійснюється шляхом колективних переговорів, які базуються на принципах рівноправності, добровільності та взаємної відповідальності. Такий порядок дозволяє врахувати позиції обох сторін і досягти компромісу щодо ключових умов праці, зокрема оплати праці та соціальних гарантій.[3, ст. 202]

Основу колективно-договірного регулювання в Україні становлять Кодекс законів про працю України та Закон України «Про колективні договори і угоди». Ці нормативні акти визначають правові засади укладення, змісту та дії колективного договору, встановлюють обов'язковість його виконання та відповідальність за порушення. Законодавство закріплює мінімальні соціальні гарантії, водночас надаючи сторонам можливість розширювати їх шляхом договірного регулювання, що сприяє розвитку соціального партнерства.

У колективному договорі закріплюються системи та форми оплати праці, які застосовуються на підприємстві. Це можуть бути погодинна, відрядна, акордно-преміальна або змішана системи оплати. Вибір конкретної системи залежить від характеру виробництва та організації праці. Чітке регулювання цих питань сприяє підвищенню мотивації працівників та ефективності використання трудових ресурсів.[4, ст. 218]. Преміювання є важливим інструментом матеріального стимулювання працівників. Колективний договір визначає умови нарахування премій, показники ефективності та порядок їх виплати. Це сприяє підвищенню зацікавленості працівників у результатах своєї праці та досягненні виробничих цілей.

Доплати та надбавки компенсують особливі умови праці або стимулюють професійне зростання працівників. У колективному договорі можуть передбачатися доплати за роботу в нічний час, понаднормові години, шкідливі умови праці, а також надбавки за стаж або майстерність.

Колективний договір відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільності трудового колективу, оскільки виступає основним інструментом узгодження інтересів роботодавця та працівників і формування передбачуваних, упорядкованих трудових відносин. Його наявність створює чіткі та зрозумілі правила взаємодії сторін, що значно знижує рівень невизначеності та соціальної напруги в колективі. Коли умови праці, оплати праці, соціальні гарантії та відповідальність сторін закріплені у колективному договорі, працівники відчувають більшу впевненість у стабільності свого становища та захищеності своїх трудових прав.

Одним із ключових аспектів впливу колективного договору на стабільність трудового колективу є його мотиваційна функція. Чітко визначені умови оплати праці, система преміювання, доплат і надбавок стимулюють працівників до сумлінного виконання трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці та професійного розвитку. Усвідомлення того, що результати праці будуть об'єктивно оцінені й матеріально винагороджені, сприяє формуванню позитивного ставлення до роботи та зменшує плинність кадрів.[5, ст. 408]

Колективний договір також позитивно впливає на рівень трудової дисципліни. Закріплення у ньому взаємних прав і обов'язків сторін, а також механізмів відповідальності за їх порушення, формує у працівників розуміння необхідності дотримання встановлених правил внутрішнього трудового розпорядку. Водночас роботодавець зобов'язується діяти в межах визначених домовленостей, що запобігає проявам суб'єктивізму та зловживання управлінськими повноваженнями.

Крім того, колективний договір відіграє важливу роль у запобіганні трудовим конфліктам, які можуть негативно впливати на стабільність колективу. Чітке регулювання питань оплати праці, соціальних виплат і компенсацій зменшує кількість спірних ситуацій та створює ефективні механізми їх вирішення. У разі виникнення конфліктів колективний договір слугує правовою основою для їх врегулювання без загострення соціальної напруги. Таким чином, значення колективного договору для стабільності трудового колективу полягає в його здатності забезпечувати мотивацію працівників, підтримувати трудову дисципліну, формувати сприятливий психологічний клімат і запобігати конфліктам. Він сприяє зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню ефективності спільної праці та створенню умов для сталого розвитку підприємства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Бутинська Р. Я., Мокрицька Н. П. Трудове право України **:** навчальнийпосібник. Львів :Галицькавидавничаспілка, 2022. 312 с.

2. Венедіктов С. В. Трудове право України : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ :Діа, 2024. 228 с.

3. Калінюк А. Л., Куцик К. В., Мироненко В. П., Шаповал Л. І., Ракул О. В. Трудове право України :навчальніматеріали. Київ, 2022. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/trudove_pravo/autor.html

4. Корнєєв Ю. В. Трудове право України : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2025. 218 с.

5. Трудове право України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; авт. кол. : С. М. Бортник, К. Ю. Мельник, Л. В. Могілевський та ін. Харків, 2019. 408 с.

6. Трудове право України : підручник / за ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків, 2022. 376 с.

ГРЕБЕНЮК Микола Павлович,
здобувач вищої освіти факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро
Науковий керівник:
ЛОПАЄВА Олена Миколаївна,
старший викладач
кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРОГРАМУ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Нинішні військові протистояння вирізняються надзвичайною плинністю подій, швидким прогресом у сфері мілітарних інновацій та еволюцією бойових доктрин. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну яскраво висвітлило, що бойова спроможність підрозділів визначається не лише відмінною фізичною формою чи навичками володіння зброєю, а й умінням миттєво перебудовуватися відповідно до мінливої ситуації на полі бою, діяти під невпинним тиском небезпеки та ухвалювати рішення, перебуваючи у стані значного психологічного навантаження. В умовах сьогодення військовослужбовці та суб'єкти сектору оборони зіштовхуються з принципово новими викликами, до яких належать інтенсивне використання БПЛА, сучасні системи РЕБ, цифрові платформи для командування, а також заходи інформаційно-психологічного та елементи гібридного протистояння. З огляду на це, інтеграція уроків, здобутих у сучасних військових зіткненнях, у навчальні плани для військового персоналу стає одним із центральних завдань у справі вдосконалення системи фахової освіти та регулярного службового навчання.

Наслідки останніх бойових зіткнень чітко вказують на те, що навчальні плани мусять безперервно модифікуватися, щоб відповідати фактичним обставинам ведення війни. Застарілі методики тренувань, які довгий час базувалися переважно на лекціях та однакових вправах, вже не спроможні повністю задовольнити потреби сьогодення. Навчання військовослужбовців має бути максимально імітованим до бойової обстановки, включаючи відпрацювання дій у міських умовах, злагоджену роботу невеликих тактичних осередків, а також виконання завдань за умов дефіциту часу та інформаційної плутанини. Ключову роль відіграє інтеграція практичного досвіду тих армійців, які безпосередньо брали участь у боях, адже саме їхні реальні кейси допомагають новобранцям засвоїти адекватне бачення сучасного протистояння та особливостей виконання службових і бойових місій.

Ключовим вектором розвитку наразі є відточування навичок вогневої та тактичної майстерності. Умовах нинішніх бойових дій особовий склад мусить демонструвати стрімку реакцію, бездоганну точність рухів та вміння вправно використовувати озброєння за будь-яких екстремальних обставин. Олена Лопаєва слушно зауважує, що володіння актуальними методиками поводження зі зброєю та можливість оперативно й результативно її задіяти - це не лише запорука особистої безпеки фахівця, а й передумова успішного виконання поставлених службових функцій.[1] Цей акцент висвітлює потребу у формуванні у військовослужбовців непохитних практичних умінь, що гарантують самовладання навіть у критичних моментах. Таким чином, тренувальний процес сучасності повинен обов'язково охоплювати компоненти, пов'язані зі стресовими факторами, симуляцію бойових сценаріїв, тренування дій у разі несподіваного нападу, а також відпрацювання злагоджених схем взаємодії між різними ланками підрозділів.

У нинішніх зіткненнях ключову позицію займають нововведення у сфері техніки та цифрові методи ведення бойових дій. На сьогодні безпілотні апарати залучаються не лише для розвідувальних цілей, а й для наведення артилерії, моніторингу ворожих позицій та реалізації ударів.[2] Військові аналітики сходяться на думці, що саме масове використання дронів стало однією з визначальних рис сучасної війни, докорінно трансформувавши методи планування військових акцій. З огляду на це, весь особовий склад мусить оволодіти уміннями поводження з безпілотними комплексами, сучасними засобами комунікації, навігаційними системами та платформами автоматизованого управління. Впровадження передових технологій у навчальний графік сприяє зростанню результативності виконання бойових доручень та налагодженню кращої взаємодії між формуваннями.

Окрім опанування технічного та тактичного ремесла, неабиякої ваги набуває психологічна загартованість військовослужбовців. Сучасні бойові дії пов'язані з невпинним психоемоційним тиском, значним рівнем ризику і необхідністю приймати рішення в умовах недостовірності даних.[3] Тривале перебування в районі ведення бойових дій здатне негативно вплинути на моральний та психологічний стан військових, що прямо відображається на якості виконання службових обов'язків. Тому психологічний тренінг має бути невіддільною частиною професійної підготовки. До навчальних курсів варто включати семінари стосовно витримки до стресу, розвитку саморегуляції, пристосування психіки та вироблення навичок реагування у переломні моменти. Важливо також фокусуватися на заходах психологічного відновлення після участі у фронтовій діяльності, адже підтримання високого духу особового складу є критично важливим для збереження боєготовності підрозділів.[5]

Сучасні збройні конфлікти демонструють, що технологічна складова війни набуває вирішального значення у досягненні переваги над противником. Широке застосування безпілотних літальних апаратів, засобів радіоелектронної боротьби, супутникових систем навігації та цифрових засобів зв’язку суттєво змінило характер бойових дій і вимоги до підготовки особового складу.[4]

Важливим напрямом удосконалення системи підготовки є також впровадження міжнародного досвіду та стандартів держав-членів НАТО. Сучасні

підходи до професійної підготовки передбачають активне використання сценарного навчання, симуляційних технологій та командно-штабних тренувань. Це дозволяє формувати у військовослужбовців навички командної роботи, лідерства та ефективного управління в умовах бойового середовища. Крім того, адаптація міжнародних стандартів сприяє підвищенню сумісності українських підрозділів із силами партнерів та забезпечує можливість більш ефективної взаємодії під час проведення спільних операцій.

Отже, інтеграція напрацювань, здобутих у новітніх збройних протистояннях, до навчальних планів для військовослужбовців стає рішучою вимогою задля зведення до максимуму дієвості роботи системи забезпечення безпеки та захисту нашкід. Зв'язка передових розробок, реального бойового знання, відшліфованого тактичного вміння та непохитності духу дає змогу виховати висококласного професіонала, спроможного успішно оперувати у сфері сучасних загроз безпеці. Важливість цього аспекту значно посилюється у часи воєнного стану, коли ступінь тренованості персоналу є прямим чинником, що визначає спроможність країни до оборони, загальний стан національної безпеки та успішність виконання поставлених службово-бойових цілей.

Список використаних джерел

1 Лопаєва О. М. Значення вогневої підготовки у забезпеченні особистої безпеки поліцейського. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2025. https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351062?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.05.2026)

2 Рибчук О. Сучасні методики підготовки штурмових підрозділів до виконання бойових завдань. Збірник наукових праць «Військова освіта». 2022. – № 2(46).https://znpvo.nuou.org.ua/article/view/249973?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.05.2026)

3 Василенко С. В. Нейтралізація негативного впливу бойового та оперативного стресу на особовий склад військових частин (підрозділів) Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 6 (64). С. 28–29. URL: https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/251266?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.05.2026).

4 Системи протидії безпілотним літальним апаратам (C-UAS): сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / J. Wang, Y. Liu, H. Song // arXiv. – 2020. – https://arxiv.org/abs/2008.12461?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.05.2026)

5 О. М. Лопаєва, О. М. Карпенко Психологічна підготовка до стрільби в умовах бойового стресу *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 243–246. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338993 (дата звернення: 13.05.2026).

ГРИГОРЕНКО Олена В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права
ННІ права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Стан репродуктивного здоров'я населення України змінюється, на жаль, не у кращу сторону. Триваюча жахлива війна, масова міграція населення закордон, постійні тривоги, хронічний стрес – усі ці та багато інших негативних факторів залишають глибокі сліди на стані здоров'я населення.

За даними Світового банку, загальний коефіцієнт народжуваності в Україні (кількість народжень на одну жінку) у 2023 р. становив 1.0, що ставило Україну останні місця у цілому світі. При цьому, загальний показник країн Європейського Союзу становив 1.4. [1]

Відповідного до звіту ООН щодо світової фертильності у 2024 р., підготовленого у Нью-Йорку у 2025 р., загальний показник фертильності в Україні у 1994 р. та 2024 р.р., становить 1.47 та 0.99 відповідно. Особливе занепокоєння викликає показник 2024 р., який становить менше одиниці. У 2024 р. лише чотири країни світу мали показник нижче 1.0 – серед яких – КНР, Республіка Корея, Сінгапур та Україна. Причини такого невтішного показника в Україні є прозорими та зрозумілими, лежать на поверхні та описані нами вище. [2]

Крім того, шалені темпи міграції населення, виїзд осіб репродуктивного віку та репродуктивного стану – так само не сприяють підтримці демографічної ситуації у нашій країні. Ба більше, відповідно до даних Державної прикордонної служби, з 2022 р. більше трьох мільйонів українців виїхали та не повернулися назад до України. [3] За різними підрахунками, станом на початок 2026 р. понад 8 мільйонів українців залишили країну з початку війни.

Для подальшого існування української нації потрібно створювати належні умови для підтримки та заохочення осіб репродуктивного віку та репродуктивного стану здійснювати свою репродуктивну функцію, реалізовувати власне право на материнство та на батьківство. Потреба у комплексному правовому регулюванні репродуктивних прав, підтриманні та заохоченні народження має стати однією із основних функцій держави вже сьогодні.

Дуже важливим етапом у комплексному врегулюванні закріплення репродуктивних прав на законодавчому рівні стало закріплення окремої статті у Проекті Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394 від 22.01.2026 [6]. Стаття 305 має назву «Репродуктивні права».

Вперше у тексті Цивільного кодексу законодавець має на меті закріпити репродуктивні права. Більше того, репродуктивних правам присвячено достатньо

велику за обсягом статтю з п’яти частин. Приписи даної статті побудовані на загальновизнаних світових засадах щодо розуміння змісту репродуктивних прав осіб, репродуктивного вибору, праві на материнство та на батьківство. Дуже важливим є закріплення положень щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Ми вже зупинялися вище на тому аспекті, що демографічна криза в Україні є дуже глибокою, втрати України через війну є страшними, при чому ці втрати є як військовими, так і втрати чисельності населення через масові виїзди громадян за кордон у пошуках мирного життя.

Застосування допоміжних репродуктивних технологій потребує також належної правової бази та легального закріплення. На сьогоднішній день у Верховній Раді знаходиться на розгляді два законопроекти, зокрема, проект закону «Про допоміжні репродуктивні технології» № 13683 від 22.08.2025 та проект закону «Про допоміжні репродуктивні технології» № 13683-1 від 04.09.2025. На думку провідних фахівців медицини, генетиків, лікарів, ембріологів, жоден із них не можна назвати досконалим. Більше того, представники Української асоціації репродуктивної медицини б’ють на сполох та висловлюють свої численні зауваження у зв’язку із оприлюдненим текстом законопроекту, починаючи від елементарного – у запропонованому Законопроєкті більшість термінів не відповідають загальноприйнятим міжнародним стандартам [4]

Узагальнюючи вищевикладене, маємо констатувати, що репродуктивне законодавство України має бути приведене у відповідність до європейських та світових стандартів, отримати належне правове закріплення перш за все на рівні Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Fertility rate at World Bank Group. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN (дата звернення: 10.05.2026).
2. World Fertility: Report of the United Nations. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2025_wfr_2024_final.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
3. Opendatabot. URL: https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-emigration-trend-2025-12 (дата звернення: 10.05.2026).
4. Щодо проєкту Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій № 13683 від 22 серпня 2025 року. URL: https://uarm.org.ua/wp-content/uploads/2025/09/Lyst-vid-UARM-shchodo-proiektu-zakonu-N-13683.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

ГРІГОЦА Сергій Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович,
завідувач кафедри цивільного
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на початок 2026 року правовий режим воєнного стану залишається визначальним фактором, що диктує правила здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав.

Логіка правового регулювання в цей період змістилася від короткострокових стабілізаційних заходів до розбудови стійких інституцій. Важливо підкреслити, що в умовах воєнного стану Цивільний кодекс України (ЦК України) залишається основним актом цивільного законодавства, проте його норми діють крізь призму спеціальних законів, таких як Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що судова система та органи виконавчої влади накопичили критичну масу досвіду, який дозволив сформувати чіткі алгоритми дій для громадян та бізнесу

Однією з найбільш обговорюваних та динамічних сфер цивільного права в умовах війни став інститут позовної давності. Позовна давність, як строк для захисту особою свого права в суді (ст. 256 ЦК України), виконує функцію забезпечення правової визначеності. Проте в умовах воєнного стану стабільність цього інституту була тимчасово принесена в жертву заради справедливості, щоб не допустити втрати права на захист через об'єктивні перешкоди (окупація, бойові дії, міграція) [3].

З 30 січня 2024 року діє редакція п. 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, яка встановлює, що позовна давність зупиняється на весь період дії воєнного стану. Науковці О. Кочина та В. Кот, критикують такий «автоматизм», вказуючи на те, що це ставить позивача у надмірно вигідне становище, оскільки він може роками не звертатися до суду, тоді як відповідач залишається під загрозою позову на невизначений термін [1].

Спадкування в умовах війни також зазнало суттєвих змін через необхідність забезпечити права громадян, які перебувають у зонах конфлікту або за кордоном.

Основним вектором реформ стало вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини через зміни до ст. 1221 ЦК України.

З 30 січня 2024 року набув чинності Закон № 3450-IX, який відновив класичний принцип визначення місця відкриття спадщини, відійшовши від тимчасової практики «першої заяви».

Важливим винятком є ситуація, коли спадщина відкривається у населених пунктах на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій. У таких випадках спадкоємці мають право звернутися до будь-якого нотаріуса на підконтрольній території України. Це правило діє протягом усього періоду окупації та протягом шести місяців після її припинення, що забезпечує безперервність права на спадкування.

Збройна агресія рф призвела до масового порушення прав власності, що вимагало створення нових правових інструментів для їх захисту та відновлення.

Відповідно до Закону № 4765-VI, держава має право на примусове відчуження майна для потреб оборони. Проте судова практика чітко розмежовує законну реквізицію та свавільне вилучення.

Згідно з висновками Верховного Суду (постанова від 16 лютого 2024 року у справі № 910/10009/22), військові адміністрації не мають повноважень самостійно приймати рішення про вилучення майна без погодження з військовим командуванням [2]. Це рішення є фундаментальним для захисту приватних власників від перевищення повноважень органами влади в умовах війни. Обов'язковим елементом процедури є складання акта із залученням незалежного оцінювача та видачею документа, що гарантує право на наступну компенсацію.

Також відзначаємо, що Закони № 2455-IX та № 3048-IX впровадили тимчасові заходи, що суттєво обмежують права стягувачів на користь боржників – фізичних осіб.

Окремим напрямком є зупинення виконання рішень, де стягувачем є російська федерація або пов'язані з нею особи (резиденти рф). Це превентивний захід для недопущення виведення капіталу в країну-агресорку.

Здійснення цивільних прав неможливе без функціонуючої судової системи. Воєнний стан змусив державу змінити територіальну підсудність сотень судів, що перебувають в окупації або зоні бойових дій. Особлива увага приділяється захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО), чиї майнові та соціальні права часто потребують судового підтвердження через втрату оригіналів документів.

Аналіз особливостей здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану дозволяє зробити кілька фундаментальних висновків. Правова система України продемонструвала високу стійкість, зумівши швидко адаптувати ключові інститути (позовна давність, спадкування, право власності) до екстремальних умов. Сучасний стан права в Україні – це унікальний досвід правової стійкості, який вимагає подальшого наукового осмислення та практичного вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Кочина О. С., Кот В. В. Застосування позовної давності в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2024. № 2. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.37

2. Лісова Н. Примусове вилучення майна військовою адміністрацією: чи законно? 2025. URL: https://pravo-ua.com/neruhomist/prymusove-vyluchennya-majna-vijskovoyu-administracziyeyu-chy-zakonno/ (дата звернення: 09.04.2026)
3. Позовна давність повертається: що змінює Закон №4434-IX. 2025. URL: https://unba.org.ua/publications/10758-pozovna-davnist-povertaet-sya-sho-zminyue-zakon-4434-ih.html (дата звернення: 09.04.2026)
4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 09.04.2026)

ГУЗЕ Костянтин Анатолійович,
кандидат юридичних наук
асистент кафедри цивільної юстиції та
адвокатури Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

НЕДОТРИМАННЯ СУДАМИ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Згідно ч. 2 ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є, зокрема, розумні строки розгляду справи судом. Аналогічні положення передбачені у п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України. Крім того, у цивільному процесуальному законодавстві закріплюється, що строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства (ч. 2 ст. 121 ЦПК України).

Варто зазначити, що зміст поняття «розумний строк судового розгляду» на законодавчому рівні є невизначеним та оціночним, що надає суду (судді) можливість дискреційно тлумачити цю категорію й створює передумови для безпідставного зволікання ним із розглядом справи. Очевидно, що така «розмитість» не кореспондується з методом процесуального права, як правового режиму у сфері правосуддя з властивою йому чітко визначеною процесуальною формою [1, с. 91, 95; 2, с. 21]. А в умовах воєнного стану ця проблема набуває більш гострого характеру.

Так, згідно звітів загальних судів про розгляд судових справ за 2025 рік в порядку цивільного судочинства відсоток справ та матеріалів, термін проходження яких триває понад один рік у місцевих судах складає 10,4 %, в апеляційних – 6,7 %. Зокрема, в місцевих судах розглядається понад 1 рік до 2 років – 5532 справ, понад 2 роки – 4168 справ. В апеляційних судах розглядається понад 1 рік до 2 років – 2507 справ, понад 2 роки – 373 справ, понад 3 роки – 306 справ [3,4].

Підвищення ефективності дотримання судами розумних строків судового розгляду вимагає закріплення на законодавчому рівні єдиних і чітких критеріїв оцінки відповідної правової категорії. Фундаментом для цього можуть слугувати

висновки ЄСПЛ, які сформульовані у його прецедентній практиці щодо критеріїв оцінки розумності тривалості судового провадження. До таких Суд відносить наступні обставини: складність справи; поведінка заявника; поведінка державних органів; значення для заявника питання, яке перебуває на розгляді суду, або особливе становище сторони в процесі [5, с. 533].

Вищезазначені Судом критерії оцінки розумності тривалості судового провадження на національному законодавчому рівні потребують подальшої деталізації та закріплення. Джерелом у цьому може слугувати практика Верховного Суду.

Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2024 року по справі № 990SCGC/20/24 зазначається, що основними засадами судочинства є, зокрема, розумні строки розгляду справи судом. При цьому, критеріями оцінки належності поведінки судді у цьому аспекті можуть слугувати: своєчасність призначення справи до розгляду; величина інтервалів між судовими засіданнями; обґрунтованість відкладення розгляду справи чи оголошення перерв у судовому засіданні; повнота підготовки справ до розгляду; повнота вжитих суддею заходів щодо усунення обставин, які унеможливлюють розгляд справи чи спричиняють його затягування; належність та дієвість контролю з боку судді за виконанням службових обов`язків працівниками суду, у тому числі щодо формування та надіслання судових повісток / кореспонденції, за своєчасністю виконання запитів суду іншими органами тощо (пункт 102) [6].

При визначенні критеріїв оцінки дотримання судами розумних строків судового розгляду, заслуговують на увагу й висновки суддів Великої Палати Верховного Суду Ступак О. В., Воробйової І. А., Мазура М. В., Погрібного С. О., Ткачука О. С., що зазначені у пункті 40 окремої думки на постанову Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2024 року у справі № 990SCGC/20/24. Зокрема, суддями наголошується, що критерії дотримання суддею процесуальних строків розгляду й постановлення рішення суду потрібно оцінювати комплексно, з урахуванням ґрунтовного аналізу: змісту дій або бездіяльності судді в контексті його посадових обов’язків; приписів чинного законодавства, що регламентують процесуальні строки та зміни цих строків, обумовлені особливими та надзвичайними обставинами в державі; практики ЄСПЛ, яка тлумачить категорію розумності тривалості судового провадження; статистичних даних щодо кількості розглянутих суддею справ протягом строку, порівняно із середньою кількість справ, розглянутих суддями відповідного суду/відповідного регіону за аналогічний період, а також офіційно затвердженими вищими органами суддівського врядування нормативами суддівського навантаження; об’єктивних обставин функціонування системи правосуддя протягом періоду, що аналізується, зокрема карантинних обмежень, а також обмежень, зумовлених дією правового режиму воєнного стану, веденням активних бойових дій на певній території тощо [7].

Впровадження в національному законодавстві вищезазначених критеріїв, а також комплексний аналіз за ними оперативності розгляду кожним суддею цивільних справ, буде сприяти дотриманню національними судами розумних строків судового розгляду в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Курс цивільного процесу: підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.]; за ред. проф. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.
2. Цивільний процес: навч. посіб. для підгот. до іспитів / [М. В. Жушман, Т. А. Цувіна, О. І. Попов та ін.]. Харків: Право, 2024. 288 с.
3. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ за 2025 рік. URL:https://court.gov.ua/storage/portal/main_site/zvit_2025/1%20%D0%BC%D0%B7%D1%81_4.2025.xls
4. Звіт апеляційних судів про розгляд судових справ за 2025 рік. URL:https://court.gov.ua/storage/portal/main_site/zvit_2025/2%20%D0%B0%D0%B7%D1%81_4.2025.xls
5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 10.: Цивільний процес. Харків: Право, 2025. 872 с.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 990SCGC/20/24 від 12 грудня 2024 року. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/124561042
7. Окрема думка на постанову Великої Палати Верховного Суду у справі № 990SCGC/20/24 від 12 грудня 2024 року. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596799

ГУЛЯЄВ Євген Євгенович,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

У сучасних умовах тема військових кримінальних правопорушень має не лише юридичне, а й практичне значення. Від того, наскільки швидко і правильно будуть зафіксовані обставини правопорушення, залежить не тільки покарання винної особи, а й стан військової дисципліни, довіра до командування та боєздатність підрозділу. У науковій літературі підкреслюється, що військовими кримінальними правопорушеннями є діяння проти встановленого законом порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, військовозобов’язаними або резервістами під час зборів [4, с. 11]. Саме тому документування таких злочинів має свою специфіку: тут важливі не лише загальні правила документування в оперативно-розшуковій діяльності, а й знання особливостей служби, підпорядкування, бойової обстановки та внутрішнього порядку у військовій частині.

Сьогодні головну роль у розслідуванні злочинів проти встановленого порядку несення військової служби відіграє Державне бюро розслідувань. Водночас Військова служба правопорядку не є органом досудового розслідування, але виконує дуже важливу допоміжну і превентивну функцію. Розслідування військових кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів ДБР, а наявна військова служба правопорядку реалізує передусім запобігання, припинення правопорушень у ЗСУ та сприяє в межах своєї компетенції органам, які проводять розслідування [1, с. 38]. Тобто на практиці саме ДБР збирає та оцінює докази у кримінальному провадженні, а ВСП і командування частини забезпечують своєчасне виявлення події, збереження слідів, передачу інформації та організаційне сприяння.

Актуальність такої взаємодії пояснюється ще й тим, що кількість військових кримінальних правопорушень у період повномасштабної війни різко зросла. Так, у 2022 році в провадженні ДБР перебувало 21 399 кримінальних правопорушень, з яких 13 583, тобто 63,5 %, становили саме правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби [3, с. 48], що безпосередньо вплинуло на діяльність ДБР і зробило питання належної координації з іншими військовими структурами особливо важливим [3, с. 7]. Отже, без чіткої взаємодії між слідчим, ВСП і командиром частини швидке та якісне документування таких справ фактично неможливе.

Під час документування військового злочину командування частини є першим і дуже важливим учасником реагування. Саме командир або чергові особи найчастіше першими дізнаються про сам факт події: самовільне залишення частини, непокору, втрату зброї, порушення правил бойового чергування, недбале ставлення до служби чи інше діяння. Від їхніх дій залежить, чи будуть відразу збережені документи, журнали, накази, відеозаписи, чи будуть опитані очевидці, чи не буде знищено або спотворено важливу інформацію. При цьому командування не повинно втручатися, а має діяти в межах повноважень: зафіксувати подію, доповісти за належністю, забезпечити охорону місця події, зібрати первинні службові матеріали та передати їх уповноваженим органам. Таке розмежування ролей допомагає уникнути хаосу і процесуальних помилок.

Особливо показовою є ситуація із самовільним залишенням військової частини або місця служби. Командир військової частини після спливу встановлених строків самовільної відсутності письмово повідомляє про це керівника відповідного органу досудового розслідування [2, с. 2]. Якщо ж військовослужбовець залишив частину зі зброєю, оперативний черговий негайно доповідає командиру та повідомляє орган управління ВСП, який, у свою чергу, інформує чергового слідчого територіального управління ДБР, а також інші заінтересовані органи [2, с. 4–5]. Це означає, що у таких справах командування запускає механізм реагування, ВСП забезпечує оперативне інформування, розшук і координацію, а ДБР переходить до процесуального документування та розслідування.

Роль Військової служби правопорядку у цій взаємодії дуже практична. ВСП не просто «отримує інформацію», а фактично допомагає тримати ситуацію під контролем. Військова служба правопорядку бере участь в обміні інформацією про

правопорушення, організовує затримання військовослужбовців, які самовільно залишили частину, проводить звірки та координує дії з працівниками ДБР, військової прокуратури та Національною поліцією України [2, с. 1, 5]. ВСП виконує переважно превентивну функцію, а також сприяє органам досудового розслідування в межах своєї компетенції [1, с. 38].

Водночас саме ДБР надає всій роботі процесуальну форму. Якщо командир військової частини бачить проблему, а ВСП забезпечує реагування і координацію, то слідчий ДБР відповідає за те, щоб зібрані відомості стали належними і допустимими доказами. Це включає внесення відомостей до ЄРДР, допити, огляди, вилучення речей і документів, призначення експертиз, аналіз службових матеріалів та прийняття процесуальних рішень. У цьому сенсі дуже важливо, щоб первинні дії командування і ВСП не суперечили вимогам закону і не створювали підстав для сумнівів у достовірності доказів. Тому взаємодія має будуватись не на «неформальних домовленостях», а на чіткому розумінні: командування забезпечує службову інформацію і дисципліну, ВСП – оперативне сприяння та порядок, ДБР – законне документування та розслідування.

У реальних умовах бойових дій або переміщення підрозділів затримка навіть на кілька годин може призвести до втрати важливих доказів, неможливості встановити свідків або знайти військовослужбовця. Саме тому офіційні матеріали підкреслюють цінність швидкої міжвідомчої взаємодії. В офіційному матеріалі про підсумки роботи ДБР зазначено, що у провадженнях за фактами самовільного залишення частини та дезертирства слідчі ДБР у взаємодії з військовим командуванням, Національною поліцією України та органами прокуратури забезпечували оперативне реагування, роз’яснення правових наслідків і створення умов для добровільного повернення військовослужбовців [5, с. 1]. Це показує, що взаємодія потрібна не лише для покарання, а й для як найшвидшого відновлення правопорядку та повернення людини до служби там, де це дозволяє закон.

Отже, міжвідомча взаємодія військової служби правопорядку та командування військових частин під час документування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби є необхідною умовою ефективного реагування на військові правопорушення. ДБР виконує ключову процесуальну роль і проводить досудове розслідування. ВСП забезпечує превенцію, первинне реагування, розшук, передачу інформації та організаційну підтримку. Командування частини фіксує подію, негайно повідомляє уповноважені органи, зберігає службові документи та створює умови для належного розслідування. Лише така узгоджена модель дає можливість не втратити докази, не допустити безкарності та водночас підтримати дисципліну і боєздатність війська.

Список використаних джерел

1. Впровадження військової юстиції в Україні : парламент. дослідження / Верховна Рада України, Дослідницька служба. – Київ, 2024. – 59 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33934.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

2. Рябчинська О. П., Плутицька К. М., Рябчинський Д. А. Взаємодія правоохоронних органів у протидії самовільному залишенню військової частини

або місця служби військовослужбовцем: нормативно-правовий аспект [Електронний ресурс] // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2025. – Режим доступу: https://app-journal.in.ua/wpcontent/uploads/2025/12/18-2.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

3. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби в умовах воєнного стану в Україні : монографія / О. М. Кропивницький, О. О. Шкута та ін. – Одеса : ОДУВС, 2024. – 204 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b549c6a-5c69-4814-ac57-fca6695e4c7e/content (дата звернення: 28.05.2026).

4. Кваліфікація військових кримінальних правопорушень : навч. посіб. / за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. – Дніпро : ДДУВС, 2024. – 268 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16240/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87.*%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1*%D0%9A%D0%92%D0%9A%D0%9F.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

5. Про результати роботи Державного бюро розслідувань : публ. матеріал [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 2026. – Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/media/newspaper/adv/2026-02-11/35_12.02.2026_R.pdf (дата звернення: 28.05.2026).

ГУСАРОВ Костянтин Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільної
юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ДИСКУСІЙНІСТЬ БЕЗСПІРНОСТІ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ОПЛАТУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Наказне провадження є одним з елементів системи цивільного судочинства [1, с. 41] та характеризується, серед іншого, безспірністю правовідносин, що підлягають вирішенню судом цивільної юрисдикції. Однією з умов, за яким може бути видано судовий наказ, є вимога про стягнення заборгованості на оплату житлово-комунальних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості (п.3 ч.1 ст.161 ЦПК України). В науці цивільного процесуального права, крім вищевказаного автора, різним аспектам наказного провадження присвятили свої праці В.І. Бобрик, В.А. Кройтор [2, 3] та інші дослідники. Судова практика, в цілому, застосовує вказану норму в широкому розумінні, не зважаючи, природньо, на

правову позицію боржника стосовно обгрунтованості визначеної у заяві про видачу судового наказу суми. Обгрунтовується така ситуація відсутністю у боржника можливості висловити власні міркування та заперечення відносно питання, яке ставиться на вирішення суду в порядку наказного провадження.

Таку ситуацію можна визнати справедливою за умови пред'явлення вимог про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг від їх виконавця в розумінні п.2 ч.1 ст.1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги». Проте дедалі більше подібні вимоги заявляються з боку суб'єктів господарювання, котрі є управителями багатоквартирних будинків, зміст діяльності яких визначений п.7 ч.1 ст.1 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку».

Згідно із п.5 ч.1 ст.1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», такими послугами є результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання житлово-комунальної послуги. Із вказаної норми можна зробити висновок про обов'язковість регламентації зазначених правовідносин у договірному порядку.

При цьому до комунальних послуг, при порівнянні вказаної у попередньому абзаці норми із п.12 ч.1 зазначеної статті, - не відноситься плата за послугу з управління багатоквартирним будинком. Однак управителі нерідко включають таку послугу до житлово-комунальних послуг та пред'являють до стягнення в порядку наказного провадження. Прикладом може служити одна із справ, по якій судом не постановлено наказу на підставах, що не свідчать про заявлення вимог, котрі не визначені ст.161 ЦПК України [4].

Послуги з управління багатоквартирним будинком нерідко безпідставно завищуються управителем та включаються до рахунку на оплату комунальних послуг. При цьому індивідуальних споживач, не погоджуючись із подібними нарахуваннями, вправі зазначити про це у фіксованій формі управителю. Це надасть можливість визначити початок відліку спору про право, що викликає неможливість стягнення спірної суми в порядку наказного провадження. Подібні правила можна застосовувати й до постачальника житлово-комунальних послуг. Ігнорування останнім, поряд із управителем багатоповерхового будинку, спірної природи нарахованих платежів викликатиме необхідність пред'явлення подібних вимог для розгляду в порядку позовного, а не наказного провадження цивільного судочинства. Недотримання такого порядку призводитиме до подальшого скасування судового наказу за умови доведення боржником місцевому судові відсутності такої обов'язкової ознаки наказного провадження, як безспірності вказаних правовідносин.

Останнє, в свою чергу, можна довести наданням судові при подачі заяви про скасування судового наказу підтвердженої доказами інформації, що свідчить про надіслання стягувачу документів, які визначають спірність правовідносин, котрі були предметом судового вирішення. На підставі викладеного можна зробити

висновок про відсутність обов'язкового розгляду справ про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг виключно у порядку наказного провадження цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. – Х. : Право, 2012. – 624 с.
2. Бобрик, В. І. "Європейське наказне провадження." *Приватне право і підприємництво* 12 (2013): 176-180.
3. Кройтор, В. А. Наказне провадження як окремий вид спрощеного провадження в цивільному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 1, С. 189-194.
4. Ухвала Немишлянського районного суду м.Харкова від 14 березня 2024 р. по справі №645/1359/24. *URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117634619.*

ДЕМЕДЮК Марина Сергіївна,
здобувач вищої освіти
навчально-науковий експертно-криміналістичний інститут
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
БОРОВСЬКА Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ САМОСТІЙНОГО УТРИМАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ ОСОБОЮ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Проблема встановлення факту самостійного утримання та виховання дитини одним із батьків стала особливо актуальною в умовах воєнного стану. Необхідність встановлення такого факту доволі часто пов'язується зі здійсненням права на соціальну допомогу та відстрочки військовозобов'язаних чоловіка (жінки) від призову на військову службу під час мобілізації.

Підстави відстрочки від призову на військову службу визначені у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII, відповідно до підпункту 4 пункту 1 якої жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі, а також коли

особа самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду або запис про батька такої дитини в Книзі реєстрації народжень здійснений на підставі ч. 1 ст. 135 Сімейного кодексу України [1]. Принагідно зауважити, що до внесення змін Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 р. № 3633-IX (далі – Закон № 3633-IX), законодавством не передбачалася необхідність встановлення в судовому порядку факту самостійного виховання та утримання дитини для відстрочки військовозобов'язаних жінки чи чоловіка від призову на військову службу. Наразі диспозиція підпункту 4 п. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (зі змінами) містить імперативний припис стосовно того, що підстава для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації особи, яка самостійно виховує та утримує дитину, має бути встановлена виключно за рішенням суду.

Разом з тим, із прийняттям вищезазначених законодавчих змін у цивільному судочинстві виникла правова проблема щодо визначення порядку розгляду і вирішення справ про встановлення факту самостійного утримання та виховання особою дитини. Так, згідно з положеннями п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Проте аналіз судової практики свідчить, що суди неоднозначно підходять до визначення порядку розгляду та вирішення справ про встановлення факту самостійного виховання та утримання дитини, – позовного чи окремого провадження, з урахуванням ч. 6 ст. 294 ЦПК України, згідно з якою суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах, якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право [2].

У постанові від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22 Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що факт самостійного утримання та виховання дитини одним із батьків не може бути встановлений за правилами окремого провадження. В обґрунтування такої правової позиції, Верховний Суд вказав, що «доведення факту одноосібного виховання дитини батьком пов'язане з настанням (існуванням) обставин, за яких мати не виконує своїх батьківських обов'язків щодо дитини, стосується зміни обсягу сімейних прав або невиконання одним із батьків батьківських обов'язків (у тому числі умисного) та безумовно впливає на права й інтереси самої дитини, а також зумовлює відповідні правові наслідки, визначені законом. Такий факт одноосібного виховання дитини одним із батьків не може встановлюватись у безспірному порядку або за домовленістю батьків дитини, в тому числі на підставі укладеного між ними договору або на підставі судового рішення, ухваленого за правилами окремого провадження, оскільки в такому питанні завжди існуватиме загроза порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини. Інститут окремого провадження не може використовуватися для створення преюдиційних фактів з метою подальшого вирішення будь-якого спору про право» (пункти 84, 85, 88 мотивувальної частини постанови Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22) [3].

Колегією суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду ухвалою від 12 лютого 2025 року у справі № 127/3622/24 було ініційовано передачу справи до Великої Палати Верховного Суду з метою уточнення висновку, який викладений в постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22. В обґрунтування підстав передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду зазначається, що «таке унормування зумовлене обставинами, за яких такий вичерпний перелік підстав не враховує усіх наявних життєвих ситуацій, коли особа самостійно виховує дитину (наприклад: особа, яка розлучена та самостійно здійснює обов'язки з виховання та утримання дитини, у той час коли інший з батьків позбавлений фактичної змоги виконувати свої обов'язки; батько або матір не беруть участі у вихованні та утриманні дитини або зникли, проте не визнані судом безвісно відсутніми або такими, що позбавлені батьківських прав; якщо один з батьків перебуває на окупованій території і не може фактично виховувати та утримувати дитину тощо). Водночас, за висновком Великої Палати Верховного Суду, факт самостійного виховання дитини одним із батьків не підлягає з'ясуванню у порядку окремого провадження, оскільки з поданої заяви вбачається спір про право між батьками дитини, який за загальним правилом може вирішуватися у позовному провадженні. В умовах дії режиму воєнного стану факт самостійного виховання батьком (або іншою особою) дитини може існувати і без наявного спору про право через обставини, в силу яких обсяг прав матері (батька) обмежується або припиняється». Таким чином Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду, дійшов висновку, що існування наведеної правової проблеми викликано саме безпрецедентним характером воєнного стану і у таких умовах не можна констатувати, що факт самостійного виховання одним із батьків (або іншою особою) дитини завжди характеризується наявністю спору про право [4].

В ухвалі від 19 березня 2025 року у справі 127/3622/24 Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, оскільки висновки, від яких пропонується відступити шляхом їх уточнення, були раніше сформульовані у справі за інших правовідносин, які виникли і були вирішені судом по суті до набрання чинності Законом № 3633-IX, а отже, такі правовідносини не є подібними. Разом з тим у п. 45 мотивувальній частині цієї ухвали Велика Палата Верховного Суду додатково зазначила, що «з огляду на різноманітність суспільних правовідносин та обставин, які стають підставою для виникнення спорів у судах, з урахуванням фактичних обставин, які встановлюються судами на підставі наданих сторонами доказів у кожній конкретній справі, суди повинні самостійно здійснювати аналіз правовідносин і оцінку релевантності та необхідності застосування правових висновків Великої Палати Верховного Суду в кожній конкретній справі» [5].

Таким чином, із аналізу судової практики Верховного Суду можна дійти висновку, що на сьогодні відповідна правова проблема фактично залишається не вирішеною, оскільки у висновках Великої Палати Верховного Суду не міститься чіткої позиції щодо виду цивільного судочинства (позовного чи окремого провадження), в якому мають розглядатися такі справи залежно від наявності або

відсутності матеріально-правового спору, та одночасно наголошується на відсутності виключної правової проблеми.

У відповідному аспекті слушною є думка, висловлена у правничій літературі, що «виключна правова проблема» завжди має місце там і тоді де мають місце законодавчі прогалини у вигляді відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості норм права чи їх остаточної архаїчної «застарілості». Такі законодавчі прогалини утворюють собою розриви між реальним суспільним розвитком і правом, що унеможливлює урегулювання тих чи інших відносин, які набули спірного характеру [6, с. 101].

У підсумку варто зазначити, що розв'язання такої правової проблеми потребує законодавчого урегулювання, з метою реалізації принципу правової визначеності та забезпечення єдності судової практики.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.
3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 вересня 2024 р. у справі № 201/5972/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121753944.
4. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2025 р. у справі № 127/3622/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125227897.
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 19 березня 2025 р. у справі 127/3622/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125986435.
6. Ясинок Д. М. Судова правотворчість як спосіб подолання законодавчих прогалин та виключна правова проблема в правозастосовчому процесі цивільного судочинства України. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 100–106. https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c45e2ac-7c5b-4bdb-85a6-4b8e9752f3d2/content.

ДЕМКІВ Роман Ярославович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентним поєднанням масштабної цифрової трансформації та викликів

правового режиму воєнного стану. В таких умовах інститут електронного правосуддя перестав бути лише інструментом оптимізації судочинства, перетворившись на критично важливу інфраструктуру, що забезпечує реалізацію конституційного права на судовий захист. Проте цифровізація правосуддя в умовах війни нерозривно пов'язана з агресивним кібервтручанням, що ставить під загрозу не лише стабільність роботи судів, а й конфіденційність персональних даних громадян.

Нормативною підставою для становлення та функціонування інституту електронного правосуддя в Україні здійснюється на рівні галузевого законодавства, насамперед Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], процесуальних кодексів, Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [2], а також низки спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти застосування цифрових технологій у сфері здійснення правосуддя. Системоутворюючу роль відіграє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, у складі якої від 5 жовтня 2021 р. офіційно функціонують підсистеми «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцзв'язку. Вони забезпечують подання процесуальних документів в електронній формі, обмін документами між судом і учасниками, а також дистанційну участь у засіданнях [3, с. 427].

Судова інформаційно-телекомунікаційна система має різні вразливості, які можуть потенційно загрожувати безпеці даних та функціонуванню системи. Судові системи можуть стати об'єктом кібератак, таких як хакерські атаки, фішинг, віруси, зловмисні програми тощо [4, с. 269]. Основним викликом для вітчизняної судової системи є цілеспрямовані APT-атаки[1] метою яких є дестабілізація державних реєстрів та викрадення чутливої інформації. В умовах воєнного стану особливого значення набуває захист даних учасників судових процесів, які мають відношення до сектору безпеки та оборони. Несанкціонований доступ до матеріалів справ може бути використаний ворогом для проведення інформаційно-психологічних операцій або фізичного тиску. Окрім зовнішніх атак, актуальною залишається проблема вразливості кінцевих точок доступу – пристроїв, з яких адвокати та сторони входять у систему «Електронний суд».

Забезпечення кібербезпеки вимагає перегляду стандартів відкритості судової інформації. Сьогодні гостро стоїть питання балансу між публічністю правосуддя та безпекою особи. Деперсоналізація судових рішень у відкритих реєстрах (приховування адрес, персональних ідентифікаторів, відомостей про дислокацію об'єктів) є необхідним запобіжником, що мінімізує ризики використання даних у злочинних цілях. Окрему увагу слід приділити недопущенню «цифрової дискримінації» – ситуацій, коли через збої в системі або витік даних певні категорії осіб можуть опинитися у нерівному становищі при реалізації своїх прав.

Для зміцнення кіберстійкості системи електронного правосуддя необхідним є впровадження багатофакторної автентифікації та розвиток хмарних технологій для зберігання даних у розподілених сховищах. Це дозволить забезпечити фізичну

[1] APT (Advanced Persistent Threat – розвинена стала загроза) у кібербезпеці – це тривала, висококваліфікована та цілеспрямована кібератака, під час якої зловмисники непомітно проникають у мережу, щоб шпигувати, красти дані або саботувати роботу, зазвичай спонсоруючись державами чи великими злочинними організаціями.

цілісність інформації навіть у разі пошкодження серверних потужностей на території України. Перспективним напрямком є використання технології блокчейн для фіксації протоколів судових засідань, що зробить технічно неможливим внесення несанкціонованих змін у цифрові сліди процесуальних дій.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розвиток електронного правосуддя в умовах війни вимагає не лише технічного переоснащення, а й формування нової правової доктрини кібербезпеки. Пріоритетом має стати створення екосистеми, де цифрова зручність не поступається вимогам захисту персональних даних. Лише через поєднання посиленої криптографічної безпеки, міжнародної кооперації у сфері кіберзахисту та адаптивного законодавства ми зможемо гарантувати стабільність правосуддя в умовах сучасних глобальних викликів.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 06.05.2026).

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 06.05.2026).

3. Курінний Є.В., Колпаков В.К., Євтушенко Д.С. Електронне правосуддя в умовах воєнного стану: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 9. С. 426-429.

4. Ковальчук А.Ю., Чернявська Б.В. Забезпечення безпеки електронних даних у господарському судочинстві: правові та організаційні проблеми. *Право та державне управління.* 2023. № 2**.** С. 266-272.

ДЕМОЧКО Анастасія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
Верейці Ольга Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ГРОМАДЯН ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В умовах воєнного стану ефективне цивільно-правове регулювання відшкодування майнової шкоди набуває стратегічного значення для захисту права власності громадян. Воно поєднує загальні норми Цивільного кодексу України про

деліктну відповідальність, спеціальне законодавство про компенсації та механізми фіксації збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації. Ключовим нормативним актом у цій сфері є Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, яка затверджує Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Цей документ встановлює єдину процедуру оцінки шкоди, починаючи з 19 лютого 2014 року, і охоплює, зокрема, пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна громадян [2]. Такий підхід забезпечує єдину базу для всіх постраждалих.

Аналіз наукових джерел і судової практики свідчить про суттєві труднощі реалізації права на відшкодування. Громадяни часто стикаються з проблемами фіксації пошкоджень, особливо на тимчасово окупованих територіях чи в зоні активних бойових дій. Відсутність доступу до доказів і бюрократичні перешкоди ще більше ускладнюють процес отримання компенсації [1; 4]. Саме тому багато громадян досі не можуть отримати справедливе відшкодування.

Дослідники виділяють два основні періоди у розвитку механізмів захисту. Перший – з 20 лютого 2014 року по 24 лютого 2022 року (гібридна війна) – характеризувався «приховуванням РФ своєї участі в акті агресії та складністю юридичної кваліфікації статусу незаконних збройних угруповань». Це значно ускладнювало покладення цивільно-правової відповідальності та виплату компенсацій [3, с. 102]. У результаті постраждалі довго чекали на ефективний захист.

Другий період розпочався з 24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. У цей час держава активізувала законодавче регулювання та запровадила спеціальні механізми компенсації завданої шкоди, зокрема програму «єВідновлення» через застосунок «Дія». Такі заходи суттєво розширили можливості практичного відшкодування для постраждалих громадян.

Практика застосування цих механізмів виявила низку системних проблем. Зокрема, ефективність програм суттєво обмежена підконтрольністю територій, на яких розташоване пошкоджене майно, та можливістю комісій скласти відповідний акт в безпечних умовах. Крім того, серед ключових перешкод – обов'язкова вимога реєстрації права власності в Державному реєстрі речових прав, що унеможливлює отримання компенсації для окремих категорій власників, а також відсутність чітких правил компенсації за рухоме майно та пошкодження комерційної нерухомості, що належить фізичним особам [3, с. 102]. Все це значно знижує ефективність існуючих компенсаційних програм.

В літературі обґрунтовано необхідність прийняття окремого нормативно-правового акта, який би визнавав надану державою грошову допомогу та/або компенсацію (зокрема в межах програми «єВідновлення») відшкодуванням шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України, на основі презумпції вини держави-агресора. Такий акт має закріпити право регресу України до Російської Федерації (зокрема на підставі ст. 1192 ЦК України) та зберегти за громадянами право самостійно звертатися з позовами до держави-агресора в частині шкоди, що не була покрита виплаченими сумами [3, с. 103]. Це дозволить краще поєднати державну підтримку з відповідальністю агресора.

Таким чином, чинні цивільно-правові механізми поєднують державні компенсаційні програми, судовий захист та перспективи міжнародних репарацій. Водночас існуючі прогалини в нормативному регулюванні, практичні бар'єри та колізії вимагають подальшого законодавчого вдосконалення. Лише комплексне вирішення цих питань забезпечить ефективний захист майнових прав громадян в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Воронцова Ю., Слободська Д. Відшкодування збитків цивільному населенню внаслідок війни: які є проблеми // Юридична газета. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidshkoduvannya-zbitkiv-civilnomu-naselennyu-vnaslidok-viyni-yaki-e-problemi.html (дата звернення: 07.05.2026).
2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 // Офіційний вісник України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text (дата звернення: 07.05.2026).
3. Самойленко Г. В., Малафєєв А. А. Відшкодування шкоди, завданої житлу громадян внаслідок збройної агресії РФ // Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 11. С. 101–104. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2024/22.pdf (дата звернення: 07.05.2026).
4. Шаповалова О., Гнатюк М., Гнатенко Н. Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни: від особистої історії до системної проблеми // PRAVO.UA. 08.10.2025. URL: https://pravo.ua/vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-vnaslidok-viiny-vid-osobystoi-istorii-do-systemnoi-problemy/ (дата звернення: 07.05.2026).

ДЕМЧЕНКО Крістіна Вікторівна,
здобувач вищої освіти
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ГАРАНТІЇ КОМПЕНСАЦІЇ

Право приватної власності є одним із ключових майнових прав людини, яке гарантується національним законодавством та міжнародно-правовими нормами. Відповідно до ст. 325 Цивільного кодексу України суб'єктами цього права є фізичні та юридичні особи, які можуть володіти, користуватися та розпоряджатися майном

на власний розсуд, а також вимагати його захисту від незаконних посягань, за винятком випадків, коли певні види майна не можуть перебувати у приватній власності згідно із законом [1]. Особливо актуальною проблема забезпечення та захисту права власності стає в умовах воєнних дій, оскільки збройні конфлікти часто супроводжуються руйнуванням або пошкодженням майна.

Ефективне здійснення права власності неможливе без належного правового захисту. Тому гарантії є важливою частиною правової системи. Вони створюють умови, за яких власник може реалізовувати свої права, а держава забезпечує захист від незаконних посягань або випадкових втрат. Їх можна поділити на:

Нормативні гарантії, що закріплюють право власності на законодавчому рівні, визначаючи межі обмежень і умови, за яких майно може бути вилучене або використовуватись за спеціальним дозволом.

Процедурні та організаційні гарантії, що забезпечують механізми реєстрації майна, ведення обліку, доступ до судового та адміністративного захисту, а також контроль за дотриманням прав власників державними органами.

Фінансові, що реалізуються через страхування майна, компенсації у разі втрат або пошкодження, а також можливість відшкодування шкоди у судовому порядку.

Політичні та культурні, що спрямовані на формування суспільного усвідомлення цінності права власності, підтримку підприємництва та створення середовища, де порушення власності розглядається як серйозне правопорушення.

Останнім часом до класичних гарантій додаються кризові та інформаційно-інноваційні механізми:

Кризові гарантії набувають особливого значення в умовах війни, надзвичайних ситуацій або економічних криз і передбачають спеціальні заходи для підтримки власників, зокрема відновлення пошкодженого майна та забезпечення безперервності господарської діяльності.

Інформаційно-інноваційні гарантії пов’язані із захистом цифрових активів, персональних даних та об’єктів інтелектуальної власності, що є важливим елементом сучасного інформаційного суспільства.

Водночас захист права власності забезпечується не лише на національному, але й на міжнародному рівні.

На міжнародно-правовому рівні основними документами, що регулюють право власності, є Загальна декларація прав людини, де у ст. 17 зазначено, що кожна людина має право володіти майном як самостійно, так і разом з іншими особами, та Протокол 1 до Європейської конвенції з прав людини, який передбачає право фізичних та юридичних осіб мирно володіти своїм майном і забороняє позбавлення власності, крім випадків, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права. Водночас ці положення не обмежують державу у введенні законів, необхідних для контролю користування майном у загальних інтересах суспільства, забезпечення сплати податків, зборів або штрафів, з одночасним дотриманням прав власників [2, с. 320].

Також на міжнародному рівні захист права власності здійснюється через кілька основних механізмів. Одним із найважливіших є звернення до Європейського суду з прав людини. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. У разі порушення цього права особа може звернутися до Суду із заявою проти держави, яка несе відповідальність за таке порушення. Перевагою цього механізму є розгляд справи незалежним міжнародним судом та можливість отримання справедливої компенсації, однак недоліком є тривалість розгляду справ.

Іншим важливим механізмом є інвестиційний арбітраж, який діє на підставі міжнародних договорів про захист інвестицій та Конвенції ICSID. Він дозволяє інвесторам захищати свої майнові права у випадках експропріації, націоналізації або знищення інвестицій та вимагати компенсацію за завдані збитки.

Також певну роль відіграє Міжнародний суд ООН, який розглядає міждержавні спори та може приймати рішення щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення норм міжнародного права. Однак в такому випадку виникає проблема державного імунітету, який обмежує можливість притягнення держави до відповідальності без її згоди.

Особливо актуальним напрямом захисту права власності під час воєнних дій є створення міжнародних механізмів відшкодування шкоди. Однією з ключових ініціатив є створення спеціальної міжнародної комісії з розгляду позовів щодо відшкодування шкоди, завданої державі, фізичним та юридичним особам. Передбачається, що така комісія розглядатиме вимоги щодо матеріальних збитків, втрати майна, шкоди довкіллю та інших наслідків воєнних дій. Важливим елементом запропонованого механізму є створення спеціального компенсаційного фонду. Його фінансування може здійснюватися за рахунок заморожених або конфіскованих активів нападника та пов’язаних з ним фізичних і юридичних осіб, що перебувають під юрисдикцією інших держав. Використання таких активів дозволить забезпечити виплату компенсацій постраждалим особам та сприятиме відновленню порушених майнових прав [3, с. 7].

Отже, право приватної власності в Україні та на міжнародному рівні поєднує різні механізми захисту, забезпечуючи правову охорону прав фізичних і юридичних осіб. Національні законодавчі гарантії та судовий захист створюють умови для реалізації майнових прав, а міжнародні інструменти – Європейський суд з прав людини, інвестиційний арбітраж і Міжнародний суд ООН – дозволяють притягнути державу або порушника до відповідальності та відшкодувати збитки. Особливо важливим є застосування міжнародних компенсаційних механізмів під час воєнних дій, що сприяє відновленню порушених прав і підтримці постраждалих. Запропоноване створення спеціальної міжнародної комісії та компенсаційного фонду демонструє новий підхід до захисту права власності. Таким чином, розвиток гарантій захисту права власності сприяє зміцненню правової системи, економічній стабільності та підвищенню рівня захищеності власників.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text (дата звернення: 09.05.2026)

2. Севостьянова Н.І Міжнародно-правові засоби захисту права власності. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3c0a184-4795-430f-8d0b-80448a04fad1/content (дата звернення: 09.05.2026).

3. Кошман А. Огляд національних та міжнародних механізмів захисту права власності, порушеного через агресію Російської Федерації. URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/630/f18/bce/630f18bceed41958789112.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

ДЕМ'ЯНЧУК Тетяна Дмитрівна
доктор юридичних наук, доцент,
старший інспектор з особливих доручень
відділу проходження служби управління
кадрового забезпечення
Головного управління
Національної поліції в Івано-Франківській області

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан істотно змінює умови функціонування правоохоронної системи, посилюючи її роль у забезпеченні громадської безпеки, протидії злочинності, охороні публічного порядку, виявленні колабораційної діяльності, документуванні воєнних злочинів та підтриманні правопорядку в умовах підвищеної загрози. Водночас саме в такі періоди особливо актуалізується проблема дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів. Надзвичайний характер загроз не скасовує правової природи державної влади, а навпаки вимагає більшої процедурної дисципліни, обґрунтованості рішень і відповідальності за можливі порушення.

Конституційна модель України виходить із того, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це положення поширюється і на діяльність правоохоронних органів, які не лише реалізують примусові повноваження, а й виконують правозахисну функцію. У демократичній правовій державі правоохоронний орган не може розглядатися виключно як інструмент державного примусу. Його діяльність повинна бути спрямована на захист людини, суспільства і держави в межах Конституції, законів України та міжнародних стандартів прав людини.

Запровадження воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює правові засади такого режиму, зокрема можливість запровадження спеціальних заходів, необхідних для оборони держави, забезпечення громадської безпеки та функціонування органів влади [1]. Проте обмеження прав не є синонімом їх заперечення. Правоохоронні органи повинні діяти в межах наданих повноважень, дотримуватися принципів законності, необхідності, пропорційності та недискримінації.

Одним із ключових ризиків у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану є надмірне розширення адміністративного розсуду. У кризових умовах виникає спокуса обґрунтовувати будь-які обмеження посиланням на безпекову необхідність. Однак правова держава потребує того, щоб кожне втручання у права людини мало чітку правову підставу, переслідувало легітимну мету та було співмірним із конкретною загрозою. Особливо це стосується перевірки документів, обмеження свободи пересування, затримання осіб, огляду речей, доступу до інформації, контролю за дотриманням комендантської години та реагування на правопорушення.

Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності має не лише юридичне, а й безпекове значення. Неправомірні дії правоохоронців можуть спричинити втрату довіри громадян до держави, посилити соціальну напругу, створити підґрунтя для інформаційних маніпуляцій з боку держави-агресора. Натомість правомірна, професійна і коректна поведінка правоохоронних органів зміцнює суспільну стійкість, підтримує легітимність державної влади та демонструє відмінність української правової системи від авторитарних практик держави-агресора.

Важливим напрямом діяльності правоохоронних органів під час війни є документування воєнних злочинів і порушень прав людини. У цій сфері правоохоронці виконують не лише процесуальну, а й історико-правову функцію, оскільки збір доказів має значення для майбутнього притягнення винних до відповідальності, захисту постраждалих і формування доказової бази для міжнародних судових інституцій. При цьому документування таких злочинів повинно здійснюватися з повагою до гідності потерпілих, недопущенням повторної травматизації, забезпеченням конфіденційності та належної процесуальної форми.

Окремо слід звернути увагу на комунікацію правоохоронних органів із населенням. В умовах війни громадяни часто перебувають у стані тривоги, невизначеності, втрати житла, переміщення або соціальної вразливості. Тому правоохоронна діяльність повинна включати не лише контроль і примус, а й роз’яснення, допомогу, профілактику, правову інформованість. Якість комунікації безпосередньо впливає на сприйняття законності дій правоохоронців і готовність громадян співпрацювати з державою.

Суттєве значення має професійна підготовка кадрів правоохоронної системи. У воєнний час правоохоронці стикаються з новими категоріями правопорушень, підвищеним рівнем небезпеки, психологічним навантаженням і складними морально-правовими ситуаціями. Тому підготовка має охоплювати не лише тактичні чи процесуальні навички, а й стандарти прав людини, міжнародне гуманітарне право, етику службової поведінки, комунікацію з потерпілими, запобігання дискримінації та принципи пропорційного застосування примусу.

Міжнародно-правові стандарти також підтверджують, що навіть під час війни держава не звільняється від зобов’язань у сфері прав людини. Європейська конвенція з прав людини допускає відступ від окремих зобов’язань лише в обсязі, необхідному відповідно до гостроти становища, що свідчить про збереження правових меж державного втручання [2]. Для правоохоронних органів це означає необхідність

постійного співвіднесення своїх дій із критеріями законності, необхідності та пропорційності.

Отже, дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану є однією з умов ефективної національної безпеки. Правоохоронна система повинна бути здатною оперативно реагувати на загрози, але водночас залишатися в межах правової держави. Безпека і права людини не є взаємовиключними категоріями. Навпаки, у демократичній державі саме дотримання прав людини забезпечує легітимність, стійкість і результативність правоохоронної діяльності в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu50k02u

ДОРОШЕНКО Надія Олегівна,
здобувачка вищої освіти
Донецький державний університет
внутрішніх справ,
м. Донецьк
Науковий керівник:
СТЕПАНОВ Сергій Валерійович,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет
внутрішніх справ,
м. Донецьк

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАКАЗНОГО ТА СПРОЩЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У розвинених країнах спостерігається тенденція до інтенсивнішого використання прискорених механізмів у судовій системі для зменшення її завантаженості. Кожна країна адаптує ці механізми до своїх національних правових особливостей. У цивільному судочинстві різних держав спостерігається диференціація процедур [1, с. 176]. Більшість країн, крім звичайного позовного провадження, передбачають спрощені порядки для ухвалення рішень, які виконуються з мінімальним судовим розглядом або взагалі без нього.

Одним з поширених у світі методів прискореного правосуддя є сумарне провадження (від англ. summary – короткий, стислий). У цьому випадку рішення ухвалюється без судового засідання, на основі аналізу доказів та аргументів сторін на попередній стадії. Сумарне провадження має певні схожості з наказним та спрощеним провадженнями в українському законодавстві. Однак, на відміну від

наказного, тут суд оцінює докази та аргументи обох сторін, а не лише заявника. Водночас, воно швидше за звичайну процедуру, але не є спрощеним через усну комунікацію суду зі сторонами.

У країнах англосаксонської правової сім'ї існує узгоджене рішення – угода між сторонами, затверджена судом, яка має такий самий імунітет до оскарження, як і судове рішення. Умови такого рішення мають відповідати предмету спору, а для його затвердження необхідна дієздатність сторін та участь адвокатів.

В ЄС триває дискусія щодо реформи процесуального законодавства, що включає уніфікацію певних інститутів, наприклад, через Регламент ЄС № 1896/2006 про введення європейського наказного провадження [2]. Цей регламент дозволяє кредиторам стягувати безспірні вимоги в цивільних і комерційних справах за єдиною процедурою видачі європейського наказу про сплату на основі стандартних форм. Застосування цього регламенту є альтернативним до інших судових способів захисту. Заява подається у паперовій або електронній формі.

Важливою відмінністю європейського наказного провадження від українського є використання стандартних форм документів та можливість запровадження електронного документообігу, що пришвидшує судовий процес. Прикладом є наказне провадження в Німеччині, яке дозволяє кредитору швидко отримати судовий захист у разі ймовірно безспірної вимоги, вираженої у грошовій формі. Німецька система складається з двох етапів: спочатку боржника закликають добровільно сплатити борг, і лише потім кредитор може подати клопотання про винесення наказу про виконання. У Франції наказне провадження поділяється на чотири види, включно з наказом про сплату та процедурою вирішення невідкладних питань, яка є тимчасовим заходом захисту права. Схожі інститути існують в Австралії, Греції (orders of payment) та Уругваї (monitorio procedure). В Австрії є Mahnverfahren (для справ з невеликою ціною позову) та Mandatverfahren, де розглядаються лише письмові докази [3, с. 11].

Отже, у більшості розвинених країн модель правосуддя передбачає різні прискорені процедури для різних категорій справ, що дозволяє зменшити витрати на судовий процес. З огляду на євроінтеграцію України, необхідно узгоджувати цивільне процесуальне законодавство з правом ЄС, особливо щодо впровадження стандартних форм та автоматизації.

Список використаних джерел

1. Бобрик В. І. Європейське наказне провадження // Міжнародне приватне право: Україна та ЄС. [Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 3]. С. 176-180. URL: http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2013/12/47.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

2. Regulation (EC) No 1896/2006 of the European perlament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1896/oj/eng (дата звернення: 22.02.2026).

3. Іванов О. О. Спрощене провадження: зарубіжний досвід // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 3. С. 10-15.URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/4.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

ДОЦЕНКО Маргарита Юріївна
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський університету внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інститут права та безпеки
Одеський університету внутрішніх справ,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні, коли воєнний стан триває, а бізнес і працівники змушені адаптуватися до нових реалій, питання гнучкості та законності у трудових відносинах набуває першочергового значення. Те, що ще кілька років тому здавалося неможливим (зміна умов без попередження, випробування для всіх категорій), сьогодні стало повсякденною практикою, яка потребує чіткого правового регулювання.

Основною проблемою залишається пошук балансу між необхідністю забезпечити безперервність роботи підприємств в умовах війни та гарантіями захисту прав працівників, які можуть опинитися у вразливому становищі через бойові дії, окупацію або втрату зв'язку з роботодавцем.

З 14 березня 2026 року законодавство обмежує право сторони самостійно призупинити трудовий договір. Якщо роботодавець або працівник ініціює це одноособово, загальний термін такого призупинення не може перевищувати 90 календарних днів за весь період дії воєнного стану. Натомість, коли обидві сторони дійшли згоди, обмежень за строками немає – договір може бути призупиненим протягом усієї війни [1, с. 3].

Якщо роботодавець до 14 березня 2026 року видав наказ про призупинення договору «до закінчення воєнного стану», то після 14.03.2026 така конструкція стає юридично недійсною. Наказ автоматично втрачає чинність після спливу 90 днів. Працівник формально має стати до роботи, а роботодавець – або допустити його, або прийняти інше рішення.

На 14 березня 2026 року в більшості випадків 90-денний строк призупинення вже минув. Працівнику варто письмово повідомити роботодавця про готовність стати до роботи (навіть якщо фізично це складно). Якщо є бажання працювати – запропонувати дистанційний формат. Якщо бажання немає – подати заяву на звільнення за власним бажанням.

Роботодавцям не покладатися на «автоматичну втрату чинності», а видати окремий наказ про скасування попереднього рішення про призупинення та надіслати

його копію працівнику. Це зніме питання щодо моменту відновлення трудових прав та обов'язків сторін [2].

Після закінчення 90-денного строку (якщо призупинення було одностороннім), наказ роботодавця втрачає чинність автоматично. Договір відновлюється, і працівник зобов'язаний вийти на роботу. Якщо він не може цього зробити (наприклад, через бойові дії), потрібно оформити відпустку без збереження зарплати або звільнитися. Якщо працівник виходить на зв'язок, але не з'являється на роботі через безпекові причини, звільнити його за прогул не можна; проте якщо зник безвісти більше ніж на 4 місяці, допускається звільнення за спеціальним пунктом (п. 83 ч. 1 ст. 36 КЗпП).

Чи є обмеження в 90 днів зворотною силою? Формально – так. Якщо наказ про призупинення був виданий до 14 березня 2026 року і визначав строк, більший за 90 днів, він автоматично втрачає чинність після закінчення цього 90-денного ліміту. Наразі офіційних роз'яснень від Міністерства економіки немає. Щоб уникнути ризиків, сторонам, зацікавленим у збереженні відносин, безпечніше оформити письмову домовленість про продовження призупинення [1, с. 3].

Роботодавець може встановлювати випробувальний строк будь-якій категорії працівників. Раніше, наприклад, випробування не можна було встановлювати для вагітних, неповнолітніх, молодих спеціалістів тощо, а тепер ці обмеження зняті.

Роботодавець має право перевести працівника на роботу, не передбачену договором, без його згоди. Виняток – лише переведення в зону активних бойових дій (туди без згоди не можна). Оплата при цьому має бути не нижчою за середню зарплату на попередньому місці.

У мирний час працівника треба було попередити про зміну істотних умов праці за 2 місяці. Під час воєнного стану це правило не діє. Повідомити можна в будь-який момент, але не пізніше, ніж працівника допустять до роботи з новими умовами. Фактично – попередження може бути «заднім числом» або в день виходу на роботу [3].

Судова практика 2026 року підтверджує: роботодавець зобов'язаний виплачувати зарплату, навіть якщо працівник фізично не міг працювати через окупацію або бойові дії. Виняток – лише випадки офіційного призупинення діяльності всього підприємства.

Звільнення за втратою довіри є законним лише за трьох умов: (1) працівник безпосередньо обслуговує грошові чи матеріальні цінності; (2) він вчинив винну дію; (3) роботодавець довів це об'єктивними доказами.

Якщо трудова книжка втрачена або відсутня, трудовий стаж, набутий до 2004 року, можна підтвердити іншими документами (довідки, накази, договори) або показаннями не менше двох свідків, які особисто знають про роботу заявника.

Роботодавець має право самостійно встановлювати додаткові пільги та компенсації для працівників, зайнятих у шкідливих умовах. Вони закріплюються в колективному або індивідуальному трудовому договорі, а також у внутрішніх документах підприємства.

Воєнний стан продовжено до 2 серпня 2026 року. До цього часу діють спеціальні норми: особливий порядок оплати праці, спрощене звітування, мораторій

на перевірки бізнесу, а також можливість відтермінування виплати зарплати у разі призупинення діяльності підприємства [4].

Для призупинення договору з посадовими особами державних органів та органів місцевого самоврядування обов'язкове погодження з військовою адміністрацією (подається проєкт наказу).

Призупинення в табелі обліку робочого часу позначається кодом «І» (інші причини неявок). Видаляти працівника з табелю не можна, бо трудові відносини тривають.

Якщо роботодавець вирішив достроково відновити дію договору, він має повідомити працівника за 10 календарних днів [5].

Новий Трудовий кодекс пропонує 9 видів трудових договорів, які можна буде комбінувати між собою. Це дозволить працівнику гнучко планувати свій робочий час з урахуванням повітряних тривог, ракетних ударів та інших викликів воєнного часу.

Комітет пропонує змінити формулу розрахунку погодинної оплати для її збільшення. Також обговорюється нова модель встановлення мінімальної зарплати – не адміністративними методами (зверху), а за ініціативою трудових колективів або профспілок.

Під час воєнного стану Держпраці не має права проводити перевірки. Депутати пропонують реформувати цей орган, щоб він міг ефективно карати роботодавців за неформальну працю (тобто коли людину не оформлюють офіційно, не сплачують ЄСВ) [6].

Отже, трудове законодавство періоду воєнного стану стало більш гнучким для бізнесу, але зберегло судовий захист для працівників. Найбільшою проблемою залишається невизначеність із «старими» наказами про призупинення після 14 березня 2026 року, що вимагає від сторін письмового оформлення домовленостей.

Список використаних джерел:

1. Призупинення трудових договорів: нюанси з 14.03.2026. Бухгалтерія: бюджет. 2026. № 12. С. 3. URL: https://ibuhgalter.net/material/1930/34903 (дата звернення: 08.05.2026).

2. Лисенко Г. О. Воєнний стан і трудові договори: що зміниться з 14.03.2026 для роботодавців і працівників. Kadroland : веб-сайт. 2026. URL: https://surl.li/ejfzco (дата звернення: 08.05.2026).

3. Трудові договори під час війни: що змінилося для роботодавців і працівників. 7eminar : веб-сайт. 2025. URL: https://surl.li/mqsotp (дата звернення: 08.05.2026).

4. Трудовий договір (контракт) : головне за 05.05.2026. LIGA ZAKON : веб-сайт. 2026. URL: https://surl.lu/cfcqgn (дата звернення: 09.05.2026).

5. Редакція Експертус Кадри порталу «Кадровик-01». Призупинення трудового договору в умовах воєнного стану : веб-сайт. 2025. URL: https://surl.li/qthmop (дата звернення: 10.05.2026).

6. Хоміцка М.І. 9 нових видів трудових договорів у Трудовому кодексі та їх комбінація: подробиці від голови комітету ВРУ. Дебет-Кредит : веб-сайт. 2026. URL: https://surl.li/ykocjd (дата звернення: 10.05.2026).

ДРАНА Дар'я Станіславівна,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ САМОСТІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ БАТЬКОМ: ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з актуальних проблем сучасного цивільного судочинства є встановлення факту самостійного виховання дитини батьком у контексті реалізації права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації. Хоча Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" визначає самостійне виховання дитини як підставу для надання відстрочки від призову, процесуальний механізм встановлення такого юридичного факту законодавчо не врегульований. Це зумовлює виникнення численних проблем правозастосування, пов'язаних із визначенням предмета доказування, належності доказів та юрисдикційної форми захисту прав заявника у подібних справах.

Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі, а також коли особа самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду або запис про батька такої дитини в Книзі реєстрації народжень здійснений на підставі частини першої статті 135 Сімейного кодексу України. [1].

Аналіз змісту цієї норми свідчить, що законодавець виокремив декілька самостійних підстав, за наявності яких військовозобов'язаний не підлягає призову. Серед них окремо визначено випадок, коли особа «самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду». Таким чином, сама норма закону не лише допускає, а й прямо передбачає судове встановлення факту самостійного виховання та утримання дитини як юридичного факту, що породжує право на відстрочку. Формулювання ж «за рішенням суду» свідчить про необхідність офіційного судового підтвердження відповідних обставин у випадках, коли вони не випливають безпосередньо з інших документів або юридичних статусів, перелічених у цій же нормі (смерть другого з батьків, позбавлення батьківських прав, відбування покарання тощо). Отже, законодавець фактично визнав можливість існування окремого судового механізму підтвердження самостійного виховання дитини для цілей реалізації права на відстрочку.

Відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають

значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. [2]

Запровадження законодавцем можливості отримання відстрочки у зв'язку із самостійним вихованням дитини за рішенням суду спричинило збільшення кількості звернень до суду із заявами в порядку окремого провадження про встановлення факту, що має юридичне значення, а саме факту самостійного виховання та утримання дитини.

Разом із тим, подальше формування судової практики набуло для заявників негативного характеру, оскільки у своїх правових висновках Верховний Суд зазначив, що такий факт одноосібного виховання дитини одним із батьків не може встановлюватись у безспірному порядку або за домовленістю батьків дитини, в тому числі на підставі укладеного між ними договору або на підставі судового рішення, ухваленого за правилами окремого провадження, оскільки в такому питанні завжди існуватиме загроза порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини. Інститут окремого провадження не може використовуватися для створення преюдиційних фактів з метою подальшого вирішення будь-якого спору про право. Окрім того, Верховний суд також наголосив на тому, що відповідно до ч.ч 3, 4 ст. 155 СК України відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом. [3]

Окремо Сімейний Кодекс визначає, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини, забезпечення безпечних умов життя дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти. [4]

Таким чином встановлення факту одноосібного виховання дитини батьком передбачає доведення обставин, що свідчать про невиконання іншим із батьків своїх батьківських обов'язків. Вирішення такого питання пов'язане із визначенням обсягу сімейних прав та обов'язків сторін, зачіпає права й законні інтереси дитини та породжує юридичні наслідки, передбачені законодавством, зокрема, і можливість застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав.

На практиці нерідко виникають ситуації, за яких мати дитини з об'єктивних причин фактично не бере участі у її вихованні та утриманні, тоді як усі відповідні обов'язки здійснює батько. При цьому, матері у таких випадках можуть не заперечувати щодо встановлення факту самостійного виховання дитини батьком, однак, водночас, заперечують проти позбавлення їх батьківських прав, вважаючи, що передбачені законом підстави для застосування такого заходу відсутні.

У зв'язку із цим постає певна правова проблема, яка полягає у співвідношенні положень сімейного законодавства та законодавства про мобілізацію. З одного боку, сімейне законодавство виходить із принципу неприпустимості самоусунення батьків від виконання батьківських обов'язків та передбачає настання відповідних правових наслідків у разі їх невиконання, зокрема можливість позбавлення батьківських прав. З іншого боку, законодавством про мобілізацію передбачено окрему самостійну

підставу для надання відстрочки – встановлення судовим рішенням факту самостійного виховання та утримання дитини одним із батьків.

Така законодавча конструкція фактично допускає існування ситуації, за якої факт самостійного виховання дитини одним із батьків може бути встановлений судом без одночасного вирішення питання про позбавлення іншого з батьків батьківських прав, що й зумовлює виникнення відповідної правозастосовної колізії.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#n420

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

3. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121753944

4. Сімейний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

ЄРЕМЕНКО Анастасія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Донецьк
Науковий керівник:
ДЯЧЕНКО Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Донецьк

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття та мета доказування.

Метою доказування у господарському процесі є встановлення об'єктивної істини у конкретній справі та вирішення спору між сторонами [1, ст. 2]. Відповідно до ст. 73 ГПК України, доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що мають значення для справи [1, ст. 73]. Ключовим принципом є змагальність сторін: саме на сторони покладається обов'язок довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень [1, ст. 74]. Суд, зберігаючи об’єктивність і неупередженість, сприяє реалізації процесуальних прав учасників справи.

Розподіл обов'язку доказування.

Загальне правило розподілу обов'язку доказування закріплене в ч. 1 ст. 74 ГПК: кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається. Позивач

доводить факти, що обґрунтовують його вимоги, а відповідач – факти, що підтверджують заперечення. Окремої уваги заслуговує презумпція вини боржника у порушенні зобов'язання (ст. 614 ЦК України): особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, лише якщо доведе, що порушення сталося не з її вини. Таким чином, тягар доведення відсутності вини перекладається на боржника, що є відступом від загального правила [3, с. 115].

Новація: доведення факту вчинення дій.

Важливою новелою ГПК України є ч. 4 ст. 74, згідно з якою сторона зобов'язана не лише надати докази, а й довести сам факт вчинення тих чи інших дій. У разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою без додаткового доведення протилежною стороною. Ця норма має стимулююче значення для добросовісного користування учасниками справи своїми процесуальними правами. Наприклад, якщо позивач стверджує, що надсилав відповідачу претензію, але не надав доказів її відправлення (фіскального чеку, опису вкладення), суд вправі дійти висновку про не надсилання претензії. Такий підхід, на думку О. В. Устименко, «дисциплінує сторони та прискорює розгляд справ, однак потребує обережного застосування, аби не порушити право на доступ до правосуддя» [4, с. 58].

Оцінка доказів та стандарти доказування.

Відповідно до ст. 79 ГПК, суд оцінює докази за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. У сучасній практиці господарських судів України дедалі частіше застосовується стандарт доказування «баланс ймовірностей» (balance of probabilities). Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18.03.2020 у справі № 129/1032/16 зазначила: «Стандарт доведення "баланс ймовірностей" означає, що суд, дослідивши докази, робить висновок про те, яка версія подій є більш правдоподібною» [5].

Електронні докази.

Із розвитком цифровізації судового процесу правове регулювання електронних доказів набуло особливого значення. Електронними доказами визнаються інформація в електронній формі, зокрема електронні листи, скріншоти, бази даних, метадані, файли журналів реєстрації, а також інші дані, що можуть бути використані для встановлення обставин справи [1, ст. 73]. Сторона має право подати електронні докази у вигляді роздруківки, однак суд може витребувати оригінал електронного доказу або його для огляду в судовому засіданні.

Висновок експерта та спеціальні знання.

Окремим видом доказів є висновок експерта. Важливою новелою є можливість надання висновку експерта у галузі права – науково-правового висновку для роз'яснення змісту правових норм. Такий висновок не є обов’язковим для суду, однак може вплинути на формування правової позиції суду. Як зазначає Д. М. Притика, «висновок експерта у галузі права – це фактично правова позиція, підкріплена авторитетом науковця, однак суд не зв'язаний ним» [3, с. 208].

Висновок.

Підхід ГПК України до доказів ґрунтується на принципі змагальності сторін. Новації у вигляді обов'язку доводити факт вчинення дій, стандарту «баланс ймовірностей» та електронних доказів свідчать про адаптацію до європейських стандартів. Проте залишаються проблеми оцінки електронних доказів, які потребують подальшого вдосконалення законодавства.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 15 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12 (дата звернення: 11.05.2026).

2. Кройтор В. А. Окремі аспекти доказування у господарському процесі. Юридичний вісник. 2023. № 4. С. 78–84.

3. Притика Д. М. Господарський процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 420 с.

4. Устименко О. В. Електронні докази в господарському процесі: проблеми допустимості. Право України. 2024. № 2. С. 55–62.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 у справі № 129/1032/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88654321 (дата звернення: 12.05.2026).

ЖИЛІН Олександр Федорович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
БОБКО Володимир Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідальність держави, її органів та службових осіб за невиконання покладених на неї обов’язків та відшкодування завданої ними матеріальної шкоди, є дуже актуальним питанням на сьогоднішній час.

Досі виникають ситуації, коли органи державної влади під час здійснення своєї діяльності порушують права фізичних та юридичних осіб і завдають матеріальну шкоду, яка підлягає відшкодуванню. Саме через це особливої уваги набуває питання інструментів захисту прав та свобод людини, серед яких одним із основних є інститут деліктної відповідальності органів державної влади.

Законом України № 475/97 від 17 липня 1997року [4] ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (далі - Конвенція) [3] та Перший протокол до Конвенції [5], а відтак, в силу статті 9 Конституції України [1], Конвенція та Перший протокол до Конвенції є частиною національного законодавства України.

Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

При цьому відповідно до положень статті 13 Конвенції кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику суду як джерело права [6].

Відповідно до статті 1192 ЦК України з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов`язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ такого ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі [2].

Особою, відповідальною перед потерпілим за шкоду, завдану органами державної влади, їх посадовими та службовими особами, відповідно до наведених вище положень ЦК України, та відповідачем у справі є держава, яка набуває і здійснює свої цивільні права та обов`язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом.

Статтею 56 Конституції України визначено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Пунктом 1 статті 1166 ЦК України зазначено, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Варто зазначити, що статтею 22 ЦК України передбачено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Статтею 1173 ЦК України визначено, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого

самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. Відповідно до статті 1174 ЦК України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю вказаними органами та особами відшкодовується незалежно від вини цієї особи. Статті 1173, 1174 ЦК України є спеціальними і передбачають певні особливості, характерні для деліктної відповідальності органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності. Підставами для цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди у такому випадку є правопорушення, що включає як складові елементи шкоду, протиправне діяння особи, яка її завдала, причинний зв'язок між ними. У пункті 2 постанови Пленум Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» зазначив, що, розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв`язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини [7].Дії (бездіяльність) відповідного органу, внаслідок яких (якої) було завдано шкоди, є основним предметом доказування та, відповідно встановлення у цій справі, оскільки відсутність такого елемента делікту свідчить про відсутність інших складових цієї правової конструкції та про відсутність самого заподіяння шкоди як юридичного факту, внаслідок якого виникають цивільні права та обов’язки (ст.11 ЦК України). Вказана позиція висловлена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №920/715/17 [8].

У постанові від 12.09.2018 у справі №335/11779/16-ц Верховний Суд вказав, що сама лише наявність шкоди ще не породжує абсолютного права на її відшкодування будь-якою особою, оскільки необхідно довести наявність всіх складових цивільно-правової відповідальності, при цьому правильно визначивши суб’єкта такої відповідальності [9].

Необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв’язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою, і довести наявність цих умов має позивач, який звернувся з позовом про стягнення шкоди. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 14.04.2020 по справі №925/1196/18 зазначає, що ст.ст. 1173, 1174 ЦК України є спеціальними й передбачають певні особливості, характерні для розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності. Зокрема, цими правовими нормами передбачено, що для застосування відповідальності посадових осіб та органів державної влади наявність їх вини не є обов’язковою[10] .

Відповідно до ст. 41 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, якщо суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове

відшкодування, суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

При цьому, відповідно до Практичних рекомендацій Європейського суду з прав людини «Вимоги щодо справедливої сатисфакції», встановлення судом порушення права, гарантованого Європейською конвенцією з прав людини чи її Протоколами не призводить до автоматичного присудження справедливої сатисфакції [11]. Це чітко зазначено у статті 41 Конвенції, яка передбачає призначення судом справедливої сатисфакції тільки якщо внутрішнє право не дозволяє повного відшкодування, і навіть в такому випадку – лише "в разі необхідності".

Враховуючи викладене доходимо до висновку, що у справах про відшкодування матеріальної шкоди, завданої органом державної влади для позивачів (потерпілих осіб) найскладнішим і найважливішим у процесі захисту своїх порушених прав у судовому порядку є саме доведення реального розміру майнової шкоди, визначеної у певній сумі грошових коштів, а також доведення наявності причинного зв'язку між деліктною поведінкою органів державної влади та майновою шкодою, спричиненою такою поведінкою.

Хоча Україна й перебуває у воєнному стані, але вона впевнено рухається в євроінтеграційному напрямі та намагається вживати всіх необхідних заходів для реформування, в тому числі і вдосконалення правового регулювання інституту відшкодування матеріальної шкоди, завданої органами державної влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96- %D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).

2. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#doc_info (дата звернення: 10.05.2026).

3. Європейска конвенція з прав людини від 04.11.1950 (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.05.2026).

4. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997р. №475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).

5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і змінами, внесеними Протоколом N 11 (994_536) №994_535. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 10.05.2026).

6. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006р. 3477-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 09.04.2025).

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від

27.03.1992р. № v0006700-92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text. (дата звернення: 10.05.2026).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №920/715/17 [Електронний ресурс] – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013412 (дата звернення: 10.05.2026).

9. Постанова Верховного Суду від 12.09.2018 у справі №335/11779/16-ц [Електронний ресурс] – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76502946 (дата звернення: 10.05.2026).

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.04.2020 у справі №925/1196/18 [Електронний ресурс] – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89181204 (дата звернення: 10.05.2026).

11. Практична рекомендація Європейського суду з прав людини «Вимоги щодо справедливої сатисфакції»- [Електронний ресурс] – URL: *https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/PD_satisfaction_claims_UKR*. (дата звернення: 10.05.2026).

ЖОРНОКУЙ Юрій Михайлович,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
доктор юридичних наук, професор
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків

ЧИ МОЖНА ВИКОРИСТАТИ КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР ДЛЯ ЗМІНИ ІМПЕРАТИВНИХ ПРИПИСІВ ЗАКОНОДАВСТВА

Основним каталізатором економічних та правових реформ в Україні сьогодні є процес оновлення цивільного законодавства, що пов’язано з напрацюванням єдиних та передових, за світовими вимогами, конструкцій та механізмів, які б покращили нормативне забезпечення цивільно-правових зв’язків. Однією з таких конструкцій є конструкція корпоративного договору, яка, на кодифікаційному рівні, вперше запропонована до обговорення. Відповідно постає питання на відповідність положень ст. 130 проекту Цивільного кодексу України (далі – проект ЦК України)[2] вимогам чинного законодавства, правозастосовної практики та правової доктрини. І одним з таких наріжних питань є проблематика закріплення на рівні вказаного договору положень щодо припинення підприємницького товариства.

Зокрема, відповідно до ч. 12 ст. 130 проекту ЦК України «*корпоративний договір може визначати підстави припинення підприємницького товариства* в разі порушення корпоративних прав його учасника (акціонера, члена підприємницького кооперативу), якщо такий корпоративний договір підписали всі учасники (акціонери, члени підприємницького кооперативу) підприємницького товариства». Наведена

[2] У тезах аналізуються положення проекту Цивільного кодексу України (проект № 15150 від 09.04.2026. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/0bf20b6b-4e84-487f-8831-66099e491cba).

норма дисонує з положеннями ч. 1 цієї ж статті, за якою метою укладення корпоративного договору є лише визначення порядку здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав. Що ми маємо у цьому разі: фактично мова йде про те, що положення корпоративного договору «заміщають» собою положення законодавства та статуту. Це нонсенс!!!

Як правильно зазначено «корпоративний договір не може включати в себе положення, які згідно з імперативною вказівкою закону повинні визначатись установчими документами» [1, с. 37], оскільки відповідно до ч. 5 ст. 130 проекту ЦК України «корпоративний договір не є установчим документом підприємницького товариства». Наглядно демонструють це інші положення проекту цього Кодексу, а саме: 1) юридична особа припиняється внаслідок передання всього її майна, прав і обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (через злиття, приєднання, поділ) або її ліквідації (ст. 115); 2) до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить ухвалення рішення про перетворення, виділ або припинення акціонерного товариства (далі – АТ) (п. 6 ч. 2 ст. 171); 3) товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) ліквідовують за рішенням загальних зборів його учасників (ч. 1 ст. 162). Чинне ж законодавство України містить вимоги, за якими: 1) саме статут АТ має містити відомості про порядок припинення товариства (п. 14 ч. 4 ст. 15 Закону України «Про АТ»); 2) до виключної компетенції загальних зборів учасників (акціонерів) належить прийняття рішення про виділ та припинення товариства (п. 29 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про АТ», п. 13 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про ТОВ»); 3) добровільне припинення АТ/ТОВ здійснюється за рішенням загальних зборів учасників (акціонерів) у порядку, передбаченому актами законодавства (ч. 2 ст. 114 Закону України «Про АТ», ч. 2 ст. 48 Закону України «Про ТОВ»).

Виходячи з того, що корпоративний договір не може суперечити імперативним положенням законодавства, якими є положення спеціальних законів про АТ та ТОВ, варто визнати помилковим підхід, викладений у ч. 12 ст. 130 проекту ЦК України щодо можливості визначення ним підстав припинення підприємницького товариства у разі порушення корпоративних прав його учасника (акціонера), навіть якщо такий корпоративний договір підписали всі учасники (акціонери) підприємницького товариства.

Результатом зазначеного є твердження про те, що недійсною буде умова про предмет корпоративного договору, яка передбачає зобов'язання його сторін з питань, які не можуть регулюватися у диспозитивному порядку шляхом установлення правил поведінки, що відрізняються від тих, які визначені імперативними нормами (напряму стосується порядку прийняття рішень органами товариства, що визначається його статутом). Тобто, правило ч. 12 ст. 130 проекту ЦК України, за яким «корпоративний договір може визначати підстави припинення підприємницького товариства…» не може бути включеним до предмету корпоративного договору.

Список використаних джерел

1. Сигидин М. М. Корпоративний договір : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 236 с.

ЗАВГОРОДНЯ Валерія Максимівна
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан не скасовує земельне законодавство, але вводить спеціальний правовий режим, у якому держава може тимчасово обмежувати окремі майнові права, змінювати процедури розпорядження землями та спрощувати оформлення прав задля оборони й забезпечення критичних потреб (зокрема продовольчої безпеки). Базовим актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, який визначає можливість запровадження тимчасових обмежень прав і законних інтересів та застосування спеціальних заходів державної влади.

У земельних правовідносинах під час воєнного стану особливого значення набуває примусове залучення майна для потреб держави, що може стосуватися й об'єктів нерухомості та майнових прав, пов'язаних із землею. Механізм «передачі/примусового відчуження або вилучення» врегульовано спеціальним Законом № 4765-VI [4]. Його логіка полягає в тому, що у воєнних умовах пріоритет мають оборонні потреби, але втручання в майнову сферу має бути оформлене процедурно, із належним рішенням уповноважених органів та подальшим врегулюванням питання компенсації/відшкодування у порядку, визначеному законом. Практично це означає, що «земля як ресурс» може розглядатися не лише як об'єкт цивільного обороту, а і як елемент інфраструктурного та оборонного забезпечення (розміщення об'єктів, логістика, захисні споруди тощо), що підсилює публічно-правову складову земельних відносин [1, с. 238].

Після запровадження воєнного стану законодавець ввів «антикризові» норми, спрямовані на швидке використання земель (насамперед с/г призначення) і безперервність виробництва. Ключовим був Закон № 2145-IX, яким Земельний кодекс України доповнено спеціальними перехідними положеннями про особливості регулювання земельних відносин під час воєнного стану [3]. У загальному вигляді ці особливості зводилися до:

- спрощення набуття/продовження прав користування (щоб уникнути «випадання» земель з обробітку);
- тимчасових процедур розпорядження землями державної/комунальної власності в обхід довгих конкурентних механізмів;

- обмеження низки приватизаційних та торгівельних процедур, щоб зменшити ризики зловживань і втрат контрольованості в умовах війни [2, с. 26].

Водночас важливо, що цей «надзвичайний» підхід не був статичним: частина воєнних спрощень згодом була переглянута через потребу відновити правову визначеність і реєстраційну дисципліну. Це прямо відображено у правозастосовних оглядах: Верховний Суд у презентаційних матеріалах звертав увагу на часові межі дії окремих воєнних норм щодо автоматичного поновлення договорів, підкреслюючи зміну регулювання після набрання чинності наступними законами. Практика воєнного часу показала, що надмірне спрощення породжує ризики: конфлікти щодо чинності договорів, проблеми доказування прав, колізії між фактичним користуванням і відомостями реєстрів. Саме тому Закон № 2698-IX був спрямований на відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та унормування подальшого внесення/уточнення відомостей.

Юридичний сенс цієї «другої хвилі» регулювання полягає в балансі: держава зберігає можливість діяти оперативно, але повертає акцент на публічну достовірність прав (через належне оформлення і реєстрацію), без чого земельний обіг перетворюється на сукупність нестійких фактичних станів, що складно захищати в суді.

Окремий пласт особливостей стосується кадастрових процедур, адже земельні правовідносини «прив'язані» до кадастрових даних (межі, цільове призначення, обмеження у використанні, угіддя тощо). На рівні уряду було прийнято Постанову КМУ № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану», яка встановлювала спеціальні правила доступу/внесення відомостей і організаційні механізми роботи кадастру в обмежувальних умовах. У правовому вимірі це означає: навіть коли «матеріальне право» допускає спрощення, кадастрова та реєстраційна інфраструктура залишається критичною для легітимності прав на землю, їх доказовості та можливості захисту.

Воєнне земельне законодавство має підвищену «динамічність»: одні норми діють тимчасово, інші – змінюються або припиняють дію після переходу до стабілізаційного етапу. Саме тому в судах ключовим стає питання: яка редакція норми діяла на момент виникнення, зміни чи припинення права (наприклад, закінчення строку оренди, поновлення, перехід права користування тощо). Узагальнення Верховного Суду щодо спорів про права на земельні ділянки під час воєнного стану демонструє, що для правильної кваліфікації суди аналізують не лише договір і ЗКУ, а й конкретні «воєнні» перехідні положення та момент набрання чинності законами, які змінювали режим [5, с. 44].

Отже, функціонування земельних правовідносин в умовах воєнного стану характеризується трансформацією класичної моделі реалізації права на землю у напрямі посилення публічно-правового регулювання, зумовленого потребами національної безпеки, оборони та продовольчої стабільності держави. Законодавець, зберігаючи дію базових норм земельного і цивільного права, запровадив тимчасові спеціальні механізми спрощення користування та розпорядження земельними

ділянками, обмеження окремих правомочностей власників і землекористувачів, а також особливий порядок функціонування кадастрово-реєстраційної системи. Водночас подальша еволюція правового регулювання свідчить про прагнення держави відновити правову визначеність, баланс приватних і публічних інтересів та належний рівень захисту прав на землю, що підтверджує тимчасовий і винятковий характер воєнних відступів від загальних принципів земельного права.

Список використаних джерел

1. Бакшеєв О.С. Правовий режим земельних ділянок, сформованих у період дії воєнного стану. Нове українське право. 2022. С. 234-239.
2. Заплітна І.А. Земельне законодавство в період воєнного стану. Галицькі студії: Юридичні науки. 2023. С. 22-27.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 26.02.2026).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 26.02.2026).
5. Парчук І. О., Є. В. Бутенко. Земельні відносини в умовах військового стану їх особливості та зміни. Національний університет біоресурсів і природокористування України. 2022. С. 44.

ЗАІКА Юрій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
відділу приватного права і процесу
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ ЧЛЕНАМИ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРАВОТВОРЧІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ

Соціальне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей є фундаментальним складником загальної системи соціального захисту громадян. В умовах воєнного стану такий захист постає як міжгалузевий нормативно-правовий інститут, норми якого забезпечують реалізацію встановлених законодавством гарантій, пільг, субсидій, переваг і компенсацій, зокрема й у разі загибелі (смерті) військовослужбовця**.**

Нормативно-правову основу цієї інституції становить Закон України від 20 грудня 1991 року [4] та низка урядових актів, які регулюють порядок виплат у разі травмування, інвалідності чи смерті захисника.

1. У мирний час розмір одноразової грошової допомоги сім’ї військовослужбовця, який загинув під час виконання обов'язків військової служби, має динамічний характер, оскільки прив'язаний до прожиткового мінімуму для працездатних осіб і становить його 750-кратний розмір. Натомість на період дії воєнного стану Кабінет Міністрів України нормативно зафіксував зазначену виплату у твердій грошовій формі – в обсязі 15 000 000 гривень [3]. Такий підхід зумовлює очевидну правову дискримінацію залежно від часових меж настання юридичного факту: зокрема, обсяг матеріального забезпечення родин суб'єктів, які загинули під час проведення антитерористичної операції, та тих, які полягли після введення правового режиму воєнного стану, суттєво відрізняється. Більше того, починаючи з 2022 року, кумулятивний індекс інфляції в Україні сягнув близько 68 %, що призвело до еквівалентного знецінення реальної вартості виплати.

Зафіксований у твердій національній валюті розмір допомоги втратив свою первісну купівельну спроможність, що нівелює превентивну функцію держави та ставить під сумнів дотримання принципу соціальної справедливості при встановленні виплат в умовах тривалої економічної нестабільності

Вважаємо доцільним використати досвід Монреальської конвенції (1999 р.) яка визначає порядок відшкодуванням шкоди, заподіяної каліцтвом пасажира, чи його смерті, пошкодженням чи втратою багажу на повітряному транспорті [2], і встановлює обрахування компенсації у *спеціальних правах запозичення* (СПЗ). Курс СПЗ публікується щоденно та визначається на основі доларової вартості кошика з п'яти провідних валют: долара США, євро, китайського юаня, єни та фунта стерлінгів. Так, наприклад, на 10 травня 2026 р. Національним банком України був встановлений курс 60,2594 грн. за 1 СПЗ.

2. За відсутності особистого розпорядження загиблого право на отримання грошових виплат отримують діти, подружжя, батьки, внуки (якщо їх батьки померли), подружжя, особа, яка проживала з загиблим однією сім’єю та утриманці. Тобто, в цій частині законодавець прирівнює фактичні шлюбні відносини до зареєстрованого шлюбу, створюючи колізію з правовим статусом такої особи, встановленим у сімейному законодавстві [1].

Законодавство обмежує право на отримання одноразової грошової допомоги для осіб, притягнутих до кримінальної чи адміністративної відповідальності за правопорушення проти загиблого (померлого), за умови набрання судовим рішенням законної сили. Аналогічні правові наслідки у вигляді відмови виплати передбачені у разі судового встановлення факту ухилення особи від виконання обов’язків з утримання померлого за його життя. Водночас у судовій практиці спостерігається казуальна неоднорідність щодо визначення процесуального моменту встановлення такого факту.

Вважаємо що право на одноразову грошову допомогу у рідних військовослужбовця виникає виключно за умови настання факту його загибелі, а тому, поки особа є живою, будь-які вимоги щодо усунення інших осіб від отримання такої допомоги є передчасними та позбавлені правової підстави через відсутність самого об’єкта спору та відповідного суб’єктивного права.

Коло суб'єктів, які претендують на отримання грошових виплат, безпосередньо пов'язане з інститутом оспорювання батьківства після смерті особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 137 Сімейного кодексу України, ключовою передумовою для такого процесу є наявність нотаріально засвідченої заяви про заперечення свого батьківства, яку чоловік мав подати за життя. Проте в умовах воєнного стану, коли сотні тисяч родин роз'єднані, а мільйони жінок перебувають за кордоном, чоловікові з об'єктивних причин може бути невідомо про подружню зраду та вагітність дружини. З огляду на це, вважаємо за доцільне доповнити ст. 137 СК України положенням такого змісту: якщо особа не знала й не могла знати про вагітність дружини або з поважних причин не володіла інформацією про те, що її записано батьком дитини, оспорити батьківство можуть її спадкоємці.

Список використаних джерел

1. Заіка Ю. О. Колізії норм новітнього законодавства в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права.* 2024. № 1. С.44–47. DOI: 10.36695/2219=5521.1.2024.07

2. Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень (Монреаль, 28 травня 1999 р.). URL: https://zakon. rada. gov. ua/laws/ show/995_594#Text

3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану. Постанова Кабінету міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20 грудня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12

ЗАЙЦЕВ Олексій Леонідович,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права ННІ № 1
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків

АДАПТАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНИХ СЕРВІСІВ ЄС В УМОВАХ ВІЙНИ

З метою адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу в умовах війни слід розглянути право на доступ до публічних сервісів ЄС, що регулюється низкою директив, які спрямовані на забезпечення рівного та недискримінаційного доступу до послуг для всіх громадян ЄС. Ось деякі з ключових директив:

Директива 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку встановлює загальні принципи для усунення бар'єрів на внутрішньому ринку послуг, включаючи публічні послуги. Директива (ЄС) 2016/2102 про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів державного сектору спрямована на покращення доступності веб-сайтів та мобільних додатків органів державного сектору для осіб з інвалідністю. Директива (ЄС) 2019/882 про вимоги до доступності продуктів і послуг розширює вимоги доступності на ширший спектр продуктів і послуг, включаючи банкомати, термінали самообслуговування, електронні книги, електронну комерцію та екстрені служби. Регламент (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (eIDAS) встановлює правову основу для електронної ідентифікації та довірчих послуг, таких як електронні підписи, електронні печатки та електронні часові позначки. Окрім цих директив, право на доступ до публічних сервісів також закріплено в Хартії основних прав ЄС [1], яка встановлює загальні принципи рівності, недискримінації та доступності. Європейська комісія також видає рекомендації та настанови щодо покращення доступу до публічних сервісів. Механізми захисту прав на доступ до публічних сервісів ЄС наступний. Хартія основних прав ЄС, яка закріплює право на доступ до публічних сервісів як одне з основних прав громадян ЄС. Європейський омбудсмен [2] розглядає скарги громадян на порушення їх прав з боку інституцій ЄС. Громадяни можуть звертатися до національних судів для захисту своїх прав на доступ до публічних сервісів. У випадку відмови у захисті, громадяни можуть звертатися до ЄСПЛ, якщо їх права були порушені на національному рівні.

Зазначені акти ЄС діють в Україні не безпосередньо, а через імплементацію їхніх норм у національне законодавство в межах Угоди про асоціацію та набуття статусу кандидата в члени ЄС. Під час воєнного стану процес адаптації постійно триває, хоча деякі процедури можуть бути спрощені або відтерміновані [3]. Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) впроваджений через ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Під час війни він забезпечує безперебійну роботу цифрових сервісів (зокрема застосунку «Дія») та транскордонне визнання українських електронних підписів у країнах ЄС для отримання послуг біженцями та бізнесом. Директива 2006/123/ЄС в Україні імплементуються через реформу адміністративних послуг та цифровізацію ліцензування. Під час війни діє через механізм «єДекларації», що дозволяє бізнесу розпочинати діяльність за спрощеною процедурою без отримання повного пакета дозволів, що відповідає духу директиви щодо зменшення бюрократії. Директива (ЄС) 2016/2102 реалізується через стандарти закріплені в постанові КМУ № 757, яка зобов’язує органи влади забезпечувати цифрову безбар'єрність. Виконання цих норм є критичним для забезпечення доступу ветеранів та постраждалих від війни до державних послуг онлайн. Директива (ЄС) 2019/882 в Україні реалізується шляхом гармонізації законодавства, оскільки під час війни ці стандарти враховуються при розробці нових цифрових продуктів та відбудові інфраструктури, щоб зробити сервіси максимально інклюзивними для людей з пораненнями та порушеннями зору чи слуху.

Право на доступ до публічних сервісів залишається фундаментальним, проте під час воєнного стану воно стає критичним інструментом виживання та стійкості.

Держава зобов'язана забезпечити безперервність надання послуг (електронна ідентифікація за eIDAS, соціальні виплати, медицина) навіть за умов руйнування фізичної інфраструктури, використовуючи хмарні технології та мобільні сервіси. Принципи недискримінації набувають особливого значення щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та людей, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій. Вимоги Директив 2016/2102 та 2019/882 щодо вебдоступності стають обов'язковим стандартом, щоб кожен ветеран чи постраждалий міг безперешкодно отримати сервіс онлайн, незалежно від фізичних обмежень чи місця перебування.

Замість поступової адаптації, системи публічних сервісів в Україні переходять у режим «цифрової фортеці». Це означає не лише реакцію на міграцію чи демографію, а й забезпечення кібербезпеки даних та створення «сервісів у смартфоні», які доступні в укриттях або за кордоном. Гнучкість процедур (наприклад, «єДекларація» за Директивою 2006/123/ЄС) стає запорукою збереження економічної активності. Хоча воєнний стан дозволяє певні обмеження (наприклад, доступ до відкритих реєстрів з міркувань безпеки), право на ефективний правовий захист залишається непорушним. Громадяни зберігають право на оскарження дій влади, зокрема через цифрові інструменти, а взаємодія з європейськими інституціями (Омбудсмен, ЄСПЛ) стає додатковим гарантом дотримання стандартів ЄС навіть у період збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union : [Proclaimed by the European Parliament, the Council and the Commission in Nice on 7 December 2000]. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT (дата звернення: 07.04.2026).

2. European Ombudsman : [official website]. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/home (дата звернення: 07.04.2026).

3. Європейська інтеграція : [інформ. матеріали]. URL: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea1e46d460c3028c7ac0b_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B8%CC%86%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

ЗЕЛЕНЦОВА Кира Сергіївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СІМ'Ю В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєві зміни у сфері реалізації сімейних прав громадян. Воєнний стан вплинув на можливість створення сім'ї, виконання батьківських обов'язків, забезпечення належного утримання дітей та реалізацію права дитини на виховання в сімейному середовищі. Масова мобілізація населення, вимушене переміщення осіб, окупація окремих територій України та збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, актуалізували необхідність удосконалення механізмів правового захисту сім'ї.

Однією з ключових проблем стало укладення шлюбу за фізичної неможливості присутності наречених через військову службу чи перебування на окупованих територіях. Для вирішення цього держава запровадила спрощені механізми реєстрації (зокрема, командирами військових частин). Як зазначає С. Азізова, війна зумовила гостру необхідність адаптації сімейного законодавства до надзвичайних умов [4].

Мобілізація також ускладнює утримання сім'ї та виконання батьківських обов'язків. Згідно з роз'ясненням Київського міжрегіонального управління Мін'юсту від 02.03.2026, діти потребують належного правового захисту, зокрема щодо визначення місця проживання та представництва інтересів, у випадку призову одного з батьків [3].

Особливої уваги вимагає захист дітей. Л. В. Грицишина наголошує, що право дитини на сімейне виховання залишається пріоритетним напрямом державної політики навіть під час війни [1]. Оскільки перебування в закладах інституційного догляду негативно впливає на розвиток дітей, держава взяла курс на деінституціалізацію. З цією метою розпорядженням Кабміну №1201-р від 24.10.2024 схвалено Стратегію забезпечення права дитини на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки [5].

Додаткові гарантії захисту дітей в умовах війни визначені Указом Президента України №859/2025 «Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України». Документ спрямований на вдосконалення механізмів евакуації дітей, їхнього соціального захисту, забезпечення права на освіту та створення безпечних умов для проживання дітей, які постраждали від війни [2].

Проблематика інституційного виховання залишається особливо гострою через збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Перебування дитини в закладах інституційного догляду нерідко негативно впливає на її психоемоційний розвиток та соціалізацію. Саме тому держава поступово переходить до політики деінституціалізації та підтримки сімейних форм виховання.

Отже, воєнний стан суттєво вплинув на реалізацію права на сім'ю в Україні. Найбільш проблемними залишаються питання створення сім'ї в умовах мобілізації та окупації територій, забезпечення належного утримання дітей, реалізація права дитини на сімейне виховання та зменшення рівня інституційного догляду. Для ефективного захисту сімейних прав необхідним є подальше вдосконалення сімейного законодавства, розширення соціальних гарантій для сімей військовослужбовців та розвиток державних механізмів підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни.

Список використаних джерел

1. Грицишина Л.В. Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану 2024 рік URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/24.pdf

2. Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України: Указ президента України №859/2025 від 24.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859/2025#Text

3. Київське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України Мобілізація одного з батьків: правові механізми забезпечення захисту прав дитини від 02.03.2026 URL: https://centraljust.gov.ua/news/info/mobilizatsiya-odnogo-z-batkiv-pravovi-mehanizmi-zabezpechennya-zahistu-prav-ditini

4. Азізова Сабіна Особливості укладення і розірвання шлюбу під час воєнного стану: досвід україни URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/24.pdf

5. Розпорядження кабінету міністрів України № 1201-р Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024-2026 роки з її реалізації від 24.10.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text

ІСКОРОСТЕНСЬКА-ШЛАПАК Дар'я Олександрівна,
здобувач вищої освіти
Державного податкового університету
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спадкування за законом в умовах воєнного стану є складним правовим інститутом, що поєднує норми цивільного права зі спеціальними тимчасовими регулятивними механізмами, спрямованими на забезпечення стабільності майнових відносин у кризових обставинах.

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1], затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [2], в Україні з 24 лютого 2022 року введено правовий режим воєнного стану, який триває і на сьогодні. П'ятий рік перебування України в особливому правовому статусі передбачає адаптацію усіх сфер суспільних відносин до них, зокрема, в частині законодавства. Тож правове регулювання спадкування в період воєнного стану в Україні не стало винятком та зазнало змін, які потребують детального вивчення, адже спадкування нерозривно пов'язано з правом власності, гарантованим частиною четвертою статті 41 Конституції України [3; 4, с. 246].

Порядок прийняття спадщини під час воєнного стану передбачений законодавством. Згідно зі встановленими правилами, навіть, якщо немає доступу до електронного Спадкового реєстру, нотаріус все одно повинен розпочати справу щодо спадщини та виконати всі інші обов'язкові дії. Однак, щойно доступ до реєстру відновиться (протягом п'яти робочих днів), нотаріус зобов'язаний внести всі необхідні дані та здійснити перевірку, а саме чи не було раніше відкрито іншої спадкової справи, складено заповіту чи спадкового договору. Якщо ж з'ясується, що спадкова справа вже існує, всі документи слід передати тому нотаріусу, який її почав першим [5]. Схожі правила також передбачено у Положенні про Спадковий реєстр [6].

Ще однією поширеною проблемою є підтвердження необхідних даних для відкриття процедури спадкування. Наприклад, отримання свідоцтва про смерть ускладнене, якщо особа померла на території, що перебуває в окупації або в зоні активних бойових дій. На таких територіях державні установи часто не працюють, тому офіційне підтвердження факту смерті є проблематичним. У подібних випадках значну роль у встановленні таких фактів відіграє суд: саме в судовому порядку

спадкоємці можуть довести настання смерті особи і лише після цього оформити спадщину.

Також слід звернути увагу на питання здійснення нотаріальної діяльності в період воєнного стану. Через загрозу життю та здоров'ю частина нотаріальних контор та нотаріусів тимчасово призупинили роботу або були вимушені переміститися. Це спричинило необхідність удосконалення механізму надання нотаріальних послуг. Зокрема, дозволено відкривати спадкові справи незалежно від місця проживання спадкодавця або розташування його майна, що суттєво полегшило громадянам реалізацію їхніх прав. Одночасно нотаріуси зобов'язані вносити відомості до Спадкового реєстру та перевіряти наявність уже відкритої відповідної справи [5; 6].

Захист прав внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно важливим питанням. Через запровадження воєнного стану багато громадян були змушені покинути свої помешкання та переміститися до безпечніших регіонів України або виїхати за кордон. У таких обставинах оформлення спадщини звичним порядком стало фактично неможливим. Тому внесені зміни до законодавства, які спростили нотаріальні процедури, набули особливого значення для забезпечення прав громадян. Це дозволило спадкоємцям звертатися до будь-якого нотаріуса на території, підконтрольній Україні, та оформлювати спадщину незалежно від їхнього поточного місця проживання.

Виникають проблеми і з визначенням місця відкриття спадщини у випадках, коли останнє місце проживання спадкодавця знаходилося на тимчасово окупованій території. Також ускладнюється доступ до державних реєстрів у разі тимчасових обмежень з міркувань безпеки. Такі обставини ускладнюють встановлення обсягу спадкового майна та перевірку наявності заповітів або інших спадкових правочинів.

Отже, спадкування за законом у період війни є складним процесом, що трансформується під впливом поточних подій у державі. Війна змусила адаптувати законодавство про спадщину до нових реалій, які включають переміщення людей, ускладнений доступ до нотаріальних послуг, втрату документів та труднощі з доведенням ключових обставин. Попри це держава продовжує гарантувати громадянам право на спадщину, удосконалюючи нормативну базу та спрощуючи процедури її оформлення.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 10.05.2026)

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 10.05.2026)

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex (дата звернення: 10.05.2026)

4. Вєтчінова О. О. Правове регулювання спадкування в період воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Випуск 88: частина 1. С. 245–249.

5. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text (дата звернення: 10.05.2026)

6. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: наказ Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 року № 1810/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text (дата звернення: 10.05.2026)

ІСКОРОСТЕНСЬКА Карина Сергіївна,
здобувач вищої освіти Державного податкового університету
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ЗАПОВІТ ПОДРУЖЖЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Серед нормативних нововведень, запроваджених в українське цивільне законодавство після 2003 року, помітне місце посідає конструкція спільного розпорядження чоловіка та дружини на випадок смерті, унормована ст. 1243 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). До набрання ним чинності Цивільний кодекс УРСР 1963 року не містив жодних приписів, які б дозволяли двом особам, що перебувають у шлюбі, складати єдиний документ із волевиявленням щодо посмертної долі їхніх спільних матеріальних благ. Попри понад два десятиліття функціонування зазначеної норми, її тлумачення та практичне застосування залишаються дискусійними серед правознавців і правозастосовних органів, що й обумовлює доцільність поглибленого наукового аналізу окресленої проблематики.

Ч. 1 ст. 1243 ЦК України наділяє чоловіка й дружину можливістю оформити об’єднане заповідальне волевиявлення щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності, – заповіт подружжя. У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті. (ч. 2 ст. 1243 ЦК України) [1]. Фактично тут формується двоступенева модель переходу матеріальних благ: спершу активи акумулюються в однієї особи, а згодом розподіляються відповідно до зафіксованої волі обох.

Гарантією автономії кожного з учасників цього правочину виступає їхня можливість у будь-який момент протягом життя відкликати свою згоду. Ч. 3 ст. 1243 ЦК України вимагає аби таке відкликання було засвідчене нотаріально [1]. Утім, законодавець залишив поза увагою дилему щодо обов'язку нотаріуса сповістити другого учасника про здійснене відкликання. Внаслідок цієї прогалини в правовому регулюванні виникає ризик, що одна зі сторін вже анулювала свою участь у спільному акті, тоді як інша залишається у переконанні про його чинність, що породжує стан юридичної непевності й потенційно зачіпає обґрунтовані сподівання другої сторони.

Принципово важливим для правозастосування є коло об'єктів, які дозволено охопити об'єднаним заповідальним документом. Відповідно до ЦК України об'єктом заповіту подружжя є майно, що належить йому на праві спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 1243). В. Никифорак і С. Галкевич слушно вказують на практичні перешкоди в ідентифікації таких об'єктів: установлена в ст. 60 Сімейного кодексу України презумпція сумісності майна, набутого протягом шлюбних відносин, далеко не завжди кореспондує реальному стану речей [2, с. 66]. Так, предмети, одержані кимось із подружньої пари через безвідплатні правочини – дарування чи спадкування, – мають статус майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка, а відтак не можуть бути включені до заповіту подружжя. Те саме стосується майна, набутого до шлюбу, речей індивідуального користування, в тому числі коштовностей, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя, майна, набутого за час шлюбу, але за кошти, які належали дружині, чоловікові особисто тощо (ст. 57 Сімейного кодексу України) [3].

Окремої уваги заслуговує питання юридичної долі заповіту подружжя, коли шлюб перестає існувати – через його офіційне розірвання або ж через його недійсність. С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, аналізуючи відповідний майновий режим у міждержавному зіставленні, аргументують потребу запозичення закордонних напрацювань для вдосконалення національних регуляторних механізмів, зокрема тих, що стосуються посмертного розпорядження спільними матеріальними благами [4, с. 306]. Слід констатувати, що чинний ЦК України не містить прямої норми, яка б передбачала автоматичну втрату юридичної сили заповіту подружжя внаслідок розірвання шлюбу чи визнання його недійсним. Ця прогалина породжує значну правову невизначеність: формально заповіт залишається чинним навіть після припинення шлюбних відносин, що стає джерелом численних судових спорів. З огляду на це, вважаємо доцільним запропонувати законодавчо закріпити правило, відповідно до якого припинення шлюбу автоматично тягне за собою втрату чинності спільним заповітом подружжя, – за аналогією з відповідними нормами Німецького цивільного уложення (BGB). За таких обставин посмертний перехід майнових прав відбуватиметься вже на загальних засадах – шляхом індивідуального заповідального розпорядження або ж відповідно до черговості, встановленої законом.

Заслуговує на увагу те, що численні континентально-європейські юрисдикції пропонують значно детальнішу регламентацію об'єднаних заповідальних конструкцій. Німецьке цивільне уложення (BGB) в параграфах 2265–2273 виписує, серед іншого, категорію взаємозумовлених розпоряджень та встановлює обмеження

для їх одностороннього відкликання після смерті першого з учасників [4, с. 308]. Національному законодавству бракує аналогічно розгорнутих регуляторних рішень.

Не менш актуальною є проблематика цифрової трансформації та її впливу на спадкові механізми подружньої пари. К. Г. Попович констатує, що шлюбні партнери дедалі частіше включають у свої посмертні розпорядження положення про порядок переходу не лише традиційних речових та зобов'язальних прав, а й цифрових ресурсів – криптографічних валют, electronic-файлів, профілів у інтернет-платформах, доменних адрес, ліцензійних прав на програмні продукти [5, с. 470]. Динамічне зростання цифрового сегменту економіки вимагає перегляду спадкових нормативних положень з урахуванням технологічних реалій. Особливо гостро стоїть проблема правового статусу криптографічних активів, специфіка блокчейн-архітектури яких потребує спеціальних процедур правонаступництва. Включення таких об'єктів до заповіту подружжя формує перед законодавцем нетипові завдання, пов'язані з належним обліком, вартісною оцінкою та фактичною передачею цифрового майна визначеним спадкоємцям.

Варто також наголосити, що питання моменту виникнення права на оспорювання в судовому порядку заповіту подружжя тривалий час залишалося дискусійним. Хоча буквальне тлумачення ст. 1243 ЦК України може наштовхнути на думку, що таке оспорювання можливе лише після смерті обох з подружжя, актуальна практика Верховного Суду свідчить про інше: право на позов про визнання спільного заповіту недійсним виникає у заінтересованих осіб (зокрема, обов'язкових спадкоємців) уже після смерті першого з подружжя. Саме в цей момент майно переходить до того, хто пережив, і права інших осіб можуть бути порушені, а отже, виникає юридичний інтерес для звернення до суду. Очікування смерті другого з подружжя для реалізації права на оспорювання не вимагається.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що конструкція заповіту подружжя потребує ґрунтовного нормативного доопрацювання. Серед пріоритетних напрямів удосконалення вбачаємо, зокрема: формування дієвого механізму забезпечення прав обов'язкових спадкоємців за умови існування заповіту подружжя; деталізацію нотаріальних процедур оформлення спадщини після смерті кожного з учасників; нормативне зобов'язання нотаріуса інформувати другого учасника про відкликання спільного волевиявлення; законодавче закріплення правила про автоматичну втрату чинності заповітом подружжя в разі припинення шлюбу; адаптацію предметних меж об'єднаного розпорядження до потреб цифрової епохи; наближення національних норм до найбільш вдалих континентально-європейських зразків регулювання подружніх спадкових правовідносин, зокрема до німецької моделі взаємозумовлених розпоряджень. Втілення окреслених пропозицій сприятиме підвищенню якості нормативної бази в досліджуваній сфері та посиленню правової захищеності всіх суб'єктів, залучених у процес спадкування.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.05.2026).

2. Никифорак В., Галкевич С. Проблемні аспекти відчуження частки у праві спільної сумісної власності. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 65–73.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).

4. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Режим спільної сумісної власності подружжя на майно в Україні: необхідність запозичення іноземного досвіду. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 6. С. 303–313.

5. Попович К. Г. Спадкування партнерів у фактичних шлюбних відносинах в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Т. 1. № 93. С. 469–474.

КИРДАН Богдан Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Сучасний розвиток електронного правосуддя в Україні характеризується активним впровадженням цифрових технологій у сферу здійснення судочинства. В умовах воєнного стану функціонування підсистеми «Електронний суд», дистанційна участь у судових засіданнях та автоматизація процесуального документообігу стали важливими складовими забезпечення доступу особи до правосуддя. У зв’язку із цим особливого значення набуває питання використання технологій штучного інтелекту (далі – ШІ або AI) у цивільному судочинстві України.

Як зазначає Я. Берназюк, сучасна цифрова трансформація судової системи пов’язана не лише з автоматизацією судових процедур, а й із поступовим використанням систем штучного інтелекту для аналізу судової практики, прогнозування судового навантаження та оптимізації роботи суду [1]. Автор наголошує, що застосування AI-технологій у сфері правосуддя повинно здійснюватися із забезпеченням контролю людини над алгоритмічними процесами та дотриманням принципу прозорості функціонування відповідних систем.

У науковій літературі звертається увага на перспективність використання ШІ у механізмі цивільного судочинства. Так, І. В. Жукевич підкреслює, що штучний інтелект може значно оптимізувати роботу судді шляхом швидкого аналізу великих масивів інформації та автоматизації окремих процесуальних дій, однак не здатний повністю замінити суддю у процесі здійснення правосуддя [3, с. 202]. На думку автора, алгоритмічні системи не можуть забезпечити повноцінну реалізацію принципів верховенства права та справедливості у цивільному процесі.

Разом із тим використання генеративного штучного інтелекту у сфері правосуддя породжує низку правових ризиків. М. М. Великанова зазначає, що однією з основних проблем використання AI-систем є відсутність належного

нормативного регулювання відповідальності за шкоду, завдану внаслідок функціонування штучного інтелекту, а також складність визначення правового статусу відповідних технологій [4, с. 229]. Дослідниця наголошує, що сучасний розвиток цифрових технологій вимагає формування комплексного правового механізму регулювання використання ШІ у різних сферах суспільних відносин.

Окремої уваги потребує проблема достовірності інформації, сформованої за допомогою генеративного штучного інтелекту. Використання AI-систем під час підготовки процесуальних документів може призводити до формування помилкових або недостовірних юридичних висновків, що створює ризики порушення права особи на справедливий судовий розгляд. У зв'язку із цим особливого значення набуває перевірка достовірності матеріалів, сформованих із використанням штучного інтелекту.

Крім того, застосування AI-технологій у цивільному судочинстві актуалізує питання захисту персональних даних учасників судового процесу. Автоматизована обробка значного обсягу інформації вимагає дотримання принципів конфіденційності та інформаційної безпеки, передбачених законодавством України та міжнародними стандартами.

Важливим міжнародним документом у сфері використання штучного інтелекту є Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах, ухвалена Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) у 2018 році. У зазначеному документі визначено основні принципи застосування AI-технологій у сфері правосуддя, серед яких: повага до фундаментальних прав людини, недискримінація, прозорість, безпека та контроль користувача [5].

Крім того, у 2024 році в Європейському Союзі набув чинності AI Act – перший комплексний нормативний акт, який встановлює ризик-орієнтований підхід до використання систем штучного інтелекту. Відповідно до положень Регламенту, AI-системи, що використовуються у сфері правосуддя, належать до категорії високого ризику, що обумовлює необхідність встановлення підвищених вимог до їх функціонування та державного контролю [6].

Важливо також зазначити, що відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженої розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1556-2020-р. пріоритетною сферою, в якій повинно бути реалізовано державну політику у галузі ШІ є правосуддя [7].

Крім того, ст. 16 Кодексу суддівської етики допускає використання суддею технологій ШІ, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства [8]. При цьому, існує необхідність формування етичних та організаційних засад використання ШІ у діяльності судів, а також на неприпустимості повної заміни судді алгоритмічними системами [2].

Таким чином, використання технологій штучного інтелекту у цивільному судочинстві України є перспективним напрямом розвитку електронного правосуддя в умовах воєнного стану. Водночас ефективне впровадження ШІ потребує належного нормативного регулювання, забезпечення дотримання принципів

цивільного процесу, захисту персональних даних та збереження визначальної ролі судді у процесі здійснення правосуддя. У зв'язку із цим важливим є подальше вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейських стандартів та міжнародних підходів до використання технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Берназюк Я. Ера ШІ й роль верховних судів у цифровій трансформації правосуддя. Верховний Суд. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1350/era-shi-i-rol-verkhovnykh-sudiv-u-tsyfrovii-transformatsii-pravosuddia

2. Берназюк Я. Штучний інтелект у Верховному Суді: етичні та організаційні засади застосування : презентаційні матеріали. Верховний Суд України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/142_AI_in_SC_Ethical_Organizational_Frameworks_bernaziuk.pdf

3. Жукевич І. В. Застосування штучного інтелекту в механізмі судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 200–203. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.34

4. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. Т. 27. № 4. С. 220–238. DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2020-27-4-220

5. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). 2018. URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c

6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

8. Кодексу суддівської етики : затверджений рішенням XX черговим з'їздом суддів України від 22.02.2013 (Із змінами, внесеними згідно з Рішенням З'їзду суддів від 18.09.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text

КИРИЛЮК Дмитро Володимирович,
приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, докторант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук

МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ: СПІВВІДНОШЕННЯ З ОСНОВОПОЛОЖНИМИ ЗАСАДАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Повномасштабне збройне вторгнення рф в Україну призвело до масштабування застосування санкційного механізму не лише Україною, а й в світі в цілому. Попри те, що спеціальні економічні санкції здебільшого розглядаються як один з інструментів забезпечення національної безпеки, в умовах глобалізації економіки та розвитку концепції «розумних» або «таргетованих» санкцій їх застосування, зокрема – до суб'єктів господарювання, неминуче зачіпає сферу цивільно-правових відносин. Зокрема, застосування санкційного механізму призводить до фактичного втручання у свободу вибору контрагента за договором та впливає на умови виконання договірних зобов'язань. Це робить актуальним розгляд питання про співвідношення санкційного механізму з основоположними засадами цивільного права.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про санкції» (далі – Закон про санкції), метою застосування санкцій є «захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави» [1]. Водночас мета характеризується як така, що має вторинний характер або характер наслідків, тоді як первинна мета санкцій полягає у примушенні підсанкційного суб'єкта до зміни своєї поведінки шляхом формування ситуації, коли суб'єкт – виходячи з «аналізу витрат і переваг» – доходить висновку про більшу раціональність такої зміни [2]. Попри те, що мета санкцій є за своєю природою публічно-правовою, її досягнення може бути міцно пов'язано з цивільно-правовими відносинами, зокрема коли об'єктами санкційного впливу стають суб'єкти господарської діяльності, які своєю діяльністю підтримують преступні режими, сприяють продовженню воєнної агресії тощо, незалежно від того, чи належать вони до воєнної господарської інфраструктури.

Щодо принципів застосування санкцій, то ч. 2 ст. 3 Закону про санкції закріплює принципи законності, прозорості, об'єктивності, відповідності меті та ефективності [1]. Разом з тим доктрина пропонує ширший перелік таких принципів та їх класифікацію за різними підставами. Так, А.Коен (A.Cohen), аналізуючи санкції крізь призму Женевських конвенцій, виокремлює принципи

розрізнення, пропорційності, суворості, ефективності та обумовленості [2]. Якщо розглядати їх в контексті заявленої теми, то, наприклад, принцип розрізнення, трансформований до сфери економічних санкцій, вимагає встановлення обґрунтованого зв'язку між підсанкційним суб'єктом господарювання та діяльністю, що порушує норми міжнародного права – фактично збігаючись із цивільно-правовою вимогою індивідуалізації відповідальності. Принцип пропорційності, у свою чергу, передбачає оцінку за тестами «придатності» та «необхідності» – тобто перевірку, чи не існує менш обтяжливого для прав та інтересів окремих осіб заходу, здатного водночас забезпечити досягнення мети станційного впливу [3].

Колізія між санкційним механізмом та цивільно-правовими засадами є найбільш очевидною у контексті двох базових принципів цивільного права: принципу рівності учасників цивільних відносин та принципу свободи договору. Відступлення від принципу рівності буде мати при цьому публічно-правову природу і обґрунтовувати метою забезпечення національної безпеки. Відступлення від принципу свободи договору пов'язується, наприклад, в обмеженні щодо свободи вибору контрагента. Так, Закон України «Про публічно-приватне партнерство» виключає можливість вибору у якості сторони даного договору або субпідрядника особи, стосовно якої застосовано спеціальні економічні санкції та інші обмежувальні заходи [4].

Необхідно підкреслити, що принципи застосування спеціальних економічних санкцій не є антогоністичними щодо основоположних засад цивільного права, адже між ними існує формальна взаємодія. Принципи розрізнення та пропорційності санкційного механізму кореспондують з вимогами індивідуалізації відповідальності та мінімального втручання у права суб'єктів господарювання. Принцип законності у санкційній сфері містить елементи цивільно-правової вимоги правової визначеності та захисту законних очікувань [5]. Водночас публічно-правова природа санкцій обумовлює те, що застосування цих принципів здійснюється в особливому режимі, де пріоритет безпеки може виправдовувати тимчасові відступи від приватно правових засад за умови дотримання вимог необхідності, пропорційності та судового контролю. Це вимагає доктринального осмислення санкцій ного механізму не як виключно публічно-правового явища, а як інструменту, що діє на перетині публічного та приватного права.

Список використаних джерел

1. Про санкції: Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text

2. Cohen A. Economic Sanctions in IHL – Suggested Principles. *Hebrew University International Law Research Paper*. 2009. N 14–09. 34 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1425002

3. Hofer A. The Proportionality of Unilateral «Targeted» Sanctions: Whose Interests Should Count? *Nordic Journal of International Law*. 2020. Vol. 89(3–4). P. 399–421. URL: https://doi.org/10.1163/15718107-8903000

4. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19 червня 2025 року N 4510–IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20?find=1&text=%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86#w1_1

5. Heupel M. EU Sanctions Policy and the Protection of Due Process Rights: Judicial Lawmaking by the Court of Justice of the EU. In: Protecting the Individual from International Authority: *Human Rights in International Organizations*. Cambridge University Press, 2017. P. 129–151. URL: https://www.cambridge.org/core/books/abs/protecting-the-individual-from-international-authority

КИРИЩУК Анна Петрівна,
здобувач вищої освіти
Державного податкового університету
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В умовах сьогодення, коли розвиток суспільства характеризується швидким поширенням цифровізації, суттєво змінюються методи створення, використання та охорони об’єктів права інтелектуальної власності. Інформаційний простір створює широкі можливості для поширення результатів творчої діяльності, що в свою чергу створює більше можливостей для їх незаконного копіювання та використання в цілому.

Особливістю об’єктів права інтелектуальної власності є те, що вони нематеріальні, їх легко скопіювати без втрати якості та є можливість миттєвого транскордонного розповсюдження. Через це з’являються нові виклики для міжнародних законів, про захист таких об’єктів. Незважаючи на систему міжнародних договорів, зокрема й тих, що встановлюють основи охорони, ефективний захист прав у цифровому середовищі залишається недостатньо врегульованим для надійного захисту.

Поняття «інтелектуальна власність» вперше офіційно закріпили в 1967 році у Стокгольмській конвенції. Саме тоді на її основі створили Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ). Це поняття, згідно з трактуванням у конвенції, передбачає, що інтелектуальна власність включає права, які належать до:

– літературних, художніх і наукових творів;

– виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач;

– винаходів у всіх галузях людської діяльності, наукових відкриттів;

– промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень;

– захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях [1, с. 10].

В інтернеті інформація розлітається за секунди, її легко скопіювати, а користувачі часто залишаються анонімними. Через це важко відстежувати порушників і притягати їх до відповідальності. Технології змінюються швидше, ніж закони, тому в захисті з'являються прогалини. Задля ефективної охорони права інтелектуальної власності потрібно вживати заходи в трьох напрямках: правовому, технологічному та організаційному. Це означає не лише оновлювати нормативну базу, а й впроваджувати сучасні рішення – цифрове маркування, автоматичний пошук порушень, онлайн-ліцензування. Як слушно зауважують М. О. Полтавець та Б. В. Луговий, важливим аспектом є підвищення правової культури користувачів цифрових продуктів, а також стимулювання підприємств до добровільного дотримання правових норм через економічні та фінансові заохочення [2, с. 93].

Проблемні питання міжнародно-правової охорони об’єктів інтелектуальної власності пов’язані з розбіжністю між принципом територіальності таких прав і глобальним, транскордонним характером їх використання, що особливо посилюється в умовах цифрового середовища. Попри існування міжнародних стандартів, їх застосування на практиці суттєво відрізняється в різних державах, що призводить до нерівномірного рівня захисту прав, тож тут впливає відсутність єдиного юрисдикційного органу. Крім того, актуальною залишається проблема досягнення оптимального балансу між правами правовласників і суспільними інтересами, зокрема у сфері забезпечення доступу до знань, технологій і медичних ресурсів.

Також викликами є складність притягнення до відповідальності за транскордонні правопорушення, поширення цифрового піратства та контрафактної продукції, а також відставання правового регулювання від розвитку новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту.

Отже, цифрове середовище значно ускладнює ефективну охорону інтелектуальної власності через швидкість поширення інформації, анонімність користувачів і транснаціональний характер правопорушень. Особливої складності набуває міжнародний аспект, зокрема проблема визначення юрисдикції та узгодження законодавства різних держав. Існуючі міжнародно-правові механізми потребують подальшої гармонізації та адаптації до цифрових викликів. Ефективний захист можливий лише за умов активної міжнародної співпраці та поєднання правових, технологічних і організаційних заходів.

Підсумовуючи, можна виокремити такі шляхи вдосконалення міжнародно-правової охорони права інтелектуальної власності:

1) оновлення міжнародних договорів з урахуванням цифрового середовища;
2) посилення міжнародного співробітництва;

3) удосконалення механізмів правозастосування;
4) чітке визначення відповідальності інтернет-посередників.

Список використаних джерел

1. Інтелектуальна власність: підручник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. Д. : Національний гірничий університет, 2012. 320 с.

2. Полтавець М. О., Луговий Б. В. Інтелектуальна власність і технологічні інновації: забезпечення прав у цифровому середовищі України: *Збірник наукових праць з матеріалами 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts»* (January 19–21, 2026, Naples, Italy). Naples, 2026. С. 91–94. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13774/Naples_Italy_19.01.26.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 08.05.2026)

КОВАЛЕНКО Микола Миколайович,
аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені
академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України,
м. Київ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ТА БАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ БОРЖНИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан правового регулювання неплатоспроможності в Україні характеризується пошуком компромісу між принципами рівності кредиторів та новими викликами, зумовленими воєнним станом. У процедурі розпорядження майном, як першому етапі у справах про банкрутство юридичних осіб визначається їх подальша доля: відновлення платоспроможності чи ліквідація. В умовах воєнного стану цей етап стає критично важливим для забезпечення цивільно-правового захисту боржника, що опинився у скрутному становищі через форс-мажорні обставини війни.

Актуальність дослідження засобів балансування інтересів боржника та кредиторів обумовлена деформацією традиційних ринкових механізмів. Ризики втрати активів на окупованих територіях, руйнування логістичних ланцюгів та різке зниження ліквідності майна роблять процедурні обмеження недостатніми, а подекуди – надмірними. У таких обставинах «балансування» перестає бути лише питанням розподілу активів, а трансформується у правовий обов’язок суду та арбітражного керуючого забезпечити виживання юридичної особи.

Цивільно-правовий аспект цієї проблеми полягає у необхідності забезпечення пропорційності обмежень для сторін процедури розпорядження майном боржника. Таким чином, аналіз правових засобів, що дозволяють ефективно реагувати на воєнні загрози, зберігаючи при цьому справедливий баланс прав сторін, є пріоритетним завданням для сучасної цивілістичної науки та практики.

Традиційно інтерес кредитора розглядається, як прагнення до найшвидшого повернення боргу, а інтерес боржника – як збереження активів. Проте сьогодні інтерес кредитора зміщується в сторону збереження «життєздатності» боржника, оскільки розпродаж майна на прифронтових територіях за ліквідаційною вартістю призведе лише до незначного погашення кредиторських вимог.

Для боржника ключовим аспектом захисту стає право на «економічний перепочинок». Це реалізується через мораторій на задоволення вимог кредиторів, який під час війни стає не просто технічною паузою, а засобом збереження критичної інфраструктури. Юридична спільнота наголошує на тому, що судова практика має відходити від формалізму на користь реальної оцінки можливостей підприємства продовжувати діяльність [1].

Особливе місце у системі захисту прав сторін посідає арбітражний керуючий, який наділяється повноваженнями контролювати кожен правочин боржника. Він відповідає за збереження фізичної цілісності майна. Помилка в оцінці безпеки або виборі місця зберігання майна може призвести до повної втрати активу боржника. В умовах війни межа між об'єктивною неспроможністю через форс-мажор та навмисним доведенням до банкрутства стає розмитою. Тож розпорядник майна зобов'язаний виявити ознаки зловживань, щоб не стати співучасником приховування активів під виглядом «воєнних втрат». Крім того, арбітражний керуючий стикається з проблемою інвентаризації. Згідно з правовими позиціями Верховного Суду, неможливість проведення фізичного огляду майна на окупованих територіях не повинна бути підставою для закриття провадження [2]. Навпаки, захист прав кредиторів вимагає фіксації стану активів за допомогою всіх доступних засобів, включаючи дані супутникової зйомки та реєстрів пошкодженого майна.

У свою чергу суд у процедурі розпорядження майном перестав бути лише «реєстратором вимог». В умовах війни суди часто розширюють строки процедури розпорядження майном для проведення адекватної повної оцінки майна, яка в умовах воєнного стану є вкрай нестабільною. Суди також намагаються запобігати спробам «фіктивного банкрутства», коли війна використовується як привід для виведення активів під виглядом релокації. При цьому релокація лишається способом порятунку активів і зоною ризику для кредиторів. Цивільно-правовий захист кредиторів у цьому контексті полягає в забезпеченні «прозорості маршруту» активів. Розпорядник майна має підтвердити, що переміщення устаткування є економічно обґрунтованим. У разі втрати активів на окупованих територіях, боржник має право на відображення цих збитків у балансі, що впливає на формування ліквідаційної маси та черговість задоволення кредиторських вимог.

Отже, балансування інтересів у процедурі розпорядження майном під час війни змістилося в бік моделі солідарного збереження активів. Для вдосконалення цивільно-правового захисту пропонується:1)запровадити спеціальний статус «активів у зоні бойових дій», що передбачатиме автоматичне продовження мораторію щодо них; 2)розширити повноваження зборів кредиторів у питаннях погодження витрат на безпеку та релокацію майна боржника; 3)встановити чіткі критерії добросовісності боржника при посиланні на воєнні дії як причину неплатоспроможності.

Вочевидь, що лише за умови активної взаємодії суду, арбітражного керуючого та сторін процесу можливо досягти справедливого розподілу ризиків, спричинених війною, та забезпечити стійкість економічної системи України.

Список використаних джерел:

1.Банкрутство під час війни: практичні аспекти процедури / Юридична компанія GOLAW. URL: https://surl.li/gmtkwm (дата звернення 06.05.2026).

2.Огляд правових позицій Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справах про банкрутство. URL: https://surl.lu/ezpdfi (дата звернення 06.05.2026).

КОВАЛЬОВА Катерина Андріївна,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк
Науковий керівник:
БОНДАРЕНКО Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Донецьк

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Запровадження воєнного стану в Україні стало безпрецедентним викликом для всієї системи правосуддя, зокрема для цивільного судочинства. В умовах збройної агресії, тимчасової окупації окремих територій, масового переміщення населення та руйнування інфраструктури виникла необхідність адаптації судових процедур до надзвичайних обставин, не порушуючи при цьому базових принципів верховенства права та доступу до правосуддя.

Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, однак право на судовий захист залишається гарантованим. Цивільне судочинство в цих умовах здійснюється з урахуванням принципу пропорційності, коли обмеження застосовуються лише в обсязі, необхідному для забезпечення безпеки та захисту життя і здоров'я людей.

Однією з ключових особливостей цивільного судочинства під час воєнного стану є обмежений доступ до судів. Через бойові дії та окупацію частина судів припинила роботу або була евакуйована, що ускладнило для учасників процесу фізичну участь у засіданнях і подання документів традиційним способом [4, с.313].

У період дії воєнного стану, згідно зі статтею 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», здійснення повноважень судами не підлягає

припиненню. Водночас частина друга статті 26 цього Закону встановлює заборону на скорочення або прискорення будь-яких форм судочинства [1, с. 91].

У зв'язку з цим особливого значення набув перерозподіл територіальної підсудності цивільних справ: провадження судів, які не можуть здійснювати правосуддя, передаються до інших судів, що забезпечує безперервність розгляду, але водночас може спричиняти перевантаження та збільшення строків розгляду справ.

Попри наявність окремих законодавчих ініціатив, регулювання цивільного судочинства в умовах воєнного стану залишається фрагментарним і потребує подальшого наукового та нормативного доопрацювання. Відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у разі неможливості здійснення правосуддя судом під час воєнного стану територіальна підсудність справ може бути змінена за рішенням Вищої ради правосуддя [2, с.140].

Унаслідок зміни територіальної підсудності судів через окупацію або руйнування виникла проблема втрачених судових проваджень**,** що унеможливлює отримання громадянами копій судових рішень і матеріалів справ. У таких випадках заінтересована особа може звернутися до суду із заявою про відновлення втраченого провадження [3, с.87].

Згідно з розділом X Цивільного процесуального Кодексу України, втрачене завершене або закрите провадження підлягає відновленню, а у разі втрати матеріалів незавершеної справи подається новий позов із зазначенням факту втрати та номера справи в ЄДРСР; відмова у відкритті провадження з підстав наявності аналогічної справи не допускається. [3, с.88].

Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд цивільних справ, що реалізується через гарантії доступу до суду, безсторонності суду, рівності сторін, змагальності та публічності процесу, а також обов'язковості виконання судових рішень. Право на доступ до суду, закріплене у ст. 24 Конституції України та ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України і, згідно з позицією Конституційного Суду України, що охоплює можливість ініціювати судовий розгляд і брати участь у ньому, в умовах воєнного стану забезпечується, зокрема, через використання відеоконференцій у межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), що дозволяє подавати процесуальні документи, зокрема заяви, апеляційні та касаційні скарги, в електронній формі, а цифровізація судочинства виступає не лише технічним, а й концептуальним кроком у забезпеченні принципу доступу до правосуддя [4, с.313].

Воєнний стан вплинув на категорії цивільних справ, що розглядаються судами. Зросла кількість спорів щодо відшкодування шкоди, захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб, виконання договорів у зв'язку з форс-мажором, а також сімейних і житлових спорів. Це зумовлює необхідність врахування судами не лише норм права, а й соціальних наслідків війни.

У наукових колах обґрунтовується необхідність подальшого вдосконалення процесуального законодавства шляхом виділення в Цивільному процесуальному Кодексі України окремого розділу, що регулював би здійснення проваджень у воєнний час, зокрема позовного, наказового та окремого. Такі зміни спрямовані на більш чітке

врегулювання процесуальних норм для ефективного захисту та відновлення порушених прав і обов'язків учасників цивільних правовідносин [2, с.142].

Отже, цивільне судочинство під час воєнного стану характеризується поєднанням традиційних процесуальних принципів із вимушеними адаптаційними механізмами. Основним завданням судів у цей період є забезпечення балансу між безпековими потребами держави та необхідністю захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Досвід здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану має бути використаний як основа для подальшого вдосконалення процесуального законодавства та підвищення стійкості судової системи до кризових ситуацій.

Список використаних джерел

1. Смишляєва А., Ткачук А. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Сімдесят перші економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції. 2022. С. 90–93. URL: https://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1674214064.pdf#page=90

2. Парасюк В.М., Романина М.І. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні. Integration of new technologies into science to improve research Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference. 2025. С. 140–143. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/26614/1/INTEGRATION-OF-NEW-TECHNOLOGIES-INTO-SCIENCE-TO-IMPROVE-RESEARCH.pdf#page=141

3. Резворович К.Р., Щербіна Д.В. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану. *«Молодий вчений»*. №2. С. 87–88. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5759/5635

4. Майка М., Гайда М., Пузяк Х. Особливості реалізації права на справедливий суд у цивільному процесі. Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції. С. 64–67. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2025/11_2025.pdf#page=312

5. Актуальні проблеми забезпечення ефективного цивільного судочинства в умовах воєнного стану / Р. Чорнолуцький та ін. Юридичний науковий електронний журнал. 2025.№11. С. 312–314. URL: https://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1743599794.pdf#page=64

КОВАЛЬЧУК Василь Віталійович,
здобувач вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

АДАПТАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄС В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Процес європейської інтеграції України, що отримав новий імпульс із набуттям статусу кандидата на членство в ЄС, вимагає масштабної гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Однією з найбільш консервативних, проте соціально значущих сфер, є спадкове право. Сьогодні адаптація цієї галузі відбувається в екстремальних умовах повномасштабної війни, що створює безпрецедентні виклики для цивілістики.

Як стверджує Б. Рудко, сучасний розвиток правової системи України відбувається в умовах значних суспільних трансформацій, зумовлених як процесами цифровізації, так і функціонуванням держави в умовах воєнного стану. Такі обставини істотно впливають на діяльність ключових правових інститутів, зокрема нотаріату, який відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності цивільного обороту, стабільності майнових відносин та захисту прав і законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим постає необхідність адаптації нотаріальної діяльності до нових умов функціонування держави, що потребує вдосконалення правового регулювання, організаційних механізмів та впровадження сучасних технологічних рішень [1, с. 71].

На думку Я. Матвієнко та Р. Римарчук - спадкове право є складовою цивільного права, що регулює відносини, пов'язані з переходом прав і обов'язків померлої особи до її спадкоємців. Його зміст полягає у забезпеченні універсального правонаступництва, яке гарантує безперервність цивільного обороту та реалізацію волі спадкодавця. Інститут спадкування охоплює як право особи розпорядитися своїм майном, так і право спадкоємців на його набуття за законом або заповітом. Водночас він передбачає можливість усунення від спадкування осіб, поведінка яких суперечить принципам законності, добросовісності та справедливості [2, с. 230].

Поділяючи позицію вказаних вище науковців, слід зазначити, що розуміння спадкового права як механізму забезпечення універсального правонаступництва є ключовим для гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС. Це

дозволяє забезпечити безперервність цивільних відносин навіть у форс-мажорних обставинах воєнного стану. Особливо цінним у визначенні авторів є акцент на принципах добросовісності та справедливості, що відповідає загальноєвропейським цінностям і дозволяє ефективно обґрунтовувати обмеження прав тих осіб, чия поведінка є протиправною стосовно спадкодавця або держави.

З метою здійснення повного дослідження цієї теми, на нашу думку варто провести порівняльний аналіз спадкових прав в Україні та ЄС. На думку О. Кучерявенка, інститут спадкування в Україні базується на системному поєднанні норм Книги шостої ЦК України (матеріальний аспект) та законодавства про нотаріат (процедурний аспект). У випадках із «іноземним елементом» регулювання здійснюється через колізійні норми ЗУ «Про міжнародне приватне право», що визначають правовий режим заповіту та дієздатності осіб у транскордонних відносинах. На відміну від України, Європейський Союз не уніфікує матеріальне спадкове право держав-членів, залишаючи його в межах національних систем. Натомість, ключовий фокус ЄС зосереджений на гармонізації процесуальних та колізійних питань через Регламент (ЄС) № 650/2012. Цей документ уніфікує правила юрисдикції, визнання судових рішень та запроваджує інститут Європейського свідоцтва про спадщину, що є головним вектором для адаптації українського законодавства [3, с. 428].

На нашу думку, процес адаптації спадкового права України до стандартів ЄС у нинішніх реаліях набуває не лише юридичного, а й безпекового значення. Якщо Кучерявенко О. слушно акцентує увагу на техніко-юридичній гармонізації через Регламент № 650/2012, то варто додати, що в умовах війни цей процес стикається із новими викликами: необхідністю спрощення процедур для біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також цифровізацією нотаріальних дій.

Ми вважаємо, що ключовими перспективами у цьому напрямі є:

- запровадження цифрових стандартів: Наближення до інституту Європейського свідоцтва про спадщину потребує повної синхронізації Спадкового реєстру України з аналогічними реєстрами держав-членів ЄС. Це дозволить спадкоємцям, які перебувають за кордоном через воєнні дії, реалізовувати свої права без надмірних бюрократичних перешкод;
- уніфікація колізійних прив’язок: Перспективним є перехід від жорстких прив'язок до гнучкіших механізмів, передбачених правом ЄС (наприклад, принцип «останнього звичайного місця проживання»), що значно полегшить вирішення транскордонних спадкових спорів для українських громадян у Європі;
- захист прав у надзвичайних умовах: Адаптація має враховувати український досвід оформлення спадщини на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій, що може стати внеском України у розвиток міжнародного приватного права щодо захисту прав людини в кризових ситуаціях.

Адаптація спадкового права України до стандартів ЄС в умовах війни є стратегічним процесом, що виходить за межі суто юридичної гармонізації та набуває безпекового значення. Основним вектором цього процесу є наближення до процесуальних норм Регламенту (ЄС) № 650/2012[4], зокрема впровадження інституту Європейського свідоцтва про спадщину та перехід до гнучких колізійних

прив'язок. Ключовими перспективами розвитку є повна цифровізація нотаріальних дій та синхронізація Спадкового реєстру України з європейськими системами, що забезпечить безперервність цивільного обороту та реалізацію принципів справедливості й універсального правонаступництва для мільйонів українців, незалежно від їхнього місця перебування. Водночас напрацьований Україною досвід захисту майнових прав у зонах збройного конфлікту є унікальним внеском у розвиток міжнародного приватного права.

Список використаних джерел:

1. Рудко, Б. Б. «Трансформація нотаріату в умовах воєнного стану та цифровізації: сучасні виклики та європейські орієнтири розвитку». *Legal Bulletin.* 2026. № 1. С. 70-76.
2. Матвієнко Я., Римарчук Р. Спадкове право як складова цивільного права: теоретико-правовий аспект. *Юридичні науки*. 2026. Вип. 1 (2). С. 234–247.
3. Кучерявенко О. В. Спадкові права в Україні та ЄС: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 92, ч. 1. С. 341–347.
4. Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 року про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання та виконання рішень... та про створення Європейського свідоцтва про спадщину. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UA/TXT/?uri=CELEX:32012R0650 (дата звернення: 03.05.2026).

КОВТУН Денис Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИПЛАТ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

Соціальний захист сімей з дітьми є одним із пріоритетних напрямів державної політики, оскільки саме сім'я виступає основним осередком суспільства та забезпечує відтворення населення і розвиток держави. Відповідно до Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Крім того, Конституція гарантує кожному право на соціальний захист, що включає отримання соціальних виплат і допомоги у випадках, передбачених законом.[1]

Необхідно зазначити, що в умовах соціально-економічних трансформацій та воєнного стану в Україні особливого значення набуває ефективне правове регулювання виплати соціальної допомоги сім'ям з дітьми, що спрямоване на забезпечення належного рівня життя та підтримку найбільш вразливих категорій населення.

Правове регулювання виплат соціальної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється на підставі Конституції України, яку ми раніше зазначили, Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.1992 року, який в свою чергу є ключовим нормативно-правовим актом у даній сфері, відповідно до цього Закону, державна допомога сім'ям з дітьми є формою соціального забезпечення, що гарантується державою. Також дані соціальні допомоги регулюються підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, зокрема постановою КМУ від 27.12.2001 № 1751, цей акт деталізує процедуру звернення за допомогою, перелік необхідних документів, строки розгляду заяв та порядок здійснення виплат. [2;3]

Варто зазначити, що важливе значення для розуміння сутності такої соціальної допомоги мають наукові підходи. Зокрема, українська дослідниця Є. П. Яригіна зазначає, що соціальне забезпечення сімей з дітьми є складовою загальної системи соціального захисту населення та охоплює комплекс правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на підтримку сім'ї як базового соціального інституту [4]. Такий підхід підкреслює необхідність системного та комплексного правового регулювання цієї сфери.

Законом передбачено різні види державної допомоги сім'ям з дітьми, серед яких: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомога при народженні дитини, допомога при усиновленні, допомога на дітей під опікою чи піклуванням, а також допомога одиноким матерям [2]. Таке різноманіття форм допомоги свідчить про комплексний характер державної підтримки.

Порядок призначення допомоги передбачає подання заяви до уповноважених органів соціального захисту населення разом із відповідними документами. Рішення про призначення приймається у встановлені строки, після чого здійснюється виплата допомоги [3].

Виплата державної допомоги здійснюється, як правило, щомісячно, а фінансування таких виплат забезпечується за рахунок коштів державного бюджету України [3]. Це гарантує стабільність і безперервність соціальної підтримки сімей з дітьми.

В умовах сучасного розвитку держави особливого значення набуває вдосконалення механізму надання соціальної допомоги. Зокрема, спрощуються процедури отримання допомоги, впроваджуються електронні сервіси, що сприяє підвищенню ефективності функціонування системи соціального забезпечення [5].

Науковці також наголошують на необхідності підвищення адресності соціальної допомоги та забезпечення її справедливого розподілу залежно від реальних потреб сімей [6]. Це дозволяє більш ефективно використовувати бюджетні кошти та підвищувати рівень соціального захисту.

Підсумовуючи вищевикладене, правове регулювання виплати соціальної допомоги сім'ям з дітьми в Україні є комплексним і багаторівневим. Воно включає норми Конституції, законів та підзаконних актів, що разом забезпечують належний

рівень соціального захисту сімей. Подальший розвиток цієї сфери має бути спрямований на підвищення ефективності, доступності та справедливості системи соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text
3. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2001 № 1751 : станом на 11 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-п#Text
4. Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель : монографія. – Харків : Моноліт, 2016. – 196 с.
5. Право соціального забезпечення України : підручник. За ред. О. М. Ярошенка. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 560 с.
6. Колодій А. М. Соціальне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 312 с.

КОЛІНКО Ігор Олександрович,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та національної безпеки
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах соціально-економічної трансформації суспільства, глобалізаційних викликів та зростаючих вимог до ефективності державного управління питання публічного управління у сфері економічного розвитку набуває особливої актуальності. Економічне зростання виступає не лише основою добробуту населення, а й ключовим чинником стабільності держави, її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Саме тому публічне управління, як система взаємодії органів влади, інститутів громадянського суспільства та бізнес-середовища, повинне забезпечувати створення сприятливого середовища для сталого економічного розвитку. Оцінка економічного розвитку потребує системного аналізу не лише економічних, але й соціальних показників. Сучасні концепції підкреслюють важливість сталості, інклюзивності та людського потенціалу як ключових чинників розвитку. Це створює передумови для формування ефективної державної політики, спрямованої на підвищення якості життя населення та конкурентоспроможності економіки [1].

Питання ролі держави в економіці є одним з фундаментальних у теорії публічного управління й економічної науки. Упродовж історії ці уявлення змінювались, формуючи різноманітні теоретичні підходи – від мінімального втручання до активної участі держави у всіх сферах господарського життя. На сучасному етапі економічного розвитку відбувається синтез класичних і новітніх поглядів, що відображає складність і динамізм глобальної економіки, особливо в умовах криз, війни, кліматичних викликів і цифрової трансформації [2].

У сучасних умовах особливу роль набувають підходи, які орієнтовані на партнерство між державою, бізнесом і громадянським суспільством (модель публічно-приватного партнерства, governance-парадигма). Держава не лише керує, а й координує, модерує, фасилітує співпрацю суб'єктів у досягненні спільних цілей. Такий підхід відповідає концепції сталого розвитку, цифрової трансформації та інноваційної економіки. Він передбачає, що роль держави полягає в створенні «екосистеми розвитку» — умов, за яких кожен суб'єкт (громада, бізнес, інвестори) має інституційну й ресурсну спроможність розвиватись [3].

Роль держави в економіці еволюціонувала від мінімального контролю до активної участі, залежно від економічних умов, соціальних викликів та наукових парадигм. У сучасному світі держава не просто втручається в економічні процеси, а забезпечує передумови для розвитку через інституційну спроможність, партнерство, цифровізацію й забезпечення публічних благ. Ефективне публічне управління має спиратись на поєднання різних теоретичних підходів, адаптуючи їх до конкретних національних умов.

Ефективність публічного управління у сфері економіки є однією з ключових складових стабільного економічного розвитку країни. Оцінювання ефективності управлінських практик допомагає виявити слабкі місця в політиці та її реалізації, а також удосконалювати процеси прийняття рішень. З огляду на багатогранність публічного управління, ефективність оцінюється за допомогою кількох критеріїв та індикаторів. Зокрема, основними підходами до оцінки є результативність, економічність, доцільність і сталий вплив.

Результативність є одним з основних критеріїв ефективності публічного управління, що відображає здатність урядових структур досягати поставлених цілей. Вона вимірюється через:

1. Виконання стратегічних цілей та завдань. Наприклад, успіх в реалізації національних економічних програм, таких як покращення інфраструктури, підвищення рівня життя населення чи зниження безробіття.

2. Досягнення конкретних результатів. Оцінка того, чи відповідають кінцеві результати очікуваним результатам або ж виправдовують очікування громадян та бізнесу.

Індикаторами результативності можуть бути:

темпи економічного зростання (ВВП, продуктивність праці);

зниження рівня безробіття;

збільшення кількості новостворених робочих місць;

успіхи в інноваційній та технологічній трансформації.

Оцінка ефективності публічного управління у сфері економіки за допомогою критеріїв результативності, економічності, доцільності та сталого впливу є важливим інструментом для підвищення якості державного управління. Кожен з цих критеріїв дозволяє зрозуміти, наскільки добре уряд використовує наявні ресурси для досягнення цілей розвитку, як забезпечує довгострокову стабільність і як ефективно реагує на виклики поточного часу. Врахування всіх цих аспектів дозволяє побудувати більш ефективну та стійку економічну політику.

Ефективне управління економікою вимагає застосування комплексних підходів, які дозволяють забезпечити стабільний розвиток, оптимальне використання ресурсів та досягнення довгострокових цілей. Серед таких підходів найбільш відомими є системний, процесний та стратегічний. Кожен з них враховує цілісність, динамічність і довгостроковість економічних процесів, сприяючи ефективному управлінню

Отже удосконалення інституційних та інноваційних чинників ефективності публічного управління, таких як кадровий потенціал, електронне врядування та інформаційні технології, впровадження новітніх методів управління та технологій дозволить значно підвищити ефективність адміністративних процесів, забезпечить прозорість та інтегрування державної служби з громадськістю. Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що для забезпечення ефективного публічного управління необхідно поєднувати інституційну спроможність, інноваційні технології та інтелектуальний потенціал кадрів, щоб адаптувати управлінську систему до нових вимог і викликів сучасного світу. Усі ці аспекти сприяють створенню стійкої та динамічної економічної системи, здатної досягти стабільного і сталого розвитку в умовах глобальних змін.

Список використаних джерел

1. Яремко І. І. Ефективність публічного управління та адміністрування: проблеми та напрями вдосконалення процесів оцінювання. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку.* 2022. Вип. 1. С. 7.

2. Матвієвський Н. Теоретичні засади дослідження розвитку національної економіки в контексті міжнародного досвіду. *Академічні візії.* 2024. Вип. 36.

3. Фещенко В. М. Сучасні економічні теорії: концептуальні витоки та еволюція змістовного наповнення. *Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи розвитку* : зб. матеріалів Всеукр. круглого столу (м. Київ, 2016). 2016. Вип. 10. С. 9–16.

КОЛОМІЄЦЬ Анастасія Юріївна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький
Науковий керівник:
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС УХВАЛЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Штучний інтелект (ШІ) став невід'ємною частиною життя сучасного суспільства, поступово інтегруючись у різні сфери діяльності, включаючи судочинство. Водночас станом на квітень 2026 року питання правового регулювання використання інструментів ШІ та, зокрема, відповідальності за його застосування у процесі ухвалення судових рішень залишається неврегульованим на законодавчому рівні. За таких обставин виникає питання: чи є допустимим використання ШІ судом під час ухвалення рішення і які ризики це створює для функціонування судової системи?

Проблема використання ШІ в юридичній діяльності є відносно новою, однак уже є предметом дискусій серед багатьох науковців. Серед таких варто виділити І. М. Берназюк, Я. О. Берназюка, В. Г. Деркача, Н. В. Шишку, О. В. Бессонова, О. В. Балацьку, Д. В. Маслова та інших. Водночас безпосередній вплив ШІ на процес ухвалення судового рішення залишається недостатньо дослідженим, а наукові підходи до визначення меж допустимого використання таких технологій є досить фрагментарними. За таких умов особливої уваги потребує аналіз ризиків, що виникають під час використання ШІ під час ухвалення судових рішень.

Нормативні орієнтири щодо використання ШІ суддями частково закріплені у Кодексі суддівської етики, зокрема у ст. 16, яка передбачає, що використання суддею технологій ШІ є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства [1]. З огляду на таке положення, ця норма має досить оціночний характер, оскільки вона не містить чітких критеріїв визначення меж допустимого впливу ШІ на діяльність судді. Відсутність конкретних механізмів контролю та перевірки дотримання цих обмежень створює ризик того, що ШІ почне використовуватися не як допоміжний інструмент, а як фактичний замінник суддівського розсуду під час ухвалення рішення.

Українська судова практика вже містить прецедент, коли в судовому рішенні не було прибрано «сліди» ШІ. Так, досить гучного розголосу в медіа набула постанова

Новозаводського районного суду міста Чернігова у справі № 751/8289/25, у якій зазначалася фраза: «Ось перевірений і відредагований варіант вашого тексту з виправленням граматичних, стилістичних і пунктуаційних помилок» [2]. Такий фрагмент є характерним для чат-ботів. З огляду на це виникає ризик недовіри до системи правосуддя, адже це створює обґрунтовані сумніви щодо ступеня самостійності формування судового рішення суддею. Це, своєю чергою, може негативно впливати на сприйняття суду як незалежного та неупередженого органу, а також підривати довіру до результатів здійснення правосуддя в цілому.

Втім, подібні випадки не можуть розглядатися виключно як поодинокі помилки технічного характеру, оскільки вже сьогодні вони трансформуються у предмет судового контролю з боку апеляційних інстанцій. До прикладу, Київський апеляційний суд в ухвалі від 30 липня 2025 року скасував вирок першої інстанції у справі № 755/11177/23, встановивши факт недопустимого перевантаження мотивувальної частини теоретичними міркуваннями, згенерованими системою «ChatGPT» [3]. Колегія суддів наголосила, що наведення загальних понять за допомогою алгоритмів «ставить під сумнів суддівський розсуд та судове тлумачення окремих питань», що прямо суперечить вимогам щодо вмотивованості та законності рішення. Принципова позиція суду полягає в тому, що цифрові технології повинні «поважати природу судового процесу», де ШІ може бути лише допоміжним асистентом, але в жодному разі не заміною інтелектуальної ролі судді.

Водночас наведені приклади не вичерпують можливих форм прояву використання ШІ у судовій практиці. За результатами аналізу рішень виявлено щонайменше чотири випадки (два судових рішення у справах цивільної (2) та адміністративної (2) юрисдикцій), у яких суди посилалися на джерела з гіперпосиланнями, що містять технічний маркер «utm_source=chatgpt.com».

Так, Київський апеляційний суд, розглядаючи справу № 761/12038/21 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення додаткового строку для прийняття спадщини, визнав загальновідомим факт, що на території США, як і на території України, були запровадженні суворі карантинні обмеження у зв`язку з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, що підтверджується інформацією яка міститься у загальному доступі Урядового порталу [4].

Придніпровський районний суд м. Черкаси, розглядаючи справу № 711/8735/24 за позовом Приватного акціонерного товариства «Черкаське хімволокно» в особі Відокремленого підрозділу «Черкаська ТЕЦ» до ОСОБА_1 про стягнення боргу за оплату житлово-комунальних послуг, отримав інформацію про розмір тарифів на послугу з постачання теплової енергії для населення за даними сайту Черкаської ТЕЦ (ПрАТ «Черкаське хімволокно») [5].

Харківський окружний адміністративний суд, розглядаючи адміністративну справу № 826/7307/17, за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) про визнання протиправними дій, скасування рішення, інформацію щодо оголошення про проведення конкурсу з формування складу Ради громадського контролю при НАБУ та надано строк для подання документів з метою участі у конкурсі з 10 по 19 травня 2017 року [6].

Одеський окружний адміністративний суд, розглядаючи адміністративну справу за позовом ТзОВ «Одесенергомонтаж» до Одеської митниці Державної митної служби України про визнання протиправними та скасування рішень, також йдеться про визнання даних (максимальної швидкості крану марки TADANO, модель: TR 300-3 4x4) на підставі інформації, розміщеної в мережі «Інтернет» [7].

Зазначена ознака може свідчити про використання під час підготовки судового рішення інформації, отриманої за допомогою ШІ, без належної обробки або перевірки відповідних джерел. Виявлення таких технічних індикаторів піднімає питання про межі допустимого використання ШІ.

Ми вважаємо, що навіть у разі його допоміжного застосування суддя повинен самостійно перевіряти використану інформацію. У межах такого підходу необхідно згадати про принцип «human-in-the-loop», який означає, що остаточне рішення завжди приймає людина, а не програма, і саме суддя несе повну відповідальність за зміст судового акта [8]. Встановлення вимоги обов'язкової перевірки результатів, отриманих за допомогою ШІ, дозволить зменшити ризик використання помилкової або вигаданої інформації та забезпечить, що судове рішення формується на основі перевірених даних, а не автоматично згенерованих відповідей.

Ще одним ризиком використання ШІ є вплив на позицію судді. Якщо звернутися до коментаря до згаданої вище ст. 16 Кодексу суддівської етики можна знайти положення про те, що використання ШІ не повинно підміняти внутрішнє переконання судді, сформоване на основі всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. ШІ, який виконує аналітичну або прогностичну функцію, може створювати ефект «навіяного рішення» (або навіть до використання результату, сформованого на основі галюцинації моделі (*model hallucination*)), коли суддя, не усвідомлюючи цього, пристає на пропозицію алгоритму [9, с. 185]. Це є небезпечним, оскільки фактично розмиває межу між самостійним суддівським переконанням і алгоритмічно згенерованою рекомендацією. У результаті зростає ризик ухвалення рішень, які не повністю ґрунтуються на досліджених у справі обставинах і доказах.

Загроза використання технологій полягає також у ймовірності витоку конфіденційної інформації. А. Гачкевич, з огляду на такий ризик, зазначив: «… використання суддями інструментів штучного інтелекту здійснюється через взаємодію з інформаційними системами та технологіями, як правило, доступними через Інтернет». Серцевиною штучного інтелекту залишається програмне забезпечення. Усі ці елементи мають свої вразливі місця» [10, с. 31]. Загалом це може призвести до порушення принципу конфіденційності судового розгляду та захисту персональних даних учасників процесу, який є складником права на справедливий суд.

Водночас варто зауважити, що використання ШІ в судочинстві має і потенційні позитивні аспекти. До прикладу, Д. М. Бєлов і М. В. Бєлова вважають, що одним з прикладів впровадження автоматизації судових процесів є використання систем розпізнавання мови та автоматичного генерування тексту для створення судових рішень: «Це може спростити процес написання рішень, зменшити час, витрачений суддею на підготовку документів, а також унормувати та узгодити формулювання

рішень» [11, с. 317]. Зазначений підхід може мати практичне значення для оптимізації судового процесу, зокрема на етапі технічної підготовки, редагування та уніфікації формулювань судових рішень, однак такі функції ШІ є допустимими лише як допоміжні і не повинні впливати на зміст правової оцінки та остаточну позицію суду.

Аналіз наукових джерел та позицій суддів свідчить про формування підходу, відповідно до якого використання ШІ у судочинстві не заперечується як таке, проте потребує чіткого нормативного врегулювання. Зокрема, у міжнародній практиці та експертних висновках акцентується на необхідності розмежування допоміжного та недопустимого використання ШІ, а також забезпечення прозорості його застосування.

Для подолання проблеми непрозорості використання ШІ у судових рішеннях доцільним видається запровадження обов'язку зазначати факт застосування ШІ безпосередньо в тексті судового акта. Такий підхід відповідає міжнародним практикам, зокрема підходу Федерального суду Канади, де передбачено декларування використання ШІ при підготовці процесуальних документів з метою забезпечення прозорості судового процесу [12]. Впровадження подібного механізму дозволило б зменшити ризики помилок або «галюцинацій» моделей, а також підвищити рівень довіри до судових рішень, оскільки їх зміст сприймався б як результат контрольованої роботи судді із застосуванням допоміжних технологій, а не як наслідок автоматизованої генерації тексту.

При цьому запровадження обов'язку робити вказівку на використання ШІ потребує встановлення чітких механізмів юридичної відповідальності за його ігнорування або за зловживання правом на використання допоміжних технологій. Як наголошується у Висновку Консультативної ради європейських суддів, використання ШІ у суді має підлягати суворому державному контролю, що включає не лише законодавче регулювання, а й систему санкціонування [13]. Враховуючи, що ухвалення рішень є виключною функцією людини, яку неможливо делегувати алгоритму, будь-яке приховування факту використання допоміжних інструментів або підміна внутрішнього переконання судді машинним висновком має тягнути за собою дисциплінарну відповідальність.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що фактичне використання ШІ у судовій діяльності вже відбулося, однак воно здійснюється поза межами чітко визначених правових стандартів. Це формує ситуацію прихованої цифровізації правосуддя, за якої технології впливають на підготовку судових актів без належного нормативного супроводу та державного контролю. За таких умов ключовим завданням стає не заборона використання ШІ, а його впорядкування через запровадження обов'язкових правил прозорості та перевірки результатів. Необхідним є нормативне закріплення обов'язку фіксації факту використання відповідних технологій у судовому рішенні, а також встановлення персональної відповідальності судді за зміст інформації, отриманої з їх допомогою. Водночас використання ШІ поза межами допоміжної функції або без належного розкриття такого факту має розглядатися як порушення професійних обов'язків судді та тягнути за собою наслідки у вигляді дисциплінарної відповідальності. Такий підхід

дозволяє не лише інтегрувати інноваційні інструменти у судову практику, а й зберегти фундаментальний принцип здійснення правосуддя як результат свідомої та відповідальної діяльності людини.

Список використаних джерел

1. Кодекс суддівської етики, затв. рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13.

2. Постанова Новозаводського районного суду міста Чернігова від 17.10.2025 р. у справі № 751/8289/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131196945.

3. Ухвала Київського апеляційного суду від 30.07.2025 р. у справі № 755/11177/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129699665.

4. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 761/12038/21 від 10.06.2025 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128436219.

5. Рішення Придніпровського районного суду м. Черкаси від 02.04.2026 р. у справі № 711/8735/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135672746.

6. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 19.05.2025 р. № 826/7307/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127439482.

7. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 26.11.2025 р. у справі № 420/9934/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132132808.

8. Главюк І. ШІ та правнича діяльність: як реагують суди. *Національна асоціація адвокатів України.* 2026. URL: https://unba.org.ua/publications/11425-shi-ta-pravnicha-diyal-nist-yak-reaguyut-sudi.html.

9. Коментар до Кодексу суддівської етики / упоряд. Є. Краснов, О. Хотинська-Нор. Київ : ВАІТЕ, 2026. 268 с. *Рада суддів України.* URL: https://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar2603061320pbkce-af35f4321b.pdf.

10. Гачкевич А. О. Вплив штучного інтелекту на сферу судочинства та перспективи подальших досліджень. *Слово Національної школи суддів України.* 2024. № 1 (46). С. 27–34. URL: https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1(46)-3.

11. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Том 2, № 78. С. 315–320. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50.

12. Крат В., Голубовський І. Штучний інтелект і судочинство. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета».* 2024. №3 (781). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shtuchniy-intelekt-i-sudochinstvo.html.

13. Мамченко М. Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх – висновок КРЄС (28.12.2023). *Судово-юридична*

газета. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/syug-shtuchnyy-intelekt-i-tehnologiyi-mozhut-znachno-dopomogty-u-roboti-suddyam-ale-ne.

КОЛОМІЄЦЬ Олександра Едуардівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький
Науковий керівник:
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ОЦІНКА ТЕКСТОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цифровізація суспільних відносин зумовила активне використання текстових повідомлень як засобу комунікації, що безпосередньо відображається у сфері цивільного судочинства. Використання месенджерів, соціальних мереж, SMS-повідомлень, електронної пошти та інших цифрових сервісів фактично стало звичайним способом фіксації домовленостей, обговорення умов правочинів, підтвердження виконання зобов'язань або висловлення волевиявлення сторін. Водночас активне поширення електронної комунікації породило низку процесуальних проблем, пов'язаних не лише із допустимістю текстових повідомлень як електронних доказів, а насамперед із критеріями їх оцінки судом.

Особливість текстових повідомлень полягає у тому, що вони існують виключно в електронній формі та можуть бути легко змінені, відредаговані або видалені. Саме тому у процесі судового розгляду виникає необхідність встановлення їх достовірності, цілісності, належності конкретній особі та відповідності реальним обставинам справи. На відміну від традиційних письмових доказів, електронне листування не завжди містить стабільні реквізити, які дозволяють беззаперечно встановити автора повідомлення, дату його створення чи незмінність змісту.

Згідно із ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює обставини, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін. У межах цієї норми електронні докази займають самостійне місце серед засобів доказування. Їх зміст конкретизується у ст. 100 ЦПК України, згідно із якою електронними доказами визнається інформація в електронній (цифровій) формі, зокрема текстові, мультимедійні та голосові повідомлення [1]. Законодавець прямо визнає листування у месенджерах, SMS-

повідомлення та інші форми цифрової комунікації самостійним видом електронних доказів.

У науковій літературі питання оцінки текстових повідомлень як електронних доказів пов'язується передусім із проблемою встановлення їх автентичності. С. Чвакін зазначає, що вимога обов'язкового накладення кваліфікованого електронного підпису на електронні повідомлення як умови їх допустимості є надмірно формалізованою та не відповідає реаліям сучасної комунікації. Автор обґрунтовує, що переважна більшість повідомлень у месенджерах не посвідчується електронним підписом, однак це саме по собі не свідчить про їх недостовірність. У такому випадку значення набуває оцінка інших обставин, які дозволяють встановити автора повідомлення та підтвердити його зміст [2, с. 554].

Р. Чумак звертає увагу на те, що оцінка електронного листування повинна здійснюватися не лише через аналіз змісту повідомлення, а й через дослідження технічних характеристик електронної інформації. Автор підкреслює, що особливе значення мають метадані, дата та час відправлення повідомлення, маршрут передачі інформації, IP-адреси, характеристики електронного носія та інші технічні ознаки, здатні підтвердити автентичність електронного доказу. У зв'язку з цим електронне повідомлення фактично потребує подвійної оцінки: змістовної та технічної [3]. Саме тому у складних категоріях справ суди можуть призначати комп'ютерно-технічні експертизи або досліджувати електронні пристрої безпосередньо у судовому засіданні.

Аналіз судової практики у цивільних справах свідчить, що текстові повідомлення все частіше визнаються судами належними та допустимими електронними доказами, однак їх доказова сила визначається виключно у сукупності з іншими матеріалами справи. Так, у справі № 753/10840/19 Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду досліджував скріншоти повідомлень із месенджера Viber, подані у вигляді паперових роздруківок. Незважаючи на відсутність кваліфікованого електронного підпису та подання доказів у паперовій формі, суд дійшов висновку, що такі повідомлення можуть бути використані як електронні докази, оскільки електронна форма інформації сама по собі не виключає її доказового значення. Верховний Суд дійшов висновку, що такі повідомлення можуть визнаватися належними та допустимими доказами, якщо вони оцінюються у сукупності з іншими матеріалами справи. Суд окремо наголосив, що відсутність кваліфікованого електронного підпису не означає автоматичної недопустимості електронного доказу [4].

Подібна правова позиція була сформульована Верховним Судом і в інших справах. Зокрема, у постановах від 18 лютого 2021 р. у справі № 442/3516/20, від 17 квітня 2020 р. у справі № 905/2319/17, від 25 березня 2020 р. у справі № 570/1369/17 та від 27 листопада 2019 р. у справі № 1540/3778/18 Верховний Суд визнав листування у Viber, Skype та інших месенджерах належними електронними доказами. У цих справах суд виходив із того, що електронне повідомлення повинно оцінюватися не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими доказами, поведінкою сторін та фактичними обставинами справи [5].

Водночас аналіз практики Верховного Суду свідчить про поступову трансформацію підходів до оцінки електронного листування як доказу. У низці рішень Верховний Суд дотримувався більш формального підходу, наголошуючи, що роздруківки електронного листування без електронного підпису не забезпечують можливості достовірної ідентифікації автора повідомлення та не гарантують незмінності електронної інформації. Зокрема, у справах № 904/2882/18, № 922/788/19 та № 910/1162/19 суд звертав увагу на те, що електронний документ повинен містити обов'язкові реквізити, які дозволяють встановити його походження та цілісність. Разом із тим подальша практика Верховного Суду засвідчила поступовий відхід від надмірно формалізованого підходу. У справах № 922/51/20, № 922/2315/19, № 234/7160/20 та № 234/8079/20 суд дійшов висновку, що сама по собі відсутність електронного підпису або подання електронного доказу у паперовій формі не свідчить про його недопустимість. Верховний Суд фактично сформував підхід, відповідно до якого визначальне значення має не формальна відповідність електронного доказу окремим технічним вимогам, а можливість встановлення його автентичності через сукупність інших обставин справи. При цьому суди враховують зміст повідомлень, характер комунікації між сторонами, наявність персоналізованої інформації, подальшу поведінку учасників спору, а також підтвердження відповідних обставин іншими доказами [6]. Аналіз зазначених рішень дозволяє дійти висновку, що сучасна судова практика поступово переходить від формального підходу до змістовного, за якого оцінка текстових повідомлень здійснюється насамперед через перевірку їх достовірності, взаємозв'язку з іншими доказами та здатності підтверджувати реальні обставини справи.

На підставі аналізу судової практики та наукових підходів доцільно запропонувати комплексну систему оцінки текстових повідомлень як електронних доказів, яка включає: критерій ідентифікації автора повідомлення, критерій технічної цілісності електронної інформації, критерій контекстуальної узгодженості повідомлення з іншими доказами у справі та критерій поведінкового підтвердження, що полягає у врахуванні подальших дій сторін після здійснення електронної комунікації. На відміну від суто формального підходу, запропонована система дозволяє оцінювати електронне листування через сукупність змістовних, технічних та поведінкових факторів, що більшою мірою відповідає особливостям сучасної цифрової комунікації та практиці використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

Першим критерієм оцінки текстових повідомлень як електронних доказів є можливість достовірної ідентифікації автора повідомлення. На необхідності встановлення автора електронного повідомлення та підтвердження зв'язку між акаунтом і конкретною особою акцентує увагу С. Чванкін, який зазначає, що електронне повідомлення не може оцінюватися виключно через його зовнішню форму, оскільки особливого значення набуває можливість достовірної ідентифікації відправника [7, с. 52]. Сам по собі номер телефону, нікнейм або назва акаунта не завжди дозволяють беззаперечно встановити особу відправника, оскільки доступ до мобільного пристрою або облікового запису може отримати інша особа. Саме тому суди оцінюють не лише технічні дані, а й зміст повідомлення, характер спілкування,

використання персональної інформації, згадування подій або фактів, відомих лише сторонам спору. Наприклад, якщо у листуванні містяться відомості про конкретні домовленості між сторонами, обговорення умов договору, дані банківських рахунків або інша персоналізована інформація, це може свідчити про належність повідомлення певній особі. Крім того, суди враховують подальшу поведінку учасників спору. Якщо сторона фактично виконувала домовленості, зафіксовані у листуванні, або посилалася на ці повідомлення у подальшій комунікації, це розглядається як підтвердження їх достовірності.

Другим критерієм оцінки є перевірка цілісності та незмінності повідомлення. Особливість електронної інформації полягає у можливості її редагування, копіювання або часткового видалення без видимих зовнішніх ознак втручання. Саме тому суди оцінюють спосіб створення та збереження електронного доказу, наявність повної історії листування, метаданих, часу відправлення повідомлень та інших технічних характеристик.

Третім критерієм оцінки текстових повідомлень є їх співвідношення з іншими доказами у справі. Т. Сафонова та Д. Моісеєнко зазначають, що електронні докази у цивільному процесі не повинні оцінюватися ізольовано, оскільки їх достовірність та доказове значення встановлюються саме у сукупності з іншими доказами та фактичними обставинами справи [8, с. 144]. Електронне листування майже ніколи не оцінюється судами ізольовано. Суд перевіряє, чи підтверджуються обставини, відображені у повідомленнях, іншими доказами: договорами, банківськими документами, показаннями свідків, аудіозаписами, відеозаписами, квитанціями, поведінкою сторін після здійснення комунікації. Саме тому вирішальним стає не формальний статус електронного повідомлення, а його здатність підтверджувати певні фактичні обставини у сукупності з іншими доказами.

Оцінка текстових повідомлень як електронних доказів у цивільному процесі нерозривно пов’язана з перевіркою їхньої допустимості та достовірності, що випливає із загальних засад доказування. Згідно із ст. 79 ЦПК України достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Згідно із ст. 80 ЦПК України, достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про обставини справи [1]. Таким чином, оцінка текстових повідомлень фактично здійснюється через їх співставлення з усією системою доказів у конкретній справі. Одного скріншота, як правило, недостатньо для підтвердження юридично значущих фактів, якщо він не підкріплений іншими матеріалами.

Отже, значення текстових повідомлень як електронних доказів у цивільному процесі обумовлюється розвитком цифрової комунікації та зміною способів взаємодії учасників цивільних правовідносин. Проведений аналіз законодавства, наукових підходів та судової практики свідчить, що оцінка таких доказів повинна здійснюватися з урахуванням можливості ідентифікації автора повідомлення, перевірки цілісності електронної інформації та її співставлення з іншими доказами у справі. Судова практика Верховного Суду демонструє поступовий відхід від надмірно формального підходу, за якого визначальне значення мала виключно наявність електронного підпису. Натомість пріоритетного значення набуває встановлення автентичності електронного повідомлення через аналіз його змісту,

технічних характеристик та поведінки сторін після здійснення комунікації. У зв'язку з цим подальший розвиток правового регулювання та формування єдиних підходів до оцінки текстових повідомлень є необхідним для забезпечення ефективного доказування у цивільному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 16.05.2026).
2. Чвакін С. А. Електронне повідомлення як доказ: чи потрібно скріплювати електронним підписом? *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : матер. Міжн. наук. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. Одеса, 2021. С. 553–555.
3. Чумак Р. Електронні докази: про здобутки та нові виклики. *Асоціація правників України*. URL: https://uba.ua/eng/news/7840 (дата звернення: 16.05.2026).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.07.2020 р. у справі № 753/10840/19 за заявою ОСОБА_1 про видачу обмежувального припису ОСОБА_2. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385050.
5. Судова влада України. Відсутність кваліфікованого електронного підпису не зумовлює недостовірність певних даних в електронній формі і недостовірність електронного доказу. *Територіальне управління Державної судової адміністрації України у Тернопільській області*. URL: https://te.court.gov.ua/tu20/pres-centr/news/1317863/ (дата звернення: 16.05.2026).
6. Сабадин А. Як подати електронний доказ аби його прийняли? *Юридична газета*. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/yak-podati-elektronniy-dokaz-abi-yogo-priynyali.html (дата звернення: 16.05.2026).
7. Чвакін С. А. Доказове значення даних з електронних повідомлень у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2021. № 40. С. 50–55.
8. Сафонова Т. Р., Моісеєнко Д. М. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 71. С. 141–145.

КОПИТОВА Олена Сергіївна
доктор юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права і психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

САНКЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Сучасні безпекові виклики та пов'язані з ними зміни у сфері санкційного регулювання актуалізували одну з фундаментальних проблем сучасної правової

науки – співвідношення свободи підприємницької діяльності та публічного інтересу, пов'язаного із забезпеченням національної безпеки, економічної стійкості держави й підтриманням міжнародного правопорядку. У сучасних умовах свобода підприємницької діяльності дедалі частіше розглядається не як абсолютна правова категорія, а як право, реалізація якого може зазнавати обмежень за наявності легітимної мети та за умови дотримання принципів необхідності, пропорційності й правової визначеності.

Водночас саме це породжує складне теоретико-прикладне питання щодо меж допустимого втручання держави у сферу приватної економічної діяльності через застосування санкційних механізмів. Йдеться насамперед про необхідність розмежування правомірного обмеження свободи підприємницької діяльності, обумовленого потребами захисту державного суверенітету та безпеки, і непропорційного втручання, яке може фактично призводити до позбавлення особи можливості здійснювати законну підприємницьку діяльність, гарантовану статтею 42 Конституції України.

Зазначена проблема має не лише національний, а й міжнародний вимір. У вітчизняній правозастосовній практиці вона проявляється у значній кількості судових спорів щодо оскарження санкційних рішень Ради національної безпеки і оборони України, тоді як на міжнародному рівні триває дискусія стосовно сумісності односторонніх санкційних режимів із принципами міжнародної торгівлі, зокрема в межах системи СОТ, а також із міжнародними стандартами захисту прав людини і права власності [1; 2].

Термін «санкція» у контексті обмеження підприємницької діяльності є методологічно багатозначним і потребує чіткого розмежування між трьома принципово різними вимірами. По-перше, санкції у розумінні заходів міжнародно-правового примусу – обмежувальні заходи, що вводяться державами або міжнародними організаціями (ЄС, ООН) щодо іноземних суб'єктів або держав у відповідь на порушення міжнародного права. По-друге, вітчизняні санкції – заходи, що вводяться рішеннями РНБО відповідно до Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII і можуть обмежувати права як іноземних, так і вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності. По-третє, санкції як вид юридичної відповідальності в широкому приватно-правовому значенні – несприятливі наслідки порушення правових норм. У контексті цього дослідження «санкційні обмеження» означають заходи першого і другого видів, що безпосередньо впливають на підприємницьку діяльність конкретних суб'єктів: заморожування активів, обмеження торговельних операцій, запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; припинення дії або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, припинення дії чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами, заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах, повна або часткова заборона вчинення

правочинів щодо цінних паперів, емітентами яких є особи, до яких застосовано санкції згідно з цим Законом та ін. [3].

Свобода підприємницької діяльності, гарантована статтею 42 Конституції України, належить до числа фундаментальних економічних прав, однак не має абсолютного характеру. Конституційна модель правового режиму воєнного стану допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина, що прямо передбачено статтею 64 Конституції України. Водночас навіть в умовах воєнного стану втручання держави у сферу реалізації конституційних прав повинно відповідати базовим засадам конституціоналізму, зокрема принципу пропорційності, який у практиці Конституційного Суду України розглядається як один із ключових критеріїв допустимості обмеження прав людини.

Процесуальний аспект застосування санкцій в Україні потребує окремого наукового осмислення у контексті необхідності забезпечення належного співвідношення між інтересами національної безпеки та процесуальними гарантіями захисту прав особи. Специфіка санкційного механізму зумовлена його превентивною та безпековою природою, що впливає на порядок ухвалення відповідних рішень, а також на обсяг і характер інформації, яка може використовуватись як підстава для їх застосування. Водночас саме в таких умовах постає питання забезпечення ефективного судового захисту у межах процедур, встановлених законодавством.

Особливого значення у сучасних умовах набуває проблема впливу вторинних санкцій іноземних держав на здійснення економічної діяльності українськими суб'єктами підприємництва. Практика застосування санкційних режимів США, Великої Британії та Європейського Союзу фактично формує для учасників міжнародного обороту додаткові вимоги щодо перевірки контрагентів та оцінки санкційних ризиків, особливо у сфері міжнародних розрахунків, банківського обслуговування та доступу до зовнішніх ринків. У зв'язку з цим українські суб'єкти підприємницької діяльності змушені враховувати не лише вимоги національного законодавства, а й обмеження, встановлені іноземними санкційними режимами, навіть за відсутності прямого нормативного обов'язку їх дотримання у вітчизняному праві [4]. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення правової природи вторинних санкцій та їх впливу на підприємницькі правовідносини. Фактично вторинні санкції поступово формують новий транснаціональний механізм регулювання економічної діяльності, у межах якого санкційний ризик стає самостійним фактором підприємницької діяльності поряд із фінансовими, валютними та комерційними ризиками. За таких умов санкційне регулювання виходить за межі виключно безпекового інструменту та починає безпосередньо впливати на структуру міжнародного економічного обороту.

Особливістю вторинних санкцій є те, що їх вплив виходить далеко за межі держави, яка формально їх запровадила. На відміну від класичних санкцій, спрямованих безпосередньо проти конкретної особи чи держави, вторинні санкції фактично впливають і на третіх осіб. З практичної точки зору, це створює ситуацію, за якої навіть формально законна господарська операція може спричинити значні економічні ризики для підприємця через можливість обмеження доступу до

міжнародних фінансових систем, банківських розрахунків або кредитування. Саме тому вторинні санкції суттєво впливають на поведінку учасників міжнародного господарського обороту, спонукаючи бізнес враховувати не лише прямі юридичні заборони, а й потенційні санкційні ризики для ділової репутації, банківського обслуговування та міжнародної комерційної діяльності.

У сучасних умовах це призводить до формування практики так званого «надмірного уникнення санкційних ризиків», коли банки, фінансові установи та компанії відмовляються від співпраці із тими контрагентами, щодо яких відсутня пряма юридична заборона, але існує ймовірний ризик санкційного зв'язку. Наслідком цього може бути блокування платежів, одностороннє припинення договірних відносин, відмова у відкритті рахунків або суттєве ускладнення участі суб'єкта господарювання у міжнародному економічному обороті. Таким чином, вторинні санкції поступово перетворюються не лише на інструмент зовнішньополітичного впливу, а й на фактор трансформації глобальної господарської діяльності та міжнародних економічних відносин. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання формування ефективних механізмів правового захисту добросовісних учасників господарського обороту, які зазнають непрямих наслідків санкційної політики. Одним із можливих напрямів вирішення цієї проблеми може бути удосконалення механізмів договірного регулювання санкційних ризиків, зокрема шляхом ширшого використання санкційних застережень, спеціальних умов щодо форс-мажорних обставин та процедур дострокового перегляду або припинення договору у разі виникнення санкційних обмежень.

Таким чином, санкційні обмеження в умовах сучасних безпекових викликів перетворилися на один із ключових інструментів захисту національних інтересів держави, однак їх застосування одночасно актуалізує складні питання забезпечення балансу між публічним інтересом, потребами національної безпеки та гарантіями свободи підприємницької діяльності і права власності. Особливого значення набуває необхідність формування більш визначених правових підходів до оцінки пропорційності санкційних заходів, забезпечення належних процесуальних гарантій, мінімізації негативних наслідків для добросовісних учасників господарського обороту та адаптації договірних механізмів до нових санкційних ризиків. У цих умовах подальший розвиток санкційного законодавства та правозастосовної практики має бути спрямований не лише на забезпечення ефективності санкційної політики держави, а й на підтримання правової визначеності, стабільності господарського обороту та формування передбачуваного правового середовища для здійснення підприємницької діяльності в умовах сучасних безпекових викликів. За таких умов санкційне законодавство поступово перетворюється не лише на інструмент безпекової політики держави, а й на один із факторів трансформації сучасного господарського правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Трясов Д. Оскарження санкцій Ради національної безпеки і оборони України: судова практика. URL:

https://biz.ligazakon.net/analitycs/235219_oskarzhennya-sanktsy-radi-natsonalno-bezpeki--oboroni-ukrani-sudova-praktika

2. Marceau G. WTO Dispute Settlement and Human Rights. *European Journal of International Law.* 2002. Vol. 13, Issue 4. P. 753–814. URL:https://www.ejil.org/pdfs/13/4/1561.pdf

3. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2014, № 40, ст.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18

4. Sanctions Programs and Country Information. *Office of Foreign Assets Control*. URL: https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information

КОТИСЬКО Вадим Олегович,
здобувач вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Діджиталізація – це одна з центральних домінант у поступі сучасного суспільства. Вона трансформує не виключно економічну сферу, але й сукупність суспільних зв'язків, торкаючись зайнятості, каналів спілкування, навчального процесу, політичної залученості та здатності людей до переміщення у соціальному просторі. У світлі всеосяжної цифрової метаморфози міняється сутність зв'язку між індивідом та громадою: постають нові види соціальних ресурсів, цифрові розшарування та форми участі громадян у мережевому просторі. Завданням даного дослідження є розгляд того, яким чином цифровізація позначається на певних гранях соціальних взаємозв'язків у нинішньому соціумі, а конкретно - на комунікаціях, освіті, державному врядуванні, мобільності та диспропорціях. Україна демонструє позитивну тенденцію у поширенні цифрових технологій. Згідно з наявними даними, станом на сьогодні понад 80 % населення України мають доступ до інтернету, а кількість користувачів інтернету в сільській місцевості постійно зростає завдяки ініціативам із розбудови широкосмугового зв’язку. Так, у 2021 році в межах інтернетсубвенції до швидкісного інтернету було приєднано 6161 заклад соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Державні ініціативи, такі як проєкт «Дія», сприяють створенню сучасної цифрової екосистеми. Мобільний додаток і вебплатформа «Дія» надають громадянам можливість отримувати адміністративні

послуги онлайн, зокрема реєструвати бізнес, подавати податкові декларації, оформлювати соціальну допомогу, укладати шлюб тощо. За інформацією Міністерства цифрової трансформації, до 2024 року планувалося реалізувати 94 проєкти цифрової трансформації, які охоплювали різні сфери та галузі. На початок 2025 року із заявлених Міністерством проєктів реалізовано 64 (68,1%) і частково реалізовано 9 (9,6 %) проєктів цифрової трансформації [1].

Розвиток інтелектуального капіталу та національного багатства; Водночас глибоке проникнення цифровізації у суспільство як на рівні ЄС, так і світу загалом викликає все більше занепокоєння щодо впливу цього процесу на рівень зайнятості та доходів населення, соціальну диференціацію, ефективність використання людських ресурсів, індивідуальну безпеку, стан здоров'я. Безумовно, цифровізація створює низку позитивних ефектів (так званих цифрових дивідендів) для економіки та суспільства: загальне зростання ВВП країни, інтенсифікація та підвищення ефективності національного виробництва; пожвавлення інтеграційних і зовнішньоекономічних зв'язків; галузева реструктуризація економіки з посиленням ваги високотехнологічних сфер виробництва; науковотехнічна модернізація ринкової та виробничої інфраструктури; посилення гнучкості, активності та диверсифікація бізнесу, спрощення ділової комунікації; поліпшення інвестиційного клімату та ефективності інвестиційних процесів; зростання продуктивності праці; полегшення доступу до ринків товарів і послуг; підвищення рівня та якості життя населення. Група Світового банку відзначає, що до 2025 р. подальша розбудова мережевої економіки у країнах ЄС додасть 2,6 % до ВВП. За оцінками Європейської комісії, побудова єдиного цифрового ринку ЄС щорічно приноситиме в економіку 415 млрд євро. Зумовлене цифровими технологіями нарощування національного виробництва країн Європи може мати позитивний вплив і на рівень ВВП на душу населення.

З іншого боку, цифровізація може чинити і деструктивний вплив на рівень зайнятості та соціально-трудові відносини. Згідно з оцінками, цифрові зміни до 2030 р. зумовлять втрату від 2 млн до 2 млрд робочих місць через часткову або повну автоматизацію, роботизацію, комп'ютеризацію окремих професій та робочих процесів. Безробіття може торкнутися насамперед працівників низько- та середньотехнологічних сфер. За прогнозами до 2030 р., 375 млн працівників (14 % світової робочої сили за даними 2020 р.) змушені будуть змінити професію. Фахівці також прогнозують посилення гендерної нерівності у сфері праці. Така загроза передусім пов'язується із сучасним гендерно-асиметричним скороченням зайнятості у зв'язку з впровадженням нових технологій, включно з робототехнікою та штучним інтелектом . У країнах ЄС гендерний дисбаланс уже помітний: на сьогодні серед ІТ-фахівців лише третина жінок. Зрозуміло, що в умовах цифровізації економіки та суспільства зростає попит на високотехнологічну працю та її ціна, а також формуються негативні умови зайнятості у класичних сферах, що зумовлює загрозу структурного безробіття. Суперечливий характер соціально-трудових відносин в умовах цифровізації обумовлює невизначеності й щодо матеріального становища населення. З одного боку, цифровізація полегшує доступ до ринку праці, сприяє диверсифікації форм зайнятості та сфер працевлаштування, а відтак і джерел

основного й додаткового заробітку. З іншого боку, видимі «доходні» переваги створюються здебільшого для працівників високотехнологічних сфер. Висока загроза структурного безробіття неодмінно призведе до падіння доходів і зниження добробуту окремих соціальних і професійних категорій населення. Цифрове середовище створює сприятливі умови для підвищення рівня задоволення людських потреб, грамотності та освіченості населення, соціального обслуговування, що загалом веде до зростання якості та комфорту життя. Це насамперед пов'язано з основною перевагою цифровізації –швидким розповсюдженням і споживанням інформації. За даними 2020 р., загальна вартість європейського інформаційного ринку складала 80 млн євро, американського – 210 млн євро . Все більше людей з різних соціальних класів мають доступ до нього та змогу використовувати інформацію в особистих і професійних цілях. При цьому поряд із створеними користувачами веб- сайтами значну роль у підвищенні прозорості та подоланні інформаційної асиметрії відіграють соціальні мережі. Станом на жовтень 2021 р. кількість користувачів соціальних медіа у світі перевищила 4,5 млрд. Сьогодні соціальні мережі – це не тільки нова форма міжособистісного спілкування, до- ступ до інформації через блоги, форуми, підкасти, засіб формування громадської думки, а й цілісне віртуальне суспільство з новим світоглядом, свідомістю та можливостями [2]. Технічний прогрес і процеси глобалізації природнім чином сприяють виникненню нових форм використання робочої сили, таких як contingent working, тобто непостійної зайнятості. Під цим маються на увазі такі форми праці, які роблять головним принципом кадрової політики різноманітне і максимально гнучке використання робочої сили. Цифровий ринок праці сприяє формуванню інноваційної зайнятості [3].

Список використаних джерел

1. Головач Н. А., Червона С. П. Вплив диджиталізації на соціальну мобільність у сучасному українському суспільстві. *Статистика України.* № 1. 2025. URL : https://sujournal.com.ua/index.php/journal/article/download/467/434/

2. Боднарчук Т. Л., Ящишина І. В. Соціальні наслідки цифровізації: досвід Європейського Союзу. – Science and Science of Science, 2022https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/sofs/article/view/8719

3. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. URL :https://thedigital.gov.ua/ministry

КОШОВИЙ Олексій Романович,
здобувач вищої освіти
Державного податкового університету
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення децентралізованих фінансових інструментів підштовхнули на появу принципово нових об'єктів майнових правовідносин, які залишаються поза межами традиційних цивільних конструкцій. Криптовалюта як явище глобального фінансового простору вже активно залучена до цивільного обороту в Україні: укладаються договори купівлі-продажу, дарування, здійснюється використання як засобу розрахунку. На фоні війни криптовалюти стали важливим інструментом – зокрема, для благодійних зборів [1, с. 446].

Ключовим кроком у формуванні правової основи обігу криптовалюти стало прийняття Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX [2]. Закон уперше на законодавчому рівні закріпив поняття «віртуальний актив» і визначив його як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав. Однак повноцінне введення закону в дію відкладено через необхідність внесення відповідних змін до Податкового кодексу України та ряду суміжних нормативно-правових актів.

Паралельно в Україні ведеться робота над реформою цивільного законодавства в цілому. 28 квітня 2026 року Верховною Радою було прийнято у першому читанні законопроєкт № 15150 – нову редакцію Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), яка передбачає окремий розділ про електронне майно, а також спеціальні норми про автоматизовані розрахунки, зокрема у статті 785 «Електронне виконання» зобов'язань через інформаційні системи [3].

Як бачимо, питання правового регулювання цифрових активів залишається складним. Відсутність належного правового поля щодо визначення порядку обігу криптовалюти породжує низку теоретичних та практичних проблем для учасників цивільних правовідносин.

Одним із центральних дискусійних питань є класифікація криптовалюти як об'єкта цивільних прав. У доктрині цивільного права виокремлюються кілька підходів: 1) речово-правовий, згідно з яким криптовалюта розглядається як різновид майна; 2) зобов'язально-правовий, що трактує її як право вимоги; 3) концепція «нематеріального блага sui generis», яка заперечує можливість підведення цифрового активу під наявні класифікаційні групи [4, с. 49-52].

Закон України «Про віртуальні активи» обрав компромісний підхід, визначивши криптовалюту як «незабезпечений віртуальний актив» – нематеріальне благо, яке не має емітента та цінність якого визначається виключно ринковим попитом і пропозицією [2]. Попри це, питання про місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав, передбаченій статтею 177 ЦК України, залишається відкритим, оскільки чинна редакція кодексу не оперує поняттям «цифровий актив», хоча і містить суміжну категорію «цифрова річ».

Участь криптовалюти у цивільному обороті зіштовхується з низкою практичних проблем. По-перше, анонімний або псевдонімний характер транзакцій ускладнює ідентифікацію сторін правочину та унеможливлює застосування загальних правил про форму договору [1, с. 85]. По-друге, незворотність блокчейн-транзакцій суперечить інститутам недійсності правочинів і реституції, передбаченим параграфом 2 глави 16 ЦК України: технічна неможливість «скасування» переказу унеможливлює повернення переданого майна в натурі. По-третє, відсутність централізованого реєстру прав власності на криптовалюту не дозволяє застосовувати звичні механізми захисту права власності, зокрема віндикаційний позов, адже ідентифікувати конкретний «об'єкт» у традиційному розумінні неможливо [4, с. 56-58]. Це актуалізує питання про розробку спеціальних деліктних конструкцій для захисту прав власників цифрових активів [1, с. 114].

Окремої уваги заслуговує питання спадкування криптоактивів. Відповідно до статті 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [5]. Визнання криптовалюти об'єктом права власності теоретично включає її до складу спадкової маси. Проте на практиці виникає ключова проблема: доступ до криптогаманця забезпечується приватним ключем (seed-фразою), який існує виключно в тій формі, в якій його зберігав власник. У разі смерті останнього без передачі ключа спадкоємцям, майно фактично стає недоступним, попри юридичний перехід права власності [4, с. 59-61].

Регулювання криптовалюти в зарубіжних правопорядках відзначається значною різноманітністю підходів [1, с. 210]. У Швейцарії криптовалюта визнається рухомим майном (Sachrecht), що дозволяє застосовувати до неї класичне речове право. У США правовий режим визначається залежно від класифікації активу (цінний папір, товар або валюта), а провідна роль належить судовому прецеденту [1, с. 235]. Регламент ЄС MiCA (Markets in Crypto-Assets), що набрав чинності у 2024 році, запровадив уніфіковані правила для держав-членів ЄС, що є особливо актуальним в контексті євроінтеграційних прагнень України [6].

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що правове регулювання криптовалюти в цивільному обороті України перебуває на стадії активного формування. Незважаючи на прийняття Закону «Про віртуальні активи», низка ключових цивілістичних питань залишається невирішеною: місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав, механізми захисту власників цифрових активів, порядок їх спадкування та особливості правочинів з ними. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу: внесення змін до ЦК України (зокрема, в межах реформи, ініційованої законопроєктом № 15150), розроблення спеціальних норм про

цифрові правочини та врахування передового зарубіжного досвіду, насамперед регламенту ЄС MiCA [1, с. 315; 4, с. 62-63].

Список використаних джерел:

1. ІТ-право під час гібридної війни: від пошуку парадигми до прагматичних рішень : кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової. Одеса : Фенікс, 2025. 588 с.

2. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20 (дата звернення: 08.05.2026).

3. Проєкт Цивільного кодексу України від 09.04.2026 № 15150, прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 28.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3405381 (дата звернення: 08.05.2026).

4. Maydanyk Roman General Provisions of Digital Property Law and How to Categorize Digital Assets. *Open Journal for Legal Studies.* 2023. № 6(2). P. 49–64.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 08.05.2026).

6. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council on markets in crypto-assets (MiCA), 31 May 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1114 (дата звернення: 08.05.2026).

КРАСИЦЬКА Лариса Василівна,
доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз НАН України,
м. Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Питання удосконалення правового регулювання відносин щодо захисту прав дитини постійно становить науковий та практичний інтерес, оскільки дитина як учасник правовідносин є «слабкою стороною», зокрема, майнових правовідносин, тому держава має забезпечити особливий захист майнових прав дитини. Варто зазначити, що до Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України, Закону України «Про охорону дитинства» та інших законодавчих актів постійно вносяться зміни, спрямовані на забезпечення ефективного механізму здійснення та захисту прав дитини.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб» від 25 березня 2026 року № 4824-IX, який набрав чинності 25.05.2026, істотно змінив правове регулювання відносин щодо укладення правочинів за участі дитини, зокрема, передбачивши внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» і закріплення положення, що «правочин, за яким

малолітня або неповнолітня особа набуває у власність майно безоплатно, у тому числі нерухоме майно, користувачем якого вона є, вчиняється без надання дозволу органу опіки та піклування» [1]. Такі зміни є важливими, вони сприяють спрощенню механізму укладення правочинів на користь дитини, достатньо тривалий час і науковці, і нотаріуси звертали увагу на необхідність внесення таких змін до законодавчих актів України.

У той же час системний аналіз чинного законодавства України та внесення змін до законодавчих актів щодо захисту прав дитини, у тому числі майнових прав дитини, свідчить, що законодавець не дотримується єдності правничої термінології, що не сприятиме визначеності правових норм та передбачуваності судової практики.

Так, у Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III [2] йдеться про батьків, особу, яка їх замінює (вітчима, мачуху, опікуна чи піклувальника або особу, на яку покладено обов'язки щодо виховання дитини чи піклування про неї), законних представників дитини, усиновителя тощо. Натомість, ні в ЦК України, ні в СК України не вживається термін «особа, яка їх замінює», при цьому ЦК України не визнає піклувальника законним представником неповнолітньої дитини, а визнає тільки опікуна законним представником малолітньої особи (ч. 2 ст. 242). При цьому стаття 242 ЦК України має назву «Представництво за законом» [3].

Хоча, варто зазначити, що стаття 59 Цивільного процесуального кодексу України, що має назву «Законні представники», в частині другій передбачає, що «права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена» [4].

У контексті зазначеного необхідно звернути увагу на те, що при внесенні змін до законодавчих актів щодо забезпечення захисту майнових прав дитини важливим є чітке визначення суб'єктів, які дають згоду на вчинення правочинів неповнолітньою дитиною.

Так, згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 32 ЦК України на вчинення неповнолітньою особою правочину, передбаченого частиною другою статті 177 Сімейного кодексу України, має бути нотаріально посвідчена *згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника та дозвіл органу опіки та піклування* [3]. Відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 177 Сімейного кодексу України *батьки (усиновлювачі) або піклувальник мають право дати згоду на вчинення неповнолітньою дитиною правочинів*, передбачених частиною другою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування [5]. При цьому в абз. 2 ч. 4 ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року № 2623-IV *на вчинення неповнолітньою особою правочину,* передбаченого частиною другою статті 177 Сімейного кодексу України, *має бути одержана згода батьків або інших законних представників такої особи* та дозвіл органу опіки та піклування відповідно до закону [6]. Як бачимо, у цьому випадку «піклувальника» законодавець замінив «іншими законними представниками», що не відповідає положенням ЦК України та СК України.

Вбачається, що доцільно в статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» чітко визначити терміни «законні представники дитини», «особи, які замінюють батьків», визначити правовий статус піклувальника в правовідносинах за участі неповнолітніх дітей.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб : Закон України від 25 березня 2026 року № 4824-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4824-20/print (дата звернення: 09.05.2026).

2. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 09.05.2026).

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 09.05.2026).

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n6467 (дата звернення: 09.05.2026).

5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 09.05.2026).

6. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 2 червня 2005 року № 2623-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text (дата звернення: 09.05.2026).

КРИВИЦЬКИЙ Юрій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасний розвиток правової системи України супроводжується трансформаційними процесами, які охоплюють практично всі сфери суспільного життя. Особливого значення за таких умов набуває реформування цивільного права як одного з ключових регуляторів приватноправових відносин. Євроінтеграційний курс держави, цифровізація суспільства, зміна підходів до забезпечення прав людини, а також режим воєнного стану обумовлюють необхідність переосмислення традиційних засад цивільно-правового регулювання та пошуку нових моделей функціонування приватного права.

В юридичній науці цивільно-правова реформа розглядається крізь призму реформування цивільного законодавства, вдосконалення договірного регулювання, адаптації до європейських стандартів і оновлення цивільного процесу [1, с. 4–5].

Значно менше уваги приділяється теоретико-методологічному дослідженню реформи цивільного права як виду правової реформи, її місцю в системі суспільних і правових перетворень, а також визначенню її загальнотеоретичних ознак. Правова реформа виступає однією з форм правового розвитку, що характеризується цілеспрямованим, системним і відносно комплексним оновленням права, його інститутів і галузей, форм (джерел) права та механізму правового регулювання. Вона спрямована не лише на істотну трансформацію окремих масивів норм права, а й на якісне вдосконалення правового порядку загалом. Правова реформа посідає проміжне місце між еволюційними та революційними формами правових змін, поєднуючи ознаки поступовості й активного перетворення правової реальності [2, с. 90].

У цьому контексті реформу цивільного права доцільно розглядати як галузевий різновид правової реформи, що охоплює системне оновлення норм цивільного права, механізму цивільно-правового регулювання, приватноправових інститутів і практики їх реалізації. Її зміст не обмежується лише внесенням змін до Цивільного кодексу України, а включає комплексне вдосконалення всієї системи приватноправового регулювання.

Особливістю сучасної цивільно-правової реформи є її виразна євроінтеграційна спрямованість. Як слушно зазначає Р.О. Стефанчук, реформування цивільного законодавства України потребує врахування досвіду західноєвропейських держав, однак без механічного копіювання іноземних правових конструкцій [3, с. 43–44]. За таких умов істотного значення набуває пошук оптимального балансу між європеїзацією приватного права та збереженням національної правової традиції. Євроінтеграційний вектор реформування цивільного права проявляється насамперед у поступовому впровадженні спільних принципів приватного права, посиленні ролі добросовісності, справедливості та розумності в цивільному обороті, розширенні механізмів захисту прав споживачів, а також гармонізації договірного права із правом Європейського Союзу. У сучасних умовах реформування цивільного права характерним є активний пошук моделей правового регулювання договірних зобов’язань, у тому числі договору купівлі-продажу, що пов’язується з необхідністю формування європейської моделі приватноправового регулювання [4, с. 41–42]. Показовим у цьому аспекті є й зарубіжний досвід реформування цивільного процесуального законодавства. Зокрема, Н. Ю. Панич звертає увагу на значення досвіду Німеччини у сфері модернізації цивільного процесу та адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу [5, с. 139–140]. При цьому імплементація європейських правових стандартів має здійснюватися з урахуванням особливостей національної правової системи України, рівня розвитку правової культури та національної юридичної традиції.

Невід’ємною складовою цивільно-правової реформи виступає реформування цивільного процесуального законодавства. Цивільний процес дедалі більше орієнтується на забезпечення доступності правосуддя, процесуальної економії, оперативності розгляду справ та ефективного судового захисту прав людини. Сучасна реформа цивільного процесуального законодавства є цілеспрямованим процесом удосконалення цивільного судочинства та його наближення до

міжнародних і європейських стандартів [6, с. 33–34]. Одним із чинників реформування цивільного процесуального законодавства став вплив практики Європейського суду з прав людини. Особливого значення набуває забезпечення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку, вдосконалення процесуальних механізмів захисту прав особи, а також підвищення ефективності судочинства.

Отже, реформа цивільного права є багаторівневим, комплексним і системним різновидом правової реформи, що охоплює не лише оновлення нормативного масиву цивільного права, а й трансформацію всієї системи приватноправового регулювання. Її зміст визначається необхідністю адаптації цивільного законодавства до сучасних суспільних потреб, європейських правових стандартів і нових моделей правового регулювання приватних правовідносин. У сучасних умовах цивільно-правова реформа виступає одним із ключових напрямів розвитку правової системи України та важливим чинником подальшого розвитку й модернізації приватного права.

Список використаних джерел

1. Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції : навч. посіб. / К. Р. Резворович та ін. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 180 с.

2. Кривицький Ю. В. Правова реформа як різновид суспільної реформи: концептуальні та теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права.* 2025. № 108. С. 80–93. DOI https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.10

3. Стефанчук Р. О. Шляхи реформування цивільного законодавства. *Університетські наукові записки.* 2009. № 3. С. 43–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_11

4. Пленюк М. Д. Договір купівлі-продажу в умовах реформування цивільного законодавства. *Нове українське право.* 2021. Вип. 1. С. 41–48. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2021.1.5

5. Панич Н. Ю. Реформа цивільного процесу Німеччини: передумови, перебіг і перспективи. *Право України.* 2017. № 8. С. 139–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2017_8_16

6. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. *Право України.* 2017. № 8. С. 33–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2017_8_6

КРИВКО Олена Вікторівна
здобувач вищої освіти
ННІ підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Донецьк
Науковий керівник:
ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
суддя у відставці, медіатор

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

Захист цивільних прав в умовах воєнного стану набув особливої актуальності, оскільки війна істотно ускладнила доступ осіб до суду, своєчасне подання процесуальних документів, отримання судових рішень, участь у засіданнях та реалізація права на оскарження. Водночас навіть за таких умов право на судовий захист не припиняється, а держава зобов'язана забезпечити баланс між принципом правової визначеності та реальною можливістю особи захистити свої права. Правовою основою такого захисту є Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану»[2], а також практика Верховного Суду щодо оцінки поважності причин пропуску строків. Воєнний стан в Україні продовжує діяти, а профільний закон станом на березень 2026 року є чинним у редакції від 04.03.2026.

Ключове значення для цієї теми має стаття 127 ЦПК України [1], відповідно до якої суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, за винятком випадків, коли поновлення прямо заборонене кодексом. Якщо йдеться не про строк, встановлений законом, а про строк, встановлений судом, він може бути продовжений за заявою, поданою до його закінчення, або з ініціативи суду. Це означає, що в умовах воєнного стану потрібно чітко розмежовувати поновлення і продовження строків: перше стосується вже пропущеного строку, друге – строку, який ще триває. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже не правильний вибір процесуального механізму може призвести до залишення заяви без задоволення.

Особливість воєнного стану полягає в тому, що він сам по собі не зупиняє автоматично перебігу всіх процесуальних строків у цивільному судочинстві. ЦПК прямо передбачає, що процесуальні строки зупиняються у разі зупинення провадження у справі, а не в силу самого факту введення воєнного стану. Отже, учасник справи не може посилатися лише на загальну обстановку війни без конкретизації того, яким саме чином вона перешкодила вчиненню процесуальної дії. Саме тому в сучасній судовій практиці домінує підхід, за яким воєнний стан є

юридично значущим контекстом, але не безумовною та універсальною підставою для відновлення будь-якого пропущеного строку.

Зміст категорії «поважні причини» в умовах воєнного стану тлумачиться через критерії об'єктивної непереборності, незалежності від волі особи та реальної перешкоди для своєчасного звернення до суду. Верховний Суд у своїх матеріалах щодо цивільного процесу під час війни наголошує, що поважними є причини, які унеможливлювали або істотно ускладнювали вчинення процесуальних дій у визначений строк. До таких обставин можуть належати евакуація із зони бойових дій, окупація території, відсутність доступу до поштового чи електронного зв'язку, знищення або втрата документів, тривала відсутність електропостачання чи інтернету, тяжка хвороба, мобілізація, перебування на військовій службі, якщо саме це фактично унеможливило звернення до суду. Проте всі ці обставини мають бути не просто названі, а підтверджені належними доказами [3, с. 61].

Важливою гарантією захисту цивільних прав є спеціальні правила щодо строків апеляційного та касаційного оскарження. За статтею 354 ЦПК апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу–протягом п'ятнадцяти днів. Якщо повний текст рішення або ухвали не було вручено у день проголошення чи складення, особа має право на поновлення строку: для рішення–якщо скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення повного тексту, для ухвали–протягом п'ятнадцяти днів із дня вручення. За статтею 390 ЦПК касаційна скарга подається протягом тридцяти днів, а якщо повне судове рішення не вручено в день проголошення або складення, цей строк також може бути поновлений за умови подання скарги в продовж тридцяти днів з дня вручення рішення. Тобто момент вручення судового рішення в умовах війни часто стає центральним фактом для обчислення і поновлення строку [4, с. 22].

Суттєвого значення в сучасних умовах набуває цифровізація судочинства. Після законодавчих змін 2023 року особа, яка має електронний кабінет у ЄСІТС, отримує судові рішення в електронній формі саме через цю систему, а подання документів у цифровій формі також здійснюється через електронний кабінет із використанням електронного підпису. Для умов воєнного стану це є важливим інструментом збереження доступу до правосуддя, проте одночасно покладає на учасника справи обов'язок належно контролювати електронні повідомлення. Якщо сторона має електронний кабінет, посилання лише на те, щоп аперова копія не надійшла, не завжди буде достатнім для обґрунтування поважності причин пропуску строку.

З практичної точки зору заява про поновлення строку має бути максимально конкретною. У ній доцільно вказувати, який саме строк пропущено, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про відповідне рішення чи процесуальну дію, які саме воєнні обставини перешкодили своєчасному зверненню до суду, у чому полягає причинний зв'язок між цими обставинами та пропуском строку, а також додати документи на підтвердження: довідки ВПО, документи про проходження служби, медичні документи, докази перебування на окупованій або прифронтовій території, підтвердження перебоїв зв'язку, довідки органів влади, копії повідомлень про руйнування житла, скріншоти з електронного кабінету щодо дати фактичного

отримання рішення тощо. Саме доказовість, а не загальне посилання на воєнний стан, є вирішальною умовою для позитивного вирішення такого клопотання.

Отже, особливості поновлення процесуальних строків у цивільному процесі в умовах воєнного стану полягають у поєднанні двох засад. З одного боку, суд повинен проявляти гнучкість і враховувати реальні наслідки війни для доступу особи до правосуддя. З іншого боку, учасник справи зобов'язаний довести не абстрактний факт існування воєнного стану, а конкретні, об'єктивні й підтверджені обставини, що унеможливили своєчасне вчинення процесуальної дії. Саме такий підхід забезпечує належний баланс між ефективним захистом цивільних прав, принципом справедливого суду та стабільністю судових рішень.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15 (дата звернення: 08.05.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 08.05.2026).

3. Красицька Л. В. Проблеми здійснення сімейних прав в умовах воєнного стану. Матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (м. Харків, 24 травня 2024 р.). Харків : ХНУВС, 2024. С. 61.

4. Онищенко В. Цивільне судочинство та особливості його здійснення в умовах воєнного стану : зб. тез доп. 2024. С. 22.

КРОЙТОР Володимир Андрійович,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України створила безпрецедентні виклики для всієї системи правосуддя [1, с.65]. Умови воєнного стану вимагають як від судів, так і від законодавця оперативної адаптації судових процедур, збереження гарантій прав людини та забезпечення реальної дієвості судових рішень. Як вірно відзначає А. В. Завидняк, що право на судовий захист в умовах воєнного стану не підлягає обмеженням і воно має бути забезпеченим належним здійсненням правосуддя [2, с.219].

Повномасштабна збройна агресія рф проти України, спричинила масштабні руйнування критичної інфраструктури, численні людські жертви та заподіяла колосальні матеріальні і моральні збитки українському народу. Як вірно відмічає В. Б. Яцина, що російська збройна агресія проти України спричинила масові порушення прав цивільного, мирного населення, некомбатантів та цивільних об'єктів, які знаходяться під

захистом Міжнародного гуманітарного права (медичні формування; санітарно-транспортні засоби; цивільні об'єкти; культурні цінності; особливо небезпечні об'єкти ((АЕС, ГЕС, дамби); об'єкти цивільної оборони; санітарні (госпітальні) зони (місцевості); місцевості, що не обороняються; демілітаризовані зони тощо)[3, с.293]

Реалізація права фізичних та юридичних осіб на судовий захист та відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди в умовах воєнного стану стикається з численними правовими та процесуальними викликами, що зумовлює актуальність наукового дослідження цієї проблематики. Чинне цивільне та процесуальне законодавство України, створене для регулювання відносин у мирний час, як справедливо зазначається в юридичній літературі, не було розраховане на масові випадки заподіяння шкоди внаслідок збройної агресії іноземної держави, а законодавча база України на сьогодні тільки адаптується до вимог сьогодення та потребує подальшого удосконалення [4, с.134]. Війна триває та кожен день фізичні, юридичні особи, держава, майно яких розташовано у зоні бойових дій, зазнають матеріальну шкоду, через те і моральну.

Аналіз судової практики Верховного Суду та місцевих судів, а також чинного законодавства України дозволяє виокремити справи про відшкодування матеріальної та моральної шкоди від збройної агресії, що характеризуються специфічними процесуальними особливостями.

Одним із складних питань у сфері правовідносин за знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій є правова природа цивільно-правової відповідальності країни агресора – рф. Позиція щодо цього була означена КЦС ВС у постанові від 14 .04. 2022 р. у справі № 308/9708/19. За змістом цієї справи: позивачка, діючи у власних інтересах і від імені малолітніх дітей, звернулася до суду з позовом до РФ про відшкодування моральної шкоди, завданої їй та її дітям у зв'язку із загибеллю її чоловіка й батька її дітей унаслідок збройної агресії рф на території України. Розглядаючи справу Верховний Суд виходив із того, що в разі застосування деліктного винятку будь-який спір, що виник на її території в громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема рф, може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом. Після початку війни в Україні з 2014 року, розглядаючи справу, де відповідачем визначено рф, суд України має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни. Верховний Суд установив, що починаючи з 2014 р., немає необхідності в направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням РФ збройної агресії проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А з 24 лютого 2022 р. таке надсилання неможливе ще й з огляду на розірвання дипломатичних відносин України з рф [5]. Наведена справа підіймає наукову дискусію щодо цивільно-правової відповідальності, як держави України, так і інших держав. В умовах війни, яку розв'язала рф, можна стверджувати, що цивільно-правова відповідальність держави може поділятися залежно від правового статусу держави: відповідальність національної держави; цивільно-правова відповідальність іноземної держави; відповідальність держави-агресора. Залежно від статусу держави визначається процедура притягнення цього суб'єкта до відповідальності. Так, згода рф на притягнення її

у якості відповідача у справах щодо відшкодування матеріальної, моральної шкоди не потрібна, а ось інша держава повинна надавати згоду на участь у таких процедурах. Дії агресора порушують засади міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного права, моральні принципи людності, а тому країна-агресора не може мати правовий статус звичайної іноземної держави [6, с. 124].

Питання визначення підсудності справ про відшкодування матеріальної та моральної шкоди регулюється нормами процесуального законодавства з урахуванням специфіки цієї категорії справ. Відповідно до ч. 3 ст. 28 ЦПК України позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача або за місцем заподіяння шкоди (альтернативна підсудність). Позови про відшкодування шкоди, заподіяної майну фізичних або юридичних осіб можуть пред'являтися за місцем заподіяння шкоди ч. 3 ст. 28 ЦПК України (також альтернативна підсудність). Важливо, що відповідно до ч. 1 ст. 30 ЦПК України позови про відшкодування шкоди, заподіяної нерухомому майну фізичних або юридичних осіб: пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини; якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою (виключна підсудність).

Процесуальною особливістю у даній категорії справ є звільнення позивачів від сплати судового збору. Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» звільняються від сплати судового збору позивачі у справах за позовами до держави-агресора Російської Федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно [7].

На практиці досить часто матеріальна шкода відшкодовується в позасудовому порядку, що відповідно ставить питання про співвідношення судового та позасудового порядків відшкодування шкоди є предметом дискусії в науковій літературі та судовій практиці. У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2024 року у справі № 216/5657/22 зазначено, що підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди є факт завдання майнової шкоди іншій особі, і наявність позасудового механізму компенсації не позбавляє особу права на судовий захист [8]. Вважаю, що можливо підтримати позицію про те, що судовий та позасудовий механізми існують паралельно як альтернативні способи захисту прав, надаючи постраждалим особам вибір способу захисту з урахуванням конкретних обставин справи, терміновості отримання компенсації, наявності документального підтвердження факту знищення чи пошкодження майна та інших факторів [9, с.889].

Список використаних джерел

1. Кройтор В.А., Чумак Р.В. Вплив збройної агресії рф проти України на застосування процедури судового контролю. *Проблеми цивільного права та процесу* :

тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 22 трав. 2026 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук Україн ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України. Вінниця : ХНУВС, 2026. С.65-69.

2. Завидняк А. В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 1. С. 218-222. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.41.

3. Яцина В.Б. Відшкодування шкоди, завданої російською збройною агресією в порядку цивільного судочинства: основні виклики та способи подолання. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 22 трав. 2026 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України. Вінниця : ХНУВС, 2026. С.293-298.

4. Кирдан Б.В., Кличков А.О. Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення внаслідок військових дій. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. No 1. С. 134-137. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/28.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду. Справа № 308/9708/19, провадження № 61-18782св21 від 14 квітня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064.

6. Кройтор В.А. Компенсація за знищені об’єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 122-129. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.20

7.Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 No 3674-VI (у редакції Закону України від 21.12.2022 No 2883-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17

8. Постанова Верховного Суду від 20.06.2024 у справі No 216/5657/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557.

9. Кирдан Б.В., Кашперський Р.В. Процесуальні особливості розгляду і вирішення справ щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2026. № 1. С.881-894. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1(43)-881-894

КУЧЕР Віталій Орестович,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету № 1
Львівський державний університету
внутрішніх справ,
м. Львів

ПОНЯТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Власність посідає важливе місце як у приватному житті людини, так і в суспільних відносинах загалом. Інститут власності є однією з фундаментальних основ функціонування, стабільності та розвитку суспільства і держави.

Власність вважається основою суспільного ладу, і тому невипадково інститут права власності виступає як центральний інститут будь-якої правової системи [1, с. 64].

В умовах рекодифікації цивільного законодавства важливе значення має оновлення нормативних положень щодо права власності, що є важливим кроком на шляху до сучасної європейської моделі регулювання майнових відносин. Це не просто технічна зміна правових норм, а формування нової філософії цивільного права.

Як зазначає О. Сафончик, норми інституту права власності забезпечують реалізацію власниками прав володіння, користування належним їм майном, закріплених у Конституції та інших законах України. Аналіз українського законодавства про власність дає підстави для висновку про те, що воно відповідає положенням «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [2, с. 86].

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції зазначає: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [3].

Поняття власності у контексті Конвенції та протоколів до неї є досить широким. «Власність» у розумінні Конвенції та Першого протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов'язане із національним його розумінням та має тлумачення незалежне від національного [4, с. 10; 5, с.372-373]. Право мирно володіти своїм майном, яка закріплена у Конвенції є найширшою міжнародною гарантією. Вона фокусується не на понятті права власності, а на тому, що держава не має права безпідставно в це право втручатися.

Як зазначають Майданик Р.А. та Зубар В.М., проект книги 3 ЦК «Право речове» відображають сучасний загальноєвропейський підхід щодо розуміння речевого права як системи положень про речі, володіння, загальні положення про речеві права, право власності та обмежені речеві права [6, с. 27].

Проект ЦК № 15150 від 09.04.2026 [7] у ст. 400 розкриває поняття права власності через категорію «панування над річчю»: «Право власності є *повне панування особи над річчю* у межах, встановлених цим Кодексом та/або іншим законом». Таке поняття права власності створює ризик звуження цього поняття.

Стаття 316 ЦК України під правом власності розуміє право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

У наведеній нормі законодавець акцентує увагу саме на юридичній природі права власності як абсолютного речового права, що характеризується: самостійністю; виключністю; незалежністю від волі інших осіб; нормативно гарантованою можливістю здійснювати правомочності щодо речі.

Чинний ЦК виходить із класичної цивілістичної конструкції, відповідно до якої право власності є не фактичним станом панування над річчю, а юридично забезпеченим речовим правом.

Використання категорії «панування» у визначенні права власності не є саме по собі помилковим, оскільки така термінологія відома римському праву. Категорія «панування над річчю» у римському праві використовувалася для характеристики як права власності, так і володіння; ці інститути мали різну юридичну природу та чітко розмежовувалися.

Як і будь-яке панування над річчю через володіння, dominium визнавався пануванням над річчю «в цілому», тобто було нероздільним (in solidum) і повним [8, с. 148].

Термін «панування над річчю» в проекті ЦК використовується для розкриття інших юридичних конструкцій. Через панування над річчю законодавець розкриває зміст посідання. «Посіданням є здійснення особою фактичного контролю над річчю, що забезпечує їй можливість ефективно панувати над нею, безвідносно до наявності у цієї особи юридичного титулу на річ. Посідання охоплює здійснення фактичного контролю безпосередньо або через іншу особу» (ст. 568 проекту ЦК).

Таким чином, через категорію «панування над річчю» у проєкті ЦК одночасно розкривається право власності та посідання як фактичний контроль над річчю. Унаслідок цього відбувається змішування юридичного (власності) та фактичного (посідання) панування.

В правовій доктрині сформувалися три підходи до з'ясування правової природи права володіння, а саме: володіння як фактичний стан; володіння як право; володіння як фактичний стан, що породжує правові наслідки [9, с. 197].

Як зазначає право володіння в цивільному праві розглядається як суб’єктивне право власника та як окреме речове право володіння чужим майном [10, с. 20].

Зазначене вище формулювання створює ризик звуження поняття права власності, оскільки право власності починає сприйматися не як самостійне абсолютне речове право. Якщо право власності розглядати насамперед як «панування над річчю», може сформуватися хибне уявлення, що власність є лише найбільш повною формою фактичного контролю над річчю.

Це ускладнить правозастосування цивільного законодавства та потенційно може створювати передумови для судових помилок, коли суди надаватимуть надмірне значення фактичному контролю та послаблюватимуть значення юридичного титулу.

Право власності є абсолютним речовим правом, яке не залежить від фактичного володіння.

Список використаних джерел:

1. Заіка Ю. О. Інститут давності як гарантія принципу правової визначеності і захисту інтересів володільця. *Рекодифікація речового права* : збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 64-67.

2. Сафончик О. Право власності та інші речові права в контексті рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 85-90.

3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

4. Кузнєцова Н.С. Власність як основа громадянського суспільства і демократичної держави. *Право України*. 2011. № 5. С. 4-12.

5. Мірошниченко О.А. Право власності в розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика). *Форум права*. 2013. № 2. С. 372-373.

6. Майданик Р.А., Зубар В.М. Речеве право в проекті книги 3 Цивільного кодексу України – продукт європейського права. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 59. С. 14-29.

7. Проект Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837

8. Калюжний Р.А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.

9. Беешу С. Правова природа володіння. *Право України*. 2019. № 2. С. 196-206.

10. Ільків О.В. Право володіння як юридична категорія. *Юридична Україна*. 2020. № 11. С. 15-20.

ЛЕВИЦЬКА Вікторія Андріївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

СПЕЦИФІКА УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сім’я – це одна із найважливіших соціальних інститутів і право на шлюб належить до основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України, Сімейним кодексом України та міжнародними актами у сфері прав людини. З початком повномасштабного вторгнення держава була змушена швидко та якісно адаптувати законодавство, запровадити спрощені та дистанційні механізми реєстрації шлюбу і поліпшити розгляд справ про розірвання шлюбу.

Актуальність теми полягає в необхідності дослідження особливостей реалізації права на шлюб та його припинення в умовах воєнного стану.

Відповідно до статті 21 Сімейного Кодексу України шлюб це «Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану». В цій статті зазначено, що спільне проживання або релігійний шлюб не є підставою набуття прав і обов'язків подружжя [2].

В умовах війни особливо набула актуальності стаття 28 Сімейного Кодексу України де зазначено в пункті 3 про те що якщо чоловік чи жінка з подвійних причин не можуть самі подати заяву про реєстрацію шлюбу до органів державної реєстрації актів цивільного стану, в такому випадку їх можуть подати нотаріально засвідчені представники чоловіка чи жінки [2].

Також в постанові Кабінету Міністрів України з початку повномасштабного вторгнення про «деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» зазначено, що якщо один із наречених є військовослужбовцем ЗСУ, він може подати заяву командиру, де зазначені відомості про обох наречених і підпис командира. Після цього командир передає заяву в паперовій формі до любого відділу державної реєстрації актів цивільного стану. Сам акт може складатися в присутності одного чи обох наречених з засобами відеозв'язку, за участю двох свідків [1].

Такі запровадження спрощених процедур реєстрації шлюбу стали важливими елементами адаптації сімейного законодавства до умов воєнного стану. Ці зміни дали можливість військовослужбовцям, які не можуть особисто звернутися до органів ДРАЦС, реалізувати своє право на шлюб навіть під час виконання службових обов'язків або перебування в зоні бойових дій.

Але в процедурі реєстрації шлюбу все рівно залишилась низка проблем, які наразі складно виявити. Яскравими приклади стають фіктивні шлюби, складність перевірки реальної волі осіб, та виникнення проблем з документним оформленням. Ці проблеми свідчать про необхідність подальшого вдосконалення сімейного законодавства та розвитку дистанційних механізмів державної реєстрації для забезпечення належного захисту прав громадян в умовах воєнного стану.

Процедура розірвання шлюбу залишилася незмінною та регулюється нормами Сімейного кодексу України, але була адаптована до умов воєнного часу. Шлюб може бути розірвано: через орган ДРАЦС за спільною заявою подружжя, яке не має дітей (ст. 106 СК України), або за заявою одного з подружжя у випадках, передбачених законом (ст. 107 СК України); і у судовому порядку, якщо подружжя має неповнолітніх дітей або між сторонами існує спір щодо розірвання шлюбу (ст. 109–110 СК України) [3].

Якщо один із подружжя не має можливості особисто подати заяву до органу ДРАЦС, це може бути зроблено другим із подружжя на підставі нотаріально посвідченої заяви. І якщо один із подружжя не має можливості з'явитись до відділу ДРАЦС в призначений день, то їм надається можливість подати заяву з проханням перенести дату реєстрації розірвання шлюбу [3].

У разі розірвання шлюбу через суд подружжя, яке має дітей, може подати спільну заяву разом із нотаріально посвідченим договором щодо проживання та утримання дітей. Якщо між сторонами виникає спір, справа розглядається в порядку позовного провадження [3].

Війна вплинула на реалізацію сімейних прав громадян України, щодо укладення та розірвання шлюбу. Держава забезпечила можливість реалізації права на шлюб шляхом запровадження спрощених і дистанційних процедур. Процедура розірвання шлюбу залишилася незмінною, але була адаптована можливостями дистанційного подання документів та представництва інтересів одного з подружжя. Це свідчить про прагнення держави забезпечити захист сімейних прав громадян навіть в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року №213. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-п#Text
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
3. Укладання шлюбу з військовослужбовцем та його розірвання в умовах воєнного стану URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/ukladennya-shlyubu-z-vijskovosluzhbovczem-ta-jogo-rozirvannya-v-umovah-voyennogo-stanu/

ЛЕВКІВСЬКИЙ Юрій Анатолійович,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКСПЕРТ З ПИТАНЬ ПРАВА» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Інститут експерта з питань права посідає важливе місце у сучасному цивільному судочинстві України, оскільки його функціонування спрямоване на забезпечення належного застосування норм права у справах, що характеризуються складністю правового регулювання. Особливого значення участь експерта з питань права набуває у випадках необхідності застосування аналогії закону чи права, а також встановлення змісту норм іноземного права, що обумовлює актуальність дослідження його правового статусу та сутності у цивільному процесі.

Відповідно до ч. 1 ст. 73 Цивільного процесуального кодексу України експертом з питань права може бути особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Таким чином, законодавець визначає спеціальні кваліфікаційні вимоги до такого іншого учасника цивільного процесу. Разом із тим

процесуальне законодавство не розкриває змісту категорії «визнаний фахівець у галузі права», що породжує дискусії як у науковій літературі, так і в судовій практиці.

У науковій доктрині експерт з питань права здебільшого розглядається як особливий суб'єкт цивільного процесу, який залучається до справи для надання суду фахового висновку щодо складних питань правозастосування [2, с. 190]. При цьому його процесуальна діяльність має суттєві відмінності від діяльності судового експерта, оскільки вона не пов'язана із встановленням фактичних обставин справи чи дослідженням доказів. Предметом діяльності експерта з питань права виступає виключно правова проблематика, визначена законом.

Відповідно до ст. 114 ЦПК України учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо застосування аналогії закону чи аналогії права, а також щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування та доктриною у відповідній державі. Отже, законодавець свідомо обмежив сферу застосування такого висновку, не допускаючи можливості підміни судової функції тлумачення права.

Водночас важливим є положення ст. 115 ЦПК України, відповідно до якого висновок експерта з питань права не є доказом та не має наперед встановленої сили для суду. Це свідчить про консультативний характер його діяльності та підтверджує, що остаточне вирішення правового питання належить виключно до компетенції суду. Як слушно зазначає О. О. Кармаза, висновок експерта у галузі права є допоміжним засобом формування внутрішнього переконання суду, але не може розглядатися як самостійне джерело доказування [3, с. 93].

На відміну від судового експерта, який використовує спеціальні знання для встановлення фактичних даних, експерт з питань права застосовує науково-правові знання з метою роз'яснення змісту правових категорій та механізмів правового регулювання [4, с. 70]. Саме тому його участь у цивільному процесі має особливу процесуальну природу, що поєднує елементи наукового консультування та процесуального сприяння суду.

На нашу думку, експерт з питань права у цивільному процесі України – це особливий інший учасник цивільного судочинства, який має науковий ступінь, володіє спеціальними науково-правовими знаннями та є визнаним фахівцем у відповідній галузі права, залучається судом або учасниками справи для надання консультативного висновку щодо застосування аналогії закону чи права, а також встановлення змісту норм іноземного права у межах, визначених процесуальним законом.

Запропоноване визначення, на відміну від законодавчого підходу, акцентує увагу не лише на формальних кваліфікаційних вимогах до особи експерта з питань права, але й на функціональному призначенні його участі у цивільному процесі. Водночас воно підкреслює консультативний характер такого висновку та неможливість підміни судової дискреції.

В умовах воєнного стану значення інституту експерта з питань права суттєво посилюється, оскільки цивільні суди дедалі частіше стикаються зі складними правовими питаннями, пов'язаними із застосуванням міжнародного та іноземного

права, захистом прав внутрішньо переміщених осіб, компенсацією шкоди, завданої збройною агресією, та адаптацією національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. За таких умов залучення експерта з питань права сприяє забезпеченню більш ґрунтовного та науково обґрунтованого правозастосування.

Таким чином, інститут експерта з питань права має важливе значення для розвитку сучасного цивільного судочинства України. Водночас чинне процесуальне законодавство потребує подальшого вдосконалення у частині конкретизації критеріїв «визнаного фахівця у галузі права», визначення процесуального порядку залучення такого іншого учасника та уточнення меж використання його висновку судом. Це сприятиме забезпеченню єдності судової практики та підвищенню ефективності цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 11.05.2026).

2. Васильєв С. В. Експертний висновок у галузі права: новація національного судочинства. *Право України*. 2018. № 11. С. 189–202. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2018-11-189.

3. Кармаза О. О. Експерт у галузі права в судовому процесі: теорія та судова практика. *Право і суспільство*. 2019. № 5. Ч. 1. С. 89–94. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-1-14.

4. Устюжанінова О. Т., Гресько М. О. Експерт з питань права в цивільному процесі: новела процесуального кодексу України. Міжнародний досвід. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 24. С. 70–76. DOI: https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.24.09.

5. Татулич І. Ю. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 54–58. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.12.

6. Чурпіта Г.В., Кирдан Б.В. Цивільний процесуальний статус осіб, яким законом надано право звертатися до суду із заявами про захист авторського права на комп'ютерну програму. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 1(23). С. 342–352. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-342-351

ЛЕМИК Роксолана Ярославівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права
та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОЮ ДОПОМОГОЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до статті 49 Конституції України [1], кожен має право на охорону здоров'я і медичну допомогу. Це право гарантує, що життя і здоров’я людини є вищими цінностями, які захищаються не лише на словах, а й на практиці – на рівні законодавства. Це означає, що доступ до якісної медичної допомоги – не привілей, а невід’ємне право кожного громадянина, незалежно від його місця проживання, соціального статусу чи доходів. У сучасних умовах, коли система охорони здоров’я проходить випробування війною, реформами та ресурсними викликами, ці положення Конституції залишаються основним принципом надання медичної допомоги в Україні.

З метою забезпечення конституційного права на охорону здоров’я і медичну допомогу, держава має кореспондуючий обов’язок створити умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування і забезпечення усіх громадян рівними можливостями реалізувати це право.

Відповідно до ст. 38 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2], кожний пацієнт, який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, а також кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування.

Держава забезпечує якість і безпеку медичної допомоги пацієнтам завдяки відповідній системі сертифікації, ліцензування, акредитації і стандартизації, а також належній підготовці і перепідготовці медичного і фармацевтичного персоналу на підставі існуючих державних стандартів навчання, і здійснює контрольні функції за будь-якою медичною практикою.

У 2014 році через збройну агресію росії та окупацію частини Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим відбулося масове внутрішнє переміщення в Україні. Друга, найбільша хвиля внутрішньої міграції населення мала місце після 24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення росії. Мільйони українців були змушені тікати з територій на яких ведуться активні бойові дії. Станом на 2026 рік, за офіційними даними, в Україні налічується близько 4 мільйонів зареєстрованих ВПО, хоча фактична їх кількість може бути більшою.

В зв’язку з цими трагічними подіями для України, в 2014 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3], яким

встановлено гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до ст. 1 цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Воєнний стан – це реальність, що диктує нові підходи в роботі медичної системи до надання допомоги як Збройним Силам України, так і цивільному населенню. За інформацією МОЗ України, усі заклади охорони здоров'я надають медичну допомогу всім, хто її потребує.

Згідно з частиною 1 статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа має право на: безпечні умови життя і здоров'я; інформацію про наявність загрози для здоров'я на території покинутого місця проживання та місця тимчасового поселення; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я тощо.

Також Міністерство охорони здоров’я України запровадило спеціальні правила та спрощення, щоб кожен громадянин, незалежно від свого місця перебування чи статусу, міг отримати необхідні медичні послуги. Наприклад, з метою покращення якості надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану, Міністерством охорони здоров’я України, видано Наказ № 496 від 17 березня 2022 р., яким на період воєнного стану регулюється забезпечення надання первинної медичної допомоги та медичної допомоги пацієнтам у невідкладному стані з числа переміщених осіб, а також проведення вакцинації відповідно до вимог календаря профілактичних щеплень та ведення обліку переміщених осіб, які звертаються для отримання первинної медичної допомоги [4].

Отже, запровадження воєнного стану в Україні не спричинило обмежень в доступі до медичної допомоги. Будь-який громадянин, в тому числі і внутрішньо переміщена особа, може самостійно звернутися до будь-якого закладу первинної медичної допомоги, що має договір із Національною службою здоров'я України (НСЗУ). При цьому такому пацієнту не потрібно укладати нову декларацію з сімейним лікарем до якого він звертається. Бригади екстреної медичної допомоги цілодобово виїжджають на виклики до всіх пацієнтів, незалежно від наявності у них документів.

Також для усіх громадян збережено доступ до програми «Доступні ліки», що дає право отримати відповідні медикаменти як за електронним, так і за паперовим рецептом у будь-якій аптеці, що має договір з НСЗУ, незалежно від того, у якому регіоні чи місті цей рецепт був виписаний.

У разі відсутності фізичного доступу до лікаря, консультацію можна отримати дистанційно (онлайн). Застосування технічних рішень віддаленої телемедичної

взаємодії з медичним фахівцем – це ще один з ефективний варіант забезпечення медичною допомогою всіх осіб в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Верховна Рада України. 1996. Верховна Рада України. Законодавство України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. №2801-XII. Верховна Рада України. Законодавство України URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801.

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

4. Наказ МОЗ України "Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану» від від 17 березня 2022 р., № 496 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text

ЛИТВИНЕНКО Євгенія Віталіївна,
асистент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету,
доктор філософії з галузі знань 081 Право

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Сучасний етап розвитку цивільного права України характеризується одночасним впливом євроінтеграційних процесів, цифровізації суспільних відносин, воєнних викликів та оновлення судової практики. Саме тому питання рекодифікації цивільного законодавства набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного значення для забезпечення ефективного регулювання приватноправових відносин. Актуальність теми зумовлена тим, що зареєстрований у 2026 році проєкт нового Цивільного кодексу України спрямований на системне оновлення приватного права, адаптацію до європейських стандартів та врахування нових об'єктів цивільних прав, зокрема цифрових речей, цифрового контенту, доменних імен та облікових записів у цифрових системах. Цивільне право є базовою галуззю приватного права, що регулює майнові й особисті немайнові відносини на засадах юридичної рівності, свободи волевиявлення та майнової самостійності. Водночас сучасні суспільні трансформації зумовлюють перегляд ключових цивілістичних конструкцій, зокрема об'єкта цивільних прав, форм правочинів, способів захисту та ролі судової практики [1].

В Україні одним із провідних напрямів розвитку цивільного права є рекодифікація. Проєкт нового Цивільного кодексу (від 22 січня 2026 року № 14394)

спрямований на системне оновлення приватного права з урахуванням цифровізації, соціально-економічних змін і європейських стандартів. При цьому рекодифікація розглядається не лише як технічне оновлення, а як формування нової філософії приватного права. У контексті рекодифікації особливого значення набуває розширення кола об'єктів цивільних прав. Проєкт нового ЦК передбачає запровадження категорії «цифрової речі», до якої відносять віртуальні активи, цифровий контент, доменні імена та облікові записи. Це відображає перехід до більш гнучкої моделі регулювання, здатної охопити цифрові активи, які вже активно використовуються, але недостатньо врегульовані. Водночас оновлюються підходи до договірного регулювання. Пропонується перегляд правил тлумачення умов договору та розширення можливостей визнання дійсними договорів без нотаріального посвідчення за наявності незалежних від сторін перешкод. Такі зміни спрямовані на посилення принципів добросовісності, розумності й справедливості та зменшення надмірного формалізму у цивільному обороті. Важливим напрямом модернізації є переосмислення інституту позовної давності. Проєкт нового ЦК передбачає встановлення спеціального десятирічного строку для вимог щодо наслідків недійсності правочинів, що має практичне значення з огляду на пізнє виявлення таких порушень, особливо у сферах нерухомості, спадкування та фраудаторних дій [2].

Актуальність реформ підтверджується судовою практикою. У 2025 році значну частину спорів становили питання захисту права власності, зокрема витребування майна, набувальної давності, самочинного будівництва та захисту прав інвестора, що підкреслює центральну роль інституту власності у стабільності цивільного обороту. Водночас посилюється значення принципу добросовісності: судова практика узагальнює підходи до фраудаторних і удаваних правочинів, зловмисної домовленості та захисту добросовісного набувача, орієнтуючись на запобігання зловживанням і забезпечення реального балансу інтересів сторін. Важливим елементом сучасного цивільного права є захист прав інтелектуальної власності. Судова практика 2025 року акцентує на презумпції авторства та спорах щодо доменних імен, що відображає зростання ролі цифрових об'єктів у цивільному обороті. Значну частину спорів становлять сімейні, спадкові та житлові правовідносини (місце проживання дитини, поділ майна, аліменти, спадкування, користування житлом), що підтверджує соціальну функцію цивільного права у забезпеченні правової визначеності у повсякденному житті. В умовах воєнного стану посилюється значення деліктних і компенсаційних механізмів, зокрема щодо відшкодування шкоди та компенсації за зруйноване житло, що підкреслює відновлювальну функцію цивільного права. Зростає роль судової практики як інструменту тлумачення норм, оскільки їх реальний зміст формується через правові позиції Верховного Суду. Водночас рекодифікація викликає дискусії щодо меж державного втручання та збереження базових принципів приватного права [3].

Загалом розвиток цивільного права України визначається оновленням законодавства, цифровізацією, посиленням добросовісності, зростанням ролі судової практики та розширенням компенсаційних механізмів, формуючи сучасну й європейсько орієнтовану модель приватного права.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. ст. 356 (дата звернення: 09.05.2026)
2. Новий Цивільний кодекс: у Верховній Раді зареєстровано законопроєкт. *Податки & бухоблік.* 2026. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2026/february/issue-12/article-136075.html (дата звернення: 09.05.2026)
3. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за 2025 рік. *Верховний Суд.* 2026. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_2025.pdf (дата звернення: 09.05.2026)

ЛОБУНЕЦЬ Максим Сергійович,
здобувач вищої освіти юридичного факультету, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький
Науковий керівник:
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ЛИСТУВАННЯ В МЕСЕНДЖЕРАХ (VIBER, TELEGRAM) У ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стрімка цифровізація суспільних відносин призвела до того, що значна частина юридично значущої комунікації перемістилася у площину систем миттєвого обміну повідомленнями, зокрема месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp та інші). Наслідком таких перетворень стала поява якісно нових джерел доказової інформації та необхідність розробки механізмів роботи з ними у межах цивільного судочинства. З прийняттям у 2017 році нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) електронні докази були офіційно визнані самостійним засобом доказування [1]. Відповідно до ст. 100 ЦПК України, ними є будь-яка інформація в електронній формі, що містить дані про обставини справи, зокрема текстові повідомлення, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи, метадані тощо. Проте практичне використання листування в месенджерах супроводжується складними проблемами, серед яких ключовими є ідентифікація автора повідомлення та оцінка достовірності наданих даних [2, с. 10-12].

Центральною проблемою в цій сфері є розмежування понять «електронний доказ» та «електронний документ». Електронний документ, згідно із законодавством, обов'язково повинен містити електронний підпис (КЕП), який виступає основним ідентифікатором автора та гарантом цілісності інформації. У той же час листування в популярних месенджерах зазвичай не інтегроване з системами кваліфікованого електронного підпису, що не дозволяє кваліфікувати такі повідомлення як повноцінні електронні документи у суворому юридичному розумінні. Через відсутність КЕП зміст переписки не має достатнього технічного захисту від стороннього втручання або викривлення, що дає змогу сторонам процесу часто заперечувати свою причетність до конкретного акаунта. Велика Палата Верховного Суду визначила фундаментальний підхід, де суд може розглядати електронне листування як доказ лише тоді, коли воно дає можливість встановити авторів та зміст комунікації.

Проблема ідентифікції автора посилюється технічною специфікою платформ та анонімністю користувачів. Хоча реєстрація в більшості застосунків відбувається за номером мобільного телефону, в Україні SIM-картки часто купуються без надання паспортних даних, що дозволяє створювати «сторінки-фейки». За таких умов доведення того, що повідомлення надіслала саме конкретна фізична особа, вимагає залучення спеціальних знань та дослідження контексту. У науковій доктрині пропонується вирішувати це питання шляхом запровадження обов'язкової авторизації користувачів мобільного зв'язку за паспортними даними, як це зроблено у багатьох країнах світу. Також перспективним є механізм присвоєння громадянам офіційних електронних адрес під час отримання паспорта через систему «Дія».

Показовим прикладом, що демонструє як практику використання інформації з месенджерів для ідентифікації фактів порушення прав, так і складні процесуальні аспекти таких справ, є справа № 757/36305/23, де предметом судового розгляду став захист честі, гідності та ділової репутації позивача через поширення інформації, яка характеризувала його як «колаборанта», «зрадника» та «проросійського діяча», зокрема у публікаціях на вебсайтах та в дописі на Telegram-каналі громадської організації [3]. Позивач обґрунтовував недостовірність цих відомостей офіційними відповідями від СБУ та Нацполіції, які підтверджували відсутність щодо нього кримінальних проваджень за вказаними фактами. Суди першої та апеляційної інстанцій задовольнили позов, визнавши месенджер Telegram належним каналом поширення інформації та зобов'язавши відповідача розмістити спростування безпосередньо на цьому каналі. Проте Верховний Суд у постанові від 25 березня 2026 р. скасував ці рішення та закрив провадження у справі. Головним висновком суду стало те, що після смерті позивача спірні правовідносини не допускають правонаступництва, оскільки право на захист честі, гідності та репутації є особистим немайновим правом, яке не входить до складу спадщини. Справа вказує на те, що для належного доказування у таких спорах ключове значення має точна ідентифікація цифрового сліду: використання конкретних URL-посилань на дописи та фіксація точного часу публікації, що дозволяє суду встановити факт та зміст поширення відомостей. Особливістю доказування тут є те, що інформація з месенджера стає об'єктом судового аналізу на предмет її достовірності, де позивач може

спростовувати цифрові твердження офіційними документами, а суд визначає межу між фактичними даними та оціночними судженнями. Проте специфіка електронних доказів у цивільному процесі не обмежується деліктними зобов'язаннями; вона демонструє кардинально інший вектор правозастосування у сфері сімейного права. Переконуючим прикладом цього є суть справи № 676/1639/24 полягала у зверненні жінки до суду з метою встановлення факту її спільного проживання з військовослужбовцем, який загинув під час захисту Батьківщини. Попри те, що їхній офіційний шлюб було розірвано у жовтні 2021 року, заявниця стверджувала, що вони продовжували підтримувати фактичні шлюбні відносини, вели спільне господарство та мали спільний бюджет. Це було необхідно для здійснення її права на отримання одноразової грошової допомоги від держави.

Особливістю використання цифрових доказів у цій справі стало залучення обміну повідомленнями у месенджері Viber як одного з ключових доказів. Листування охоплювало період з квітня 2022 року до березня 2023 року, що дозволило суду простежити тривалість та стабільність відносин навіть після офіційного розлучення. Важливою рисою було те, що дані з месенджера не розглядалися ізольовано; вони використовувалися в поєднанні з банківськими виписками про перерахування коштів, доказами спільного благоустрою будинку та закупівлі меблів. Суд першої інстанції визнав такий масив інформації, включно з Viber-повідомленнями, належними та допустимими доказами, що підтверджують реальність сімейного зв'язку.

Висновки суду у цій справі підкреслили, що цифрова комунікація є легітимним засобом доказування, який у сукупності з іншими матеріалами (наприклад, карткою соціально-психологічних даних, де заявниця була вказана як дружина) дозволяє встановити факт ведення спільного господарства. Крім того, Верховний Суд у цій справі акцентував увагу на процесуальному аспекті: встановлення такого факту за допомогою електронних доказів не порушує прав повнолітніх дітей загиблого, оскільки вони згідно із законом не вважаються членами сім'ї своїх батьків і не мають прямого юридичного інтересу в розподілі зазначеної грошової допомоги. Таким чином, судова практика демонструє високий ступінь довіри до месенджерів як джерел доказової інформації у сімейних та соціальних спорах.

Отже, листування в месенджерах є складним, але легітимним об’єктом доказування в цивільному судочинстві. Головні виклики пов’язані з відсутністю обов’язкового КЕП у побутовій комунікації та можливістю видалення повідомлень обома сторонами (як у Telegram), що може унеможливити надання оригіналу. Сучасна судова практика цивільних судів відходить від формалізму, визнаючи листування без КЕП допустимим за умови підтвердження його автентичності через контекст, показання свідків або висновки експертів. Подальший розвиток цього інституту потребує законодавчої уніфікації правил засвідчення копій цифрових даних та розширення можливостей технічної ідентифікації користувачів для забезпечення справедливого розгляду справ в умовах інформаційного суспільства. Суди повинні оцінювати такі докази за своїм внутрішнім переконанням, ґрунтуючись на всебічному та безпосередньому дослідженні як самих повідомлень, так і пов’язаних із ними метаданих.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 14.05.2026)
2. Павлова Ю. С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі. Автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 20 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e418828-0d05-4a19-9257-c85df6da4a54/content (дата звернення: 14.05.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 25.03.2026 р. у справі № 757/36305/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135189971 (дата звернення: 14.05.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 01.04.2026 р. у справі № 676/1639/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135386309 (дата звернення: 14.05.2026).

МАЗУР Вікторія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ОБ'ЄКТ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сімейних правовідносинах одне з центральних місць посідає регулювання майнових відносин подружжя. Заробітна плата як основне джерело доходу сім'ї має прямий вплив на їх економічну стабільність та безпеку, що робить правове визначення її режиму та моменту виникнення права власності.

Сучасна ситуація в Україні в умовах воєнного стану створює нові виклики для правового регулювання майнових відносин подружжя Проблематика зумовлена змінами у трудових відносинах (дистанційна робота, вимушена релокація); нестабільністю виплат та надходжень доходів; правовими колізіями щодо розподілу доходів між подружжям; врешті не кожен з подружжя розуміє з якого часу і чому заробітна плата є об'єктом спільної сумісної власності. В умовах сучасних викликів, спричинених воєнним станом в Україні, питання забезпечення фінансової стабільності подружніх сімей набуває особливої актуальності.

Правовий режим спільної сумісної власності подружжя передбачається ч. 3 ст. 368 Цивільного кодексу України [1] та статтями 60, 61 Сімейного кодексу України [2]. Ці положення закріплюють презумпцію спільності майна, набутого під час шлюбу, включно з доходами, і є фундаментом правового режиму сімейних майнових відносин. Законодавець зазначив, що об'єктом спільної сумісної власності є

заробітна плата. Навіть якщо один з подружжя не мав власного доходу (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо), то незважаючи на такі обставини заробітна плата вважається об'єктом спільної сумісної власності. Судова практика виходить із презумпції спільності доходів подружжя, отриманих під час шлюбу, незалежно від того, на чиє ім'я вони нараховані або виплачені [3]. Тобто, презумпція спільної сумісної власності виступає базовим принципом регулювання майнових прав. Однак реальні умови воєнного часу створюють додаткові колізії: затримки виплат, переміщення працівників, зміни у трудових договорах та джерелах доходу. Ці фактори ставлять під сумнів звичні підходи до визначення моменту виникнення права на заробітну плату.

Проблемним є визначення моменту, з якого заробітна плата набуває статусу об'єкта спільної сумісної власності подружжя: з моменту фактичної виплати, нарахування чи виникнення права вимоги працівника до роботодавця. Визначення моменту виникнення права є ключовим для правозастосування, оскільки вважається початком реалізації права спільної власності подружжя (об'єкт доходу стає юридично визначеним; виникає право вимоги до роботодавця; поширюється презумпція спільності майна). Заробітна плата є об'єктом майнових прав подружжя з моменту її нарахування (в цей час у подружжя виникає майнове право вимоги, на яке поширюється режим спільної сумісної власності), а не лише після фактичної виплати. Право спільної сумісної власності на заробітну плату виникає з моменту її нарахування роботодавцем, оскільки саме тоді у працівника виникає майнове право вимоги щодо отримання відповідної суми. Такий підхід гарантує захист прав подружжя навіть у випадках затримки виплат або форс-мажорних обставин. В умовах воєнного стану особливу увагу слід приділяти документуванню доходів, оскільки фактичні виплати можуть відбуватися із затримкою, на інші рахунки або у формі державної допомоги. У таких випадках підтвердження права на спільну власність вимагає належних доказів (платіжні документи, банківські виписки, договори).

Необхідно чітко розмежовувати трудові та сімейні правовідносини. Трудові правовідносини виникають з моменту реалізації працівником права на працю, зокрема при укладенні трудового договору, отриманні заробітної плати та інших гарантій, передбачених трудовим законодавством. Нарахована заробітна плата, будучи результатом трудових правовідносин, у подальшому стає об'єктом сімейних правовідносин, зокрема спільної сумісної власності подружжя. У практиці роботодавці здебільшого виплачують заробітну плату на банківські картки, що належать конкретному працівнику. Виникає питання: чи має право один із подружжя отримати інформацію про заробітну плату іншого? Згідно зі статтею 31 Закону України «Про оплату праці», відомості про оплату праці працівника можуть надаватися будь-яким органам або особам лише у випадках, передбачених законодавством, або за згодою працівника, або на його вимогу [4]. Отже, роботодавець не зобов'язаний надавати такі відомості іншому з подружжя без відповідної законної підстави або письмової згоди працівника.

Таким чином, хоча заробітна плата є об’єктом спільної власності подружжя, доступ до конкретних даних про її розмір та нарахування регулюється трудовим законодавством і є персональною інформацією працівника.

Отже, заробітна плата, нарахована одному з подружжя під час шлюбу, є об’єктом права спільної сумісної власності незалежно від факту її фактичної виплати чи зарахування на особистий банківський рахунок працівника. Вирішальним юридичним моментом виникнення такого права слід вважати саме нарахування заробітної плати, оскільки з цього часу у працівника виникає майнове право вимоги до роботодавця.

Умови воєнного стану ускладнюють реалізацію та доказування майнових прав подружжя через затримки виплат, зміну форм зайнятості, релокацію працівників та особливості банківського обслуговування. У зв’язку з цим особливого значення набуває належне документальне підтвердження доходів та забезпечення балансу між правом подружжя на спільне майно і правом працівника на захист персональних даних щодо оплати праці. Практичне значення визначення моменту виникнення права спільної сумісної власності проявляється під час поділу майна подружжя, стягнення боргів, спадкування та вирішення спорів щодо прихованих доходів одного з подружжя.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-41. Ст. 356.

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

3. Кравченко О.В. Хоча заробітна плата одного з подружжя є об`єктом права спільної сумісної власності, проте законом не передбачено звернення стягнення на неї за особистими боргами іншого. 24 грудня 2024. URL: https://kravchenko-notary.com.ua/media/news/hocha-zarobitna-plata-odnogo-z-podruzhzhja-ob-prava-sumisnoi-vlasnosti-prote-zakonom-ne-peredbacheno-1666/

4. Про оплату праці. Закон України від 24 березня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст.121.

МАКОВІЙ Віктор Петрович,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДАВНОСТІ У ТРАНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Сучасність вітчизняної цивілістики опосередкована логічним взаємозв'язком соціально-економічних та правових процесів, які відбуваються в українському суспільстві й опосередковують взаємозв'язок минулого, сьогодення та майбутнього (умови транзитивності), де істотний вплив мають поступальний рух України до ЄС, з одного боку, та наявність екзистенціальної загрози існуванню української державності у формі відкритої збройної агресії РФ, з іншого.

Безумовно, наведене віднайшло втілення у реалізації концепту оновлення цивільного законодавства, який сформував зміни до Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) на прикладі проєкту № 14056 від 21.09.2025 року (надалі – проєкт 2025 року) та № 15150 від 09.04.2026 року (надалі – проєкт 2026 року).

Давність як різновид строку у цивільному праві потребує відповідної систематизації, що забезпечить перейняття досвіду європейських країн, формування єдиного підходу до визначення давності як строку, зі спливом якого пов'язана втрата права на задоволення вимоги до суду про захист цивільного права або інтересу (позовна давність), або як строку, зі спливом якого пов'язане виникнення речового права у порядку та за умов, визначених у книзі третій ЦК України (набувальна давність).

Дослідження обох проєктів свідчить про дотримання усталеного в межах чинного ЦК України підходу, де поряд із загальними положеннями про строки та терміни відображені правила застосування позовної давності у відповідних відносинах, а щодо набувальної давності в якості різновиду давності як виду строку мова не йде. Вочевидь, подібне не надає можливості встановити співвідношення позовної та набувальної давності за їх дефініцією, тривалістю, початком та закінченням спливу, визначенням порядку переривання та зупинення. Доречно було б запропонувати встановити презумпцію: доки не доведено інше, вважаємо, що власник довідався чи повинен був довідатися про порушення свого права з моменту добросовісного заволодіння його майном давнісним володільцем. Тривалість строку набувальної давності варто встановити рівною максимальній тривалості строку позовної давності. Не менш важливим є питання узгодження при цьому правил перебігу, зупинення та переривання позовної й набувальної давностей шляхом встановлення пріоритету останньої [1, с. 150-151].

При характеристиці строків важливим є визначення початкового та кінцевого моменту їх перебігу. Для строків набувальної давності згідно з ч. 1 ст. 254 ЦК України кінцевим моментом їх перебігу є відповідний місяць, число останнього року

строку. Тобто у випадку рухомих речей – відповідний день відповідного місяця 5 року. Подібна дефініція відтворена й у обох наведених проєктах з деталізацією спливу останньої години релевантного дня строку.

Ст. 253 ЦК України визначає, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. У випадку набувальної давності початковим моментом перебігу строків є наступний день після дня заволодіння чужим майном без належної підстави, причому добросовісного [2, с. 127-129]. При наявності у володінні майна на законній підставі (договору) строк набувальної давності починає перебігати з настанням наступного дня після дня, коли сплинув строк позовної давності щодо витребування цього майна.

З огляду на визначення поняття "заволодіння" для набувальної давності як правомірної дії, мабуть, доцільніше було б подати ст. 253 ЦК у такій редакції: "1. Перебіг строку починається з наступного дня після календарної дати, настання події чи вчинення дії, з якою пов'язано його початок."

З огляду на зміст досліджених проєктів ЦК України необхідно положення ч. 1 ст. 271 (проєкт 2026 року) викласти у редакції "1. Строк визначений у тижнях, місяцях або роках, починається з першої години дня, наступного після календарної дати, з моменту вчинення дії або настання події, з якою пов'язано його початок ...".

Наявність обставин екзистенціального характеру, на прикладі правового режиму воєнного стану, потребує внесення відповідних нормотворчих змін до механізму правового регулювання цивільних правовідносин, у тому числі й щодо застосування давності, зокрема позовної. Несистемність, винятковість та епізодичність в діях законодавця у вигляді хаотичного унормування відповідних відносин саме в цей період мало негативні наслідки для реалізації принципу юридичної визначеності, зокрема у питаннях застосування давності. У зв'язку з цим пропонується включити до ст. 254 ЦК України перелік видів строків, серед яких і давнісних, перебіг яких на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану, зупиняється.

Відповідним чином необхідно було б запропонувати також і зміни до статті 263 ЦК України в частині доповнення окремими підставами щодо зупинення перебігу строку позовної давності для осіб, які є позивачами або відповідачами із числа суб'єктів, що проходять службу у невійськових формуваннях та здійснюють відсіч та стримування збройної агресії РФ або інших держав проти України у період дії воєнного стану, а також щодо зупинення перебігу строку позовної давності у разі введення на території України або в окремих її місцевостях правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Висловлені міркування щодо унормування давнісних строків в чинному ЦК України мають бути релевантне відображене й у змісті ст. 271 та 280 проєкту 2026 року.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити важливість врахування наведених пропозицій в частині застосування давності у цивільному законодавстві, де утворений механізм правового регулювання має забезпечити поєднання цінностей європейських стандартів у даній сфері й забезпечувальних інструментів захисту національних інтересів в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Маковій В.П. Темпоральні величини у парадигмі модернізації цивільного законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (112). С. 148-153.

2. Makovii, V., Kuchuk, A., Filianina, L. (2023). Modernisation of the legal regulation of temporary restrictions on the exercise of private rights in Ukraine on the way to economic integration. Baltic Journal Of Economic Studies, 9 (1), 124-134.

МАКОВЕЙ Вікторія Олександрівна
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна
доцент кафедри цивільного
права та процесу
кандидат юридичних наук, професор
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Сучасний етап розвитку України супроводжується значними політичними та соціально-економічними викликами, що впливають на всі сфери суспільного життя, зокрема й на сферу пенсійного забезпечення. В умовах воєнного стану, економічної нестабільності, демографічної кризи проблема ефективного функціонування пенсійної системи набуває особливої ваги. Існуюча модель пенсійного забезпечення вже не повною мірою відповідає сучасним потребам суспільства, що зумовлює необхідність її реформування. У зв'язку з цим удосконалення правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення є важливим кроком на шляху забезпечення належного рівня соціального захисту населення [1, с. 44-45].

Пенсійна система в Україні, як і в більшості зарубіжних країн, складається з трьох рівнів: солідарного, обов'язкового накопичувального та добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Солідарна система передбачає фінансування пенсій за рахунок внесків працюючого населення, тоді як накопичувальний і недержавний рівні спрямовані на формування індивідуальних пенсійних заощаджень громадян. Така трирівнева модель є загальновизнаною, однак її ефективність можлива лише за умови повноцінного функціонування всіх складових.

Нині в Україні застосовується переважно солідарна система, тоді як накопичувальний рівень не запроваджений у повному обсязі, а добровільне пенсійне

забезпечення не набуло достатнього поширення. Одним із ключових чинників цього, є низький рівень довіри населення до фінансових інституцій, нестабільність економіки та відсутність ефективних механізмів державного гарантування пенсійних накопичень, що стримує участь громадян у недержавних пенсійних програмах. Це призводить до надмірної залежності пенсійної системи від демографічних процесів, зокрема співвідношення між працюючим населенням і пенсіонерами, що в умовах старіння населення створює суттєві ризики для її стабільності [2, с. 2-3].

Іншим чинником, що негативно впливає на функціонування пенсійної системи, є збройна агресія Російської Федерації проти України. Зокрема, бойові дії спричинили руйнування підприємств, пошкодження інфраструктури та зупинку виробництва в окремих регіонах, що безпосередньо вплинуло на ринок праці та наповнення бюджету. Вона спричинила відчутне зменшення економічної активності, втрату робочих місць, масову міграцію населення, у тому числі й трудову, та зменшення надходжень до державного бюджету і Пенсійного фонду. Водночас зросла кількість осіб, які потребують соціального захисту, що неабияк посилює фінансове навантаження на систему пенсійного забезпечення. Крім того, однією з ключових проблем є значна частка непрацюючого населення. Високий рівень безробіття, який у 2020–2022 роках коливався в межах 9–10%, а після початку повномасштабної війни зріс до понад 20%, а також трудова міграція призводять до зменшення кількості платників єдиного соціального внеску. В останні десятиліття, співвідношення працюючих до пенсіонерів наближається до 1:1, що є критичним показником для солідарної системи [3, ст. 39-41].

Науковці зазначають, що важливим аспектом є складна демографічна ситуація, яка характеризується старінням населення та зниженням рівня народжуваності. За даними наукових досліджень, спостерігається стійка тенденція до збільшення частки осіб похилого віку при одночасному скороченні працездатного населення. Це негативно впливає на стійкість солідарної пенсійної системи та обмежує її можливості щодо забезпечення належного рівня пенсійних виплат [4, с. 283-284].

Як уже наголошувалося, окремою проблемою є низький рівень пенсійного забезпечення. У багатьох випадках пенсійні виплати не забезпечують навіть базових життєвих потреб, що негативно впливає на рівень соціального захисту та якість життя громадян похилого віку. Це свідчить про недостатню ефективність існуючої моделі пенсійної системи та її неспроможність повною мірою виконувати функцію соціальної гарантії. У зв’язку з цим постає необхідність її комплексного вдосконалення, зокрема шляхом запровадження накопичувальної системи, яка дозволить формувати індивідуальні пенсійні заощадження, а також розвитку недержавного пенсійного забезпечення як додаткового джерела доходів у старості. Реалізація таких змін сприятиме підвищенню фінансової стабільності пенсійної системи та зменшенню залежності громадян від державних виплат [5, с. 5-18].

Отже, реформування пенсійної системи України є об’єктивною необхідністю, зумовленою сукупністю економічних, демографічних та соціальних викликів, адже сучасна солідарна модель в умовах старіння населення, зменшення кількості платників внесків і зростання соціального навантаження не забезпечує належного рівня соціального захисту. У зв’язку з цим особливого значення набуває вдосконалення правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення, що має передбачати впровадження

повноцінного накопичувального рівня, розвиток недержавного пенсійного забезпечення та підвищення довіри населення до фінансових інституцій. Водночас ефективна пенсійна політика повинна враховувати сучасні демографічні тенденції й умови функціонування держави, що в сукупності сприятиме зміцненню фінансової стійкості пенсійної системи та забезпеченню гідного рівня життя громадян похилого віку.

Список використаних джерел:

1. Писаревська Г.І. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрями розвитку. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. № 2. С. 44–45.
2. Павловський А. Пенсійне забезпечення в Україні: проблеми реформування. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 75. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-69
3. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. С. 39–41.
4. Вплив демографічних чинників на реформування пенсійних систем країн ЄС і України. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. С. 283-284.
5. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Демографічні перспективи України до 2050 року. Київ : 2021. С. 5-18.

МАМОЯН Таміла Тіталівна,
здобувачка вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

РОЛЬ ДОГОВОРІВ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах воєнного стану забезпечення права людини на охорону здоров'я набуває особливого значення, оскільки збройний конфлікт суттєво негативно впливає на стан здоров'я населення [3]. Війна створює серйозні виклики для системи охорони здоров'я: руйнуються медичні заклади, зростає кількість поранених та осіб, які потребують психологічної допомоги, ускладнюється доступ до лікарських засобів і медичних послуг. За таких умов особливого значення набувають договори медичного страхування як один із механізмів забезпечення права людини на медичну допомогу.

Право на охорону здоров’я є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України. Згідно зі статтею 49, кожен має право на медичну допомогу та медичне страхування [1]. Держава зобов’язана забезпечувати доступне й ефективне медичне обслуговування населення, створюючи належні умови для його реалізації.

У зв’язку з цим зростає роль договірних механізмів у сфері медичного страхування як додаткового інструменту забезпечення конституційного права на охорону здоров’я. Договір медичного страхування виступає правовою формою взаємовідносин між страховиком і застрахованою особою, відповідно до якої страховик зобов’язується організувати та/або оплатити надання медичних послуг чи компенсувати витрати на лікування у разі настання страхового випадку [2]. Таким чином, медичне страхування розглядається як елемент фінансового та організаційного захисту особи у сфері охорони здоров’я, що підвищує доступність медичної допомоги за умов обмежених ресурсів державної системи. Значення медичного страхування особливо посилюється в умовах підвищених ризиків для життя і здоров’я населення. Крім того, вони призводять до внутрішнього переміщення населення, що ускладнює безперервність медичного обслуговування та доступ до медичних закладів за місцем фактичного перебування [3]. У таких умовах медичне страхування може забезпечити більш оперативне отримання медичної допомоги, зокрема у приватних закладах охорони здоров’я, які часто мають вищу ресурсну спроможність і менший рівень перевантаження порівняно з державними установами.

Водночас ефективність договорів медичного страхування обмежується низкою системних проблем, серед яких ключовою є виключення випадків, пов’язаних із воєнними діями, зі сфери страхового покриття, що суттєво знижує рівень реального захисту застрахованих осіб та звужує можливості компенсації витрат у найбільш критичних ситуаціях [2]. Додатково негативний вплив має економічна нестабільність, зниження платоспроможності населення та обмежена доступність добровільного медичного страхування, що зменшує охоплення населення цим інструментом соціального захисту [3]. Крім того, недостатній рівень розвитку системи медичного страхування не дозволяє їй повною мірою компенсувати навантаження на державну систему охорони здоров’я.

У цьому контексті особливого значення набуває роль держави як основного гаранта права на охорону здоров’я. Вона полягає у забезпеченні належного функціонування системи охорони здоров’я, фінансуванні медичних закладів, розвитку медичної інфраструктури та створенні нормативно-правових умов для ефективного поєднання державних і страхових механізмів захисту населення [1; 3]. Важливим стабілізаційним чинником також виступає міжнародна підтримка, яка сприяє частковому відновленню ресурсів системи охорони здоров’я та забезпеченню базових медичних потреб населення [4].

Можемо зробити такі висновки, що договори медичного страхування відіграють важливу роль у забезпеченні права на охорону здоров’я в умовах воєнного стану та виступають додатковим механізмом фінансового і організаційного захисту населення. Їх застосування сприяє підвищенню доступності медичної допомоги,

зменшенню фінансового навантаження на громадян та частковому компенсуванню обмежених можливостей державної системи охорони здоров'я. Водночас ефективність медичного страхування залежить від рівня розвитку законодавчого регулювання, економічної стабільності та готовності страхового ринку покривати ризики, пов'язані з воєнними діями. Умови воєнного стану не повинні знижувати рівень гарантій права на охорону здоров'я, а навпаки – актуалізують необхідність удосконалення системи медичного страхування як важливого елементу соціального захисту населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%2%D1%80#Text
2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021. № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: *Закон України від* 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
4. Міністерство охорони здоров'я України. Офіційний сайт. URL: https://moz.gov.ua (дата звернення: 14.05.2026).

МЕЛЬНИК Софія Русланівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький
Науковий керівник:
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

ДОКТРИНА «ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Доктрина «плодів отруйного дерева» (*fruits of the poisonous tree*) є однією з достатньо обговорюваних концепцій у теорії доказового права, яка зародилася в англо-американській правовій традиції та з часом стала невід'ємною частиною правових систем багатьох країн. Останнім часом застосування таких підходів простежується й у практиці українських судів.

У цивільному судочинстві ця доктрина відіграє роль у забезпеченні прийнятності доказів, оскільки саме від якості та законності доказової бази

безпосередньо залежить справедливий результат вирішення будь-якого судового спору. Суть цієї концепції полягає в тому, що якщо джерело отримання доказів, так зване «дерево», є незаконним або «отруєним», то всі фактичні дані, які з нього випливають, тобто «плоди», також вважаються недопустимими і не можуть бути взяті судом до уваги. Таким чином, першочерговий доказ, здобутий із порушенням норм чинного законодавства, може поставити під сумнів допустимість іншої доказової інформації, що була отримана на його основі.

Досліджувана доктрина має глибоке коріння в судовій практиці Сполучених Штатів Америки. Вперше вона була описана ще у 1920 році під час розгляду справи *Silverthorne Lumber Co. v. USA* [1]. У цій справі представники Міністерства юстиції та маршал США без належних повноважень здійснили незаконний обшук в офісі компанії, вилучивши всі книги, папери та документи. Хоча суд першої інстанції згодом наказав повернути оригінали, уряд встиг зробити фотографії та копії матеріалів, на основі яких було сформовано нове обвинувачення та видано нові судові повістки на надання оригіналів. Верховний Суд США, очолюваний суддею Голмсом, постановив, що знання, здобуті внаслідок неправомірних дій державних органів, не можуть бути використані ними в такий спосіб. Остаточне термінологічне закріплення назви доктрини отримала в 1939 році у справі *Nardone v. United States* [2]. Згодом ця концепція поширилася на європейський континент через практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і була імплементована в національні правові системи багатьох держав, включаючи Україну.

У теорії цивільного процесу доктрина «плодів отруйного дерева» знаходить своє відображення через інститут допустимості доказів, де доказування розглядається як діяльність суду та учасників справи, спрямована на встановлення фактичних обставин шляхом збирання, дослідження та оцінки доказів. Згідно зі ст. 78 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом [3]. Водночас ЦПК України не містить самостійної загальної норми про недопустимість доказів, отриманих унаслідок істотного порушення прав і свобод людини, тому відповідна доктрина не може механічно переноситися у цивільний процес у тому вигляді, в якому вона застосовується в інших видах судочинства.

Важливість цієї доктрини має багатоаспектний характер: по-перше, вона забезпечує захист фундаментальних прав і свобод людини; по-друге, гарантує неупереджений розгляд справи, оскільки використання незаконної інформації може призвести до упередженості судді; по-третє, сприяє підвищенню загальної довіри до судової системи, оскільки громадяни отримують впевненість у захищеності своїх прав навіть під час судових спорів.

Офіційна опонентка, суддя Верховного Суду Н. Ю. Сакара, у своєму відгуку наголошує на доцільності запозичення та врахування окремих аспектів доктрини «плодів отруйного дерева» при розгляді цивільних справ [4]. Вона підтримує позицію, що врахування окремих аспектів цієї концепції може мати значення для забезпечення справедливого судового розгляду.

Опонентка позитивно оцінює пропозицію розширити сферу застосування критерію допустимості доказів, виходячи за межі суто формальної оцінки. Зокрема,

через призму іноземного досвіду пропонується визнавати недопустимими докази, здобуті з суттєвим порушенням прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. На думку судді, чітке визначення випадків неналежності та недопустимості доказів дозволить мінімізувати неоднозначне застосування правових норм судами, що сприятиме підвищенню загального рівня судочинства в Україні

Варто зауважити, що учасники цивільного судочинства регулярно намагаються застосувати цей принцип для визнання доказів або дій посадових осіб незаконними. Виразним прикладом є справа № 645/3063/19, де боржниця оскаржувала дії приватного виконавця з повторного опису та оцінки майна [5]. Вона стверджувала, що оскільки первинне вилучення майна державним виконавцем було визнано судом неправомірним через відсутність дозволу на проникнення до приміщення («отруйне дерево»), то всі подальші кроки приватного виконавця, які стали можливими лише завдяки фізичному утриманню майна у філії ДП «Сетам» після першого незаконного акту, є «плодами отруйного дерева». Суд першої інстанції у цій справі погодився з цією логікою, вказавши на «ланцюгову» незаконність дій виконавця. Проте Верховний Суд у своїх роз'ясненнях наголошує, що сторони часто помилково ототожнюють доктрину з виконанням державним виконавцем дій, спрямованих на належне виконання судового рішення в межах його компетенції.

Спроби посилання на доктрину зустрічаються і в спорах щодо недійсності правочинів. У справі № 727/5209/20 позивач намагався визнати договір довічного утримання нікчемним, посилаючись на те, що він базується на незаконному звіті про оцінку майна, який оцінювач нібито не підписувала [6]. Скаржник стверджував, що оскільки оцінка була дефектною, то і сам договір є «отруйним плодом» цієї оцінки. Аналогічна аргументація використовувалася у справі № 947/6594/20, де позивачка вважала рішення міської ради та державний акт на землю «гілками отруйного дерева», бо вони ґрунтувалися на підробленому технічному паспорті 2002 року [7].

Крім того, учасники справ апелюють до цієї доктрини у випадках порушення процедур збирання інформації або відкриття проваджень. У справі № 752/3839/22 позивач стверджував, що дії виконавчої служби щодо опису та арешту автомобіля є неправомірними, оскільки саме відкриття виконавчого провадження відбулося з порушенням територіальної підсудності, а отже, всі отримані в результаті цього докази є недопустимими за принципом «отруйного дерева» [8].

Водночас Верховний Суд сформував обмежувальний підхід до можливості застосування цієї доктрини у цивільному процесі. У постанові від 25 грудня 2023 р. у справі № 161/5528/19 Суд зазначив, що доктрина «плодів отруйного дерева» має своє правове втілення насамперед у положеннях частини першої ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), відповідно до якої недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також похідні від них докази. Натомість ЦПК України не містить загальної норми про недопустимість доказів, отриманих унаслідок істотного порушення прав і свобод людини, оскільки у цивільному процесі суд не бере до уваги докази, одержані з порушенням порядку, встановленого законом, відповідно до частини першої ст. 78 ЦПК України, а також оцінює достатність доказів у їх сукупності згідно

зі ст. 80 ЦПК України. З огляду на це, Верховний Суд дійшов висновку, що відповідна доктрина не застосовується у цивільному процесі [9].

Цей підхід був підтверджений і в новішій практиці Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 19 травня 2026 р. у справі № 347/576/25 Суд повторив, що посилання на необхідність застосування доктрини «плодів отруйного дерева» є необґрунтованим, оскільки вона не характерна для змагального цивільного процесу [10]. Тому в цивільному судочинстві ця доктрина може згадуватися як аргумент сторін, однак не функціонує як самостійний процесуальний механізм визнання доказів недопустимими.

Разом із тим, висновки Верховного Суду про незастосування доктрини «плодів отруйного дерева» у цивільному процесі не означають втрати її наукового значення і не закривають потенційну можливість її застосування, зокрема через практику Європейського Суду з прав людини. Навпаки, відповідна доктрина може розглядатися як важливий предмет доктринального аналізу, оскільки вона порушує ширше питання про межі використання у цивільному судочинстві інформації, отриманої з порушенням закону, про співвідношення формальної допустимості доказів із вимогами справедливого судового розгляду, а також про потребу запобігання недобросовісному формуванню доказової бази учасниками справи.

Отже, у цивільному процесі доктрина «плодів отруйного дерева» наразі не може розглядатися як самостійний механізм визнання доказів недопустимими, а посилання на неї потребує врахування особливостей цивільного процесуального доказування. Судова практика виявляє системну проблему, коли сторони помилково переносять цю процесуальну концепцію на матеріальні правовідносини, намагаючись через дефекти первинних документів автоматично поставити під сумнів законні дії органів публічної влади, виконавчі дії чи зміст наступних правочинів. Верховний Суд обмежує такі спроби, наголошуючи на відмінності між порушенням порядку одержання доказів, процесуальною недопустимістю доказової інформації та матеріально-правовою оцінкою відповідних дій чи актів.

Список використаних джерел

1. Silverthorne Lumber Co. v. United States. 251 U.S. 385. 1920. URL: https://surl.li/jstzpx (дата звернення: 01.05.2026).

2. Nardone v. United States, 308 U.S. 338 (1939). *Justia*. URL: https://surl.li/kazwgv (дата звернення: 01.05.2026).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 01.05.2026).

4. Сакара Н. Ю. Відгук офіційного опонента на дисертацію Симбірської Є. В. «Належність і допустимість доказів у цивільному процесі України», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. Київ : НАВС, 2019. 14 с. *Електронний репозитарій НАВС*. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/768658e4-80c2-4d47-8983-6d3a34d01837/content (дата звернення: 01.05.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 24.07.2025 р. у справі № 645/3063/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129180997 (дата звернення: 01.05.2026).
6. Постанова Верховного Суду від 12.01.2023 р. у справі № 727/5209/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653810 (дата звернення: 01.05.2026).
7. Постанова Верховного Суду від 03.09.2025 р. у справі № 947/6594/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130158166 (дата звернення: 01.05.2026).
8. Постанова Верховного Суду від 01.03.2023 р. у справі № 752/3839/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109302992 (дата звернення: 01.05.2026).
9. Постанова Верховного Суду від 25.12.2023 р. у справі № 161/5528/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115974184 (дата звернення: 01.05.2026).
10. Постанова Верховного Суду від 19.05.2026 р. у справі № 347/576/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/136739213 (дата звернення: 28.05.2026).

МЕЛЬНИЧУК Вікторія Вікторівна,
здобувач вищої освіти
Інституту права та безпеки освітньої
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса

ЗАОХОЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОТИВАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ: ПРАВОВІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах динамічного ринку праці та підвищеної конкуренції ефективне управління людськими ресурсами набуває критичного значення для забезпечення стійкого розвитку та досягнення стратегічних цілей будь-якої організації. Ключовим елементом цього процесу є мотивація працівників, спрямована на стимулювання їхньої трудової активності, ініціативності та підвищення загальної продуктивності праці.

Інструментарій мотиваційного впливу є багатогранним, проте заохочення працівників виступає одним із найбільш дієвих та універсальних механізмів. Заохочення, як система матеріальних і нематеріальних стимулів, покликане не лише

відзначити досягнуті результати та якісне виконання обов'язків, але й сформувати позитивне ставлення до праці, посилити лояльність та зацікавленість у кінцевому результаті діяльності підприємства.

Актуальність дослідження даної проблематики посилюється необхідністю гармонійного поєднання правових засад застосування заохочень, чітко регламентованих трудовим законодавством, з управлінськими аспектами їхньої ефективної імплементації, що вимагає розробки гнучких та адаптивних систем стимулювання. Таким чином, комплексний аналіз заохочення працівників як інструмента мотивації та підвищення трудової активності у площині правових і управлінських аспектів є своєчасним і необхідним для формування практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію кадрової політики та забезпечення конкурентних переваг організації.

Заохочення виступає не лише інструментом управління персоналом, а й правовою категорією, оскільки його застосування регламентує норми трудового законодавства України, зокрема Кодекс законів про працю (КЗпП), колективні договори та локальні акти підприємств. Правильне поєднання юридичних та управлінських механізмів забезпечує справедливість, прозорість і передбачуваність у роботі зі стимулювання персоналу. З точки зору трудового права, заохочення працівників закріплено в КЗпП України, яке розуміє як матеріальні, так і моральні форми заохочення (ст. 143 – 146 КЗпП)Законодавство встановлює базові вимоги до критеріїв заохочень, а також гарантує їх недискримінаційність і прозорість. Будь-які форми преміювання чи надання додаткового блага повинні бути відображені в колективному договорі або у внутрішніх положеннях підприємства. У правовій площі заохочення є формою юридичного визнання досягнень працівника, що забезпечує додатковий рівень соціальних гарантій і формує позитивне відношення до праці [1].

Існує безліч способів мотивації персоналу, описаних у різних мотиваційних теоріях, проте для будь-якої організації залишаються спільними та незмінними кілька ключових видів стимулів. Усі ці складові разом формують комплексну систему, що дозволяє підвищити ефективність трудової діяльності. Матеріальна мотивація: включає прямі грошові виплати, такі як підвищення посадового окладу, встановлення різних доплат і надбавок, а також премії чи інші елементи змінної частини заробітної плати. Нематеріальна мотивація: цей вид забезпечує заохочення працівників за допомогою надання винагород, які мають певну вартість, але не виплачуються у грошовій формі. Це можуть бути путівки, подарункові сертифікати, цінні подарунки чи продукція компанії. Моральна мотивація: спрямована на визнання професійних досягнень працівника і не має грошового вираження. Це включає вручення грамот і подяк, організацію зустрічей із керівництвом, публічне визнання заслуг, а також надання додаткових переваг (як-от гнучкий графік, можливість самостійно контролювати якість роботи чи отримувати доступ до додаткових ресурсів організації). Організаційна мотивація: реалізується через створення корпоративної культури, яка підтримує залученість співробітників і стимулює їхнє прагнення до досягнення спільних цілей компанії [2].

Заохочення у правовій системі має визнання як позитивна санкція норми права. Якщо традиційно термін "санкція" часто асоціюється з негативними наслідками за правопорушення, то в цьому контексті він вказує на сприятливі наслідки, передбачені для суб'єкта за його сумлінну, правомірну або особливо успішну поведінку. Цей механізм є критично важливим, оскільки, як слушно підкреслюється у юридичній літературі, надмірні обмеження чи заборони зрештою стають бар'єрами для розвитку. Натомість, правильно сформульовані та встановлені заохочення виступають джерелом цього розвитку. Тобто, на відміну від негативних санкцій, які лише встановлюють межі мінімально допустимої поведінки, позитивні санкції не стримують, а навпаки – активно стимулюють суб'єктів до перевищення стандартів, ініціативності та досягнення більш високих результатів, перетворюючи правову норму на рушійний механізм прогресу [3, с. 96].

Законодавство України, зокрема стаття 146 Кодексу законів про працю (КЗпП), встановлює особливі трудові заслуги працівника як самостійну та вагому підставу для представлення його до вищих органів з метою заохочення. Це дозволяє рекомендувати осіб, які продемонстрували видатні результати, до нагородження орденами, медалями, почесними грамотами, нагрудними знаками, а також до присвоєння почесних звань чи звання кращого працівника з даної професії. Крім того, на державному рівні існує окремий механізм Державних нагород України, що функціонує відповідно до спеціального закону. Ці нагороди призначені для відзначення громадян за особисті та видатні заслуги перед Україною у широкому спектрі сфер, включаючи розвиток економіки, науки, культури, соціальної сфери, захист України, охорону конституційних прав, державне будівництво та громадську діяльність. Варто також зазначити, що визнання особливих заслуг перед Україною є підставою для призначення пенсій за особливі заслуги, що слугує додатковою формою державної підтримки та пошани. Таким чином, система заохочень охоплює не лише внутрішньокорпоративні стимули, але й найвищі форми державного визнання [4].

Водночас, хоча трудове законодавство (зокрема, стаття 3 КЗпП) встановлює загальні гарантії праці, поширюючись на всі підприємства незалежно від форм власності, воно також надає роботодавцю право (стаття 9 КЗпП) за рахунок власних коштів встановлювати додаткові трудові та соціально-побутові пільги, які є порівняно вищими за передбачені законом. Ці додаткові пільги, стимули та переваги найчастіше регулюються на договірному рівні, передусім через колективний договір підприємства. Проте слід підкреслити, що встановлення таких гарантій, включаючи матеріальні переваги або компенсації за важкі та шкідливі умови праці (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про охорону праці»), прямо залежить від фінансових можливостей та економічного становища конкретного підприємства. Таким чином, якщо у роботодавця відсутні власні кошти, додаткові пільги не встановлюються, що робить договірне регулювання соціальних переваг залежним від економічної спроможності організації. [5]

Враховуючи вищевикладене, заохочення працівників слід розглядати не як разовий акт винагороди, а як багатогранний, інтегрований правовий та управлінський інструмент. Його основне призначення полягає у забезпеченні

високої ефективності трудової діяльності, суттєвому підвищенні мотивації персоналу та створенні необхідних умов для стабільного, довгострокового розвитку організації. Дієвість цього стратегічного інструмента прямо залежить від успішного поєднання трьох ключових елементів. По-перше, необхідне дотримання юридичних норм, що вимагає бездоганного інкорпорування системи заохочень у правове поле. Це охоплює чітке слідування нормам Кодексу законів про працю (КЗпП) та забезпечення прозорості внутрішніх положень, закріплених у колективному договорі, аби заохочення функціонувало як позитивна правова санкція, мінімізуючи суб'єктивність та трудові суперечки. По-друге, ключовим є системність управлінських рішень, що вимагає стратегічного та диференційованого підходу. Управління має забезпечувати гнучке використання усього спектра мотиваційних засобів – від матеріальних (премії, доплати) до моральних (визнання, гнучкі умови праці). Своєчасність та об'єктивність прийняття рішень про заохочення є критично важливими для посилення мотиваційного ефекту. По-третє, ефективність заохочення досягається лише тоді, коли воно вбудоване у справедливу, прозору та соціально відповідальну кадрову політику. Якщо критерії винагород є чіткими та зрозумілими, а заохочення є об'єктивним відображенням заслуг, така політика не лише підвищує лояльність та залученість, але й сприяє формуванню корпоративної етики, необхідної для довгострокової конкурентоспроможності підприємства.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 05.12.2025)
2. Базалійська Н. П. Стан системи мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах. Інноваційна економіка, 2013. 103 – 105 с.
3. Вакарюк Л. Роль заохочень та пільг у правовому стимулюванні працівників / Наукова стаття, 2021. 95-100с.
4. Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 р. № 1549-III із змін. від 09.05.2021 / Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1549-14 (дата звернення: 05.12.2025).
5. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII в ред. від 27.02.2021 / Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text (дата звернення: 05.12.2025).

МЕНДЖУЛ Марія Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород

КНИГА 6 «СІМЕЙНЕ ПРАВО» У ОНОВЛЕНОМУ ЦК УКРАЇНИ: ЯКІ ЗМІНИ ОЧІКУВАТИ У РЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН?

Актуальність дослідження змін у регулюванні сімейних відносин у процесі оновлення Цивільного кодексу України важливо, так як сімейно-правове регулювання розглядається як потенційно інтегрована складова нового ЦК, що передбачає суттєве переосмислення його системи та змісту. Передбачається можливе перенесення положень чинного Сімейного кодексу до оновленої кодифікації цивільного права, що спричинить трансформацію підходів до регулювання сімейних відносин, зокрема перехід від автономного галузевого кодифікованого акта до елементу єдиної системи приватного права. Це, своєю чергою, охоплює не лише техніко-юридичні зміни, а й концептуальне оновлення у визначенні правової природи сім'ї, шлюбу та правового статусу батьків і дітей, а також посилення договірних засад у врегулюванні сімейних відносин і переорієнтацію на пріоритет інтересів дитини.

Чимало дискусії викликав термін «доброзвичайність» у проєкті Цивільного кодексу України, який застосовано також і до регулювання сімейних відносин. Вказана засада закріплюється поряд з іншими фундаментальними засадами приватного права, такими як юридична рівність сторін, приватна автономія, диспозитивність, справедливість, добросовісність, розумність, свобода договору та заборона зловживання правом. Важливо, що цей перелік не є вичерпним, а тому система принципів залишається відкритою та гнучкою.

У статті 6 проєкту «доброзвичайність» визначається як сукупність моральних норм, етичних стандартів та загальноприйнятих у суспільстві уявлень про належну поведінку. Йдеться не про абстрактну мораль чи ідеологічні установки, а про соціально усталені правила поведінки, які можуть використовуватися як критерій оцінки приватних правовідносин. При цьому доброзвичайність не функціонує ізольовано, а застосовується у взаємозв'язку з іншими принципами цивільного права, утворюючи єдину систему регулювання [1].

Запровадження цього підходу ґрунтується на європейській цивілістичній традиції та історичних витоках римського права, де категорія boni mores використовувалася для оцінки допустимості поведінки учасників правових відносин. Подібні конструкції відомі й сучасним правопорядкам, зокрема німецькому, французькому, італійському та швейцарському праву, де принцип добрих звичаїв або публічного порядку використовується для обмеження недобросовісних чи соціально неприйнятних правочинів. У вітчизняній практиці також застосовуються оціночні категорії моралі та добросовісності, що підтверджується, зокрема, позиціями Конституційного Суду України та Верховного Суду.

Чимало дискусій викликали положення норм щодо «примирення подружжя». Йдеться не про заборону розірвання шлюбу, а про обмежену в часі паузу у розгляді справи, насамперед коли наявні малолітні діти або діти з інвалідністю і не врегульовані наслідки припинення шлюбу. Діючі норми сімейного та процесуального законодавства вже містять подібний підхід, зокрема щодо можливості надання строку для примирення в межах судового провадження.

Запропонована модель уточнює критерії застосування такого строку. Суд не зобов'язаний ініціювати примирення автоматично, а оцінює доцільність цього заходу з урахуванням конкретних обставин справи: наявності дітей, ступеня врегульованості майнових та особистих наслідків розірвання шлюбу, а також попередньої поведінки сторін. Передбачено диференційований підхід до строків: у випадку наявності малолітньої дитини або дитини з інвалідністю та відсутності домовленості щодо наслідків розлучення може встановлюватися строк до шести місяців, тоді як за наявності згоди сторін він є суттєво скороченим.

Водночас прямо визначено випадки, коли такий строк не застосовується, зокрема за наявності факту окремого проживання подружжя протягом тривалого часу або за відсутності спільних неповнолітніх дітей і досягнення згоди щодо наслідків розірвання шлюбу. Окремо виключається можливість застосування будь-яких заходів до примирення у випадках домашнього насильства чи іншої протиправної поведінки. Таким чином, підхід є не імперативно-обмежувальним, а процесуально врівноваженим і орієнтованим на захист прав та інтересів усіх учасників сімейних

Водночас проєкт зберігає чинний підхід до визначення шлюбу як союзу між особами різної статі та не передбачає окремого правового регулювання одностатевих партнерств. Така позиція не повною мірою враховує практику Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справі «Маймулахін і Марків проти України» від 1 червня 2023 року, в якому наголошено на необхідності забезпечення правового визнання одностатевих стосунків та дотримання принципу недискримінації [2]. Попри це, відповідні зміни в проєкті поки що не відображені.

З огляду на це варто статтю 334 проекту доповнити новою частиною такого змісту: «Право на особистий простір (приватність) осіб однієї статті, проживання ними разом та регулювання відносин між ними, регулюється законом».

У цілому запропоновані зміни становлять комплексне оновлення сімейно-правового регулювання, в якому посилюється значення приватноправових засад та розширюються гарантії захисту прав людини, насамперед прав дитини. У тексті послідовно простежується орієнтація на принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, що узгоджується з європейськими правовими підходами. Водночас положення щодо повного скасування Сімейного кодексу виглядають передчасними, а запропоновані новації доцільніше впроваджувати у взаємопов'язаному оновленні обох кодексів.

Список використаних джерел

1. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528

2. Справа «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) від 01.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text

МАРЧЕНКО Карина Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Право на працю належить до основоположних соціально-економічних прав людини, що забезпечує можливість особи реалізувати свої здібності, отримувати засоби для існування та брати участь у суспільному житті. Воно закріплене як у Конституції України, так і в численних міжнародно-правових актах, що визначають стандарти захисту прав людини. В умовах воєнного стану реалізація цього права набуває особливої актуальності, оскільки збройний конфлікт істотно впливає на всі сфери суспільного життя, включаючи економіку та ринок праці.

Повномасштабна агресія проти України, що розпочалася у 2022 році, спричинила значні зміни у функціонуванні економіки, призвела до знищення підприємств, переміщення населення та скорочення робочих місць. У цих умовах держава була змушена оперативно реагувати на нові виклики, зокрема шляхом адаптації трудового законодавства. Основним нормативним актом, який визначає особливості трудових відносин у період воєнного стану, став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1].

Зазначений закон встановлює спеціальні правила регулювання трудових відносин, які відрізняються від загальних положень трудового законодавства. Зокрема, він передбачає можливість укладення трудового договору у спрощеній формі, зміну істотних умов праці без дотримання звичайних строків повідомлення, а також розширення підстав для припинення трудових відносин [1]. Такі заходи спрямовані на забезпечення гнучкості трудових відносин та підтримку економічної стабільності, однак вони можуть впливати на рівень захисту прав працівників. Важливим аспектом є також зміна режиму робочого часу. В умовах воєнного стану законодавство допускає збільшення тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень, а також скорочення часу відпочинку [2]. Це обумовлено необхідністю забезпечення безперебійної роботи критично важливих галузей економіки, зокрема оборонної промисловості, транспорту та енергетики. Разом з тим, такі зміни повинні супроводжуватися дотриманням мінімальних гарантій безпеки та охорони праці.

Окрему увагу слід приділити питанням оплати праці в умовах війни. З огляду на економічні труднощі, законодавець передбачив можливість затримки виплати заробітної плати у разі неможливості її своєчасної виплати внаслідок бойових дій [2]. Водночас роботодавець зобов'язаний вжити всіх можливих заходів для забезпечення виплат, а також несе відповідальність у разі порушення прав працівників. Таким чином, законодавство прагне знайти баланс між інтересами роботодавців і працівників. Суттєвим викликом стало зростання безробіття та вимушене переміщення населення. За даними наукових досліджень, значна кількість громадян втратила роботу або була змушена змінити місце проживання, що ускладнило доступ до ринку праці [3]. У цьому контексті держава реалізує програми підтримки зайнятості, зокрема сприяє працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб, організовує громадські роботи та стимулює розвиток малого бізнесу.

Особливу увагу необхідно приділити забезпеченню рівності у трудових правовідносинах. В умовах війни окремі категорії населення, зокрема жінки, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені особи, стикаються з додатковими труднощами при реалізації права на працю. У наукових працях підкреслюється необхідність посилення гарантій недискримінації та створення рівних можливостей для всіх працівників [3, с. 5]. Національне трудове законодавство України, зокрема Кодекс законів про працю, продовжує діяти, але з урахуванням спеціальних норм воєнного часу [4]. Це свідчить про те, що навіть в умовах надзвичайної ситуації держава зберігає основні принципи правового регулювання праці, такі як свобода праці, заборона примусової праці та забезпечення належних умов праці. Водночас допускається тимчасове обмеження окремих прав, що відповідає міжнародним стандартам.

Міжнародно-правовий аспект забезпечення права на працю в умовах війни визначається нормами міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Відповідно до цих норм, держава може тимчасово обмежувати окремі права, але такі обмеження повинні бути законними, обґрунтованими та пропорційними. Зокрема, міжнародні акти передбачають, що навіть у період надзвичайного стану держава зобов'язана забезпечувати мінімальні соціальні гарантії. Міжнародні організації наголошують на важливості забезпечення гідних умов праці навіть під час війни. Це включає право на безпечні умови праці, справедливу оплату, відпочинок та захист від дискримінації. У цьому контексті Україна повинна забезпечити відповідність свого законодавства міжнародним стандартам та гарантувати їх реалізацію на практиці.

Важливим є також питання співвідношення права на працю з іншими правами людини. В умовах війни держава може обмежувати певні права, однак такі обмеження не повинні порушувати сутність права на працю. Це означає, що навіть за складних умов держава повинна створювати можливості для зайнятості населення та підтримувати економічну активність. Аналізуючи національне та міжнародне законодавство, можна зробити висновок, що забезпечення права на працю в умовах війни є складним і багатогранним процесом. Він передбачає поєднання правових, економічних та соціальних заходів, спрямованих на підтримку зайнятості та захист прав працівників.

Водночас необхідно підкреслити, що ефективність реалізації права на працю залежить не лише від законодавства, а й від його практичного застосування. Важливу роль відіграють суди, органи державної влади та роботодавці, які повинні діяти відповідно до принципів верховенства права та соціальної справедливості. У перспективі після завершення воєнного стану Україна повинна буде переглянути підходи до регулювання трудових відносин з урахуванням досвіду війни. Це включає необхідність удосконалення законодавства, посилення соціальних гарантій та адаптацію до європейських стандартів.

Отже, забезпечення права на працю в умовах війни є одним із ключових завдань держави, що потребує комплексного підходу та узгодження національного і міжнародного правового регулювання. Незважаючи на складні умови, держава повинна забезпечити належний рівень захисту трудових прав, що є важливою передумовою соціальної стабільності та економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://www.apteka.ua/article/635511
2. Work arrangements in war time // PwC Ukraine. 2022. URL: https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2022/work-arrangements-war-time.html
3. Вапнярчук Н. М. Питання правового забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах в Україні в умовах війни // Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294592
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://data.rada.gov.ua/ogd/zak/perv/text/d23605.htm
5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: аналітичний огляд // ДПС України. 2022. URL: https://svp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/577824.html

МАРЧЕНКО Карина Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ЧУРПІТА Ганна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні умови розвитку української державності нерозривно пов'язані з викликами, спричиненими запровадженням правового режиму воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія суттєво трансформувала механізми функціонування правової системи, зокрема у сфері забезпечення цивільних прав. У таких умовах особливої ваги набуває питання гарантій їх здійснення, адже навіть за умов війни держава не може відмовитися від базового обов'язку – забезпечення прав і свобод людини. Цивільні права становлять фундамент приватноправового регулювання та охоплюють широкий спектр можливостей особи: від реалізації права власності до укладення договорів, захисту честі, гідності та ділової репутації. В умовах воєнного стану реалізація цих прав зазнає істотних ускладнень, що обумовлено як об'єктивними факторами (руйнування інфраструктури, переміщення населення, обмеження доступу до установ), так і нормативними обмеженнями, які запроваджуються державою з метою забезпечення національної безпеки [1, с. 12].

Передусім варто звернути увагу на загальнотеоретичне розуміння гарантій здійснення цивільних прав. Зазвичай, під такими гарантіями розуміють систему правових, організаційних і економічних засобів, які забезпечують реальність і безперешкодність реалізації суб'єктивних прав. У період воєнного стану ця система зазнає трансформації, однак не втрачає свого значення. Навпаки, ефективність гарантій стає одним із ключових критеріїв оцінки спроможності держави забезпечити правопорядок.

Конституційні засади гарантування прав людини визначають межі допустимих обмежень. Конституція України прямо передбачає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, проте вони мають бути обґрунтованими, законними та тимчасовими [2, с. 45]. Водночас низка прав, зокрема право на життя, заборона катувань, право на повагу до гідності, не підлягають обмеженню за жодних обставин. Це формує базовий рівень гарантій, який не може бути порушений навіть у найскладніших умовах.

Особливе значення в період воєнного стану має забезпечення права власності. Збройний конфлікт призводить до масового знищення та пошкодження майна, що ставить під загрозу реалізацію одного з ключових цивільних прав. У зв'язку з цим держава запроваджує спеціальні механізми фіксації збитків, завданих унаслідок бойових дій. Зокрема, створюються електронні реєстри пошкодженого та знищеного майна, що дозволяє систематизувати інформацію та забезпечити подальше відшкодування шкоди [3, с. 78].

Важливо підкреслити, що гарантії права власності включають не лише можливість відшкодування шкоди, але й забезпечення стабільності правового режиму майна. Навіть у період воєнного стану держава повинна забезпечувати функціонування реєстрів речових прав, можливість здійснення нотаріальних дій та державної реєстрації. Це є необхідною умовою для підтримання цивільного обороту та довіри до правової системи.

Не менш важливим є питання договірних зобов'язань. Умови воєнного стану часто унеможливлюють належне виконання договорів, що створює ризики для учасників цивільних правовідносин. У цьому контексті важливим гарантійним механізмом виступає інститут форс-мажорних обставин. Законодавство України передбачає, що особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо воно стало наслідком обставин непереборної сили [4, с. 101]. Це дозволяє забезпечити баланс інтересів сторін та запобігти несправедливим наслідкам.

У період воєнного стану активно розвиваються альтернативні механізми врегулювання спорів, що також можна розглядати як гарантію здійснення цивільних прав. Зокрема, сторони все частіше вдаються до переговорів, медіації або укладення мирових угод. Це сприяє зниженню навантаження на судову систему та дозволяє швидше вирішувати конфлікти.

Окрему увагу слід приділити доступу до правосуддя. Незважаючи на складні умови, судова влада України продовжує функціонувати, забезпечуючи реалізацію права на судовий захист. Важливим кроком стало впровадження електронного судочинства, що дозволяє подавати документи дистанційно та брати участь у судових засіданнях онлайн [5, с. 56]. Це є особливо актуальним для внутрішньо переміщених осіб, які не мають можливості особисто з'явитися до суду. Водночас доступ до правосуддя передбачає не лише формальну можливість звернення до суду, але й ефективність судового захисту. У цьому контексті важливим є дотримання розумних строків розгляду справ, забезпечення виконання судових рішень та доступність правової допомоги. Держава вживає заходів для підтримання цих стандартів навіть у кризових умовах.

Не можна оминути увагою роль нотаріату як інституту, що забезпечує реалізацію цивільних прав. У період воєнного стану було спрощено низку процедур, зокрема щодо посвідчення довіреностей, оформлення спадкових прав, засвідчення копій документів. Це дозволяє громадянам реалізовувати свої права навіть за відсутності доступу до традиційних адміністративних послуг.

Суттєвим елементом гарантій є також діяльність органів державної влади щодо інформування населення. У період воєнного стану важливо забезпечити громадянам доступ до актуальної інформації про зміни в законодавстві, порядок

реалізації прав та можливості їх захисту. Це сприяє підвищенню правової обізнаності та зменшенню кількості порушень. Важливу роль у забезпеченні цивільних прав відіграють міжнародні стандарти. Україна, будучи учасницею міжнародних договорів у сфері прав людини, зобов'язана дотримуватися відповідних норм навіть у період війни. Це включає забезпечення права на справедливий суд, ефективні засоби правового захисту та недопущення дискримінації. Можливість звернення до міжнародних судових інстанцій виступає додатковою гарантією для громадян.

Слід також звернути увагу на особливості здійснення цивільних прав внутрішньо переміщеними особами. Ця категорія населення стикається з численними труднощами, пов'язаними з втратою житла, документів, роботи. У зв'язку з цим держава запроваджує спеціальні механізми підтримки, які включають спрощення процедур отримання соціальних виплат, доступ до адміністративних послуг та правової допомоги. В умовах воєнного стану важливим є також забезпечення цифровізації правовідносин. Використання електронних сервісів дозволяє значно спростити реалізацію цивільних прав, зокрема у сфері укладення договорів, подання заяв, отримання витягів із реєстрів. Це сприяє підвищенню ефективності правового регулювання та зменшенню бюрократичних бар'єрів.

Отже, гарантії здійснення цивільних прав у період воєнного стану мають багаторівневий і комплексний характер. Вони включають як нормативно-правові механізми, так і практичні інструменти, спрямовані на забезпечення реальності прав. Попри складні обставини, держава прагне забезпечити баланс між інтересами національної безпеки та необхідністю захисту прав людини. Слід зазначити, що ефективність гарантій здійснення цивільних прав у період воєнного стану залежить від узгодженості дій державних органів, рівня розвитку правової системи та здатності адаптуватися до нових викликів. Подальше вдосконалення законодавства, розвиток цифрових технологій та підвищення правової культури населення є ключовими напрямами зміцнення цих гарантій. Саме це дозволить забезпечити належний рівень захисту прав людини навіть у найскладніших умовах сучасності.

Список використаних джерел:

1. Іваненко О. В. Гарантії здійснення цивільних прав в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 10–15. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/3.pdf

2. Маржан Є. О. Дотримання прав особи, зниклої безвісти за особливих обставин. *Права людини під час дії режиму воєнного стану:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 2023. С. 98–100. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/06/zbirnyk-10.12.2024-1.pdf

3. Ковальчук Л. І. Захист права власності в умовах збройного конфлікту. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2023. № 1. С. 75–82. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/3e0e2427-f93f-41b0-9c75-e8ee2b9722b1?utm_source=chatgpt.com

4. Бондаренко Т. В. Форс-мажорні обставини у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 8. С. 98–104. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_Reglament_dog_vidn_zhovten_2023.pdf

5. Сидоренко Н. П. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Вісник судової практики.* 2024. № 1. С. 52–60. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/journals_pdf/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%90%D0%9F%D1%80%D0%9D%D0%A3_%D0%A2%D0%BE%D0%BC_%2031(1)_2024.pdf

МАХІНЧУК Віталій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор
член Вищої ради правосуддя, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ТА ФІКСАЦІЇ ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану особливої актуальності набувають питання правового регулювання відносин, пов’язаних із фіксацією, обліком та відновленням майна, пошкодженого або знищеного внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Одним із ключових аспектів забезпечення стабільності функціонування держави в умовах війни є збереження спроможності судової влади здійснювати правосуддя, що безпосередньо залежить від належного стану об’єктів судової інфраструктури. У цьому контексті особливого значення набуває належне документування пошкоджень майна судів, органів та установ системи правосуддя, а також забезпечення повноти внесення відповідних відомостей до Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій. Така діяльність має не лише організаційно-управлінський, але й важливий правовий характер, оскільки створює підґрунтя для подальшого відновлення об’єктів, компенсації збитків та формування доказової бази щодо наслідків збройної агресії.

За даними листа Державної судової адміністрації (далі – ДСА України) від 26.03.2026 року № 14-6829/26, який надіслано на запит Вищої ради правосуддя, станом на 01.03.2026 від початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації пошкоджень різного ступеня зазнали 168 будівель чи приміщень судів, з яких 45 розміщуються на тимчасово окупованих територіях [1], визначених Переліком територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженим наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 № 376 [2].

Водночас 19 будівель та приміщень судів із загальної кількості пошкоджених є зруйнованими, у тому числі 2 – із частковими руйнуваннями [1].

Орієнтовна сума збитків, завданих агресією Російської Федерації, станом на 01.03.2026 становить 2,7 млрд гривень [1].

ДСА України спільно із судами, органами та установами системи правосуддя, за участю уповноважених органів (виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, військових адміністрацій) організовує виконання заходів, передбачених Порядком ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів та диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624 [3].

ДСА України в межах наданих повноважень користувача реєстрової інформації здійснює централізований моніторинг відомостей, внесених публічними реєстраторами до Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів та диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – Реєстр).

Станом на 01.03.2026 до Реєстру внесено інформацію щодо 55% пошкоджених будівель і приміщень судів, органів та установ системи правосуддя. Вказаний показник не суттєво збільшується, враховуючи те, що постійно зростає загальна кількість пошкоджених об’єктів. Робота з внесення відомостей щодо 24% об’єктів триває. Водночас через обмеження, спричинені воєнним станом та активними бойовими діями, доступ до 21% будівель (приміщень) наразі відсутній, що унеможливлює проведення комісійного та технічного обстеження [1].

Отже, в умовах воєнного стану належне правове регулювання процедур обліку та фіксації пошкодженого майна судової системи є важливим елементом забезпечення безперервності здійснення правосуддя та відновлення інституційної спроможності судової влади. Формування та наповнення Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна має не лише практичне значення для подальшої відбудови об’єктів судової інфраструктури, а й виконує функцію належного документування наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України. Водночас наявні труднощі, пов’язані з обмеженим доступом до окремих об’єктів та постійним зростанням кількості пошкодженого майна, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, процедур технічного обстеження та правового забезпечення процесів відновлення майна в умовах триваючої збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Лист Державної судової адміністрації України від 26.03.2026 року № 14-6829/26

2. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ; Мінрозвитку громад та територ. від 28.02.2025 № 376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0380-25

3. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 624. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/624-2023-%D0%BF

МЕД Анастасія Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного
права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ МАЙНА БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила якісно нову правову реальність, за якої питання визнання фізичної особи безвісно відсутньою та пов'язані з цим спадкові правовідносини набули масштабу, що виходить далеко за межі традиційного цивільно-правового регулювання. Тисячі осіб, місцеперебування яких залишається невідомим унаслідок воєнних дій, фільтраційних заходів окупаційних військ, депортацій та вимушеного переміщення, утворюють значну групу суб'єктів, чий юридичний статус породжує гостру колізію між охороною їхніх майнових прав і забезпеченням правомірних інтересів потенційних спадкоємців. Зазначена колізія визначає наукову актуальність дослідження інституту безвісної відсутності в контексті спадкового права та необхідність його додаткового дослідження в умовах воєнного стану.

Чинне цивільне законодавство України закріплює принцип, відповідно до якого безвісна відсутність особи фактично не ототожнюється з її смертю і, відповідно, не тягне автоматичного відкриття спадщини. Стаття 43 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає, що фізична особа може бути визнана безвісно відсутньою за рішенням суду в порядку окремого провадження, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про її місцеперебування. Встановлення такого статусу є проміжним правовим механізмом: воно спрямоване на охорону майнових інтересів зниклої особи без припинення її правосуб'єктності, що принципово відрізняє його від оголошення особи померлою. Доки особу не оголошено померлою в судовому порядку, вона залишається суб'єктом цивільних прав та обов'язків, а її майно не може бути включене до складу спадщини [2, с. 51].

Управління майном безвісно відсутньої особи врегульовано ст. 44 ЦК України, яка передбачає призначення управителя судом. На управителя покладається обов'язок забезпечувати збереження майна, здійснювати витрати на його утримання, виконувати податкові та інші обов'язкові платіжні зобов'язання. При цьому він

позбавлений права розпоряджатися майном на власний розсуд, якщо таке право прямо не надане йому законом або судовим рішенням [1]. Незважаючи на формальну завершеність цього механізму, його практична ефективність є недостатньою: законодавство не встановлює дієвих процедур поточного судового контролю за діяльністю управителя, що в умовах воєнного стану та загальної дестабілізації правозастосовної системи суттєво підвищує ризики зловживань і неефективного управління [3, с. 47]. Важливо зазначити, що зазначена ст. 44 ЦК України зазнавала законодавчих змін, і саме ці зміни підвищують ефективність захисту майнових прав осіб, які визнані безвісно відсутніми або осіб, які зникли за особливих обставин, мінімізують ризики втрати чи пошкодження майна [5, с. 84].

Ключовим юридичним фактом, з яким пов'язується виникнення спадкових правовідносин, є оголошення особи померлою відповідно до ст. 46 ЦК України. За загальним правилом, оголошення особи померлою допускається після трирічної відсутності відомостей про місцеперебування фізичної особи. Проте законодавець передбачив скорочений строк – шість місяців – для випадків, коли особа зникла за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припускати її загибель від нещасного випадку. Саме це положення набуває першочергового значення в контексті збройної агресії, оскільки зникнення особи в районі активних бойових дій, як правило, пов'язане з обставинами, що безпосередньо загрожували її життю. Відтак застосування шестимісячного строку до осіб, зниклих у зоні воєнних дій, є не лише правомірним, а й доктринально обґрунтованим [4, с. 104–105].

Водночас порівняльний аналіз понять «оголошення особи померлою» і «встановлення факту смерті» свідчить про їх принципову різницю як за правовими підставами, так і за правовими наслідками: у першому випадку маємо справу з судовою презумпцією смерті в умовах невизначеності, у другому – з підтвердженням достовірно встановленого юридичного факту [4, с. 104]. Змішування цих категорій у правозастосовній практиці призводить до неправильного визначення моменту відкриття спадщини та порушення строків її прийняття. У разі появи особи після оголошення її померлою вона має право вимагати повернення майна, що збереглося, або відшкодування його вартості від осіб, які набули це майно безоплатно після оголошення особи померлою, що є додатковою гарантією захисту від необґрунтованого припинення її майнових прав.

Таким чином, правове регулювання спадкування майна безвісно відсутніх осіб в умовах воєнного стану виявляє системні вади, що потребують законодавчого усунення. Видається необхідним: закріпити на нормативному рівні презумпцію наявності обставин, що загрожували смертю, для осіб, зниклих у зоні активних бойових дій, з метою спрощення застосування скороченого шестимісячного строку для оголошення їх померлими; запровадити механізм обов'язкової судової звітності управителя майном безвісно відсутньої особи з визначеною періодичністю; передбачити в процесуальному законодавстві спрощені процедури розгляду відповідних справ в умовах воєнного стану. Реалізація зазначених пропозицій дозволить забезпечити належний баланс між охороною прав зниклої особи та гарантуванням спадкових прав спадкоємців.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Луцька Г. В. Деякі особливості вчинення нотаріальних проваджень у сфері спадкування у разі, якщо спадщина знаходиться на тимчасово окупованих територіях України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 6. С.51-55.
3. Гончарова А. В. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та їх позбавлення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С.47-52.
4. Плеєва В. А., Мазур В. В. Співвідношення понять «Оголошення особи померлою» та «Встановлення факту смерті» за цивільним та цивільно-процесуальним законодавством України. *Право і суспільство.* 2018. №3. С. 104–109.
5. Кирдан Б.В. Опіка над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми, або зниклих безвісти за особливих обставин : аналіз законодавчих змін. *VII міжнародна науково-практична конференція «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» тема року: Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану (03 квітня 2025 року),* м. Ірпінь, 2025. С. 83 – 84.

МИКОЛАЄЦЬ Вікторія Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правничої лінгвістики
ННІ права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь (Київська область)

ГОСТРАЙТИНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ ТА ПРОБЛЕМА ЙОГО ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У теорії авторського права загальновизнаним є положення, відповідно до якого твір, створений у результаті творчої діяльності, належить його автору з моменту набуття об’єктивної форми [1; 2]. Автору належить повний обсяг особистих немайнових та майнових прав на створений твір. Водночас сучасний розвиток суспільних відносин спричинив поширення практики, коли тексти створюються не особою, яка публічно позиціонується як автор, а іншими фахівцями, що професійно займаються написанням творів для третіх осіб.

Таке явище отримало назву гострайтинг (ghostwriting). Під ним зазвичай розуміють діяльність зі створення текстів для інших осіб з метою їх подальшого оприлюднення під чужим ім’ям [3; 4]. Гострайтинг сьогодні є досить поширеним явищем у політиці, бізнесі, медіа та культурі, де часто сприймається як форма професійної допомоги та комунікаційного супроводу. Водночас у сфері науки та освіти приховане авторство дедалі частіше розглядається як порушення принципів академічної доброчесності.

Дослідження Andrew Mumford та Katherine Bayford демонструє, що практика прихованого авторства активно використовувалась у політичній сфері ще у XX столітті. Автори наводять приклади співпраці політичних діячів із командами спічрайтерів та редакторів, які фактично брали участь у створенні історичних і політичних праць [5]. У сучасних умовах гострайтинг фактично перетворився на окремий професійний сегмент ринку інтелектуальних послуг.

Разом із тим правовий статус гострайтингу залишається невизначеним. Закон України «Про авторське право і суміжні права», Цивільний кодекс України та інші акти законодавства не містять легального визначення гострайтингу та не регулюють діяльність гострайтерів [1; 2]. Законодавство у сфері освіти також прямо не згадує це явище. Зокрема, ст. 42 Закону України «Про освіту» визначає академічний плагіат, фабрикацію, фальсифікацію та інші порушення академічної доброчесності, однак написання робіт на замовлення прямо не передбачене [6].

Водночас приховане авторство суперечить базовим принципам академічної доброчесності, зокрема вимогам самостійного виконання робіт, чесності та прозорості авторського внеску. У цьому контексті важливого значення набуває судова практика. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 березня 2019 року у справі № 800/336/17 суд наголосив, що неправомірне присвоєння результатів чужої інтелектуальної праці може свідчити про недотримання професійної етики та принципів доброчесності [7]. Подібний підхід простежується й у постанові Верховного Суду від 04 серпня 2020 року у справі № 755/9531/17, де питання академічної доброчесності розглядалося у контексті професійної репутації та суспільної довіри [8].

Особливої уваги потребує проблема співвідношення гострайтингу та авторського права. Відповідно до законодавства особисті немайнові права автора є невідчужуваними та нерозривно пов’язаними з особою творця. У випадку гострайтингу виникає розрив між фактичним створенням твору та юридичним визнанням авторства, оскільки особа, яка безпосередньо створює текст, фактично не реалізує права автора, а замовник публічно позиціонується як єдиний творець результату інтелектуальної діяльності.

На практиці відносини між гострайтером і замовником оформлюються цивільно-правовими договорами, що передбачають оплату творчої діяльності, передачу майнових прав та конфіденційність співпраці. Однак такі договори не усувають суперечностей, пов’язаних із особистими немайновими правами автора та питанням автентичності авторства.

Таким чином, гострайтинг є складним соціально-правовим явищем, яке по різному оцінюється залежно від сфери його застосування. Якщо у бізнесі, політиці та медіа він часто сприймається як допустима форма професійної співпраці, то у сфері науки та освіти приховане авторство підриває довіру до результатів інтелектуальної діяльності та суперечить принципам академічної доброчесності.

У зв’язку з цим видається доцільним нормативне осмислення гострайтингу та визначення меж допустимої творчої співпраці. Це дозволить відмежувати легітимну редакційну чи консультативну допомогу від недоброчесного заміщення автора та

сприятиме забезпеченню балансу між свободою договірних відносин, правами автора й вимогами академічної доброчесності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 57. Ст. 166.
3. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/ghostwriter
4. Merriam-Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/ghostwriter .
5. Mumford A., Bayford K. Ghostwriting History: Churchill, Kennedy and the Authenticity of Authorship. *The International History Review*. 2024. Vol. 46. № 1. P. 54–69. DOI: https://doi.org/10.1080/07075332.2024.2316738 .
6. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 березня 2019 р. у справі № 800/336/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329472# .
8. Постанова Верховного Суду від 4 серпня 2020 р. у справі № 755/9531/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90784317

МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного
права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій основі, яка охоплює широкий спектр законодавчих та підзаконних актів, що регламентують організацію, управління, порядок нарахування та виплати пенсій. Формування цієї бази є результатом багаторічної еволюції правової системи держави у сфері соціального захисту.

Поняття пенсій у разі втрати годувальника є важливим перехрестям правових норм, соціальної політики та конституційних повноважень у рамках пенсійної системи України, що базується на солідарності. В основі цієї системи лежить принцип міжгенераційної солідарності, згідно з яким внески, що сплачуються нинішніми працівниками, фінансують пенсійні виплати нинішнім отримувачам, включаючи членів сім'ї померлих застрахованих осіб. По суті, модель солідарного

пенсійного забезпечення функціонує як механізм колективного об'єднання коштів: внески надходять до загального фонду, який негайно перерозподіляється для покриття поточних видатків. Отже, пенсії, що призначаються після смерті годувальника, залежать не тільки від особистих внесків померлого, а й від стану Пенсійного фонду України (ПФУ) та чинних законодавчих норм. Цей основоположний принцип забезпечує, що соціальний захист виходить за межі індивідуальних накопичень і охоплює ширшу суспільну відповідальність за найуразливіші верстви населення [1].

В правничій літературі справедливо відзначається, що пенсія у зв'язку з втратою годувальника є важливою гарантією у системі соціального захисту людини і громадянина. Законодавець, закріплюючи право утриманців на їхнє пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника, пов'язує його із попередньою трудовою діяльністю (публічною чи військовою службою) померлої особи, її стажем роботи, заробітком та особливостями правового статусу [2, с. 237].

Основним нормативно-правовим актом у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, який регулює правовідносини щодо призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника або ж переведення на такий вид пенсії є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». На думку О. Ю. Раневич, цей закон фактично застосовується для визначення права особи на її пенсійне забезпечення та встановлення необхідних умов, за наявності яких вона набуває пенсійних прав [2, с. 235].

Отже, пенсія у зв'язку з втратою годувальника – це соціальна виплата, що забезпечує матеріальну підтримку членів сім'ї померлого, які залежали від його доходів: дружини чи чоловіка, неповнолітніх дітей, осіб з інвалідністю та інших утриманців. Право на призначення такого забезпечення виникає з дня смерті годувальника за умови наявності необхідного страхового стажу та сплати внесків, а розмір виплати визначається залежно від категорії отримувача та розміру пенсії померлого.

Мета призначення цієї пенсії – компенсувати втрату основного джерела доходу й гарантувати мінімальний рівень соціального захисту непрацездатних членів сім'ї, при цьому щорічна індексація допомагає зберігати купівельну спроможність виплат [3].

Пенсійний фонд України та його головні територіальні управління є основними суб'єктами, до повноважень яких належить забезпечення пенсійними виплатами застрахованих осіб, відповідно до чинного законодавства України. Умовами призначення пенсії є: наявний факт смерті особи, або визнання її безвісно відсутньою через офіційне проголошення її померлою, підтвердженням чого є свідоцтво про смерть особи; наявність на утриманні у годувальника непрацездатних членів сім'ї; наявність у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по ІІІ групі інвалідності [4].

У 2026 році соціальна допомога та пенсія по втраті годувальника в Україні базуються на прожитковому мінімумі (2 595 грн для непрацездатних), забезпечуючи мінімум 100% (2 595 грн) на одного утриманця, 120% на двох і 150% на трьох і

більше. Для родин загиблих захисників з 1 березня 2026 року мінімальні виплати зросли до 12 810 грн на одного члена сім'ї.

Ми згодні із науковцями, які зазначали, що законодавство у сфері соціального страхування передбачає досить широке коло непрацездатних членів сім'ї, що мають право на страхові виплати у зв'язку з втратою годувальника, при цьому такий перелік суттєво відрізняється залежно від виду соціального ризику. Загальною теорією права не надається єдине поняття сім'ї та члена сім'ї. У необхідних випадках кожна галузь права сама визначає склад сім'ї, виходячи зі специфіки свого предмета. Однак при цьому не повинно бути істотних розбіжностей і тим більше суперечностей. Право соціального забезпечення сформулювало властиве лише йому поняття сім'ї як сукупності родичів годувальника й інших осіб, які підлягають пенсійному забезпеченню у випадку його смерті [5, с. 88].

До членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, якщо вони: були на повному утриманні померлого годувальника; одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Під час дії в Україні воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення дітям віком від 18 до 23 років, які навчаються за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, пенсія в разі втрати годувальника призначається, а виплата раніше призначеної пенсії продовжується без надання довідки закладу освіти на підставі даних про навчання за денною формою навчання, отриманих Пенсійним фондом України з Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

У разі смерті особи, яка виконала функцію донора анатомічних матеріалів людини, пенсіонера або осіб, зазначених у частині другій статті 32 Закону, а також у разі смерті (загибелі) особи внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (Революції Гідності), пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні незалежно від тривалості страхового стажу.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування. Непрацездатні члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому Законом України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин", які були на її утриманні, незалежно від тривалості страхового стажу годувальника, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. Члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. Усиновлені діти мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми. Пасинок і падчерка мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували

аліментів від батьків. Неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Таким чином, пенсією у зв'язку з втратою годувальника є щомісячна пенсійна виплата, яка сплачується особі у разі втрати її годувальника, дохід якого був, міг або повинен бути основним з джерел засобів існування цієї особи і прямо залежить від страхового стажу померлого годувальника.

Список використаних джерел:

1. Шевчук О.М. Пенсія по втраті годувальника в солідарній системі пенсійного забезпечення. Львів. 2025. Національний університет «Львівська політехніка». 83 с.
2. Раневич О.Ю. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника: особливості правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 8. С. 235-237.
3. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника в Україні URL : https://pravovyilider.com.ua/blog/pensiya-vtrata-goduvalnika-umovi-oformlennya
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, № 49-51, ст. 376.
5. Зіноватна І.В. Пенсія у зв'язку втратою годувальника в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Право та інновації.* 2017. № 2 (18). С. 86-91.

МОРОЗ Ольга Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОТНИХ УМОВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Ч. 1 ст. 638 ЦК України [1] поділяє істотні умови договорів на чотири групи: 1) умови про предмет договору; 2) умови, які визначені законом як істотні для договорів даного типу; 3) умови, які є необхідними для договорів даного виду; 4) умови, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди.

Розглянемо першу групу істотних умов договорів – умову про предмет. Дана умова є найважливішою серед усіх істотних умов. Не можна встановити зміст договірного зобов'язання сторін, якщо не узгоджено предмет договору. В такому випадку договірне зобов'язання взагалі не може існувати. Проте розуміння предмету договору є неоднозначним. Так, одні цивілісти розглядають предмет договору лише як певне майно, інші – певну правомірну дію, обумовлену змістом договору. Предметом договору може виступати майно, об'єкти інтелектуальної власності, певні зобов'язальні права, дії, які боржник зобов'язаний здійснити на користь кредитора чи інших осіб або утриматися від певних дій. Предмет договору має бути

конкретно визначеним та доступним для визначення третіми особами. Він повинен містити дані, про яку саме конкретну річ, право, дію іде мова, визначити найменування (асортимент) майна (товару), робіт, та їх кількість, так, щоб будь-яка особа змогла зробити висновок, про що саме домовились сторони [2, с. 60].

Перейдемо до розгляду другої групи істотних умов договорів – умов, які визначені законом як істотні для договорів даного типу. При цьому ЦК України при визначенні істотних умов договору, відсилає до спеціальних норм, присвячених договорам даного виду, і називає істотними, насамперед, ті умови, які визнані такими згідно із законом і передбачені як обов'язкові самими нормами права, що регулюють дані договірні відносини [3, с. 436-437]. Умови договору, які визначені законом як істотні для договорів даного типу мають своє об'єктивне відображення у нормативно-правових актах. Тому їх визначення не викликає особливих труднощів.

Розглянемо третю групу істотних умов договорів – умови, які є необхідними для договорів даного виду. У діючому законодавстві відсутній чіткий механізм, за яким можливо провести визначення переліку необхідних умов, виходячи із змісту договору. Однак можна дійти висновку, що необхідні для договорів даного виду умови зазвичай можна встановити, виходячи з нормативного визначення відповідного договору. Кількість істотних умов, які необхідні для якого-небудь виду договору, має бути мінімальним і обмежуватися лише такими умовами, без яких неможливе саме існування даного договору. Цивілісти, при розгляді істотних умов за ознакою необхідності для договору даного виду, крім умови про предмет договору, відносять ще таку умову, як ціна для оплатних договорів та строк для строкових договорів. При укладенні будь-якого договору за допомогою здійснення певних дій визначаються і часові межі його виконання, також встановлюється як момент його укладення, так і період, протягом якого він буде діяти. У випадку якщо строк (термін) не вказаний, то сторони визначають його часовими критеріями, що визначені законом.

Розглянемо четверту групу істотних умов договорів – умови, щодо яких за заявою однією з сторін має бути досягнуто згоди. Так, будь-яка із сторін цивільно-правового договору може при його укладенні визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі або є необхідними для договорів даного виду, і забажати включення у договір додаткових умов, без яких домовленості, на її думку, не можна досягнути. У цьому випадку такі умови, включені до його змісту на вимогу однієї із сторін майбутнього договору, також набувають значення істотних (ст. 6 ЦК України) [4, с. 16]. Якщо одна сторона вимагає включення якої-небудь умови у договір, а інша не погоджується, то договір не буде укладено. Якщо при укладенні договорів між сторонами виникають розбіжності щодо умов договору, то до істотних необхідно відносити умови, щодо яких одна зі сторін прямо заявила про необхідність досягнення згоди під загрозою відмови від укладення договору. Очевидно, що це звужує зміст норми права, яке передбачає просту заяву про необхідність досягнення згоди про умови договору на вимогу однієї з сторін. Заява про необхідність досягнення згоди за певними умовами може знайти відображення, наприклад, у оферті у вигляді проекту договору, листі-пропозиції. Якщо друга сторона не погодиться досягти згоди по таких умовах, вона має змогу не акцептувати цю

пропозицію і договір укладено не буде. Сторони мають змогу прямо застерегти у договорі, які умови вони віднесли до істотних, щоб уникнути в подальшому суперечок при виконанні договору. Таким чином, ця група істотних умов важлива тим, що законодавець надає змогу учасникам цивільних правовідносин укладати договори з урахуванням їх індивідуальних особливостей [2, с. 66].

Отже, детальний аналіз істотних умов цивільно-правового договору має важливе науково-практичне значення, оскільки відсутність у законодавстві деяких положень перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 09.05.2026 р.).

2. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2003. 189 с.

3. Цивільне право України: Підручник / Є. О.Харитонов, Н. О. Саніахметова. К.: Істина, 2003. 773 с.

4. Цивільний кодекс України. Коментар / За ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Одеса: Юрид. літ-ра, 2003. 1079 с.

НОЧОВНА Катерина Антонівна,
здобувач вищої освіти курсу навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах воєнного стану інформаційний простір набуває особливого значення, оскільки відомості стають не лише засобом комунікації, а й інструментом впливу на суспільство та національну безпеку. Поширення неправдивої інформації у цей період може мати вкрай негативні наслідки – від дестабілізації суспільства до прямого сприяння ворогу [7].

Недостовірними відомостями вважаються дані, які не відповідають дійсності або подані у викривленому вигляді та здатні ввести в оману громадян [3]. У період війни особливо небезпечними є фейки про перебіг бойових дій, неправдиві звістки про втрати серед військових і цивільних, дезінформація щодо діяльності органів

державної влади, а також поширення панічних чуток про загрози. Такі дії можуть викликати страх і невпевненість серед населення, підривати довіру до офіційних джерел та створювати сприятливі умови для інформаційних операцій ворога [7].

Правове регулювання відповідальності за поширення неправдивої інформації в Україні здійснюється на підставі низки нормативно-правових актів. Зокрема, важливу роль відіграє Кримінальний кодекс України, який передбачає відповідальність за дії, що шкодять обороноздатності держави або сприяють агресору [4]. Також застосовується Кодекс України про адміністративні правопорушення, який регулює менш суспільно небезпечні порушення [5]. Окрім того, значення мають Закон України «Про інформацію» [3] та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2], які визначають загальні засади інформаційної діяльності та можливі обмеження прав у час війни.

Кримінальна відповідальність є найбільш суворою формою реагування держави на розповсюдження недостовірної інформації. Вона настає у випадках, коли такі дії завдають шкоди обороноздатності країни, сприяють діяльності ворога або викликають масову паніку. Наприклад, законодавством передбачено відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про переміщення чи розташування Збройних Сил України, а також за виправдовування чи заперечення збройної агресії. Покарання за такі правопорушення може включати штрафи, обмеження свободи або позбавлення волі на визначений строк [4].

Поряд із кримінальною відповідальністю існує адміністративна відповідальність, яка застосовується до осіб, що поширюють недостовірну інформацію без настання тяжких наслідків. Це може бути, наприклад, розповсюдження чуток або порушення встановлених правил інформаційного режиму. У таких випадках закон передбачає накладення штрафів або інших адміністративних стягнень [5].

Не менш важливою є і цивільно-правова відповідальність. Особа, яка поширила недостовірну інформацію, може бути зобов’язана спростувати її та відшкодувати завдану моральну шкоду. Це особливо актуально у випадках, коли неправдиві відомості стосуються честі, гідності або ділової репутації конкретних осіб [6].

Особливу функцію у поширенні інформації сьогодні відіграють соціальні мережі. Вони значно прискорюють обіг інформації, але водночас сприяють швидкому розповсюдженню фейків. Важливо розуміти, що відповідальність може наставати не лише за створення, а й за поширення недостовірної інформації, зокрема шляхом репостів або пересилання повідомлень.

Водночас слід враховувати баланс між свободою слова та необхідністю забезпечення безпеки держави. Свобода вираження поглядів є фундаментальним правом людини, проте під час війни вона може бути обмежена в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку. Такі обмеження спрямовані на захист суспільства від небезпечних інформаційних впливів [7].

Практичні наслідки поширення неправдивої інформації під час війни можуть бути надзвичайно серйозними. Це і паніка серед населення, і ускладнення роботи військових, і підрив довіри до державних інституцій. У найгірших випадках такі дії можуть прямо або опосередковано допомагати ворогу в досягненні його цілей.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
7. Братах Л. Інформаційна безпека України в умовах дезінформаційного впливу: загрози, виклики, механізми реагування. Вісник *Прикарпатського університету*. 2025. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/582

ПАВЛІЧЕНКО Владислава Іванівна,
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
ЦЕРКОВНА Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Становлення правової держави в Україні передбачає забезпечення стабільності цивільно-правових відносин, серед яких спадкове право займає важливе місце. Спадкування – один із ключових механізмів передачі майнових прав, що має глибоке соціальне, правове та моральне значення. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією рф, функціонування цього інституту зазнало значних змін і викликів.

Розвиток спадкових відносин в Україні обумовлений введенням в країні правового режиму воєнного стану з 24 лютого 2022 року. Питання упорядкування спадкових відносин, які мають безпосереднє відношення до проблематики власності,

виконання зобов'язань, юридичної відповідальності, відшкодування збитків, завжди входять до переліку надзвичайно важливих для суспільства, а в умовах воєнного стану поготів, особливо щодо місця відкриття спадщини та строків для прийняття спадщини [1, с. 198].

Воєнні дії спричиняють низку юридичних і практичних проблем у сфері спадкування: від обмеженого доступу до нотаріальних послуг і складнощів у встановленні фактів смерті – до втрати документів і переміщення осіб. Це зумовлює необхідність не лише перегляду окремих положень чинного законодавства, а й розробки спеціальних процедур, здатних забезпечити реалізацію спадкових прав громадян в умовах надзвичайної правової ситуації.

Метою даної наукової роботи є аналіз особливостей правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану, виявлення основних проблем практичного характеру та пошук можливих шляхів їх вирішення. Об'єктом дослідження є спадкові правовідносини в період дії правового режиму воєнного стану, а предметом – особливості нормативно-правового забезпечення та нотаріальної практики у відповідних умовах.

Запровадження воєнного стану істотно впливає на функціонування різних сфер суспільного життя, у тому числі й на сферу спадкових правовідносин. Воєнні дії створюють низку об'єктивних труднощів для реалізації спадкових прав громадян, що зумовлює необхідність адаптації механізмів правового регулювання до умов надзвичайної ситуації.

Однією з найбільш суттєвих проблем є ускладнення встановлення місцезнаходження спадкоємців, а також отримання достовірної інформації щодо їхнього правового статусу – зокрема, факту життя, смерті, зникнення безвісти чи перебування на тимчасово окупованих територіях або в зоні бойових дій. Такі обставини значно ускладнюють відкриття спадщини, дотримання процесуальних строків та належне оформлення спадкових прав.

Крім того, воєнний стан може впливати і на склад спадкового майна. Зокрема, в окремих випадках можливе примусове відчуження майна для забезпечення оборонних потреб держави, реквізиція майна, його пошкодження або знищення внаслідок бойових дій. Це, своєю чергою, породжує додаткові питання щодо визначення обсягу спадщини, компенсації вартості майна та захисту майнових інтересів спадкоємців.

Складність правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану також обумовлена обмеженим доступом до нотаріальних послуг, державних реєстрів та судового захисту в окремих регіонах України. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення ефективного механізму реалізації спадкових прав, а також удосконалення законодавчих процедур щодо продовження строків прийняття спадщини, встановлення фактів, що мають юридичне значення, та підтвердження правового статусу осіб.

В умовах воєнного стану розширено коло осіб, які можуть посвідчувати заповіти, прирівняні до нотаріальних. Зокрема, це можуть бути командири військових частин, начальники медичних установ та інші уповноважені особи. Це дозволяє забезпечити реалізацію права на спадкування навіть у складних умовах [4].

Щодо визначення строків прийняття спадщини, у разі, якщо особа померла під час воєнного стану і державна реєстрація смерті проведена пізніше, ніж через один місяць після її смерті, строки для прийняття спадщини обчислюються не з моменту фактичної смерті, а з моменту реєстрації смерті державними органами.

Для врегулювання питань нотаріального посвідчення заповіту, строків прийняття та місця відкриття спадщини вже в умовах воєнного стану Кабінет Міністрів України прийняв в лютому – червні 2022 року відповідні постанови, які в подальшому були визнані такими, які суперечать ЦК України та законам України. Натомість були прийняті – Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3449-IX, Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3450-IX, змін зазнав також Закони України «Про нотаріат» [1, с. 198].

Дуже цікавим є те, що у своїй науковій доповіді «Особливості здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану» Ірина Дзера зазначає, що введення воєнного стану в Україні зумовило прийняття низки нормативних актів, спрямованих на забезпечення здійснення спадкових прав. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 встановила норми щодо продовження строків для прийняття спадщини, обмеження переліку нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії щодо цінного майна, та можливість вчинення деяких видів нотаріальних дій без використання спеціальних бланків. [3, с. 32]

Для вирішення існуючих проблем необхідно вжити кілька ключових заходів. Зокрема, на нормативно-правовому рівні необхідно провести узгодження всіх положень, що стосуються строків прийняття спадщини, місця її відкриття та процедури оформлення спадкових прав. Також пріоритетним має стати розвиток дистанційних технологій. Впровадження електронного документообігу, цифрових підписів, відеоідентифікації та створення єдиної онлайн-платформи для моніторингу роботи нотаріусів допоможе спадкоємцям здійснювати оформлення спадкових прав незалежно від їхнього місцезнаходження. При цьому інформаційна підтримка громадян, особливо внутрішньо переміщених осіб, організація консультаційних центрів та гарячих ліній допоможуть роз’яснити нові правила, строки та процедури, що діють у воєнний період. Для цього є необхідним створення ефективного механізму взаємодії між нотаріусами, органами місцевого самоврядування та судовими інстанціями [8, с. 354].

Вважаємо, умови воєнного стану в Україні значною мірою вплинули на реалізацію права громадян на спадкування, що зумовило потребу в адаптації спадкового законодавства до нових реалій. Війна призвела до обмеженого доступу до нотаріальних послуг, втрати документів, порушення строків прийняття спадщини та ускладнень у посвідченні заповітів. У відповідь на ці виклики держава вжила низку заходів – запроваджено екстериторіальність ведення спадкових справ, розширено коло осіб, уповноважених на посвідчення заповітів, та передбачено правові механізми для подолання процедурних труднощів.

Однак, попри ці кроки, правозастосовна практика все ще стикається з чималою кількістю проблем, які вимагають подальшого наукового осмислення та законодавчого врегулювання. Вирішення цих питань можливе лише за умови вдосконалення правової бази, забезпечення стабільного доступу громадян до юридичних послуг, а також належного інформування населення щодо нововведень у сфері спадкового права. Таким чином, ефективне функціонування інституту спадкування в умовах воєнного стану є не лише правовим, а й соціальним викликом, відповідь на який має формуватися на перетині законодавства, судової практики та гуманітарної чутливості.

Список використаних джерел

1. Горпинич Л.І. Генезис правового регулювання спадкових відносин в незалежній Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 1. С. 195-200.

2. Горпинич Л.І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 212–216.

3. Дзера І. О. Особливості здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. *Сучасні виклики приватного права в умовах війни*: збірник наукових праць учасників круглого столу (1 лютого 2024 року, Київ, Україна). Київ: НаУКМА, 2024. С. 32–36. https://ekmair.ukma.edu.ua/items/62b0ce6b-c4fa-4e68-bc4a-38f6f1329f5e

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96. Ст. 388.

5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96. Ст. 389.

6. Старина А., Фокша, Л. Правове регулювання спадкування за законом в Україні. *UNIVERSUM.* 2025. Вип. 22. С. 24–30.

7. Тімуш І. С., Коваль І. В. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 4 (69). С. 144–145.

8. Юніна М.П., Буякова І.О. Проблемні аспекти спадкування в умовах воєнного стану та можливі шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 03. Ч. 1. С. 351-355.

ПАЛАМАРЧУК Іван Васильович,
кандидат юридичних наук
головний спеціаліст Департаменту правового забезпечення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА),
м. Київ

ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ У ВИГЛЯДІ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Відомо, що АРМА здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року [1; 2]. Тобто, із урахуванням положень закону [3], вартість активів на які накладено арешт та підлягають передачі в управління АРМА має становити понад 641 800 грн. Управління АРМА та управителем такими активами здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до глави 70 Цивільного кодексу України [5] з урахуванням особливостей, визначених законом [2].

Таким чином, АРМА може передавати за договором управління активи управителеві в управління згідно з актами приймання-передачі лише після фактичного їх прийняття від прокурора в управління, в установленому порядку [1; 2], згідно з актами приймання-передачі. Управління такими активами здійснюється на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, у зв’язку з чим надходження від здійснюваного АРМА управління активами перераховуються до державного бюджету [2].

При цьому наслідком виконання АРМА своїх повноважень є «результативність», яка може виражатися й в економічному ефекті від діяльності АРМА – відношення отриманого результату до касових видатків із Державного бюджету України на діяльність АРМА. Тому, на виконання саме вимог закону [2], загальними показниками ефективності управління АРМА арештованими активами за результатами І кварталу 2026 року є надходження до Державного бюджету України на загальну суму 323 128 570,49 грн, які складаються з:

надходження до державного бюджету від управління грошовими коштами в результаті виконання судових рішень про стягнення коштів в дохід держави та спеціальної конфіскації – *234 470 435,98 грн;*

надходження від реалізації активів через систему «Прозорро.Продажі в тому числі забезпечено перерахування митних платежів в сумі *9 654 619,12 грн* від реалізації АРМА нерозмитнених арештованих активів;

надходження до державного бюджету від передачі в управління арештованих активів – *79 003 515,39 грн* [4].

Таким чином, апріорі будь-які рішення, дії або бездіяльність вчинені (прийняті) будь-якими суб’єктами владних повноважень, що можуть перешкоджати

забезпеченню АРМА надходжень до Державного бюджету України від управління та реалізації переданих в установленому порядку до АРМА активів – може створити передумови для настання відповідних ризиків у недоотриманні надходжень до Державного бюджету України та у зменшенні обсягів у придбанні АРМА військових облігацій, що суперечитиме інтересам держави із породженням відповідних ризиків у сфері воєнної безпеки.

Отже, логічним є те, що усі складові державної влади в Україні представляючи державу діють виключно в її інтересах, як наслідок такі активи (речові докази) повинні та будуть працювати на користь держави, а не перебувати у заблокованому стані, що є абсурдом в умовах в яких на теперішній час функціонує національна економіка. Тим паче, усталеною догмою є твердження, що «в єдності і мале зростає, а в розбраті і велике валиться».

З огляду на викладене таким ускладненим видом публічного майна є майнові права інтелектуальної власності, практична складність з управління якими полягає у тому, що майнові права інтелектуальної власності можуть бути передані відповідно до закону повністю або частково іншій особі. Тим паче, умови передання майнових прав інтелектуальної власності можуть бути визначені договором, який укладається відповідно до закону [5].

Отже, означене надає можливість здійснювати АРМА управління активами у вигляді майнових прав інтелектуальної власності з метою забезпечення відповідних надходжень до Державного бюджету України від такого управління.

Проте, вимоги іншої норми права того ж закону [5] встановлюють виключення щодо предмету договору управління майном, який укладається між АРМА та управителем – тобто предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, *крім майнових прав інтелектуальної власності*, та інше майно.

Водночас враховуючи ті активи, у вигляді майнових прав інтелектуальної власності, на які накладено арешт – то такі речові докази не підлягають передачі в управління АРМА, а по суті перебувають у заблокованому стані та не приносять жодної користі державі. Як приклад, згідно відомостей Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні [6] розділ «Майнові права інтелектуальної власності» містить 89 записів, щодо майнових права інтелектуальної власності, на які в установленому законом [1] порядку накладено арешт (у відповідному кримінальному провадженні), але враховуючи те, що на теперішній час правового способу управляння таким активами на користь держави немає – такі активи залишаються у неприбутковому для Державного бюджету України стані. При цьому, конвертування предикатних активів у майнові права інтелектуальної власності теж є сталою практикою, у зв’язку з чим у разі розблокування способу управління АРМА такими активами ймовірно буде збільшена кількість арештів таких активів відповідно до закону [1].

З огляду на викладене, а також із урахуванням виявлених під час аналізу чинного законодавства окреслених питань, які потребують розгляду, вжиття відповідних заходів та прийняття відповідних рішень по суті, задля забезпечення можливості подальшої реалізації заходів з управління в подальшому АРМА

активами у вигляді майнових прав інтелектуальної власності – першочергово підлягає дослідженню означене питання задля внесення відповідних змін до закону [8] з метою забезпечення обернення такого виду активів на користь державі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 08 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 08.05.2026).

2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 08 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text (дата звернення: 08.05.2026).

3. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX : станом на 08 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text (дата звернення: 08.05.2026).

4. Звіт Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, про показники управління активами за І квартал 2026 року. URL: https://arma.gov.ua/zvit-pro-robuty (дата звернення: 08.05.2026).

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV :станом на 08 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4815 (дата звернення: 08.05.2026).

6. Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні. URL: https://reestr.arma.gov.ua (дата звернення: 08.05.2026).

ПАРАСЮК Василь Михайлович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів
ТИЩЕНКО Софія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила виникнення значної кількості правовідносин, пов’язаних із відшкодуванням шкоди, завданої фізичним та юридичним особам. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема визначення підстав, меж та механізмів відповідальності держави за шкоду, спричинену воєнними діями.

У національному праві питання відшкодування шкоди традиційно регулюється нормами цивільного законодавства, зокрема положеннями Цивільного кодексу України щодо деліктних зобов'язань. Відповідно до загального правила, майнова шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала [1]. Водночас у випадку збройної агресії класична модель деліктної відповідальності зазнає трансформації, оскільки шкода завдається не окремими суб'єктами, а іноземною державою як носієм публічної влади.

Особливістю є те, що відповідальність держави у даному випадку має комплексний характер і поєднує елементи як цивільно-правової, так і публічно-правової відповідальності. З одного боку, йдеться про відшкодування шкоди конкретним потерпілим, що є сферою цивільного права. З іншого – така відповідальність базується на порушенні норм міжнародного права, зокрема заборони агресії як імперативної норми (jus cogens) [2, с. 75].

Національне законодавство України вже реагує на ці виклики. На сьогодні в Україні сформовано комплекс нормативно-правових та організаційних механізмів фіксації й обліку шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, який охоплює оцінку людських втрат, пошкодження майна, інфраструктури, екологічної шкоди та упущеної вигоди [3]. Водночас Закон України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 20.11.2024 р. № 4071-IX запровадив систему обліку інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб [4]. Важливе значення також має міжнародний Реєстр збитків для України (RD4U) [5], створений під егідою Ради Європи, який забезпечує збір заяв про завдані збитки через застосунок «Дія».

Разом з тим, суттєвою проблемою залишається питання належного відповідача у справах про відшкодування шкоди. Українські суди поступово формують підхід, відповідно до якого російська федерація може виступати відповідачем у національних судах, незважаючи на принцип юрисдикційного імунітету держави. Такий підхід обґрунтовується тим, що імунітет не може застосовуватися у випадках грубих порушень міжнародного права, зокрема актів агресії.

У міжнародно-правовому вимірі відповідальність держави за агресію закріплена в нормах загального міжнародного права. Відповідно до проєкту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, будь-яке міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою її міжнародну відповідальність, що включає обов'язок повного відшкодування шкоди.

Особливого значення набуває питання створення міжнародного компенсаційного механізму. На сучасному етапі обговорюється формування компенсаційного фонду. Передбачається, що його функціонування ґрунтуватиметься на принципі міжнародно-правової відповідальності держави-агресора за порушення імперативних норм міжнародного права. Ймовірними джерелами наповнення такого фонду розглядаються заморожені та конфісковані російські активи, а також внески держав-партнерів і міжнародних організацій.

Запровадження компенсаційного фонду має забезпечити більш ефективний механізм відшкодування шкоди постраждалим особам та зменшити складність реалізації права на компенсацію в судовому порядку.

Проблемним аспектом є також доказування причинного зв'язку між збройною агресією та конкретною шкодою. Умови воєнного стану ускладнюють збирання доказів, фіксацію фактів знищення майна та визначення розміру збитків. Це потребує розроблення спеціальних стандартів доказування та використання альтернативних джерел інформації, зокрема цифрових доказів.

Окремо слід звернути увагу на питання відшкодування моральної шкоди, яка є значною у контексті війни. Національна судова практика поступово формує підходи до визначення її розміру, однак відсутність уніфікованих критеріїв створює ризики неоднакового застосування права.

Таким чином, відповідальність держави за шкоду, завдану збройною агресією, має багаторівневий характер і потребує комплексного правового регулювання. Вона поєднує норми національного цивільного права та міжнародного публічного права, що зумовлює необхідність їх узгодженого застосування.

У перспективі ключовими напрямами вдосконалення правового регулювання є: розвиток ефективних механізмів компенсації шкоди, забезпечення доступу до правосуддя для потерпілих, уніфікація підходів до доказування та подальше формування судової практики. Вирішення зазначених проблем сприятиме забезпеченню принципу справедливості та відновленню порушених прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Перепьолкін С. М. Перелік імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens): теорія та практика. *Правова позиція.* 2025. № 2. С. 72–79. DOI https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.13 URL: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.13

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF

4. Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Закон України від 20.11.2024 № 4071-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-20

5. Register of Damage for Ukraine (RD4U). URL: https://www.rd4u.coe.int/en/

ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан істотно вплинув на процесуальні форми реалізації права на судовий захист, актуалізувавши потребу забезпечення розумних строків розгляду справ, доступності правосуддя та процесуальної економії в умовах обмеженої мобільності, ризиків для безпеки, перебоїв у функціонуванні інфраструктури та ускладненої комунікації з учасниками процесу. У таких обставинах спрощене позовне провадження набуло особливої практичної ваги, оскільки його модель у ЦПК України орієнтована на оперативний і менш формалізований розгляд справ невеликої складності, а також спорів, для яких визначальною є швидкість вирішення [1].

Водночас воєнний стан, з одного боку, підсилює доцільність застосування спрощеної процедури через мінімізацію очних засідань, концентрацію процесуальних дій та ширше використання письмових пояснень і доказів [1], а з іншого – породжує додаткові процесуальні ризики для сторін, насамперед у частині належного повідомлення, стабільності каналів комунікації, доступу до доказів і дотримання процесуальних строків. Науково-практичний інтерес полягає у пошуку балансу між процесуальною економією та збереженням базових гарантій справедливого судового розгляду.

Передусім воєнний стан посилив значення письмової форми розгляду як типової моделі спрощеного провадження. Рішення суду про розгляд справи без виклику сторін фактично зміщує центр процесу на письмові заяви по суті справи та письмові докази, що підвищує вимоги до якості позовної заяви, відзиву, пояснень, доказів і дисципліни дотримання строків їх подання [1; 2]. За таких умов суд має забезпечити передбачуваність процесу, як то належно мотивувати вибір письмового формату, чітко визначати строки та роз’яснювати права й обов’язки учасників [1].

Окрім того, одним із найбільш уразливих елементів воєнного часу є належне повідомлення учасників справи й вручення процесуальних документів. Переміщення населення, зміна місця проживання, обмеження в роботі поштового зв’язку та перебої в інфраструктурі обумовлюють необхідність комбінування традиційних і електронних способів комунікації, використання електронних сервісів і належної фіксації спроб повідомлення [4]. Саме належне повідомлення є критичним для легітимності розгляду без виклику сторін, оскільки така модель допустима лише за умови реального інформування учасника та забезпечення йому можливості подати позицію і докази [1; 4].

Воєнний стан об’єктивно впливає на процесуальні строки та оцінку «поважності причин» їх пропуску. Судова практика воєнного періоду виробила

підхід, за яким об’єктивні перешкоди (загрози безпеці, евакуація, відсутність доступу до документів, перебої електроенергії чи зв’язку) можуть визнаватися поважними підставами для поновлення або продовження строків за умови належного обґрунтування стороною відповідних обставин [5]. Це має особливе значення для спрощеного провадження, де строки є концентрованими, а пропуск навіть короткого строку здатен істотно звузити можливості сторони щодо подання доказів і заперечень [1; 5].

Водночас практична реалізація спрощеного провадження в умовах воєнного стану пов’язана з ширшим застосуванням дистанційної участі та відеоконференцій (за наявності технічної можливості). Хоча нормативні підстави таких форм участі існували і до війни, саме воєнний стан зробив їх регулярним інструментом забезпечення змагальності, безпеки та доступу до правосуддя [2; 3]. Узагальнені підходи до організації такого розгляду систематизуються в матеріалах Верховного Суду та Національної школи суддів України [2; 3].

В умовах воєнного стану зростає роль інформаційно-технологічної підтримки судочинства, зокрема електронного документообігу, цифрової фіксації процесуальних дій та активнішого використання електронних доказів. Це потребує належної «процесуальної культури» роботи з цифровими матеріалами, як то ідентифікація джерела, підтвердження цілісності, оцінка належності й допустимості, оскільки в письмовому спрощеному провадженні якість подання доказів безпосередньо впливає на результат розгляду [1; 6].

Підсумовуючи, варто зазначити, що спрощене позовне провадження в умовах воєнного стану виконує стабілізаційну функцію для цивільного судочинства, забезпечуючи швидкість і процесуальну економію, однак ефективність цієї процедури залежить від: 1) належного повідомлення сторін; 2) гнучкого, але обґрунтованого підходу до строків і поважних причин; 3) якості письмової позиції сторін і належного оформлення доказів; 4) мотивованості судових рішень при виборі письмового формату; 5) технічної спроможності судів і розвитку електронних сервісів. Отже, воєнний стан не скасовує процесуальних гарантій, але вимагає їх адаптації шляхом поєднання спрощення процедури з реальним забезпеченням доступу до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1618-15?utm_source=chatgpt.com#Text

2. Луспеник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. *Всеукраїнський вебінар, Національна школа суддів України* (м. Київ, 13 трав. 2022 р.). URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_20_prezent_Luspenik.pdf?utm_source=chatgpt.com

3. Луспеник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. *Онлайн-практикум, Право в умовах воєнного стану. Цивільна юрисдикція* (м. Київ, 17 берез. 2023 р.).
URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf?utm_source=chatgpt.com

4. Волкова І. В. Особливості повідомлення учасників цивільних справ в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 116–120. URL : https://www.lsej.org.ua/2_2023/24.pdf?utm_source=chatgpt.com

5. Ситников О. Застосування процесуальних строків в умовах воєнного стану. *Вища школа адвокатури НААУ :* офіц. вебсайт. URL : https://www.hsa.org.ua/blog/zastosuvannia-procesualnix-strokiv-v-umovax-vojennogo-stanu-oleksandr-sitnikov?utm_source=chatgpt.com

6. Терех О. А. Сучасні виклики здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. 2025. Вип. 89. Ч. 1. С. 427–431. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/62.pdf?utm_source=chatgpt.com

ПИЛИПЕНКО Світлана Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Національна академія
Служби безпеки України,

ОСНОВНІ НОВЕЛИ ПРОЄКТУ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ідея рекодифікації цивільного законодавства в Україні має тривалу історію. Ще у 2019 році Кабінет Міністрів України утворив робочу групу з рекодифікації цивільного законодавства, визначивши серед її завдань аналіз чинного законодавства, вивчення європейського досвіду та підготовку пропозицій щодо його оновлення [1].

Станом на травень 2026 року законопроєкт №15150 «Проєкт Цивільного кодексу України» перебуває на розгляді Верховної Ради України та готується до другого читання. При цьому наразі даний документ залишається найповнішим джерелом для аналізу запропонованих змін щодо юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців [2]. Актуальність теми пояснюється тим, що рекодифікація розглядається як один із напрямів адаптації українського приватного права до європейських підходів. У науковій літературі слушно наголошується на потребі належного правового забезпечення економічних відносин та більш активної адаптації українського законодавства до права ЄС [3, с. 6-7].

У Концепції оновлення ЦК України наголошується на необхідності системного реформування приватного права та відмови від дуалізму цивільного і господарського законодавства. Господарський кодекс розглядається як такий, що не відповідає природі підприємницьких відносин, які мають регулюватися єдиним приватноправовим підходом [4, с. 5-8].

Однією з ключових новел проєкту є запровадження презумпції приватності відносин: вони вважаються приватними, якщо інше прямо не встановлено законом

або не випливає із суті таких відносин. Також до суб'єктів приватних відносин віднесено не лише фізичних і юридичних осіб, а й державу, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права у випадках їх участі у приватноправових відносинах [5, с. 1-2].

Важливим нововведенням є визнання локальних актів юридичної особи джерелами приватного права. Проєкт прямо передбачає можливість регулювання приватних відносин через статути, положення та рішення органів управління юридичної особи, що посилює значення внутрішнього корпоративного регулювання [5, с. 3].

Проєкт також зберігає та чіткіше систематизує форми юридичних осіб приватного права. Встановлюється, що вони створюються у формі товариства або установи, а товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Підприємницькі товариства прямо пов'язуються з одержанням і розподілом прибутку між учасниками. Водночас непідприємницьким товариствам та установам дозволяється здійснювати підприємницьку діяльність, якщо вона відповідає меті їх створення та сприяє її досягненню [5, с. 27-28].

Для фізичних осіб-підприємців серед основних засад приватного права окремо закріплюється свобода підприємницької діяльності [5, с. 2]. Проєкт систематизує правовий статус ФОП, визначаючи, що право на підприємницьку діяльність має фізична особа з повною цивільною дієздатністю за умови державної реєстрації. При цьому інформація про державну реєстрацію залишається відкритою, а особа, яка фактично здійснювала підприємницьку діяльність без реєстрації, не може оспорювати укладені договори лише через відсутність статусу підприємця [5, с. 18].

Ще однією важливою новелою є поширення на діяльність ФОП загальних правил, що регулюють діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не випливає із суті відносин. Проєкт також деталізує майнову відповідальність підприємця, який відповідає за зобов'язаннями усім належним йому майном, а в окремих випадках – і часткою у спільному майні подружжя після її виділення [5, с. 18-19]. Зберігається можливість надання повної цивільної дієздатності особі з шістнадцяти років для здійснення підприємницької діяльності [5, с. 12-13].

Отже, основні новели проєкту нового Цивільного кодексу України щодо суб'єктів підприємництва полягають у переході до єдиної приватноправової моделі регулювання бізнесу. Для юридичних осіб це проявляється у презумпції приватного характеру відносин, поширенні приватноправового режиму на участь публічних суб'єктів у цивільному обороті, посиленні ролі локальних актів та більш чіткій систематизації організаційно-правових форм. Для ФОП важливими є закріплення свободи підприємництва, системне врегулювання статусу підприємця, зближення правового режиму з діяльністю юридичних осіб і деталізація майнової відповідальності.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства

України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text

2. Картка законопроєкту № 14394 «Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного)» URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837 (дата звернення: 27.05.2026).

3. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Рекодифікації цивільного законодавства в контексті інтеграції України у правовий простір ЄС. *Часопис цивілістики.* 2020. Вип. 34. спецвипуск «Цивільний процес». С. 6–10.

4. Довгерт А. С., Кузнєцова Н. С. Рекодифікація цивільного законодавства України: Концепція оновлення Цивільного кодексу України. *Робоча група щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.* Київ. 2020. 138 с.

5. Проєкт Цивільного кодексу України. ЛІГА:ЗАКОН. Електронні текстові дані. URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/JI14420A?an=&ed=&dtm=&le=&land=UA&context=UA (дата звернення: 27.05.2026).

ПОБЕРЕЖЕЦЬ Аліна Сергіївна,
здобувач вищої освіти кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН

Глобальні міграційні тенденції й події (зокрема війна в Україні) підштовхують населення до еміграції. Мільйони українців проживають або працюють в інших державах, володіють там майном та родинними зв'язками. Це означає, що все більше спадкових відносин набуває міжнародного характеру та їх регулювання стає дедалі складнішим. Істотні відмінності між національними правовими системами у сфері спадкового права різних держав зумовлюють виникнення колізій навіть за наявності міжнародних договорів, що у свою чергу, створює значні труднощі у процесі правозастосування.

Однією з ключових проблем міжнародно-правового регулювання спадкових відносин є колізії застосованого права. Так, відповідно до статті 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не

обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був [1]. Як зазначає М. Михайлів, закріплюючи універсальну колізійну прив'язку останнього місця проживання спадкодавця до відносин спадкування, Закон України «Про міжнародне приватне право» не передбачає дефініції поняття «останнє місце проживання». Визначення поняття відсутнє і в законодавстві України. Це дає змогу трактувати його по-різному як у доктрині, так і на практиці [2, с. 127]. У зв'язку з цим науковиця слушно пропонує застосовувати більш конкретизовану колізійну прив'язку – «останнє постійне місце проживання». На нашу думку, такий підхід є виправданим, оскільки усуне правову невизначеність та сприятиме належному правозастосуванню.

Визначення юрисдикції у спадкових спорах з іноземним елементом здійснюється на підставі норм міжнародного процесуального права. Українські суди розглядають такі справи з іноземним елементом згідно з загальними критеріями, зокрема з урахуванням місця проживання спадкодавця чи спадкоємця, а також місцезнаходження майна. Водночас існують виключні підстави. Так, ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює виключну підсудність в окремих справах з іноземним елементом, зокрема, якщо у справі про спадщину спадкодавець – громадянин України і мав в ній місце проживання [1]. На практиці ж навіть у разі наявності юрисдикційних підстав для українських судів судді можуть стикатися з процедурними труднощами, зокрема при одночасному поданні заяв в іноземних юрисдикціях. Верховний Суд підкреслює необхідність самостійного звернення до українського нотаріуса для прийняття спадщини щодо українського нерухомого майна, незважаючи на прийняття майна за кордоном [3].

Визнання та виконання іноземних рішень і актів нотаріату у сфері спадкування здійснюється за загальними нормами міжнародного права. Зокрема, застосовуються положення міжнародних договорів (Конвенція 1958 р., Регламент ЄС № 1215/2012 тощо). На практиці це означає, що для використання іноземного свідоцтва про право на спадщину чи судового рішення необхідні їх легалізація або проставлення апостиля та офіційний переклад [4, с. 62-63]. Україна зокрема, є учасницею Гаазької конвенції 1961 р., однак загалом обмежено бере участь в універсальних міжнародних договорах у сфері спадкування. Водночас після виходу України з Конвенції про правову допомогу з 19.05.2024 її дію припинено у відносинах з усіма державами-учасницями, значна частина процесуальних питань вирішується на підставі двосторонніх договорів або через дипломатичні канали [4, с. 57-58].

Ще одним питанням, що потребує уваги, є спадкування нерухомого майна. Відповідно до ст. 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України [1]. Проблемними у цій сфері є випадки спадкування майна, розташованого в різних країнах. Верховний Суд встановив, що спадкування права на нерухоме майно, розташованого за межами України, не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для успадкування іншої частини права не нерухоме майно, розташованого на території України, оскільки як міжнародним, так і національним законодавством задекларована

незалежність та самостійність відповідних спадкових процесів. Обставини прийняття спадщини за кордоном можуть лише підтверджувати обізнаність спадкоємця про смерть спадкодавця. Тому, у випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України, і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатись таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташованого на території України (постанова Верховного Суду від 13 березня 2023 року у справі № 398/1796/20 (провадження № 61-432сво22)) [5].

Таким чином, міжнародно-правове регулювання спадкових відносин в умовах глобалізації та міграційних процесів характеризується високим рівнем складності, зумовленим наявністю іноземного елемента, різноманітністю національних правових систем та колізій норм права. Українське законодавство встановлює базові колізійні прив’язки та процесуальні механізми вирішення спадкових спорів, однак їх практичне застосування ускладнюється відсутністю чітких дефініцій, неоднозначністю тлумачення окремих положень та недостатньою гармонізацією з міжнародними стандартами.

Результати аналізу свідчать, що ключовими проблемами залишаються визначення застосованого права, встановлення юрисдикції, визнання та виконання іноземних рішень, а також реалізація спадкових прав щодо майна, розташованого в різних державах. Особливого значення набуває необхідність уніфікації підходів судової практики, вдосконалення законодавчих положень щодо колізійних прив’язок та розвитку міжнародного співробітництва у сфері спадкового права.

Отже, ефективне регулювання спадкових відносин можливе за умови подальшого вдосконалення національного законодавства, узгодження його з міжнародними стандартами та забезпечення єдності судової практики, що в сукупності сприятиме правовій визначеності, захисту прав спадкоємців і належному функціонуванню механізмів міжнародного приватного права.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#top (дата звернення: 08.05.2026).

2. Михайлів М. Колізійне регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві України. *Право України*. 2020. № 6. С. 127–146.

3. Офіційний вебсайт судової влади України. URL: https://dr.dn.court.gov.ua/sud0516/pres-centr/novini/1557094/ (дата звернення: 08.05.2026).

4. Голубєва В. Міжнародно-правові особливості реалізації спадкових відносин. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2025. № 2. С. 50–71.

5. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2023 року у справі № 398/1796/20 (провадження № 61-432сво22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518 (дата звернення: 08.05.2026).

ПОЛІШКО Наталія Леонідівна,
доктор філософії у галузі 081 Право, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРИВАТНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією рф зумовило суттєву трансформацію правового регулювання трудових правовідносин. У нових умовах трудове право зазнало значних змін, спрямованих на забезпечення балансу між економічною стабільністю держави, інтересами роботодавців та гарантіями прав працівників.

Право на працю традиційно розглядається як фундаментальне соціально-економічне право, однак у період воєнного стану воно може підлягати тимчасовим обмеженням, що обумовлено необхідністю захисту національної безпеки та функціонування економіки.

Ключовим нормативним актом, який визначає особливості регулювання трудових правовідносин у цей період, є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2]. Він має пріоритет над загальними нормами трудового законодавства, зокрема Кодексу законів про працю України [1], що свідчить про спеціальний характер правового регулювання.

Як зазначають сучасні дослідники, введення воєнного стану спричинило необхідність формування нових правових механізмів організації праці, які характеризуються підвищеною гнучкістю та адаптивністю до кризових умов [6].

Серед основних нормативних новел варто виділити: можливість зміни істотних умов праці без дотримання стандартних процедур, розширення підстав для призупинення трудового договору, встановлення особливого режиму робочого часу та часу відпочинку, обмеження окремих гарантій працівників.

Ці положення відображають тенденцію до посилення диспозитивності та договірного регулювання трудових відносин у кризових умовах.

У сучасній правовій доктрині трудові правовідносини розглядаються як комплексне явище, що поєднує публічно-правові та приватноправові елементи. Проте саме в умовах воєнного стану відбувається певна трансформація їх правової природи, у цей період спостерігається посилення договірних засад регулювання

праці, що наближує трудові правовідносини до класичних приватноправових конструкцій.

Як підкреслює М. В. Голтвяницький, навіть за таких умов держава зобов'язана забезпечувати дотримання базових стандартів, закріплених у міжнародних актах, зокрема Європейській соціальній хартії [3]. Навіть у період воєнного стану зберігається фундаментальний принцип верховенства права [4, с.54]

Реалізація трудових прав у кризових умовах, зокрема в період дії воєнного стану, характеризується істотною трансформацією як змісту відповідних прав, так і механізмів їх забезпечення. Такі трансформації зумовлені необхідністю адаптації правового регулювання до обставин, що загрожують національній безпеці, економічній стабільності та функціонуванню ринку праці. Водночас ключовим завданням законодавця і правозастосовної практики залишається збереження балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами працівників і роботодавців.

У доктрині трудового права право на працю традиційно розглядається як комплексне суб'єктивне право, що включає можливість вільно обирати працю, належні та безпечні умови праці, своєчасну оплату праці, а також захист від незаконного звільнення. Проте в умовах кризи відбувається його функціональна модифікація.

Як слушно зазначає О. В. Кравченко, в умовах воєнного стану трудові права не скасовуються, але їх реалізація може бути обмежена або змінена з огляду на об'єктивну неможливість дотримання стандартних гарантій [5].

Такі зміни свідчать про відхід від класичної моделі «соціальної захищеності» до моделі «адаптивної гнучкості», яка передбачає пріоритет забезпечення економічної життєздатності суб'єктів господарювання.

Однією з ключових тенденцій у сфері реалізації трудових прав є поширення дистанційної роботи та інших гнучких форм зайнятості. Вони виступають важливим механізмом забезпечення безперервності трудових відносин в умовах: переміщення працівників, руйнування виробничої інфраструктури, загроз життю та здоров'ю.

Як підкреслює Н. М. Обушенко, дистанційна зайнятість дозволяє зберегти трудовий потенціал та мінімізувати соціально-економічні втрати. Водночас вона породжує нові виклики, зокрема: проблеми обліку робочого часу, складність контролю за умовами праці, ризики порушення права на відпочинок (ефект «постійної доступності») [6].

Таким чином, гнучкі форми зайнятості мають амбівалентний характер і потребують належного нормативного врегулювання.

Важливою особливістю реалізації трудових прав у кризових умовах є їх тимчасове обмеження. Проте такі обмеження повинні відповідати принципу пропорційності, який є складовою верховенства права.

Аналіз правозастосовної практики дозволяє виокремити низку системних проблем: масові переміщення населення та зупинення підприємств призводять до втрати роботи або переходу в неформальний сектор, фінансові труднощі роботодавців зумовлюють затримки заробітної плати, що фактично обмежує право працівника на належну винагороду, спрощення процедур може використовуватися

для обходу трудових гарантій, в умовах воєнного стану ускладнюється реалізація права на судовий захист трудових прав. Ці проблеми свідчать про необхідність посилення механізмів контролю та відповідальності у сфері трудових відносин.

У науковій літературі обґрунтовується необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання реалізації трудових прав у кризових умовах. Серед пріоритетних напрямів: забезпечення ефективного контролю за дотриманням трудового законодавства, розвиток електронних форм взаємодії між працівником і роботодавцем, удосконалення механізмів захисту прав працівників, гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу, посилення ролі колективних договорів [7, с.194].

Особливої уваги заслуговує необхідність формування посткризової моделі трудового права, яка б поєднувала гнучкість і високий рівень соціального захисту.

Кризові явища виступають каталізатором трансформації трудового права, сприяючи посиленню його адаптивності. Водночас вони виявляють системні недоліки правового регулювання, що потребують комплексного наукового осмислення та законодавчого вдосконалення.

Отже, правове регулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану характеризується комплексною трансформацією, яка проявляється у посиленні гнучкості, розширенні договірних засад та тимчасовому обмеженні трудових прав.

Приватноправовий аспект у цей період набуває особливого значення, оскільки саме через механізми автономії волі сторін забезпечується адаптація трудових відносин до кризових умов. Водночас держава зберігає ключову роль гаранта мінімальних соціальних стандартів.

Кризові явища виступають каталізатором трансформації трудового права, сприяючи посиленню його адаптивності. Водночас вони виявляють системні недоліки правового регулювання, що потребують комплексного наукового осмислення та законодавчого вдосконалення.

Подальший розвиток правового регулювання має бути спрямований на досягнення оптимального балансу між ефективністю економіки та захистом прав людини, що відповідає як національним інтересам, так і міжнародним зобов'язанням України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. (Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 37). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

3. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року (Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

4. Голтвяницький М. В. Механізми захисту права на справедливі умови праці в умовах воєнного стану. 2025. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* №1 (49), 2025. с. 48-62. DOI : https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-49-1-48-62

5. Кравченко О. В. До питання особливостей організації трудових відносин в умовах воєнного стану. 2024. Том 2 № 84 (2024): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.12

6. Обушенко, Н. М. Правове регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні: проблеми правозастосування та напрями вдосконалення. *Український політико-правовий дискурс*, 2026 № 20. DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18783025

7. Чудик-Білоусова Н.І. Реформування трудового законодавства як основа соціального спрямування економіки України та бізнесу. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 12, 2024. С. 191-198 DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/41

ПОЛЮХОВИЧ Анастасія Миколаївна,
здобувач вищої освіти
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Повномасштабна військова агресія РФ проти України внесла радикальні корективи у цивільні правовідносини. Ключовим викликом для вітчизняного бізнесу та громадян стало виконання договірних зобов'язань за умов, коли фактичні обставини, такі як бойові дії, окупація, руйнування логістики роблять це неможливим. Центральне місце у цьому контексті посідає інститут обставин непереборної сили (форс-мажору), який потребує переосмислення з урахуванням новітньої судової практики та специфіки воєнного стану.

У цивільному праві форс-мажорні обставини розглядаються як підстава для звільнення особи від відповідальності за порушення зобов'язання. Законодавство України не використовує безпосередньо термін «форс-мажор» у Цивільному кодексі України, проте застосовує поняття «непереборна сила». Відповідно до ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від

відповідальності, якщо доведе, що таке порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [1].

Чітке тлумачення міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні», де форс-мажором визнаються надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених договором або законом [2].

Основними ознаками форс-мажору є: надзвичайність, невідворотність, незалежність від волі сторін, неможливість виконання зобов'язання. Таким чином, форс-мажор є юридичним механізмом захисту сторони договору у випадках, коли виконання зобов'язання стало неможливим через обставини, що не залежать від неї.

24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 на всій території України було введено воєнний стан у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації [3]. Війна та воєнний стан безперечно мають ознаки форс-мажорних обставин, оскільки є надзвичайними та невідворотними подіями, які не залежать від волі сторін договору. Важливо зазначити, що військова агресія офіційно визнана Торгово-промисловою палатою (ТПП) України форс-мажорною обставиною з 24 лютого 2022 року [4].

Разом із тим сам факт введення воєнного стану не означає автоматичного звільнення сторони від відповідальності за невиконання договору. Особа повинна довести наявність форс-мажорних обставин, їх вплив на конкретне зобов'язання та причинний зв'язок між війною та неможливістю виконання договору.

В умовах воєнного стану значна кількість договорів не може виконуватися у звичайному порядку. Найбільше це стосується договорів поставки, договорів оренди, кредитних договорів, договорів перевезення. Порушення договірних зобов'язань спричинене окупацією територій, руйнуванням інфраструктури, порушенням логістичних маршрутів, мобілізацією працівників тощо. У більшості випадків сторони намагаються врегулювати питання альтернативним шляхом. А саме шляхом зміни умов договору, продовження строків виконання, відстрочення платежів чи тимчасового зупинення виконання зобов'язань.

Такі дії відповідають принципу свободи договору, передбаченому цивільним законодавством України. Водночас важливо враховувати, що форс-мажор не припиняє саме зобов'язання. Він лише може звільняти сторону від відповідальності за його порушення, зокрема від сплати штрафу, пені або відшкодування збитків.

Найбільшою помилкою практиків є твердження, що сам факт воєнного стану автоматично звільняє від виконання будь-якого договору. Сучасна судова практика, зокрема Постанова Верховного Суду від 25 січня 2021 року у справі № 904/3886/21, чітко вказує: форс-мажор не має преюдиціального характеру [5]. Це означає, що сторона повинна довести наявність обставини, неможливість виконання конкретного обов'язку, а також причинно-наслідковий зв'язок.

Після початку повномасштабної війни судова практика щодо форс-мажору почала активно формуватися. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що воєнний стан може визнаватися форс-мажорною обставиною, форс-мажор не має автоматичного характеру, а кожна справа потребує індивідуального аналізу. Суд звертає увагу на те, чи дійсно сторона не могла виконати договір через

обставини війни, чи мала вона реальну можливість виконати зобов'язання іншим способом. Також судова практика виходить із того, що форс-мажор не звільняє від виконання основного обов'язку та не припиняє договір автоматично, а лише може бути підставою для звільнення від штрафних санкцій. Така позиція судів є обґрунтованою, оскільки дозволяє забезпечити баланс між інтересами сторін договору та принципом справедливості.

Для захисту своїх інтересів суб'єкт має дотримуватися процедури, часто прописаної в самому договорі. Першочергове значення у цьому контексті має процедура оперативного повідомлення контрагента про настання обставин непереборної сили. У науковій доктрині та правозастосовній практиці акцентується увага на тому, що несвоєчасне інформування або ігнорування встановлених договором строків повідомлення може розцінюватися як втрата стороною права посилатися на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності. Паралельно із процесом повідомлення критично важливим є формування належної доказової бази. Традиційно ключовим інструментом підтвердження неможливості виконання зобов'язань є сертифікат Торгово-промислової палати України або відповідних регіональних палат [6, с. 72]. Попри висновки Верховного Суду (зокрема, сформовані у 2023 році), згідно з якими такий сертифікат не має виключного характеру і розглядається в сукупності з іншими доказами, він залишається основним юридичним документом, що засвідчує об'єктивність форс-мажору. Водночас статус обставин непереборної сили не звільняє сторону від обов'язку дотримуватися принципу добросовісності, що втілюється у необхідності вжиття заходів щодо мінімізації можливих збитків. Суб'єкт зобов'язання повинен довести, що ним були здійснені всі доступні та розумні дії для запобігання або зменшення негативних наслідків для контрагента, оскільки пасивна поведінка боржника навіть в умовах воєнного стану може стати підставою для покладення на нього частини відповідальності за завдану шкоду.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут форс-мажору в умовах воєнного стану – це не звільнення від невиконання договорів, а механізм збереження балансу інтересів. Ключовим аспектом залишається індивідуалізація кожного випадку.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 09.05.2026).

2. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.05.2026).

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 09.05.2026).

4. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21. URL: https://zakon-

pro.ligazakon.net/document/C031049?land=UA&context=UA&an=134 (дата звернення: 09.05.2026).

6. Ровінська В. В. Правові наслідки невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань в умовах воєнного стану. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. Вип. 16. Том 1. С. 70–73.

ПРЕДМЕСТНІКОВ Олег Гарійович,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри права
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь
ТІХОНОВ Анатолій Миколайович,
здобувач спеціальності D8 «Право»
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ЗАХИСТ ПРАВ ПРИВАТНИХ ОСІБ ЧЕРЕЗ РЕЄСТР ЗБИТКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Збройне вторгнення російської федерації в Україну, розпочате 24.02.2022р., спричинило безпрецедентну за масштабом деструкцію житлової інфраструктури та обумовила нагальну потребу в розбудові дієвого компенсаційного механізму, здатного забезпечити реальний захист майнових прав мільйонів постраждалих осіб в умовах структурної недостатності традиційних правових інструментів. Стаття 3 Конституції України [1] покладає на державу обов'язок захисту прав особи, реалізація якого у сфері цивільно – правових відносин вимагає дієвого компенсаційного механізму. Україна сформувала дворівневу архітектуру відшкодування: на внутрішньому рівні – цифрова платформа «єВідновлення» разом із судовим захистом та страховими механізмами [7]; на міжнародному рівні – Реєстр збитків для України (RD4U) у Гаазі, перша ланка триетапної системи «фіксація – оцінка – присудження», що перетворює суб'єктивне цивільне право на відшкодування шкоди (статті 1166 – 1167 Цивільного кодексу України) на юридично закріплену міжнародно – правову вимогу до держави – агресора.

Правовою основою RD4U є Резолюція ГА ООН A/RES/ES – 11/5 від 14.11.2022 [2] та Резолюція Комітету міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 від 12.05.2023 [3], якою встановлено Розширену часткову угоду (40 держав та ЄС). Реєстр діє як міжурядова організація з Конференцією Учасників, Радою Реєстру (7 незалежних експертів) та Секретаріатом. Його функція – не присудження виплат, а фіксація й

класифікація претензій для майбутньої Міжнародної комісії з претензій для України – другого рівня компенсаційного механізму.

Система категорій RD4U охоплює 45 позицій. Категорія A3.1 фіксує пошкодження або знищення житла у розумінні права власності; категорія A3.3 захищає орендарів і мешканців комунального житла на підставі статті 8 Конвенції про захист прав людини [4], яка трактує право на повагу до житла ширше за речове право власності. Категорії A2 охоплюють загибель, зникнення безвісти, тілесні ушкодження, катування, сексуальне насильство та примусову депортацію. Для цих претензій встановлено знижений «стандарт імовірності» доказування – задля запобігання «доказовій нерівності» між постраждалою особою та державою – агресором і вторинній ретравматизації. Важливо, що внутрішній механізм «єВідновлення» оперує схожою доказовою базою через застосунок «Дія» та державні реєстри, а суди вже виробили практику захисту прав заявників при відмовах комісій [7].

Цифрова інтеграція RD4U з застосунком «Дія» реалізована відповідно до Постанови КМУ України №365 від 29.03.2024р. [5]: авторизація через BankID забезпечує автоматичне підтягування даних із державних реєстрів, а алгоритми штучного інтелекту верифікують цифрові докази через зіставлення із супутниковими знімками. Стаття 8 Правил подання заяв допускає матеріали OSINT та електронні копії без нотаріального засвідчення, що подолало традиційну «доказову нерівність» постраждалих осіб. Водночас, як переконливо показано у дослідженні механізму «єВідновлення», цифровізація не є самодостатнім інструментом – вона ефективна лише у поєднанні з юрисдикційними гарантіями та фінансово – страховими механізмами [7]. Цей принцип повною мірою застосовний і до RD4U: сам по собі Реєстр є лише депозитарієм вимог, тому для їх реалізації критично необхідна Міжнародна комісія з претензій.

Підписана 16.12.2025р. Конвенція про встановлення Міжнародної комісії з претензій для України [6] (35 держав та ЄС) завершує репараційну архітектуру. Комісія матиме повноваження квазісудової оцінки претензій Реєстру й визначення сум виплат. 30 квітня 2026 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію [6], підтвердивши конституційне зобов'язання держави забезпечити кожному право на відшкодування завданої шкоди. Ключовим фінансовим викликом залишається наповнення Компенсаційного фонду із заморожених активів РФ (близько 300 млрд дол. США): оподаткування інвестиційних доходів реалізовано в ЄС у 2024 р., «репараційна позика» G7 обговорюється, а пряма конфіскація стримується доктриною суверенного імунітету. 29 квітня 2026 р. RD4U розширив сферу дії, відкривши п’ять нових категорій претензій для юридичних осіб та органів держави.

Реєстр збитків для України є першим в новітній міжнародній практиці механізмом, що перетворює масове документування шкоди від війни на централізований правовий процес із конкретними юридичними наслідками для держави – агресора. З позицій цивільного права RD4U реалізує принцип повного відшкодування шкоди в міжнародно – правовому вимірі та встановлює прецедент поєднання деліктної відповідальності й міжнародних репарацій. Дворівнева архітектура «єВідновлення» (внутрішній трек) і RD4U (міжнародний трек) потребує

законодавчої координації: зокрема, необхідно врегулювати питання залікового характеру отриманих за «єВідновлення» виплат щодо майбутніх міжнародних репарацій, аби уникнути подвійного відшкодування та забезпечити справедливий баланс між державним бюджетом і правами постраждалих. Для цього пропонуємо: доповнити Закон № 2923-IX нормою про взаємозалік; розробити спеціальний закон про виконання рішень Міжнародної комісії з претензій; абезпечити сумісність реєстрів «єВідновлення» і RD4U через єдину цифрову інфраструктуру держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 07.05.2026).

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14.11.2022 № A/RES/ES-11/5. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3994481 (дата звернення: 07.05.2026).

3. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 12.05.2023 № CM/Res(2023)3 «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23 (дата звернення: 07.05.2026).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (ETS No. 5). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 07.05.2026).

5. Про затвердження Порядку подання заяв про відшкодування збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 № 365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-%D0%BF (дата звернення: 07.05.2026).

6. Конвенція про встановлення Міжнародної комісії з претензій для України (CETS №. 229), відкрита для підписання 16.12.2025 р. у м. Гаага. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=229 (дата звернення: 08.05.2026).

7. Предместніков О. Г., Лещенко С. О., Ковташ В. Д. Компенсація за зруйноване житло: взаємодія «єВідновлення», судового захисту та страхових механізмів. Український політико-правовий дискурс. 2025. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17802169.

ПРОТАСОВ Денис Сергійович,
здобувач вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У сучасних умовах внутрішнє переміщення населення стало одним із найгостріших соціально-правових викликів для України. Воно зумовлене передусім збройною агресією, тимчасовою окупацією частини територій та пов'язаними з цим безпековими ризиками, що спричинили масове переміщення громадян у межах нашої держави. У таких обставинах особливої ваги набуває забезпечення належного правового статусу внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) та ефективна реалізація гарантованих їм прав та свобод. Зокрема, у частині 1 статті 46 Конституції України прописано, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, яка формально закріплює широкий спектр прав ВПО, практика їх реалізації свідчить про наявність численних труднощів. Йдеться, зокрема, про адміністративні бар'єри, обмежений доступ до житла, проблеми з працевлаштуванням, соціальним забезпеченням, медичними та освітніми послугами. Таким чином, виникає розрив між юридичним закріпленням прав та їх фактичним закріпленням, що потребує наукового осмислення та комплексного аналізу.

Як зазначено у частині 1 статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення. Також у цьому Законі прописані права внутрішньо переміщеної особи, куди входять: право на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус; на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту; на забезпечення допоміжними засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання; на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування; діти з числа внутрішньо переміщених осіб чи діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням; на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на забезпечення виборчих прав. Законом передбачені й інші права внутрішньо переміщених осіб, а саме на: сприяння у пошуку та возз'єднанні сімей, отриманні інформації про зниклих родичів; забезпечення безпеки, житла та належних умов проживання; доступ до достовірної інформації про загрози; оплата комунальних послуг за тарифами для населення; безоплатне тимчасове проживання (до 6 місяців, з можливістю продовження для вразливих осіб); допомога у переміщенні майна та поверненні додому; забезпечення ліками і медичною допомогою; влаштування дітей до навчальних закладів; доступ до соціальних і адміністративних послуг; реєстрація актів цивільного стану; безкоштовний проїзд для повернення; отримання гуманітарної допомоги тощо [2].

Незважаючи на існування національної правової бази, зокрема Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), практика його застосування виявила низку прогалин і суперечностей. Йдеться, зокрема, про відсутність комплексного механізму реалізації соціально-економічних прав ВПО, складнощі з доступом до житла, працевлаштування, освітніх та медичних послуг, а також про недостатню ефективність адміністративних процедур, що регулюють підтвердження статусу ВПО [3, с. 186]. Однією з основних особливостей є надмірна бюрократизація процедур. Оформлення статусу ВПО, отримання соціальних виплат та державних послуг супроводжуються значною кількістю адміністративних формальностей. У результаті система, покликана забезпечувати підтримку, нерідко сама стає джерелом ускладнень.

Особливо гострою є проблема забезпечення житлом, оскільки державні та місцеві програми підтримки не відповідають масштабам потреб, що призводить до тривалого перебування ВПО у тимчасових або неналежних житлових умовах. Водночас високі ціни на оренду житла у приймаючих регіонах значно обмежують можливості самостійного вирішення цього питання.

У сфері працевлаштування ВПО стикаються з комплексом труднощів, зокрема втратою попереднього місця роботи, невідповідністю професійних навичок вимогам локального ринку праці, а також прихованими формами дискримінації. Обмежений доступ до стабільної зайнятості, у свою чергу, негативно впливає на фінансову незалежність переселенців і підсилює їх залежність від державної допомоги. Соціальне забезпечення також характеризується низкою проблемних аспектів. Зокрема, мають місце затримки у виплатах, складні процедури їх призначення та необхідність регулярного підтвердження статусу внутрішньо переміщеної особи. Такі обставини створюють додаткове навантаження та підвищують ризики соціальної вразливості для цієї категорії населення.

З метою підвищення ефективності реалізації цивільних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні доцільно зосередити увагу на комплексному вдосконаленні як нормативно-правової бази, так і адміністративних механізмів. У будь якому разі вирішення проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб напряму залежить від фінансування. В цілому слід зазначити, що фінансування підтримки внутрішньо переміщених осіб зараз є самим актуальним питанням [4, с. 21]. Також, актуальним є спрощення процедур отримання статусу ВПО та доступу до відповідних соціальних гарантій, зокрема шляхом подальшої цифровізації державних послуг і мінімізації бюрократичних бар'єрів.

Важливим напрямом є розширення житлових програм, орієнтованих на довгострокове забезпечення житлом, а не лише на тимчасове розміщення. Це передбачає активізацію державної політики у сфері будівництва соціального житла та стимулювання участі органів місцевого самоврядування.

Не менш суттєвим є сприяння зайнятості ВПО, що включає створення умов для їхньої інтеграції на ринку праці, розвиток програм перекваліфікації та підтримку підприємницьких ініціатив. У поєднанні з цим необхідно забезпечити стабільність і своєчасність соціальних виплат як елементу соціального захисту.

Отже, внутрішньо переміщені особи на території України – це особливо вразлива категорія населення у наш час, для якої держава має забезпечувати достатньо широкий спектр цивільних прав і соціальних гарантій. Водночас існують певні проблеми та істотний розрив між нормативно-правовим закріпленням та фактичною реалізацією прав. У зв'язку з цим завдання державної політики у подальшому має полягати у підвищенню ефективності механізмів практичного забезпечення прав ВПО. Лише за умови системного вдосконалення адміністративних процедур, розвитку соціальної інфраструктури та реальної інтеграції ВПО у соціально-економічне життя можливо забезпечити повноцінну реалізацію їх цивільних прав відповідно до чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

3. Киришко О. В. Правове регулювання статусу ВПО в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2025. С. 185-193.

4. Боняк В. О Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 20–22.

РЕЗНІЧЕНКО Семен Васильович,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса

ПОСІДАННЯ ТА ОКУПАЦІЯ У РЕЧОВОМУ ПРАВІ ЗА КОНЦЕПТОМ ОНОВЛЕННЯ ЦК УКРАЇНИ

Від римського приватного права до наших часів проблематика визначення сутності речових прав, посеред яких володіння чи права володіння, була чи не найгострішою, що відповідним чином було відтворено й у релевантних наукових напрацюваннях, цивільному законодавстві та судовій практиці.

Вітчизняна цивілістична доктрина позиціонувала правовий інститут речей у наступному ланцюжку його розвитку від превалювання правових інструментів охорони права власності з поміж інших до формування гармонійно узгодженої, урівноваженої системи речових прав у множині інших приватних прав особи з огляду на основні міжнародні стандарти у сфері захисту прав та свобод людини.

У контексті наведеного гостро стояло питання дефініції володіння як права та як фактичного стану, де захист останнього проєктувався через конструкцію захисту титульного володіння з поширенням на нього низки юридичних інструментів у відносинах виникнення, припинення та змісту будь-якого речового права [1, с. 41-42]. Так, аналіз змісту Книги третьої цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) надає привід саме до таких думок, оскільки вона має назву «Право власності та інші речові права», де окремий розділ ІІ «Речові права на чуже майно» включає главу 31 «Право володіння чужим майном», а відповідно ст. 395 ЦК України відносить таке володіння до різновидів речових прав на чуже майно. Разом з тим, ч. 1 та ч. 3 ст. 397 ЦК України, окрім права володіння чужим майном (ч. 2 цієї статті), встановлює правову охорону фактичного володіння, яке в певній мірі ототожнюється за правовим режимом з титульним володінням (ст. ст. 398-400 ЦК України).

Потреба оновлення цивільного законодавства, яка сформульована у Концепції оновлення ЦК України, на думку колективу авторів передбачила також і наявність проблеми співвідношення титульного та фактичного володіння через визначення правової природи інституту володіння у вітчизняному цивільному праві [2, с. 20]. Вказане цілком слушно спроєктовано на необхідність модернізації речових прав у структурі майнових відносин, як наслідок наближення відповідних вітчизняних цивільно-правових інститутів до стандартів європейського цивільного права.

Притому, що на думку авторів Концепції оновлення ЦК України структура Книги третьої ЦК України передбачала включення до числа речових прав володіння, власності та інших речових прав, тим самим формулюючи тріаду основних різновидів речових прав й впроваджуючи концепт правової природи речових прав, який відображений був у певний період існування цивільного права Стародавнього Риму та має місце у законодавстві країн Європейського Союзу (ЄС).

Саме це й спонукало до формулювання сутності володіння та суміжних з них інститутів у проєктах оновленого ЦК України, який представлений проєктами закону від 22.01.2026 № 14394, знятий з розгляду, та від 09.04.2026 № 15150. Обидва законопроєкти містять Книгу третю, яка має назву «Право речове», що припускає унормування правового режиму в межах вказаної частини ЦК України саме речових прав, які у відповідності до першої статті цієї частини у кожному проєкті передбачають панування над річчю, як приклад, здійснення безпосереднього впливу на неї без сприяння інших осіб. У розрізі висловлених думок авторів концепту оновлення ЦК України, на прикладі проєкту № 15150, структурно виділено розділи у вказаній книзі ЦК України надають можливість говорити про загальні положення щодо речових прав та унормування окремих з них, а саме: права власності та обмежених речових прав.

Варто відзначити, що від концепції володіння, яка наявна у чинному ЦК України, автори законопроєкту відмовляються, тим самим втілюючи модель концепту оновлення цивільного законодавства. У зв'язку з цим вводиться термін «посідання» як здійснення фактичного контролю над річчю особою приватного права незалежно від наявності у такої особи певного юридичного титулу на річ. Більше того, на додаток до вказаного авторами цього проєкту вказано на такій ознаці посідання як забезпечення особи (посідача) наявністю такого правового режиму можливості панування над річчю, тобто наявністю речового права як похідного до посідання (ст. 568). Тобто, можна зробити висновок, за такого формулювання, що посідання розглядається тільки в якості передумови відповідного речового права, що однак спростовується у інших нормах щодо посідання. Необхідно зазначити, що у проєкті № 14394 наведена ознака посідання була відсутня, що більш вигідно вирізняє подібну нормотворчість й забезпечує юридичну визначеність в межах застосування даного інституту.

Окремої уваги суспільства зазнало введення терміну «окупація» у проєкті № 14394 в якості підстави набуття посідання [3]. Окупація як підстава виникнення права власності відображена була в римському приватному праві й законодавстві країн ЄС, на прикладі ст. 610-617 ЦК Іспанії, що й обґрунтувало повернення до вказаного поняття. Сутність окупації зводилась до привласнення та заволодіння окремим майном із наміром утримувати його в себе, зокрема щодо речей, від яких власник відмовився, або речі, які не мають власника [4, с. 52]. Подібне відображене було й у проєкті № 14394 (ст. 577). Однак, резонанс в суспільстві створив передумови для заміни терміну «окупація» як способу набуття посідання на «первісне встановлення посідання» у аналогічній статті вже проєкту № 15150, де сутність останнього дещо викривлена у співвідношенні з закріпленим у римському приватному праві та ЦК Іспанії поняттям.

З викладеного необхідно зробити висновок, за яким імплементація відповідних правових конструкцій в межах термінів «посідання» та «окупація» до оновленого ЦК

України потребує зваженого підходу й дотримання принципу юридичної визначеності задля подальшої уніфікованої практики застосування вказаних правових інститутів.

Список використаних джерел

1. Харченко Г. Інститут володіння у цивільному праві України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 10. С. 38-43.

2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ, 2020. 134 с. URL: https://www.rada.gov.ua/files/kontseptsiia.pdf.

3. Посідання проти власності: як новий Цивільний кодекс створює ризики захоплення майна. *Page.ua*. URL: https://thepage.ua/ua/news/posidannya-u-civilnomu-kodeksi-riziki-dlya-vlasnikiv.

4. Ваганова І.М. Цивільний обіг у Древньому Римі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 51-53.

РИЖЕНКО Ірина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеський державний університету внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРОФЕСІОНАЛ ЯК УЧАСНИК ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА ПРОЄКТОМ ЦК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сучасний етап розвитку цивільного права України знаменується масштабним процесом рекодифікації Цивільного кодексу України (далі - проєкт ЦК України). Ключовим вектором цієї реформи є адаптація національного приватного права до викликів діджиталізації, а також глибока гармонізація із законодавством Європейського Союзу. Однією з найбільш фундаментальних новел, запропонованих розробниками проєкту оновленого ЦК України, є модернізація суб'єктного складу цивільних правовідносин шляхом офіційного запровадження нової правової категорії – «професіонал» (стаття 30 Проєкту ЦК України) [1]. Актуальність дослідження цього учасника зумовлена необхідністю адаптації вітчизняного приватного права до стандартів Європейського Союзу, а також потребою впровадження єдиного стандарту цивільно-правової поведінки та підвищеної відповідальності для осіб, які володіють спеціальними знаннями і виступають сильнішою стороною у відносинах із споживачами.

Згідно з частиною 1 статті 30 Проєкту ЦК України, юридичний статус професіонала має фізична особа, яка у відносинах зі споживачем діє в цілях своєї підприємницької або незалежної професійної діяльності. Окрім того, аналогічний статус визнається за юридичною особою, яка у відносинах зі споживачем діє в цілях своєї підприємницької чи непідприємницької діяльності. Аналіз зазначеної норми дає підстави констатувати, що законодавець виокремлює «професіонала» не як окрему організаційно-правову форму чи новий вид суб'єкта права, а як спеціальний юридичний

статус, який нашаровується на вже існуючу цивільну правосуб'єктність фізичної або юридичної особи за наявності чітко визначених у законі умов. Такими умовами (кваліфікуючими ознаками) є наявність специфічної мети діяльності (підприємницька, або незалежна професійна некомерційна діяльність) та особливий суб'єктний склад взаємодії - обов'язкова наявність іншої сторони правовідносин, якою виступає споживач.

Запровадження категорії «професіонал» для фізичних осіб дозволяє розв'язати давню теоретичну й практичну проблему правового статусу осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (нотаріусів, адвокатів, приватних виконавців, арбітражних керуючих, аудиторів). Протягом тривалого часу їхній статус перебував у «сірій зоні» між класичним громадянином (фізичною особою) та підприємцем. Проєкт ЦК України правомірно об'єднує підприємців та представників вільних професій під єдиною парасолькою статусу «професіонала», оскільки критерієм тут виступає наявність спеціальних знань і публічна пропозиція своїх послуг або товарів на ринку. Що стосується юридичних осіб, то закріплення статусу професіонала як за підприємницькими (комерційними), так і за непідприємницькими (некомерційними) організаціями є прогресивним кроком. У сучасних умовах благодійні організації, громадські об'єднання чи державні установи часто вступають у договірні відносини з фізичними особами (споживачами), надаючи їм освітні, медичні, культурні чи інформаційні послуги. Незважаючи на відсутність мети отримання прибутку, така юридична особа володіє організаційним, інтелектуальним та фінансовим ресурсом, який значно перевищує можливості пересічного громадянина. Відтак, покладення на непідприємницькі організації статусу «професіонала» є логічним інструментом забезпечення балансу інтересів у приватноправовій сфері.

Функціональне призначення статті 30 Проєкту ЦК України полягає в реалізації концепції захисту «слабкої сторони» (favor consumatoris). У цивілістичній доктрині загальновизнано, що споживач є менш захищеним через брак спеціальних знань (інформаційна асиметрія) та менші економічні можливості. Запровадження статусу професіонала зміщує фокус правового регулювання: замість аналізу форми діяльності суб'єкта (чи є він ТОВ, ФОП чи нотаріусом), право оцінює характер його поведінки та рівень відповідальності перед споживачем. Частина 2 статті 30 Проєкту встановлює, що особливості юридичного статусу професіонала, здійснення ним цивільних прав і виконання цивільних обов'язків визначає цей Кодекс та/або інший закон. Ця норма є відсилочною та закладає фундамент для формування підвищених стандартів цивільно-правової поведінки. До таких спеціальних стандартів та обов'язків професіонала слід віднести: договірні інформаційні обов'язки (pre-contractual duties), відповідно до яких професіонал зобов'язаний надати споживачеві вичерпну, достовірну та доступну інформацію до моменту укладення правочину, а будь-які двозначності мають тлумачитися на користь споживача (правило contra proferentem); підвищену міру цивільно-правової відповідальності незалежно від вини (на засадах ризику); а також стандарт професійної обачності та добросовісності, де поведінка оцінюється через призму критерію «розумного та середньостатистичного фахівця» у відповідній галузі. Гармонізація із правом ЄС у цьому контексті є очевидною. У директивах Європейського Союзу, що складають основу Consumer Law (зокрема Директива 2005/29/ЄС про несправедливі комерційні практики [2], Директива 2011/83/ЄС про

права споживачів), активно використовується термін «trader» (торговець, під яким розуміють будь-яку фізичну або юридичну особу, приватну або державну, що діє, у тому числі через будь-яку іншу особу, яка виступає від її імені або за її дорученням, у цілях, пов'язаних з її комерційною, ремісничою або професійною діяльністю, у зв'язку з договорами, які охоплює ця Директива) [3]. Імплементація статті 30 у вітчизняне законодавство дозволить повністю синхронізувати понятійний апарат українського приватного права із європейськими стандартами.

Легалізація статусу «професіонала» у статті 30 проєкту Цивільного кодексу України є системною та виправданою новелою рекодифікації приватного права. Вона дозволяє подолати штучний поділ між підприємницькою та іншою професійною діяльністю, забезпечити надійний правовий захист споживачів від інформаційної та економічної асиметрії, а також впровадити у правозастосовчу практику єдині стандарти професійної добросовісності та підвищеної відповідальності. Подальший розвиток цього інституту потребуватиме детального узгодження норм оновленого ЦК України із законодавством про захист прав споживачів та спеціальними законами, що регулюють окремі види незалежної професійної та некомерційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528 (дата звернення: 09.05.2026).

2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС стосовно недобросовісних комерційних практик бізнесу щодо споживачів на внутрішньому ринку від 11 травня 2005 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b43#Text (дата звернення: 09.05.2026).

3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС про права споживачів від 25 жовтня 2011 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text (дата звернення: 09.05.2026).

САВЧЕНКО Вікторія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ РОДИН ОСІБ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Актуальність дослідження загальних засад соціального захисту родин осіб, безвісно відсутніх за особливих обставин, зумовлена триваючою збройною агресією проти України, що призвела до різкого зростання кількості зниклих військовослужбовців та цивільних громадян. Сім'ї таких осіб опиняються у стані тривалої правової та економічної невизначеності через втрату основного джерела доходу й годувальника. Забезпечення стабільної системи державних гарантій, яка охоплює фінансові виплати, пенсійне забезпечення, житлово-комунальні та освітні пільги, є критично важливим для мінімізації бідності серед вразливих верств населення та підтримки соціальної стабільності в суспільстві. Потреба в оптимізації фінансово-організаційних механізмів надання допомоги робить цей аналіз вкрай своєчасним.

Окремі аспекти правового статусу зниклих безвісти осіб та процедури їхнього розшуку досліджували українські науковці, зокрема В. К. Колпаков [3; с. 64] та І. І. Голубенко [2; с. 77]. Проте у наукових працях переважно розглядаються кримінально-процесуальні, адміністративні або загальні теоретичні питання набуття правового статусу. На сьогодні недопрацьованими залишаються прикладні фінансово-економічні аспекти: відсутня комплексна оцінка довгострокової спроможності державного бюджету забезпечувати виплати, не повністю розв'язана проблема нерівномірного фінансування пільг місцевими громадами, а також наявні бюрократичні затримки на етапі міжвідомчої синхронізації даних, що безпосередньо впливає на швидкість отримання допомоги родинами.

Метою дослідження є комплексний аналіз нормативно-правових та фінансово-економічних засад функціонування системи соціального захисту родин осіб, безвісно відсутніх за особливих обставин, а також розробка практичних пропозицій щодо її вдосконалення. Для досягнення мети поставлено завдання: класифікувати ключові види матеріальної підтримки, вивчити структуру та джерела фінансування наявних пільг, виявити організаційноекономічні бар'єри у процесі реалізації прав членами сімей та обґрунтувати рекомендації щодо цифровізації та уніфікації соціальних послуг.

Фундаментом державної політики у сфері підтримки сімей, які зіткнулися зі зникненням родичів під час війни, є базове законодавство. Згідно з профільним

законом, право на отримання соціального захисту у членів родини з'являється виключно після офіційного внесення відомостей про зниклу особу до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [1]. Цей правовий статус зберігається до моменту повного завершення розшукових дій, встановлення місцеперебування особи або оголошення її померлою у судовому порядку.

З економічного погляду, соціальний захист таких родин поділяється на пряму фінансову підтримку та непрямі преференції (пільги). Основна частина грошових виплат для сімей військовослужбовців полягає у збереженні та щомісячній виплаті грошового забезпечення військового, який зник безвісти під час виконання службових обов'язків. Водночас для непрацездатних членів сімей (як військових, так і цивільних громадян) передбачено право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Важливою економічною особливістю цієї пенсії є те, що вона призначається незалежно від тривалості страхового стажу зниклої особи [4, с. 14], що свідчить про високий рівень державних преференцій та спрощення доступу до матеріальних благ в умовах форс-мажорних обставин.

Окрім прямих грошових трансфертів, держава впроваджує комплекс непрямих компенсаторів, покликаних зменшити фінансовий тиск на сімейні бюджети. Структуру цих пільг доцільно розглядати через систему житлових, освітніх та транспортних гарантій:

Таблиця 1. Види та джерела фінансування пільг для членів родин зниклих осіб

Категорія гарантій	Конкретний зміст соціально-економічної пільги	Джерело фінансування та умови
Житлово-комунальна сфера	50% знижка на оплату житла, комунальних послуг та придбання палива	Місцеві та державний бюджети (у межах норм споживання)
Освіта та виховання дітей	Зарахування дітей поза конкурсом до державних/комунальних закладів вищої освіти	Державний/комунальний бюджет (за особистим вибором спеціальності)
Транспортне забезпечення	Право на безкоштовний проїзд у міському та приміському транспорті	Субвенції місцевим бюджетам на покриття витрат перевізників
Оздоровлення та відпочинок	Надання безкоштовних путівок до санаторно-курортних закладів	Фонди соціального страхування та програми Мінсоцполітики

Аналіз структури пільг показує, що держава намагається покривати базові витрати сімей. Проте на практиці виникає серйозна проблема територіальної диспропорції. Реалізація транспортних або житлово-комунальних пільг часто перекладається на органи місцевого самоврядування, фінансові спроможності яких суттєво відрізняються залежно від регіону, що створює нерівність у доступі до гарантованих прав між мешканцями різних територіальних громад [4; с. 19].

Власна оцінка чинного стану соціального захисту дає змогу виділити кілька системних недоліків. По-перше, спостерігається значний часовий розрив між поданням заяви про зникнення до Національної поліції та фактичним внесенням особи до Єдиного реєстру, що суттєво відтерміновує початок виплат [5]. Родини залишаються без засобів до існування у найкритичніший перший період після зникнення родича. По-друге, цивільні особи, які зникли безвісти в зоні бойових дій, мають значно менший обсяг гарантій порівняно з сім'ями комбатантів, хоча економічні наслідки втрати годувальника для обох категорій є однаковими.

Для усунення цих бар'єрів пропонується:

1) запровадити тимчасову державну допомогу на проживання для родин зниклих осіб на період проведення первинної перевірки та верифікації (до моменту офіційного відображення статусу в Реєстрі).

2) діджиталізувати процес оформлення витягів та подачі документів через національну платформу «Дія», що мінімізує бюрократичний тиск на громадян.

3) уніфікувати базовий пакет соціальних послуг для родин цивільних і військових зниклих безвісти осіб у частині медичного обслуговування та психологічної реабілітації.

Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що сформована в Україні система соціального захисту родин осіб, безвісно відсутніх за особливих обставин, має солідне нормативне підґрунтя, проте потребує інституційного доопрацювання. Головними інструментами підтримки залишаються збереження грошового забезпечення військовослужбовців, виплата спеціальних пенсій та надання широкого спектра натуральних пільг. Водночас бюрократизація процесів реєстрації та нерівність у фінансуванні пільг на місцевому рівні знижують ефективність цих заходів.

Для покращення ситуації запропоновано оптимізувати міжвідомчу взаємодію органів МВС, Міністерства оборони та Пенсійного фонду шляхом автоматизації обміну даними через цифрові реєстри. Необхідно створити дієвий механізм захисту майнових прав через інститут опіки над майном зниклих цивільних осіб та розширити програми безкоштовної правової і психологічної допомоги. Реалізація цих пропозицій дасть змогу трансформувати декларативні норми законодавства у реальні й доступні економічні гарантії для кожної постраждалої родини.

Список використаних джерел

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII (із змінами та доповненнями станом на 2024-2025 рр.). URL: rada.gov.ua.

2. Голубенко І. І. Правові аспекти визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 76–79. URL: lsej.org.ua.

3. Колпаков В. К. Поняття правового статусу фізичних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. Вип. 1 (48). С. 63–67. URL: nuoua.od.ua.

4. Особливості правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та його особливості у теоретико-практичному аспекті / Дослідження на ResearchGate. 2024. С. 11-28. URL: researchgate.net.

5. Порядок встановлення статусу цивільної особи, яка зникла безвісти за особливих обставин. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. 2026. URL: mvs.gov.ua.

САМОЙЛЕНКО Георгій Валерійович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

13.01.2026 р. стало датою, віхою в історії, коли було розмежовано стару та нову епоху регулювання житлових відносин. Того дня було прийнято Закон України «Про основні засади житлової політики» та скасовано ЖК України, за виключенням окремих статей.

Склалася цікава ситуація як у сфері захисту житлових прав, так і щодо давньої дискусії щодо житлових відносин. Щодо останнього існувало в науковому середовищі, щонайменше, два підходи. Перший ґрунтувався на домінуючій ролі ЖК України, орієнтованого на вирішення завдання забезпечення та користування житлом державного та громадського житлових фондів та дозволяв окремим науковцям розділяти житлові і цивільні відносини, в яких об’єктом є житло. Їхня позиція ґрунтувалася на п. 24 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 р. № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ», в якій було визначено підсудність спорів щодо прав на житло і їх розгляд в порядку цивільного судочинства (приватизація житла, взяття на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, або зняття з такого обліку, надання житла, користування жилим приміщенням у будинку державного чи приватного житлового фонду, житлово-будівельних кооперативів, у гуртожитках, зняття з реєстраційного обліку місця проживання за наявності спору, виселення, а також спори щодо забезпечення житлових прав мешканців гуртожитків та ін.) [1]. Такий підхід є доволі спірним, адже п. 24 цієї постанови прямо визначив, що такі спори є житловими (цивільними) спорами, незалежно від участі у справі як відповідача суб'єкта владних повноважень. Тим більше, що постанова мала на меті розмежувати підсудність справ між судами загальної та спеціальної юрисдикції, зокрема, адміністративними окружними та господарськими.

Прибічники другого підходу визначили житлові відносини саме як цивільні за своєю природою. Звичайно, окремі житлові спори, зокрема, за участю військовослужбовців щодо забезпечення їх житлом, виведення займаних ними приміщень з числа службових, можливість приватизувати такі приміщення та ін., які

витікають з диспозиції правової норми, закріпленої актами спеціального законодавства зі сфери соціального захисту, зокрема, Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], за критерієм предмету спору та участю органів державної влади у якості сторони спору, підлягають розгляду в адміністративних (окружних) судах України. Вбачаємо, що розподіл юрисдикції в даному випадку є цілком виправданим з позиції визначення предмету спору. З іншого боку, було б цілком логічним будь-які спори щодо оскарження незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади розглядати в порядку адміністративного судочинства. За такого підходу житлові спори за участю осіб приватного права розглядатимуться в порядку цивільного судочинства (в судах загальної юрисдикції), а за участю осіб публічного права (одна із сторін є органом державної влади чи місцевого самоврядування), - в порядку адміністративного судочинства (в адміністративних судах). З процесуальної точки зору відсутня глобальна різниця між цими процесами, оскільки і ЦПК України, і АПК України застосовують принципово однакові підходи до розгляду справ.

Науковий прогрес та прагнення до пізнання явищ правової дійсності спонукали до подальшого дослідження відносин та ефективних механізмів та засобів їх правового регулювання. Не виключенням є і сфера захисту житлових прав. Науковцями, здебільшого, зверталася увага на способи їх захисту, притому, останні поділялися на загальні, закріплені ч. 2 ст. 16 ЦК України та спеціальні, закріплені в межах спеціальної норми. Це дозволяло виокремлювати способи захисту речових прав, в т.ч. прав на житлові приміщення, вирізняючи віндикаційний, негаторний та прогібіторний позови (в якості допоміжних – позови про визнання прав, про виключення майна з опису, та відновлювальних – про припинення дій, що порушують право, про відновлення становища, яке існувало до порушення) та позови, орієнтовані на застосування наслідків порушення договірних зобов'язань.

В науковій дискусії, підкріпленій судовою практикою з питань захисту житлових прав основна увага, здебільшого, приділялася питанням ефективності та належності застосованих способів захисту. Висловлюємо позицію розуміння способу захисту в якості «інструменту» захисту. Така позиція не протирічить усталеним та описаним вище підходам, адже «неналежний» інструмент, здебільшого, не є спроможним запустити необхідний механізм захисту та досягти необхідного ефекту (очікуваного результату захисту). Водночас, надмірна увага саме до способів захисту виглядає дещо сумнівною. Переосмислення та усвідомлення того у автора відбулося нещодавно, зі скасуванням ЖК України. Наведемо достатньо поширений приклад, але вкрай важливий для його сторін – вирішення житлового спору щодо виселення колишнього з подружжя з житлового приміщення після розлучення (у випадку «виключної власності», - набутої до шлюбу, подарованої чи успадкованої). Так, ст.ст. 405-406 ЦК України говорять про установлення особистого сервітуту члена сім'ї та втрату його у зв'язку з припиненням підстав, які слугували підставою для його установлення. Робимо висновок, що йдеться про розлучення чи визнання шлюбу недійсним. Водночас, ч. 4 ст.156 ЖК України чітко визначалося, що в приватному житловому фонді за колишнім членом подружжя зберігається право користування (проживання) житловим приміщенням, оскільки норма закріплювала,

що припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням.

Оскільки ЖК України був спеціальною по відношенню до ЦК України нормою, закономірно, що за використання одного і того ж способу захисту задоволення чи відмова у задоволенні позову залежить від змісту правової норми, якою врегульовано дані відносини (йдеться про диспозицію правової норми). Так, в період чинності ЖК України колишні члени сім'ї зберігали право користування і позов про усунення перешкод в користуванні житлом шляхом їх виселення підлягав відмові на підставі положень ч. 4 ст. 156 ЖК України, а після скасування ЖК України, - задоволенню на підставі ст. 405, 406 ЦК України як загальної норми.

Відтак, захист житлових прав в судовому порядку залежить виключно від двох обставин, - обрання позивачем належного способу захисту та доведеністю обставин в обґрунтування своїх вимог, на які він посилається. Результат застосування належного способу захисту ж визначений нормативно. Тому основна увага законодавця має приділятися визначеності правового статусу учасників житлових правовідносин та наслідків порушення прав інших учасників в речових чи зобов'язальних правовідносинах.

Водночас, звертає увагу та обставина, що досить важко передбачити всі можливі ситуації та врахувати всі можливі обставини в межах правової норми. Йдеться про юридичну техніку викладення «правових алгоритмів» вирішення житлових спорів на рівні правової норми. Але навіть за таких умов право не буде мати необхідної «еластичності» для вирішення їх з урахуванням сучасних людиноцентриських підходів. Тому вбачається закономірною пропозиція О.І. Харитонової звернутися до відомого в римському приватному праві еквітас (aequitas), на який покладалося завдання усунення суперечностей між усталеним застосуванням права і нестандартним випадком. Такий підхід має сприяти забезпеченню справедливсоті при вирішенні житлових спорів.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : постанова Пленуму Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримінал. справ від 1 берез. 2013 р. № 3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13#Text

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

САФРОНОВ Кирило Андрійович
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Донецьк
Науковий керівник:
ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Донецьк

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШІ АБО АВТОМАТИЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ

ШІ та автоматизовані системи вдосконалюються, стають все більш масовими та доступними, але разом з зручністю використання з'являються суперечливі ситуації. Застосування статті 1166 та 1187 ЦК України щодо цього питання виявляє критичні особливості технології, тобто її автономність та непрозорість що створює прогалину регулювання та вимагає вдосконалення [1]. Згідно зі статтею 1166 ЦК України загальною підставою цивільно-правової відповідальності є наявність вини [2]. Факт автономності алгоритму може унеможливлювати встановлення вини як суб'єктивного ставлення особи до своїх дій, оскільки розробник міг діяти правомірно, а шкода стала результатом непередбачуваного самонавчання продукту, ще призводить до розриву причинно-наслідкового зв'язку, тому що традиційна презумпція вини завдавача шкоди стає тягарем, оскільки відповідач не може раціонально пояснити логіку помилкового рішення системи [3]. Класичний делікт фактично перетворюється у безвинну відповідальність, що суперечить концептуальним засадам статті 1166 ЦК України. Кваліфікація ШІ як джерела підвищеної небезпеки (далі - ДПН) на підставі статті 1187 ЦК України дозволяє покласти відповідальність на володільця незалежно від вини, але виникає проблема суб'єкта, де у хмарних архітектурах контроль над ШІ розмитий між місцем де цей продукт розміщений, розробником та кінцевим користувачем, що робить визначення володільця за ознакою речового права юридично хитким. Частина 1 статті 1187 ЦК пов'язує ДПН із матеріальними об'єктами, тобто механізмами, транспортними засобами. Кваліфікація нематеріального коду, наприклад, алгоритму кредитного скорингу як ДПН є розширеним тлумаченням, яке не має опори в чинному законодавстві. Головна проблема полягає в інтелектуальній автономії ШІ, якщо зрівняти його з автомобілем то ШІ здатний до прийняття рішень, що породжує дискусії щодо можливості формування особливого правового статусу автономних систем. Застосування Закону України "Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції" стикається з термінологічною невизначеністю [4]. ШІ системи найчастіше надаються як послуга, тоді як закон регулює переважно рухомі речі. Якщо ШІ прийме рішення, яке буде помилковим через природу його алгоритму,

з’являється питання, чи це є дефект, чи особливість функціонування, про що користувач був попереджений? Покладання суворої відповідальності виключно на розробника понесе значні економічні ризики, що може призвести до стагнації айті сектору через неможливість страхування непередбачуваних помилок самонавчальних систем. На основі аналізу пропонується запровадження індивідуального підходу, адаптованого до вимог AI Act ЄС [5]. Основною пропозицією буде відмовитися від спроб адаптації ШІ до класичного володільця джерела підвищеної небезпеки на користь запровадження категорії оператора системи ШІ або автоматизованої системи. Оператором слід вважати особу, яка має вирішальний вплив на параметри функціонування системи, контролює пов’язані з нею ризики та отримує економічну вигоду від її використання. Такий підхід дозволяє розрахувати відповідальність залежно від рівня ризику системи з урахуванням ризикорієнтованого підходу AI Act.

Список використаних джерел:

1. Баранов О. А. Штучний інтелект і система права : монографія. Київ ; Одеса : Фенікс, 2025. 296 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/shtuchniix__x_ntelekt_x__sistema_prava_monografiya-2_1.pdf (дата звернення: 06.05.2026)

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 06.05.2026)

3. Шишка Н. Цивільно-правова відповідальність за шкоду завдану використанням технологій штучного інтелекту: досвід ЄС та перспективи для України. ХНУВС, 2024. – С. 126-133. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cc98f9a5-9143-4242-a5fe-fbb32c1fc03e/content (дата звернення: 06.05.2026)

4. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції : Закон України від 19.05.2011 № 3390-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text (дата звернення: 06.05.2026)

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 07.05.2026)

СВИСТУН Іван Геннадійович,
здобувач вищої освіти факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро
Науковий керівник:
РЕЗВОРОВИЧ Крістіна Русланівна
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро

ПРИВІД СВІДКА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Інститут приводу свідка у цивільному судочинстві України є одним із ключових механізмів забезпечення ефективного правосуддя, спрямованим на гарантування реалізації принципу змагальності та безпосередності дослідження доказів. Відповідно до ст. 71, 146 та 147 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [4], свідок зобов'язаний з'являтися до суду для надання показань, а у разі безпідставного ухилення суд має право винести ухвалу про здійснення приводу через органи Національної поліції. За своєю правовою природою привід є заходом процесуального примусу, який поєднує обмеження особистої свободи свідка з метою забезпечення належного функціонування судового процесу. Водночас законодавець підкреслює, що застосування цього заходу має бути пропорційним, обґрунтованим і здійсненим із дотриманням прав людини, зокрема права на повагу до приватного життя та свободи пересування.

Попри формальну визначеність нормативної бази, практика застосування приводу свідка у цивільних справах залишається складною та суперечливою. Однією з основних проблем є недостатнє мотивування судами ухвал про привід, коли рішення обмежується лише вказівкою на факт неявки свідка без аналізу причин її виникнення. ЦПК України вимагає встановлення, що свідок був належним чином повідомлений про дату та час судового засідання, однак на практиці суди нерідко покладаються на припущення або використовують застарілі контактні дані [5, с. 63]. Це призводить до ситуацій, коли ухвали про привід виносяться щодо осіб, які фактично не отримували повідомлень або не мали реальної можливості з'явитися. Подібні випадки критикуються у практиці Верховного Суду, який наголошує на необхідності ретельної перевірки належного повідомлення як умови законності

приводу. Ще однією суттєвою проблемою є технічна та організаційна складність виконання ухвал про привід. Органи Національної поліції часто не мають достатніх ресурсів для оперативного забезпечення примусової доставки свідка, особливо у сільських районах або за умов значного навантаження [1, с. 127]. Це зумовлює затягування розгляду справ, збільшує процесуальні витрати та створює ризики для доступу до правосуддя. Крім того, відсутність чіткого механізму взаємодії між судами та поліцією інколи призводить до формального підходу до виконання ухвал або їх невиконання без відповідальних наслідків. Проблемним також є питання залучення поліції у випадках, коли свідок формально є стороною конфлікту або близькою особою сторін, що може зумовлювати конфлікти або небажання особи співпрацювати з органами правопорядку [2].

Такі ситуації повинні оцінюватися судами з урахуванням стандартів справедливого судового розгляду, сформульованих у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у рішенні «Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom» (2011) [6], у якому Суд наголосив, що залучення та допит свідків, а також процесуальні примусові заходи щодо них, мають застосовуватися лише за умови дотримання принципів необхідності, пропорційності та належних процесуальних гарантій відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7].

Окремої уваги потребує питання дотримання прав людини під час застосування приводу. Хоча ЦПК України встановлює, що привід здійснюється у межах часу, необхідного для прибуття до суду, на практиці зафіксовано випадки, коли особу можуть доставити надто рано або залишати під контролем поліції без достатніх правових підстав. Важливо також враховувати, що привід як примусовий захід повинен застосовуватися лише після вичерпання всіх можливих альтернатив, включаючи повторне повідомлення, відеоконференції, письмові пояснення, що відповідає практиці Європейського суду з прав людини щодо пропорційності втручання в особисту свободу. Недотримання цих підходів створює ризики визнання порушення ст. 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3, с. 22].

Отже, привід свідка у цивільному судочинстві України залишається ефективним, але проблемним інструментом забезпечення явки учасників провадження. Для підвищення якості його застосування необхідно вдосконалити процедуру повідомлення свідків, забезпечити реальну можливість дистанційної участі, розробити стандартизований механізм взаємодії судів і поліції, а також посилити вимоги до обґрунтованості ухвал про привід. Важливо також забезпечити баланс між інтересами правосуддя та правами особи, що відповідає сучасним європейським підходам до застосування заходів процесуального примусу.

Список використаних джерел:

1. Котюк О. Проблемні аспекти гарантій правосуддя у справах, що виникають з цивільних правовідносин. Dictum factum. 2024. С. 126-139.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Тріпульський Г.Я. Стратегія і тактика затягування цивільного процесу та способи протидії. Нове українське право. 2021. С. 22-28.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–42. Ст. 492.
5. Штефан О. О., Основні принципи цивільного судочинства. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2024. С. 63.
6. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 15 December 2011 (Applications nos. 26766/05 and 22228/06). HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (з протоколами та змінами). Офіційний вісник України. 2010. № 32. Ст. 1119.

СЕРЕДНИЦЬКА Інга Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент.
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
ЦЕРКОВНА Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗДІЙСНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РИЗИКИ АВТЕНТИЧНОСТІ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ

Запровадження воєнного стану в Україні стало тригером для докорінної трансформації механізмів реалізації приватних прав. Масове вимушене переміщення населення, перебування мільйонів громадян за кордоном, а також проходження військової служби значною кількістю суб'єктів сімейних правовідносин зумовили об'єктивну необхідність інтеграції цифрових інструментів у сферу сімейного права [1]. Електронна ідентифікація, дистанційний документообіг та онлайн-сервіси стали єдиними доступними механізмами, що забезпечують безперервність здійснення особистих немайнових та майнових прав членів сім'ї в умовах воєнного часу.

На сьогодні в Україні успішно функціонують такі цифрові сервіси, як подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) через Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія), а також дистанційна участь у судових засіданнях під час розгляду сімейних спорів за допомогою підсистеми «Електронний суд». Проте специфіка сімейних правовідносин полягає в їх особисто-довірчому характері, де визначальне значення має вільне, усвідомлене та добровільне волевиявлення особи. Як слушно зазначають дослідники, цифровізація суттєво змінює форму зовнішнього вираження волі, що породжує серйозні ризики

невідповідності між внутрішнім психічним ставленням особи та її цифровим замінником (активністю в мережі) [2, 3].

Ключовим ризиком дистанційного здійснення сімейних прав є неможливість безпосередньої верифікації психоемоційного стану особи та перевірки відсутності стороннього тиску, примусу чи введення в оману під час вчинення правочину або юридично значущої дії. Використання засобів електронної ідентифікації (зокрема, КЕП чи «Дія. Підпис») створює презумпцію того, що дію вчинено саме володільцем підпису [4]. Водночас в умовах бойових дій чи кризових ситуацій зростає ризик несанкціонованого доступу третіх осіб до гаджетів та автентифікаційних даних особи, що може призвести до фальсифікації волевиявлення (наприклад, при наданні згоди на усиновлення, укладенні шлюбного договору або визначенні місця проживання дитини).

Окрему проблему становить забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних у процесі використання електронних платформ. Будь-які кіберзагрози або витоки інформації з державних реєстрів у сфері сімейного стану несуть пряму загрозу гарантованому на національному та міжнародному рівнях право на повагу до приватного та сімейного життя [5,6].

З огляду на це, спрощення доступу до публічних послуг за допомогою цифрових технологій не повинно призводити до зниження стандартів правової захищеності суб'єктів. Технологічна доступність має перебувати у чіткому балансі із фундаментальними юридичними гарантіями свободи волі.

Одним із напрямків мінімізації ризиків дефекту волі в умовах цифровізації сімейних правовідносин може стати запровадження обов’язкової багатофакторної автентифікації та біометричної ідентифікації користувачів (зокрема, із використанням технологій розпізнавання обличчя в реальному часі Liveness Detection) під час вчинення найбільш чутливих сімейно-правових дій в електронній формі.

Позитивну роль у вирішенні цього питання відіграє запровадження комбінованих процедур, зокрема нормативне закріплення вимоги щодо додаткового візуального (у форматі відеоконференції) підтвердження справжності волі особи уповноваженою посадовою особою (нотаріусом, працівником органу ДРАЦС) при дистанційному укладенні шлюбних договорів, наданні згоди на усиновлення чи визначенні місця проживання дитини.

Окремим аспектом стане доповнення сімейного законодавства спеціальними процесуальними підставами для визнання правочинів та заяв недійсними у разі доведення факту несанкціонованого використання засобів електронної ідентифікації особи третіми особами або здійснення прихованого психологічного тиску під час дистанційної комунікації

Цифровізація сімейного права в умовах воєнного стану є безальтернативним інструментом адаптації правової системи до викликів війни. Проте її подальший розвиток потребує створення додаткових матеріально-правових та процесуальних гарантій, які б нівелювали ризики зловживань та забезпечували автентичність волевиявлення учасників сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Святошник А. Л. Щодо особливостей використання електронного цифрового підпису при укладені цивільно-правових договорів у мережі інтернет *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство.* 2023.Том 25. Випуск 2 (37). С. 21–24. URL: https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/27/25
3. Булеца С.Б., Ревуцька І.Е. Місце диджиталізації при укладенні шлюбу в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 156-162. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/185a5887-da31-4a6c-b88a-32faf2a3df4f
4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
5. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

СИНЕЛЬНИКОВ Євген Володимирович,
суддя Верховного Суду
доктор філософії в галузі знань 081Право

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ БАТЬКІВСЬКОЇ ВЛАДИ Й ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідно до 51 Конституції України сім’я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Як зазначав у своїй науковій праці О.В. Синєгубов, дитинство повинно знаходитись в одній площині поряд з такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров’я, свобода, безпека, справедливість. Їх оберігання та дотримання є запорукою правового суспільства і держави, оскільки до кінця періоду дитинства дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів сім’ї та суспільства в цілому [1].

Спори між батьками, які розлучаються, щодо порядку реалізації батьківських прав та обов’язків є одними з найскладніших у судовій практиці, оскільки пов’язані із значним емоційним навантаженням, відповідальністю за долю дитини та сім’ї, унікальністю кожної сімейної ситуації, кожної дитини.

У пункті 8.4 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) № 1921 «Гендерна рівність, поєднання особистого та трудового життя, спільне виконання обов'язків», ухваленій 25 січня 2013 року, беручи до уваги найкращий досвід, закликано владу держав-членів Ради Європи поважати право батьків нести спільну відповідальність, забезпечивши, щоб сімейне законодавство передбачало в разі роздільного проживання подружжя або розлучення можливість спільної опіки над дітьми заради їх найкращих інтересів на основі взаємної згоди батьків [2].

У Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 02 жовтня 2015 року № 2079 Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслила необхідність поваги органів влади держав-членів до права батьків нести спільну відповідальність, забезпечивши, щоб сімейне право передбачало у разі роздільного проживання батьків або розірвання шлюбу можливість спільної опіки над дітьми в їх найкращих інтересах на основі взаємної згоди між батьками (пункт 2) [3].

У вказаній Резолюції Парламентська Асамблея Ради Європи закликала держави-учасниці включити у своє законодавство положення щодо можливості почергового проживання дитини з кожним з батьків після їх розлучення за винятком випадків, якщо має місце жорстоке поводження чи побутове насильство над дитиною з боку одного із батьків. Час, який дитина проводить з кожним із батьків, рекомендовано визначати, виходячи з потреб та інтересів дитини.

Відповідно до статті 5 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен з подружжя у відносинах між собою і в їхніх відносинах зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, перебування в шлюбі та у випадку його розірвання.

У статті 5 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок наголошено на необхідності вжиття заходів щодо зміни соціальних та культурних моделей поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок, а також визначення загальної відповідальності чоловіків і жінок за виховання та розвиток своїх дітей за умови, що в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу [4].

У пункті 67 Загального коментаря № 14 від 29 травня 2013 року Комітет ООН з прав дитини зазначив, що в інтересах дитини доцільно виходити зі спільної батьківської відповідальності. Приймаючи рішення в інтересах дитини суддя має враховувати право дитини мати і зберігати стосунки з обома батьками [5].

У параграфі 49 рішення «ZAUNEGGER v. GERMANY» Європейський суд з прав людини підкреслив, що різниця у поводженні є дискримінаційною для цілей статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо вона немає об'єктивного та розумного виправдання, тобто якщо вона не переслідує законної мети або якщо немає розумного зв'язку, пропорційності між використаними засобами та поставленою метою. Рішення щодо надання опіки мають ґрунтуватися на найкращих інтересах дитини, а у випадку конфлікту між батьками ці питання мають ретельно досліджуватися національними судами (п. 61). У цій

справі Європейський суд з прав людини визнав, що батько, який на національному рівні вимагав спільного опіки щодо доньки, зазнав дискримінації [6].

Статтею 1 Сімейного кодексу України передбачено, що одним з принципів регулювання сімейних відносин є побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки. На рівності прав і обов'язків батьків, зокрема, наголошено у статтях 141, 157 Сімейного кодексу України. Водночас стаття 161 Сімейного кодексу України не містить імперативних приписів щодо визначення судом місця проживання дитини лише з одним з батьків при вирішенні спору між ними.

Частиною 6 статті 29 Цивільного кодексу України передбачено, що фізична особа може мати кілька місць проживання.

При застосуванні вказаних вище норм, Верховний Суд дійшов висновку, що при вирішенні спору між батьками щодо реалізації батьківських прав та обов'язків, батьківської відповідальності суд наділений компетенцією розглянути наступні варіанти поділу батьківського часу:

- спільна фізична опіка з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком (у постановах від 26 жовтня 2022 року у справі № 750/9620/20 (провадження № 61-7187св22), від 14 грудня 2022 року у справі № 742/2571/21 (провадження № 61-10119св22), від 12 квітня 2023 року у справі № 569/22963/21, від 17 травня 2023 року у справі № 750/843/21 (провадження № 61-6463св22), від 04 жовтня 2023 року в справі № 208/4667/20, від 10 січня 2024 року у справі № 183/3958/20) Верховний Суд звертав увагу на можливість застосування судами моделі спільної фізичної опіки над дитиною);
- визначення місця проживання дитини у помешканні, в якому дитина проживала, а батьки при цьому почергово мають приїжджати і виїжджати до цього помешкання згідно з узгодженим графіком (опіка пташиного гнізда);
- визначення місця проживання дитини з одним із батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків за відповідним графіком.

У 2022 році мною було запропоновано впроваджувати такі способи вирішення спорів між батьками про визначення місця проживання малолітньої дитини як: спільна фізична опіка з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного із батьків за відповідним графіком; визначення місця проживання дитини у помешканні, в якому дитина проживала раніше, з почерговим проживанням батьків у цьому помешканні згідно з узгодженим графіком [7].

Спільне батьківство базується на здатності батьків здійснювати координацію, підтримувати та допомагати один одному як лідери сім'ї і може покращити співпрацю між батьками та зменшити ризик потенційних суперечок, оскільки така модель вільна від тягаря переможець-переможений.

Необхідність застосування спільної фізичної опіки є відповіддю на зміни в суспільних цінностях і нормах, спрямована на поступовий рух до більш рівного розподілу сімейних обов'язків між батьками та матерями.

Труднощі, пов'язані із спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації. Спільна фізична опіка сприяє відкритому доброзичливому спілкуванню

між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносить користь стосункам матір/батько – дитина.

У постанові від 16 лютого 2024 року у справі № 465/6496/19 Верховний Суд, вперше застосовуючи модель спільної батьківської опіки, зазначив, що при вирішенні спору між розлученими батьками про визначення місця проживання дитини суд, виходячи з міжнародних норм та принципу рівності прав й обов'язків батьків, з урахуванням обставин справи, має право розглянути питання щодо визначення місця проживання дитини з одним з батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків чи застосування спільної фізичної опіки з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком [8].

У постанові Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 643/7509/21 суд дійшов висновку, що за відсутності іншої домовленості між батьками, в інтересах дитини буде проживання (перебування під фізичною опікою кожного з батьків) почергово з батьком та матір'ю за відповідним графіком, щодо чого сторони вчиняли спроби домовитися раніше [9].

У постанові від 22 квітня 2024 року у справі № 754/3063/22 Верховний Суд не погодився з позицією судів попередніх інстанцій, які відхилили висновок органу у справах дітей про доцільність застосування почергово проживання дитини з кожним з батьків [10].

15 жовтня 2024 року у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо спільної опіки батьків над дітьми» [11], а 17 жовтня 2024 року – проєкт Закону «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо запровадження моделі спільної батьківської опіки батьків над дитиною після розлучень як основної» [12].

У проєкті Цивільного кодексу України (частина 2 статті 1551) запропоновано чітко визначити компетенцію суду щодо встановлення почергового проживання малолітньої дитини з кожним із батьків за місцем їх постійного проживання або почергового проживання батьків разом з дитиною за місцем її постійного проживання за наявності обставин, які мають істотне значення, та якщо це відповідає інтересам дитини.

Такий розвиток проходять моделі батьківської опіки й відповідальності у національній правовій системі.

Список використаних джерел

1. Синєгубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2015. 343 с.

2. Резолюція ПАРЄ «Гендерна рівність, поєднання особистого та трудового життя, спільне виконання обов'язків» від 25 січня 2013 р. № 1921. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLen.asp?fileid=19478.

3. Резолюція ПАРЄ «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 02 жовтня 2015 р. № 2079. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp? fileid=22220.

4. Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

5. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (29.05.2013). URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf.

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «ZAUNEGGER v. GERMANY» (заява № 22028/04) від 03.12.2009 р. *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int.

7. Синельников Є. В. Сучасні напрями розвитку судової практики вирішення спорів про визначення місця проживання дитини. *Слово Національної школи суддів України.* Вип. 3-4 (40-41). 2022. С. 47-56.

8. Постанова Верховного Суду від 16 лютого 2024 року у справі № 465/6496/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074192.

9. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 643/7509/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119264929.

10. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 754/3063/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Page/2.

11. Проєкт Закону № 12131 «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо спільної опіки батьків над дітьми». URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45066

12. Проєкт Закону № 12132 «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо запровадження моделі спільної батьківської опіки батьків над дитиною після розлучень як основної». URL: https://itd.rada.gov.ua/18360aaf-8188-4da0-b1e5-4d30afaceb6d.

СОБКОВИЧ Віталій Віталійович,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
юридичної психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ОКУПАЦІЇ ТА МІГРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну призвело до безпрецедентної трансформації приватних правовідносин. Розірвання шлюбу в цих умовах перестало бути суто формальною процедурою, перетворившись на складний процесуальний квест, де стикаються інтереси національної безпеки, цифровізація правосуддя та фундаментальне право людини на справедливий суд.

В умовах воєнного стану простежується суттєве зростання кількості розлучень і при цьому переважна більшість розірвань шлюбу проводиться у судовому порядку. За даними Міністерства юстиції України та Державної судової

адміністрації у 2025 році в Україні зафіксовано 165 587 реєстрації шлюбів та 124 785 розлучень (з них 106710 через суд) [1]. У відповідності до звітів Державної судової адміністрації у 2021 році судами було розглянуто 100410 справ про розлучення, а за той же період кількість розлучень через органи державної реєстрації актів цивільного стану склала 29587 [2].

Слід зауважити, що подружжя, яке має спільний намір розлучитись не має неповнолітніх дітей може розлучитись через органи РАЦС і тому не потребує звернення до суду.

Отже, істотне збільшення кількості розірвання шлюбів через суд в умовах воєнного стану може свідчити про наступні тенденції:

– частина сімей перебуває за межами Україні і не можуть з'явитись до органів РАЦС,

– чоловіки, які перебувають за кордоном не бажають повертатись в Україну і шукають способи «дистанційного» розірвання шлюбу,

– частина шлюбів розриваються фіктивно задля наступного оформлення чоловіками самостійного догляду за дітьми і отримання внаслідок цього права на відстрочку, або ж звільнення з військової служби.

В умовах тимчасової окупації територій та ведення активних бойових дій класичний принцип підсудності за місцем проживання відповідача визначений ст. 27 ЦПК України часто є неможливим для реалізації, особливо, у разі реєстрації відповідача на таких територіях.

Однак, з метою забезпечення доступу таких громадян до правосуддя, Верховний Суд своїми розпорядженнями відповідно до ч. 7 ст. 147 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та ч. 1 ст. 12 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає суди, яким змінено підсудність. Інформація про перелік таких судів публікується на порталі Судова влада України [3].

У разі зареєстрованого проживання громадянина України за межами України у відповідності до норм ст. 1 ЗУ «Про міжнародне приватне право» такі справи відносяться до категорії справ з іноземним елементом. А відтак слід застосовувати приписи ст. 497 ЦПК України у відповідності до якого підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Отже, визначення підсудності ставиться у залежність від суті спору, а також від наявності відповідного міжнародного договору з країною перебування такого громадянина.

У відповідності до приписів ст. 130 ЦПК України у разі відсутності в адресата електронного кабінету судові повістки, адресовані фізичним особам, вручаються їм під розписку. Але, особам, які проживають за межами України, судові повістки вручаються в порядку, визначеному міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в разі відсутності таких - у порядку, встановленому ст. 502 ЦПК України (вручення повісток працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі).

Проте у разі реєстрації особи на тимчасово окупованих територіях відсутність поштового зв'язку фактично робить неможливим традиційне вручення повістки у відповідності до приписів ст. 130 ЦПК України. А тому такі учасники справи повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади України.

Слід зазначити, що запровадження підсистеми «Електронний суд» значно спростило доступ громадян до правосуддя, а надсилання повідомлень в програмі «Дія» про наявність судових рішень та про заплановані судові засідання значно підвищила обізнаність сторін про наявні судові справи.

Підсистема «Електронний суд» дозволяє ідентифікувати особу за допомогою КЕП та забезпечити доступ до матеріалів справи з будь-якої точки світу, однак на практиці не всі справи оцифровуються належним чином (часто не проводиться сканування документів, які надійшли до суду у паперовому вигляді) і тому сторони мають прибути до суду, щоб ознайомитись з усіма матеріалами справи.

Використання власних технічних засобів для відеоконференцій стало законним способом участі сторін у судовому засіданні, що мінімізує потребу у фізичній присутності та мінімізує ризики відкладення судових засідань. Однак, подаючи відповідне клопотання сторона заявляє, що приймає на себе всі технічні ризики, пов'язані з неможливістю підключення і участі у засіданні, а в умовах сьогодення обстріли, повітряні тривоги та відключення електроенергії становлять значні ризики для розгляду справ.

Отже, на підставі проведеного аналізу можна зробити декілька висновків.

1) Для зменшення кількості судових справ про розлучення для подружжя, яке не має неповнолітніх дітей та має спільну згоду варто розширити способи позасудового розірвання шлюбу, зокрема з використанням додатка «Дія».

2) Слід доповнити ЦПК України нормами, які розширять способи вручення судових повідомлень і доповнять їх, зокрема отриманням повідомлень про судові рішення та про дату судових засідань через розділ «Судові сервіси» у додатку «Дія» за аналогією повідомлень, отриманих через «Електронний суд».

Список використаних джерел

1. На 10 шлюбів припадає 7 розлучень. *Опендатабот : аналітика. 2026*. URL: https://opendatabot.ua/analytics/marriage-divorce-2025 (дата звернення: 21.05.2026).

2. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 21.05.2026).

3. Перелік судів підсудність яких змінена. URL: https://court.gov.ua/pidsudnist/ (дата звернення: 21.05.2026).

СКРИНИК Мирослава Віталіївна,
доктор філософії в галузі 081 Право
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту
права та психології
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ІСНУВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ ЯК УМОВА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Один із видів зобов'язань з відшкодування шкоди (спеціальних деліктів) закріплений ст. 1161 ЦК України, і передбачає відшкодування шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала життя і здоров'я фізичної особи від реальної для неї загрози або ж майно фізичної чи юридичної особи. Сама норма закону вказує на уже існуючий суб'єктний склад зобов'язання – маємо класичне поєднання кредитора і боржника, де кредитором виступає особа, яка набула права вимоги, у зв'язку із завданням їй шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а боржником виступає не особа, чиє життя/здоров'я рятувалось, а – держава; при рятування майна – власник цього майна. Такий розподіл учасників деліктного правовідношення законодавцем обумовлено наперед, як і заздалегідь обумовлено умови, наявність яких дозволяє ставити питання про можливість і необхідність відшкодування шкоди. В цьому власне і полягає одна із особливостей 289ротее289 виду зобов'язання.

Досліджуючи питання відповідальності у зобов'язанні з рятування життя та здоров'я фізичної особи, І. І. Голубенко, умовами їх виникнення називає: наявність реальної (а не уявної, такої, про яку виникло помилкове враження в того, хто здійснював рятувальні дії) загрози для здоров'я та життя фізичної особи; відсутність у рятувальника відповідних повноважень та обов'язків вчиняти рятувальні щодо життя та здоров'я іншої фізичної особи дії; спрямованість дій саме на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи; виникнення в рятувальника шкоди внаслідок вчинення ним рятувальних дій щодо здоров'я та життя фізичної особи. Якщо рятувальні дії мали місце, але рятувальник при цьому не зазнав шкоди, то зобов'язання не виникають [1, с. 183]. Звідси випливає, продовжує свою думку автор, що лікарі та інші медпрацівники, професійні рятувальники не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань у випадках, коли вони рятують, виконуючи свої професійні обов'язки. Якщо ж рятування виявилося лише побічним, випадковим результатом діяльності якоїсь особи, то вказані зобов'язання не виникають. В сенсі наведеного слід підтримати і позицію В. А. Чернат, який наголошує, що позитивний результат «врятування» не є умовою виникнення зобов'язань унаслідок завдання шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи. Це випливає з того, що у ст. 1161 ЦК України йдеться про те, що особа «рятувала» (а не «врятувала») здоров'я та життя фізичної особи [2].

Отже, кваліфікуючими ознаками такого зобов'язання і водночас його особливостями є – реально існуюча загроза життю, здоров'ю фізичної особи чи майну фізичної та юридичної особи та те, що усунення такої загрози не є повноваженнями того, хто рятує. Крім того, як уже було вказано, шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи відшкодовується спеціальним суб'єктом – державою.

Певного значення для з'ясування змісту зобов'язань з відшкодування шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я чи смертю особи, яка рятувала життя, здоров'я іншої особи без відповідних на те повноважень, має тлумачення термінів, характерних такому виду правовідносин. Одним із яких, є – поняття «реальна загроза». Зауважимо, що чинне законодавство не містить легального закріплення названого терміну, проте оперує ним в ряді нормативно-правових актів.

Чи не вперше поняття «реальна загроза» було згадане в Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». Зокрема, ст. 8 названого закону вказується, що у разі виникнення реальної загрози життю особи, єдиним засобом врятування якої є термінове переливання крові допускається переливання крові, перевіреної з використанням тестів для експрес-діагностики [3]. Поняття «реальна загроза» знайшло закріплення і в ст. 13 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де вказано, що підставами і приводами для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю або майну [4].

Наступним нормативно-правовим актом, в якому фігурувало поняття «реальна загроза» став Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», яким членам громадських формувань під час виконання своїх обов'язків надавалося право у разі створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходів до припинення правопорушення та здійснювати перевірку документів (ст. 13) [5].

Поняття «реальна загроза» згадується і в Законі України «Про Національну гвардію України», коли йдеться про застосування вогнепальної зброї: за виключної необхідності право застосування військовослужбовцями Національної гвардії України особисто або у складі підрозділу вогнепальної зброї для усунення реальної загрози життю і безпеці особи, інтересам суспільства і держави під час виконання службових завдань (ст. 18) [6]. До речі, такий дозвіл на вжиття заходів, спрямованих на усунення загрози життю та здоров'ю фізичних осіб, публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення, закріплено і в Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 23) [7].

Що стосується зарубіжної практики, то наприклад, в законодавстві США, дефініція «реальна і неминуча загроза» визначається, як фактична та неминуча загроза, що стосується фізичної небезпеки, яка є реальною, виникне протягом найближчого проміжку часу та може призвести до смерті або серйозних тілесних ушкоджень (Електронний кодекс федеральних правил (e-CFR), 24 CFR, § 5) [8].

Отже, реальна загроза життю, здоров'ю фізичної особи розуміється нами, як негативна подія, яка містить небезпеку життю і здоров'ю особи, що зрештою

призводить до фізичних та юридичних наслідків (завдання шкоди та обов'язок її відшкодувати). Ці події можуть мати природне походження (повінь, землетрус, інше стихійне лихо) або викликані неправомірною поведінкою іншої особи (загроза фізичного впливу, загроза нападу чи власне сам напад). З точки зору цивільно-правового регулювання, класифікація діяння як кримінального правопорушення, значення не має, адже мова йде про захист приватної сфери особи, в тому числі шляхом відшкодування завданої шкоди. Однак, для визнання поведінки такою, що містить реальну загрозу, необхідно встановити: серйозність обставин, що викликають загрозу, активність зовнішнього прояву загрози та здійсненність приведення загрози у виконання.

Список використаних джерел:

1. Голубенко І.І. Держава як боржник у зобов'язаннях, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи. *Вісник НТУУ «КПІ».* Вип. 1 (57). 2023. С. 182-189.

2. Чернат В. А. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2006. 20 с.

3. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ. Закон України № 1972-XII від 12.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 11. Ст. 152.

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів. Закон України № 3781-XII від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 11. Ст. 50.

5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону. Закон України № 1835-III від 22.06.2000 р. (в ред. 15.03.2022). *Відомості Верховної Ради України.* 2000. № 40. Ст. 338.

6. Про Національну гвардію України. Закон України № 876-VII від 13.03.2014 р. *Відомості Верховної РадиУкраїни.* 2014. № 17. Ст. 594.

7. Про Національну поліцію. Закон України № 580-VIII (в ред. 12.04.2026). *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст. 379.

8. Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR): Table Of Contents URL: https://www.law.cornell.edu/definitions/index.php?width=840&height=800&iframe=true&def_id=5cd689da1bee15f3647c28d76070a4db&term_occur=1&term_src=Title:24:Subtitle:A:Part:5:Subpart:L:5.2003

СОРОКА Ігор Олександрович,
доктор філософії в галузі 081 Право
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Регулювання приватних (цивільно-правових) відносин ґрунтується на низці визначальних ідей, які відтворені у цивільному законодавстві в якості відповідних загальних засад (принципів). Коли мова йде про господарські відносин та питання вироблення критеріїв їх правового регулювання, то з поміж іншого заслуговує на увагу проблема реалізації змісту свободи господарської (підприємницької) діяльності всіма учасниками таких взаємин. У контексті наведеного актуальним є проєктування сутності даного поняття через призму реформування цивільного законодавства та вплив на нього обставин введення правового режиму воєнного стану. У зв'язку з першим фактором нормотворчі ініціативи засновані, серед іншого, на потребі конструювання правового механізму втілення основних здобутків Європейського Союзу (ЄС), у тому числі у аспекті формування уніфікованого цивільного законодавства, позбавленого рудиментів господарського права. З іншого ж, маємо пристосування правових інструментів до реалій впливу умов воєнного стану, де віднаходиться компенсаторний механізм у поєднанні приватних інтересів, пов'язаних із реалізацією свободи підприємницької діяльності, та публічних інтересів щодо захисту національних інтересів і забезпечення публічного правопорядку.

У відповідності до ст. 3 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, є однією із засад цивільного законодавства. Саме формулювання ЦК України цілком відтворює зміст ст. 42 Конституції України, яка прямо вказує на право кожної особи реалізувати своє право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Колишній Господарський кодекс України (надалі – ГК України) визнавав у ст. 6 з поміж інших загальних принципів господарювання принцип свободи підприємницької діяльності у межах, визначених законом. Фактично наведені норми вказаних кодексів дещо по різному визначали сутність розглянутого поняття, де ЦК України містить більш диспозитивне формулювання за моделлю «дозволено все, окрім того, що прямо або опосередковано заборонено законом» на відміну від змісту ГК України, який підходив до запровадження у механізм дії свободи підприємницької діяльності релевантних обмежувальних конструкцій. Вказане слугувало передумовою до скасування ГК України та розробки проєкту ЦК України № 15150 від 19.04.2026 року (надалі - Проєкт), який у ст. 3 «Засади приватного права» фактично повторив зміст проаналізованої норми чинного ЦК України.

Поняття свободи підприємницької діяльності відображене у ст. 3 Закону України «Про підприємництво», яка на сьогодні втратила чинність, наділяє суб'єктів такої діяльності можливістю без обмежень приймати рішення ті здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Відповідним чином ст. 43 ГК України в межах свободи підприємницької діяльності передбачала самостійне її здійснення незалежно від змісту, форми, методів, наслідків та обраних засобів, окрім тих, які заборонені законом. Скасування ГК України в контексті оновлення цивільного законодавства виключило детермінацію вказаного поняття із положень чинного законодавства, окрім згаданої декларативної вказівки на відповідний принцип цивільно-правового регулювання.

Разом з тим, преамбула Проєкту використовує в якості визначальних та в певній мірі однорідних принципи свободи договору та свободи підприємницької діяльності, що пояснюється змістом поведінки уповноважених осіб як в межах договірних, так і підприємницьких відносин. Варто погодитись з думкою, за якою у змісті свободи підприємницької діяльності вирізняються наступні складові у такій поведінці: вибір рішення щодо зайняття цим видом господарської діяльності, її виду та форми, визначення часових та територіальних параметрів, обрання роду цієї діяльності та певної професії, недопущення недобросовісної конкуренції і монопольної діяльності, використання необмеженого переліку засобів та відповідних благ, визначати стратегічні напрямки такої діяльності з огляду на власні уподобання та об'єктивні закономірності [1, с. 147]. З наведеного варто додати до характерних проявів змісту свободи підприємницької діяльності також і деякі змістовні елементи прояву свободи договору, зокрема стосовно обрання контрагента цих відносин та умов здійснення такої діяльності.

В межах обмежень, які застосовуються до прав учасників цивільних правовідносин в умовах дії правового режиму воєнного стану, питання обмеження свободи підприємницької діяльності цілком узгоджується зі змістом ст. 64 Конституції України, через що виникає потреба окреслення кількісних та якісних параметрів такого обмеження.

В числі обмежень свободи підприємницької діяльності в умовах воєнного стану запропоновано виділити такі сфери як: державна реєстрація її суб'єктів, оподаткування, подання податкової та іншої публічної звітності [2, с. 222-223], надання потужностей та трудових ресурсів органам публічної адміністрації, зміна режиму здійснення правосуб'єктності, у тому числі виробничої діяльності та умов праці працівників [3, с. 317], мобілізаційні обмеження [4, с. 492]. Доречно висловитись й щодо решти обмежень свободи підприємницької діяльності, які забезпечуються релевантним спеціальним правовим режимом з притаманними йому особливостями, що відзначено в науці [5, с. 97].

Підсумком викладеного має стати висновок щодо застосування спеціального правового режиму обмеження свободи підприємницької діяльності в умовах воєнного стану у кореляції із сутністю інших засад цивільного законодавства, зокрема свободи договору, з однієї сторони, та потреби захисту національних інтересів, зокрема через введення відповідних обмежень цієї діяльності, з іншої.

***Список використаних джерел**:*

1. Іванець І.П. Принцип свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 145-147.

2. Панькова Л.О. Підприємницька діяльність в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 220-223.

3. Гришко У.Л. Сутність принципу свободи підприємницької діяльності та його обмеження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6. Частина 1. С. 313-318.

4. Добош З.А., Гладинюк Т.І. Правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6. Частина 1. С. 486-493.

5. Швець С.Г. Гносеологічне визначення поняття «господарська діяльність» в умовах дії режиму воєнного стану в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. № 1. С. 93-100.

СТЕПАНОВ Сергій Валерійович,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет
внутрішніх справ

ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ, В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії та пов’язаних із нею суспільних трансформацій суттєво зростає значення ефективних процесуальних механізмів захисту прав і законних інтересів осіб. Особливої актуальності набувають інститути цивільного процесуального права, які дозволяють забезпечити юридичну визначеність у ситуаціях, коли реалізація прав ускладнена об’єктивними обставинами, зокрема втратою документів, неможливістю їх отримання або підтвердження певних юридичних фактів у позасудовому порядку. У цьому контексті окреме провадження виступає важливою процесуальною формою, спрямованою на встановлення фактів, що мають юридичне значення, без наявності спору про право, що є особливо важливим в умовах воєнного стану.

Так, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на всій території держави запроваджено воєнний стан, який триває і на сьогодні [1]. Його правовий режим деталізується Законом України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема статтею 26, відповідно до якої правосуддя здійснюється виключно судами, створеними згідно з Конституцією України, при цьому будь-яке скорочення чи прискорення форм судочинства є неприпустимим [2]. Водночас у разі неможливості функціонування окремих судів допускається зміна територіальної підсудності справ або місцезнаходження судів у встановленому законом порядку, що додатково підкреслює необхідність забезпечення безперервності судового захисту навіть в умовах воєнного стану.

У практичній площині це означає, що в період дії воєнного стану значна частина справ, які розглядаються судами в порядку окремого провадження, стосується встановлення юридичних фактів, без яких неможлива подальша

реалізація прав фізичних осіб. До таких, зокрема, належать справи про встановлення родинних відносин між особами, факту перебування особи на утриманні, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а також належності правовстановлюючих документів особі у разі розбіжностей у персональних даних. Окрему категорію становлять справи про встановлення факту народження або смерті особи, коли їх державна реєстрація є неможливою, а також випадки встановлення смерті осіб, які зникли безвісти за обставин, що загрожували життю або пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру [3, с. 9].

Окрім наведеного, слід підкреслити, що перелік юридичних фактів, які можуть встановлюватися судом, не є вичерпним. У порядку окремого провадження можуть бути підтверджені й інші обставини, якщо вони мають юридичне значення для виникнення, зміни або припинення особистих чи майнових прав, за умови відсутності передбаченого законом адміністративного або іншого позасудового механізму їх встановлення [4]. Такий підхід свідчить про гнучкість цивільного процесуального регулювання та його спрямованість на забезпечення ефективного захисту прав у ситуаціях правової невизначеності.

Загальне правило щодо розгляду таких справ полягає у їх розгляді в порядку окремого провадження за місцем проживання заявника. Водночас законодавець передбачив спеціальні процесуальні особливості для окремих категорій справ, зокрема щодо встановлення фактів народження та смерті на територіях, де введено воєнний або надзвичайний стан, а також на тимчасово окупованих територіях. Відповідні положення закріплено у статті 317 ЦПК України.

Аналіз зазначеної норми дозволяє зробити висновок про істотне розширення територіальної підсудності таких справ: заяви можуть подаватися до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання заявника. При цьому коло суб'єктів звернення є достатньо широким і включає батьків, членів сім'ї, законних представників, а також інших заінтересованих осіб, права чи інтереси яких пов'язані зі встановленням відповідного факту.

Законодавче закріплення такої моделі підсудності має важливе практичне значення, оскільки забезпечує реальну можливість звернення до суду в умовах, коли доступ до територіально «звичного» суду є ускладненим або неможливим. Це, у свою чергу, підкреслює компенсаторну та гарантійну функцію окремого провадження як інструменту захисту прав у надзвичайних умовах, зокрема під час воєнного стану.

Таким чином, окреме провадження в умовах воєнного стану набуває особливої правозахисної ролі, виступаючи дієвим процесуальним інструментом подолання юридичної невизначеності, що виникає внаслідок об'єктивних обмежень доступу до доказів і адміністративних процедур. Його значення полягає у забезпеченні можливості судового підтвердження юридичних фактів у спрощеному, але водночас процесуально гарантованому порядку, що дозволяє особам реалізовувати свої майнові та особисті немайнові права навіть в умовах підвищених ризиків і нестабільності правового середовища. У цьому контексті окреме провадження виконує стабілізуючу функцію цивільного судочинства, забезпечуючи баланс між формальними вимогами права та потребою оперативного захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.
3. Огляд судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований) / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду/ Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, к.ю.н. О.В. Білоконь, суддя ВС у КЦС, к.ю.н О.М.Ситнік. Київ, 2025. 134 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

СТОЛЯРОВА Аліна Ігорівна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ПРИ ВІДЕОЗЙОМЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРИВАТНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

В умовах повномасштабної агресії російської федерації (далі – рф) проти України правовий режим воєнного стану, згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 04.03.2026р., передбачає пріоритет суспільних інтересів над приватними [1]. Водночас конституційний принцип правової держави вимагає збереження балансу, де обмеження прав людини залишаються пропорційними, обґрунтованими та відповідними закону.

Згідно зі статтею 34 Конституції України кожна людина має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі на власний розсуд [5]. Однак, відповідно до Указу Президента України № 64/2022, під час дії воєнного стану це право може бути тимчасово обмежене [6]. Так, наприклад, відповідно до рішення Ради оборони Тернопільської області від 31 березня 2022 року №32 «Про запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в області» під час воєнного стану запроваджено заборону на фото- та відеозйомку, зокрема, у місцях масового скупчення людей. До таких місць, зокрема, належать і заклади освіти [7].

Згідно зі статтею 64 Конституції України, під час воєнного стану можуть вводитися певні обмеження щодо прав і свобод громадян [5]. У контексті відеозйомки важливим нормативним актом є стаття 114-2 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване розповсюдження інформації про направлення, переміщення озброєння, боєприпасів в Україну, а також про рух чи місцезнаходження Збройних Сил України [3].

Забороняється фіксувати роботу систем протиповітряної оборони, наслідки атак ворога, місця розташування блокпостів і інженерних споруд. Навіть якщо такі дії не мають на меті свідомо допомогти противнику, вони становлять реальну загрозу для державної безпеки, оскільки цифрові дані можуть бути швидко перехоплені чи використані агресором під час аналізу відкритої інформації.

Головною проблемою у цьому випадку виступає конфлікт між інтересами національної безпеки та правом громадян на приватність, що регулюється статтею 307 Цивільного кодексу України. Згідно з нормами цієї статті, фото- або відеозйомка фізичної особи допускається лише за її згодою, проте ця згода вважається даною за умов, якщо зйомка здійснюється відкрито в громадських місцях, таких як вулиця [2]. До початку повномасштабного вторгнення така презумпція згоди була ключовим принципом у побудові мереж муніципального відеоспостереження та популярному використанні автомобільних відеореєстраторів серед громадян.

Відповідно до ст. 99 КПК України, відеозаписи є електронними документами (доказами), які дозволяють слідству оперативно зафіксувати слідову картину події, відтворити динаміку злочину та ідентифікувати правопорушників [4]. В умовах війни ці інструменти вважаються критично необхідними для документування фактів мародерства, розслідування воєнних злочинів (ст. 438 ККУ) та виявлення диверсійно-розвідувальних груп.

Проте децентралізація й технічна вразливість приватних камер можуть становити суттєві ризики. Наприклад, більшість побутових IP-камер та хмарних сховищ мають низький рівень кіберзахисту. Отримуючи несанкціонований доступ до цих систем, ворог здатен у режимі реального часу відстежувати тактичну обстановку в українських містах, рух військової техніки та коригувати ракетні удари. Відтак, інструмент реалізації права на інформацію та забезпечення особистої безпеки перетворюється на зброю проти самої ж держави.

Таким чином, в умовах воєнного стану пріоритет обґрунтовано зміщується у бік забезпечення національної безпеки, що допускає тимчасове обмеження окремих аспектів приватності заради захисту життя людей та обороноздатності держави. Водночас важливим залишається недопущення зловживань такими обмеженнями, дотримання чітких строків їх дії та належний захист персональних і цифрових даних громадян.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T030435

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
5. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96D0%Text
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
7. Рішення Ради оборони Тернопільської області №32 «Про запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в області» від 31.03.2022. URL: https://khorostkivska-otg.gov.ua/news/1649076605/
8. Законодавчі обмеження щодо проведення фото та відеозйомки під час воєнного стану. Редакція матеріалу від 05.10.2022. URL: https://info.eo.gov.ua/zakonodavchi-obmezhennya-shhodo-provedennya-foto-ta-videozjomky-pid-chas-voyennogo-stanu/

СТОЯН Кіра Ігорівна,
здобувачка вищої освіти
Інституту права та безпеки освітньої
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ У СФЕРІ ПРАЦІ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

У сучасному трудовому праві саме трудовий договір залишається ключовим інститутом і основною юридичною підставою виникнення трудових правовідносин. Водночас наявність спільних рис із цивільно-правовими договорами (підряду, надання послуг, виконання науково-дослідних робіт) істотно ускладнює їх чітке розмежування.

Традиційно відмінності між трудовими та цивільно-правовими договорами визначалися за юридичними й економічними критеріями. До перших належали предмет договору, характер оплати та відповідальності сторін, до других – залежний характер праці, особисте виконання роботи й використання засобів роботодавця. Нині доктрина і законодавство додатково враховують природу договору, порядок його укладення, оплату праці, строк дії, режим робочого часу та розподіл ризиків.

Трудовий договір є двостороннім, оплатним і взаємним, укладається між працівником і роботодавцем та гарантує соціальний захист і стабільну оплату праці. Водночас його подібність до окремих цивільно-правових договорів, насамперед строкових, створює ризик підміни трудових відносин цивільно-правовими, що звужує обсяг прав працівників.

З метою запобігання таким зловживанням МОП у Рекомендації №198 (2006 р.) визначила сукупність ознак трудових відносин (підконтрольність, інтеграція в організаційну структуру роботодавця, особисте виконання роботи, регулярна оплата, відсутність підприємницького ризику тощо) та закріпила презумпцію їх існування за наявності частини цих ознак. Аналогічний підхід простежується і в практиці Верховного Суду України.

Разом із тим сучасні законодавчі новели, пов'язані з дистанційною працею, гіг-контрактами та спрощеним регулюванням трудових відносин, спричинили певні колізії й «розмиття» меж між трудовими та цивільно-правовими договорами. Особливо дискусійним стало вилучення ознаки підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку з легального визначення трудового договору. У цілому це свідчить про змішування правової природи відповідних договорів і необхідність їх чіткого нормативного розмежування з метою належного захисту прав працівників [1, с. 53–58].

Актуальною залишається й проблема цивільно-правового регулювання відносин у сфері надання юридичних послуг. Зростання попиту на такі послуги та реформи у сфері правосуддя актуалізують питання змісту договору, передусім визначення його предмета.

Договір про надання юридичних послуг вважається укладеним за умови погодження істотних умов, зокрема предмета, строку та ціни. Його предметом є діяльність із надання юридичних послуг, а в договорі про правову допомогу – захист, представництво або інші форми правової допомоги. Верховний Суд у своїй практиці виходить із того, що предметом такого договору є результат діяльності, а не сам процес праці, що принципово відрізняє його від трудового договору.

Особливу групу становлять договори з адвокатами. Адвокат може перебувати у трудових відносинах, однак надання правової допомоги допускається виключно на підставі договору про правову допомогу, а сам факт працевлаштування не надає права представляти інтереси клієнта в суді.

Класифікація договорів про надання юридичних послуг здійснюється, зокрема, залежно від наявності в особи статусу адвоката. Такі правовідносини регулюються спеціальним законодавством, а оцінка якості послуг ґрунтується на стандартах Міністерства юстиції та нормах адвокатської етики. Дискусійним залишається питання предмета договору – чи охоплює він лише дії виконавця, чи також досягнутий результат. Верховний Суд наголошує, що закріплення в договорі конкретного результату судового розгляду або «гонорару успіху» суперечить цивільному законодавству, тоді як у науці обґрунтовується нерозривний зв'язок діяльності та її наслідків [2, с. 390–395].

Розвиток постіндустріального суспільства, глобалізаційні процеси та цифровізація зумовили появу нетипових форм зайнятості, зокрема роботи за

викликом. У ряді держав такі договори мають чітке законодавче регулювання, тоді як в Україні воно залишається фрагментарним.

Одним із різновидів роботи за викликом є договори «мінімум–максимум», які передбачають залучення працівника за потреби з обов'язковою оплатою мінімального гарантованого обсягу робочого часу. Прикладом ефективного правового врегулювання є Німеччина, де законодавчо встановлено гарантії мінімальної оплати.

Нетипові трудові відносини доцільно оцінювати крізь призму класичних ознак трудового договору – особистісної, організаційної та майнової. Їх трансформація не заперечує трудової природи відносин, а лише свідчить про підвищення гнучкості трудового права. У договорах «мінімум–максимум» організаційний критерій модифікується через встановлення гнучкого режиму робочого часу, що визначається за згодою сторін [3, с. 147–149].

Кожен суб'єкт господарювання здійснює нарахування та виплату заробітної плати, яка відповідно до Закону України «Про оплату праці» є грошовою винагородою за виконану роботу [4]. Її розмір залежить від складності праці, професійних якостей працівника, результатів діяльності та дотримання державних соціальних гарантій.

Поряд із трудовими договорами широко застосовуються цивільно-правові договори для виконання разових або короткострокових робіт. Важливим є чітке розмежування договорів підряду та надання послуг за предметом і результатом, оскільки це впливає на облік і звітність.

Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» запроваджено гіг-контракт як особливий вид цивільно-правового договору між резидентом Дія Сіті та гіг-спеціалістом, що поєднує елементи гнучкості з окремими соціальними гарантіями. Оплата за таким договором має специфічні особливості щодо нарахування й оподаткування.

Таким чином, трудові, цивільно-правові договори та гіг-контракти мають спільну економічну мету – оплату виконаної роботи, однак істотно відрізняються за правовою природою, порядком оформлення та соціальними наслідками, що обумовлює потребу в подальшому вдосконаленні законодавства [5, с. 1–8].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що трудовий договір і надалі залишається основною правовою формою реалізації права на працю та ключовою підставою виникнення трудових правовідносин, однак розвиток гнучких форм зайнятості й поширення цивільно-правових конструкцій істотно ускладнюють їх чітке розмежування. Практика підміни трудових відносин цивільно-правовими договорами створює ризики звуження трудових і соціальних гарантій працівників, що зумовлює важливість застосування критеріїв, визначених міжнародними стандартами МОП та судовою практикою Верховного Суду України. Водночас у сфері надання юридичних послуг особливого значення набуває правильне визначення предмета договору, адже саме від цього залежить його дійсність і можливість оцінки якості наданих послуг. Поява нетипових трудових договорів і гіг-контрактів свідчить про трансформацію трудового права та його адаптацію до умов цифрової економіки, однак водночас породжує колізії та «розмивання» меж між

трудовими і цивільно-правовими правовідносинами. За таких умов подальший розвиток законодавства має бути спрямований на чітке нормативне розмежування відповідних договорів із метою збереження трудової правової природи найманої праці, забезпечення належного рівня соціального захисту працівників і правової визначеності для всіх учасників правовідносин.

Список використаних джерел

1. Чанишева Г. І., Ківалова Т. С. Цивільно-правові договори, пов'язані з працею, та трудовий договір: питання співвідношення // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 53–58.
2. Чумак Р. В. Предмет договору про надання юридичних послуг // Вчені записки. Відп. За вип. В. І. Борисова. 2020. С. 390–395.
3. Лушніков М., Лушнікова М., Свічкарьова Я. В. Щодо організаційного критерію договору «мінімум–максимум» // Наукові пошуки у ІІІ тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри. 2016. С. 147–149.
4. Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР (зі змін. І доп.).
5. Склярук І. Особливості укладання та оплати трудових та цивільно-правових договорів // Економіка та суспільство. 2022. № 41. С. 1–8.

СТУКАЛО Наталія Юріївна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ

ДОКАЗУВАННЯ МЕДИЧНИХ ДЕЛІКТІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Базовим принципом вітчизняного судочинства, закріпленим у ст. 129 Конституції України [1], є змагальність сторін. Цей принцип деталізується у цивільному процесі: згідно з ч. 1 ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [2], розгляд справ відбувається виключно на засадах змагальності. Як передбачено ч. 3 ст. 12 та ч. 1 ст. 81 ЦПК, кожний учасник спору зобов'язаний самостійно довести ті обставини, якими він обґрунтовує власні позовні вимоги чи заперечення. Тобто загальний тягар доказування лежить на ініціаторі твердження. Водночас, як зазначають правознавці, спеціальні норми матеріального права можуть

перерозподіляти цей обов'язок, закріплюючи презумпцію вини за однією зі сторін правовідносин [3].

Саме ця специфіка розподілу доказового тягаря набуває особливої гостроти, коли мова заходить про захист прав пацієнтів. У спорах щодо неналежного надання медичної допомоги ключовим і водночас найскладнішим етапом є доказування факту заподіяння шкоди. Головна проблематика тут полягає у зіткненні двох різних доказових парадигм: суб'єктивного виміру страждань пацієнта та об'єктивних медичних стандартів (протоколів). Завданням суду є пошук справедливого балансу між цими категоріями.

Щоб зрозуміти, як цей баланс працює на практиці, розглянемо детальніше значення суб'єктивного досвіду пацієнта в системі доказів.

Оцінка завданої шкоди неможлива без урахування особистого стану хворого, який безпосередньо відчув наслідки лікарського втручання. Фізичний біль, психологічні травми, погіршення якості повсякденного життя – це ті суб'єктивні фактори, які підлягають обов'язковому судовому аналізу. Іноді саме скарги пацієнта стають чи не єдиним джерелом інформації про дефекти медичної допомоги, особливо у випадках, коли лікарська недбалість не залишила яскраво виражених фізіологічних слідів.

Для прикладу, уявімо типову життєву ситуацію: після складного видалення зуба мудрості пацієнт скаржиться на постійний біль або оніміння частини обличчя. Рентгенівські знімки можуть виглядати бездоганно, анатомічна цілісність щелепи збережена. Проте саме суб'єктивні свідчення потерпілого про втрату чутливості, які згодом підтверджуються оглядом у невролога, стають відправною точкою для доведення пошкодження трійчастого нерва.

У цьому ракурсі свідчення потерпілого виступають не лише підтвердженням самого факту делікту, а й мірилом глибини заподіяної шкоди. Звісно, суд не може покладатися виключно на слова позивача – вони набувають доказової сили тоді, коли підкріплюються показаннями свідків, медичною документацією чи висновками експертів. Основний недолік суб'єктивних доказів полягає у складності їхньої верифікації.

На противагу мінливому емоційному досвіду виступають медичні стандарти, які є жорстким критерієм правомірності дій медика.

Клінічні протоколи та медичні стандарти – це нормативно закріплені алгоритми, що базуються на досягненнях сучасної доказової медицини. Вони слугують тим об'єктивним мірилом, за допомогою якого суд з'ясовує, чи діяв медичний персонал на належному професійному рівні в конкретній ситуації.

Застосування таких стандартів дозволяє уникнути упередженості в судовому процесі.

Як це працює в реальному житті? До приймального відділення надходить пацієнт із гострим болем у животі. Якщо черговий хірург призначив усі необхідні аналізи крові та УЗД згідно з уніфікованим клінічним протоколом, але через атипове приховане розташування апендикса стався його розрив, суд, найімовірніше, не побачить тут вини лікаря. Вимоги стандарту було дотримано, а лікар діяв у межах виправданого ризику. Але якщо той самий лікар відпустив пацієнта додому з

діагнозом «харчове отруєння» без проведення обов'язкового аналізу крові, це немотивоване відхилення від протоколу автоматично перетворюється на беззаперечний доказ медичної недбалості.

На практиці суди здійснюють комплексний аналіз обох складових. Встановлюється не лише факт дотримання алгоритмів лікування, але й причинно-наслідковий зв'язок між діями медика та станом пацієнта. Найскладнішими є спори, де шкода настала через непередбачувані індивідуальні реакції організму, попри правильне виконання лікарем своїх обов'язків. Проте, якщо суб'єктивні скарги хворого супроводжуються виявленими фактами порушення протоколів або дефектами у веденні медичної документації, позиція пацієнта в суді стає максимально переконливою.

Однак цей процес доказування часто натрапляє на «підводні камені». По-перше, самі медичні нормативи нерідко допускають варіативність, містять прогалини або виявляються застарілими. Це зумовлює необхідність залучення судово-медичних експертів для тлумачення цих стандартів. Водночас слід пам'ятати, що експертний висновок також не позбавлений певної частки професійної суб'єктивності, тому він оцінюється судом лише в сукупності з усіма матеріалами справи.

По-друге, вагомим бар'єром стає невідповідність очікувань пацієнтів реальним можливостям медицини. Хворі зазвичай сподіваються на гарантоване стовідсоткове зцілення, і коли терапевтичного дива не стається, психологічно сприймають це як заподіяння шкоди. Особливо яскраво це проявляється у сфері пластичної хірургії: пацієнтка може вважати форму свого носа після ринопластики «понівеченою» просто тому, що вона не відповідає її завищеним очікуванням, хоча хірург виконав роботу бездоганно з анатомічної точки зору. У таких випадках суд має чітко розмежовувати реальну лікарську недбалість та об'єктивну неможливість досягнення бажаного результату лікування.

Підводячи підсумок, хочемо зазначити, що дослідження обставин медичних деліктів є складним завданням, що вимагає від правосуддя філігранного поєднання оцінки об'єктивних медичних стандартів із суб'єктивним виміром людських страждань. Справедливе вирішення таких спорів можливе лише за умови індивідуального підходу до кожної справи. Суд повинен виконувати роль неупередженого арбітра, який гарантує ефективний захист прав пацієнта, але водночас оберігає медичних працівників від юридичного тиску за умов відсутності їхньої реальної вини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

3. Кройтор В.А., Сліпченко О.І. Розподіл обов'язків з доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №1. 2023. С. 171-179. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278672/273324

ТИМЧИШИН Павло Андрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного
права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У РАЗІ НЕЗАКОННОГО ПОШИРЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Незаконне поширення персональних даних у цифровому середовищі порушує порядок обробки інформації та водночас може втручатися у приватне життя людини, її гідність, безпеку та ділову репутацію. У відкритому доступі можуть опинитися паспортні дані, адреса проживання, номер телефону, реєстраційний номер облікової картки платника податків, зображення особи, відомості про місце роботи, сімейне життя, стан здоров'я або інші дані, за якими людину можна прямо чи опосередковано ідентифікувати. У цифровому середовищі такі відомості швидко копіюються, пересилаються через месенджери, потрапляють у соціальні мережі, телеграм-канали, боти або закриті групи, після чого особа втрачає можливість самостійно контролювати подальше поширення інформації про себе. Через це цивільно-правовий захист у таких випадках не може зводитися лише до видалення окремої публікації. Якщо незаконне поширення даних спричинило душевні страждання, відчуття небезпеки, приниження, втрату приватності або інші немайнові наслідки, особа має право вимагати відшкодування моральної шкоди.

За Законом України «Про захист персональних даних» персональними даними є відомості або сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [1]. Обробка таких даних охоплює їх збирання, зберігання, використання, поширення, зміну, знеособлення та знищення, а використання персональних даних здійснюється за згодою суб'єкта персональних даних або відповідно до закону [1]. Поширення персональних даних без згоди особи допускається лише у випадках, визначених законом, і не може виходити за межі мети, для якої такі дані були зібрані або надані. Порушення цивільних прав виникає тоді, коли відомості про особу використовуються без належної правової підстави, передаються стороннім особам, оприлюднюються у відкритому доступі або застосовуються способом, який зачіпає особисті немайнові права людини, створює ризик використання її даних у шахрайських діях або призводить до майнової шкоди.

У разі незаконного поширення персональних даних особа може використовувати способи захисту, передбачені Цивільним кодексом України, зокрема припинення дії, яка порушує право, відновлення попереднього становища, відшкодування збитків і моральної шкоди. За статтями 15 і 16 цього Кодексу кожна особа має право на захист свого цивільного права та інтересу, а стаття 23 Цивільного кодексу України передбачає відшкодування моральної шкоди, яка може проявлятися у душевних стражданнях, приниженні честі та гідності, погіршенні ділової репутації або інших негативних наслідках [2]. Звернення до суду в такій категорії спорів має ґрунтуватися на підтвердженні того, які саме персональні дані були поширені, ким вони використані, яке право особи порушено та які наслідки настали. Поширення адреси проживання, номера телефону, РНОКПП, фотографії, відомостей про сімейне життя або стан здоров'я оцінюється з урахуванням того, як таке оприлюднення вплинуло на приватність, безпеку та звичний спосіб життя особи.

У постанові Верховного Суду України від 27 вересня 2017 року у справі № 369/5585/15-ц, провадження № 6-1435цс17, суд оцінив вимогу про відшкодування моральної шкоди після поширення в мережі Інтернет телефонної розмови клієнта та його персональних даних. Суди попередніх інстанцій відмовили у відшкодуванні моральної шкоди, посилаючись на те, що Закон України «Про захист персональних даних» прямо не передбачає такого способу захисту, однак Верховний Суд України з цим не погодився. Суд зазначив, що позивач пов'язував моральну шкоду з душевними стражданнями, спричиненими неправомірними діями відповідача, а відсутність у спеціальному законі окремої норми про моральну шкоду не виключає застосування загальних положень цивільного законодавства про захист особистих немайнових прав і відшкодування моральної шкоди [3]. У таких правовідносинах підставою для компенсації є не саме формальне порушення порядку обробки даних, а доведені немайнові наслідки, спричинені незаконним поширенням інформації про особу.

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 лютого 2025 року у справі № 344/14321/23, провадження № 61-15035св24, суд надав оцінку поширенню у соціальній мережі інформації та фотографій особи. Верховний Суд застосував статтю 14 Закону України «Про захист персональних даних» і виходив із того, що поширення персональних даних без згоди допускається лише у випадках, визначених законом [4]. Такий висновок дає підстави розглядати незаконне оприлюднення фотографій, контактних даних або відомостей про приватне життя як порушення особистих немайнових прав, якщо відповідач не довів наявність згоди або іншої законної підстави для поширення.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2025 рік наведено дані про значну кількість звернень у сфері захисту персональних даних. До Уповноваженого надійшло 2109 звернень, які містили 2262 повідомлення у сфері захисту персональних даних, з них 1422 стосувалися незаконної обробки персональних даних. У 2025 році також проведено 98 перевірок щодо додержання законодавства про захист персональних даних, за результатами яких видано 75 приписів про усунення порушень [5]. У доповіді наведено випадок звернення військовослужбовця через оприлюднення в телеграм-ботах його прізвища, імені, по

батькові, дати народження, РНОКПП, паспортних даних, адреси проживання та номера телефону. Після розгляду цього звернення матеріали були направлені до Національної поліції України, а відомості внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом незаконного поширення конфіденційної інформації про особу [5]. Кримінально-правова оцінка незаконного поширення персональних даних у такому випадку не виключає цивільно-правового захисту. Потерпіла особа може заявити цивільний позов у кримінальному провадженні або окремо звернутися до суду з вимогою про відшкодування моральної шкоди.

Подальше вдосконалення захисту персональних даних може охоплювати не лише завдяки впровадженню нових технологій для виявлення відкрито оприлюднених відомостей про особу, а й підвищення безпеки інформаційних систем, у яких такі дані обробляються. Насамперед це стосується державних реєстрів, баз даних органів державної влади, інформаційних ресурсів, що використовуються під час оформлення документів, надання адміністративних послуг, реєстраційних дій або перевірки особи. Практично корисним може бути посилення контролю за доступом працівників до таких систем, фіксація кожної дії з персональними даними, швидке виявлення масового копіювання або нетипового перегляду інформації, а також автоматичне повідомлення відповідального підрозділу про можливий витік. Такі заходи не усувають повністю ризик незаконного поширення персональних даних, але зменшують можливість їх непомітного копіювання, передання стороннім особам і подальшого використання у цифровому середовищі. Паралельно має посилюватися цифрова обізнаність осіб, які передають персональні дані під час користування онлайн-сервісами, оформлення замовлень або взаємодії з представниками невідомих компаній. Поєднання технічного захисту інформаційних систем і обережної поведінки самої особи дозволяє швидше фіксувати порушення, обмежувати подальше поширення даних і готувати докази для цивільно-правової вимоги про відшкодування моральної шкоди.

Отже, відшкодування моральної шкоди у разі незаконного поширення персональних даних у цифровому середовищі залежить від належного підтвердження самого порушення, його наслідків і зв’язку між діями відповідача та заявленою шкодою. Персональні дані дозволяють ідентифікувати людину, а їх незаконне оприлюднення може втручатися у приватне життя, створювати ризики для безпеки, шкодити гідності, діловій репутації та звичному способу життя. Тому відшкодування моральної шкоди у таких випадках має обґрунтовуватися своєчасною фіксацією незаконного поширення, встановленням особи порушника, видаленням або обмеженням доступу до оприлюднених даних і доказами реальних немайнових наслідків для потерпілої особи.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 28.04.2026).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 28.04.2026).

3. Постанова Верховного Суду України від 27 верес. 2017 р. у справі № 369/5585/15-ц, провадження № 6-1435цс17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/70427210 (дата звернення: 28.04.2026).

4. Постанова Верховного Суду від 18 лют. 2025 р. у справі № 344/14321/23, провадження № 61-15035св24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125540074 (дата звернення: 28.04.2026).

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2025 році. Київ, 2026. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/2-22042026-0951-shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-2025.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

ТИМОШЕНКО Богдан,
здобувач вищої освіти ННІ підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Донецьк
Науковий керівник:
ПАНФІЛОВА-ТУРЧІНА Алла
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
Донецький державний університет
внутрішніх справ,
м. Донецьк

ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними масштабами руйнувань цивільної інфраструктури та приватного майна, спричинених збройною агресією рф, які поставили перед національною правовою системою складне завдання щодо формування ефективних механізмів репарації за нових реалій. Традиційні інститути цивільного права, орієнтовані переважно на функціонування в умовах мирного часу, виявилися недостатньо адаптованими до вирішення нових специфічних проблем, зокрема: подолання судового імунітету держави-агресора, розроблення спрощених стандартів доказування в умовах ведення бойових дій, а також гармонізації національних процедур із міжнародними компенсаційними механізмами.

У частині 1 ст. 22 Цивільного кодексу України визначено, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Також ч. 1 ст. 23 ЦК України встановлено, що особа має право на

відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав [1]. В умовах війни ті чинні механізми відшкодування шкоди чи збитків, що були ефективними в мирний час, є недосконалими й потребують внесення певних змін до цивільного законодавства України, пов'язаного з таким відшкодуванням [2, с. 26].

Проте на сьогодні в Україні все ж таки є Закон № 2923-IX, який визначає порядок надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна [3]. Але, насправді опираючись на численні повідомлення постраждалих громадян, все ж таки поза межами спеціального регулювання залишається значний пласт збитків, зокрема неодержаний прибуток (упущена вигода) суб'єктів господарювання та моральна шкода, завдана масовими порушеннями прав людини.

Однією з ключових проблем є визначення суб'єктного складу зобов'язання з відшкодування шкоди. Згідно з нормами міжнародного права та ст. 1166 ЦК України, обов'язок відшкодувати шкоду покладається на особу, яка її завдала. У нашому випадку – це російська федерація. Проте реалізація цього обов'язку через українські суди ускладнена питанням судового імунітету іноземної держави. Яскравим прикладом є позиція Верховного Суду (зокрема, у постанові від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19) яка свідчить про те, що рф не має права на судовий імунітет у справах про відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю або майну фізичної особи, оскільки вона порушила суверенітет України [4].

Важливим аспектом є також процедура фіксації збитків. Цивільне процесуальне законодавство вимагає належних та допустимих доказів. В умовах бойових дій стандартними засобами (огляд місця події за участю експерта) скористатися не завжди можливо. Тому на перший план виходять цифрові докази: супутникові знімки, фото- та відеофіксація через застосунок «Дія», що потребує подальшої адаптації процесуальних норм для спрощення верифікації таких даних у суді.

Важливим етапом у забезпеченні права на відшкодування став запуск та активне функціонування Міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією рф проти України (RD4U) [5].Створеного під егідою Ради Європи. На відміну від класичних судових процедур, Реєстр забезпечує цифровізований прийом заяв (зокрема через інтеграцію з порталом «Дія»), що дозволяє постраждалим особам фіксувати понад 40 категорій збитків – від втрати майна до шкоди життю та здоров'ю. Юридична природа реєстру полягає у документальній верифікації претензій як першої складової всеохоплюючого компенсаційного механізму.

Отже, вирішення проблеми відшкодування шкоди потребує комплексного підходу: по-перше, вдосконалення внутрішнього законодавства щодо оцінки збитків; по-друге, активного застосування концепції обмеження судового імунітету агресора; по-третє, більшої інтеграції національної системи фіксації шкоди з міжнародними реєстрами. Тільки поєднання правових засобів на національному та міжнародному рівнях зможе забезпечити реальне відновлення порушених майнових прав громадян та юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.05.2026).

2. Парій М. О. Відшкодування шкоди чи компенсація збитків, завданих війною: цивільно-правовий аспект. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 2 (105). С. 317–328. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2024.2.27

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 10.

4. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. Реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 05.05.2026).

5. Реєстр збитків для України.Офіційний сайт. URL: https://rd4u.coe.int/uk/ (дата звернення 06.05.2026)

УГРИНОВСЬКА Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів

МИРОВА УГОДА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Інститут мирової угоди є важливим процесуальним механізмом врегулювання спорів у цивільному судочинстві. Особливого значення він набуває у сімейних правовідносинах, де конфлікт між батьками безпосередньо впливає на права та психологічний стан дитини. На відміну від судового рішення, мирова угода дозволяє сторонам самостійно визначити порядок реалізації батьківських прав та обов'язків, враховуючи індивідуальні обставини сім'ї та найкращі інтереси дитини. У сімейних спорах мирові угоди найчастіше укладаються щодо визначення місця проживання дитини, участі одного з батьків у вихованні, порядку спілкування та окремих аспектів утримання дитини. Водночас суд, затверджуючи таку угоду, зобов'язаний перевірити не лише її відповідність закону, а й те, чи не порушує вона права та інтереси дитини.

1. Темпоральні межі застосування мирової угоди

Відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦПК України сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу [3]. Це право існує як у суді першої інстанції,

так і під час апеляційного чи касаційного перегляду. Разом із тим Верховний Суд у постанові від 30 вересня 2020 року у справі №753/16296/14-ц зазначив, що після ухвалення рішення судовий процес припиняється, а тому затвердження мирової угоди можливе лише в межах виконавчого провадження [4]. У такому випадку із відповідним клопотанням до суду звертається державний або приватний виконавець.

2. Мирова угода у справах про визначення місця проживання дитини

У спорах щодо визначення місця проживання дитини мирова угода є поширеним способом врегулювання конфлікту, оскільки дозволяє сторонам гнучко погодити порядок проживання, спілкування та участі у вихованні дитини. Проте суди ретельно перевіряють такі домовленості на відповідність принципу найкращих інтересів дитини. Так, у справі №753/8495/22 суд першої інстанції відмовив у затвердженні мирової угоди через неможливість з'ясувати думку 11-річної дитини та наявність суперечностей між умовами угоди і матеріалами органу опіки та піклування [5]. Верховний Суд погодився з таким підходом та зазначив, що мирова угода повинна бути реально виконуваною і не може підміняти собою інші передбачені законом механізми врегулювання сімейних відносин [6].У справі №211/6192/24 Довгинцівський районний суд м. Кривого Рогу відмовив у затвердженні мирової угоди, оскільки її зміст фактично не передбачав взаємних поступок сторін, що суперечить ч. 1 ст. 207 ЦПК України [7]. Суд звернув увагу, що умови угоди лише дублювали обов'язки батьків, уже передбачені Сімейним кодексом України. Подібний підхід застосовано й у справі №752/12229/24, де Голосіївський районний суд м. Києва відмовив у затвердженні угоди через відсутність висновку органу опіки та піклування та тимчасовий характер запропонованого сторонами врегулювання [8].

Отже, практика свідчить, що у спорах щодо визначення місця проживання дитини суди оцінюють мирову угоду не формально, а через призму забезпечення прав та інтересів дитини.

3. Мирова угода щодо участі у вихованні дитини

У спорах про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною суди також приділяють особливу увагу змісту мирових угод. Показовою є справа №381/5137/24, у якій Фастівський міськрайонний суд Київської області відмовив у затвердженні мирової угоди [9]. Суд зазначив, що сторони фактично не мали реального спору, а окремі положення угоди стосувалися майбутніх правовідносин, які не можуть бути остаточно врегульовані наперед. Крім того, суд визнав окремі умови угоди практично невиконуваними, зокрема щодо телефонного спілкування з дитиною у визначені години.

Таким чином, судова практика підтверджує, що мирова угода у сімейних спорах оцінюється насамперед з точки зору забезпечення найкращих інтересів дитини.

4. Мирова угода у контексті аліментних зобов'язань

У спорах щодо аліментів суди перевіряють не лише законність, а й реальну виконуваність умов мирових угод.

Так, у справі №759/17865/23 Київський апеляційний суд відмовив у затвердженні мирової угоди, за якою нерухоме майно мало передаватися в рахунок

сплати аліментів [10]. Суд зазначив, що припинення права на аліменти шляхом передачі нерухомості можливе лише у позасудовому порядку за нотаріально посвідченим договором відповідно до ст. 190 СК України.

У справі №2-1421-1/06 суд також відмовив у затвердженні угоди, оскільки вона фактично передбачала перехід права власності на квартиру, хоча предметом спору було стягнення аліментів [11]. Суд звернув увагу на відсутність доказів щодо прав третіх осіб та можливих обтяжень майна.

Водночас у справі №756/4327/23 Київський апеляційний суд дійшов протилежного висновку та зазначив, що включення до мирової угоди додаткових умов щодо участі у вихованні дитини не є підставою для відмови у її затвердженні, якщо такі положення не порушують закон та права третіх осіб [13]. Верховний Суд у справі №592/2651/20 та Велика Палата Верховного Суду у справі №185/8179/22 наголосили, що мирова угода може виходити за межі предмета спору, однак за умови непорушення прав третіх осіб [14; 15].

5. Мирова угода та право дитини на належне утримання

Одним із найбільш дискусійних питань є можливість повторного звернення до суду про стягнення аліментів за наявності затвердженої мирової угоди. У справі №361/3494/24 батько звернувся з позовом про стягнення аліментів, посилаючись на зміну фактичних обставин після укладення мирової угоди між сторонами. Суд першої інстанції та апеляційний суд відмовили у задоволенні позову [16; 17].

Верховний Суд у постанові від 18 березня 2026 року скасував рішення апеляційного суду та наголосив, що аліментні правовідносини мають триваючий характер, а право дитини на належне утримання підлягає судовому захисту незалежно від попередніх домовленостей батьків [18].Суд зазначив, що мирова угода є проявом диспозитивності сторін, однак не може остаточно обмежувати право дитини на належне утримання. Наявність мирової угоди не позбавляє сторін права повторно звернутися до суду у разі істотної зміни обставин або невиконання домовленостей. Верховний Суд підкреслив, що дитина не є стороною мирової угоди батьків, а тому її право на належне утримання має автономний характер і не може бути обмежене приватними домовленостями, якщо вони перестали відповідати принципу найкращих інтересів дитини.

Отже, пріоритет у таких спорах надається не принципу остаточності рішень, а реальному забезпеченню прав та інтересів дитини.

Аналіз судової практики свідчить, що мирова угода є важливим інструментом врегулювання сімейних спорів, який дозволяє сторонам самостійно визначати порядок реалізації батьківських прав та обов’язків. Її застосування сприяє зменшенню конфліктності між батьками та оперативному вирішенню спорів. Водночас судова практика підтверджує, що затвердження мирової угоди можливе лише за умови її відповідності вимогам закону, принципу найкращих інтересів дитини та непорушення прав третіх осіб. Суди приділяють особливу увагу реальній виконуваності умов угоди, врахуванню думки дитини та висновкам органів опіки та піклування. У спорах щодо аліментів Верховний Суд сформував підхід, відповідно до якого наявність мирової угоди не виключає можливості повторного звернення до суду у разі зміни фактичних обставин. Пріоритетним критерієм у таких справах є

забезпечення належного утримання дитини та захист її інтересів. Отже, сучасна практика демонструє, що мирова угода у сімейних правовідносинах є ефективним механізмом врегулювання спору лише за умови дотримання балансу між диспозитивністю сторін та обов'язком держави забезпечити належний захист прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021;
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року №2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text;
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text;
4. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2020 року у справі № 753/16296/14-ц. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566561;
5. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 01 грудня 2022 року у справі №753/8495/22. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108382466;
6. Ухвала Верховного Суду від 02 серпня 2023 року у справі №753/8495/22. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112609503;
7. Ухвала Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 26 листопада 2024 року у справі № 211/6192/24. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123288461;
8. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 26.02.2025 року у справі №752/12229/24. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125469603;
9. Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області у справі №381/5137/24 від 24 квітня 2025 року. Режим доступу: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/126937340/.
10. Постанова Київського апеляційного суду від 25.09.2024 року у справі №759/17865/23. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121966331;
11. Постанова Київського апеляційного суду у справі №2-1421-1/06 від 11 червня 2024 року. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119777056;
12. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 06 січня 2025 року у справі №756/4327/23. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124321564;
13. Постанова Київського апеляційного суду від 28 травня 2025 року у справі №756/4327/23. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127762063;
14. Ухвала Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі №592/2651/20. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96501608;
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2024 року у справі №185/8179/22 (провадження № 14-84цс24). Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123553003;
16. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 11 жовтня 2024 року у справі №361/3494/24. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/12224887;
17. Постанова Київського апеляційного суду від 02 липня 2025 року у справі №361/3494/24. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128578491.

18. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2026 року у справі № 361/3494/24. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135044340.

ХАНДУСЕНКО Олександр Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного
права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІНГАПУРУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

В сучасному світі, коли йдеться про соціальне забезпечення, більшість науковців автоматично звертають погляди на європейську модель «держави загального добробуту». Ця модель передбачає високі податки, значний перерозподіл благ через державний бюджет для фінансування солідарних пенсій, безкоштовної медицини та виплат по безробіттю. Однак в умовах глобального старіння населення та економічних криз, ця система дедалі частіше дає збій [1].

У цьому контексті феномен Сінгапуру виглядає не просто як альтернатива, а як життєздатний і надзвичайно ефективний антипод європейському підходу. Для України, яка сьогодні зіштовхується з безпрецедентними демографічними та економічними викликами, пов’язаними з війною, досвід сінгапурської соціальної політики є не просто цікавим теоретичним матеріалом, а готовим планом дій для післявоєнного відновлення.

Фундаментальна філософія соціального забезпечення Сінгапуру базується на категоричній відмові від заохочення соціальної залежності. Очільник країни, так званий «батько сінгапурського дива» Лі Куан Ю, був глибоко переконаний, що безкоштовна роздача благ руйнує мотивацію людини до праці та самовдосконалення. У своїх мемуарах він наводив яскравий антиприклад, який сформував його бачення: ситуація на Мальті, де уряд Британії продовжував виплачувати повну заробітну плату робітникам закритої верфі. Ці робітники, отримуючи гроші платників податків, просто грали у водне поло в затопленому сухому доці [2]. Таке, так би мовити, «фінансове паразитування» стало для керівництва Сінгапуру тим сценарієм, якого вони заприсяглися уникнути за будь-яку ціну. Замість того, щоб будувати державу, яка гарантує всім рівний (але часто низький) рівень життя незалежно від докладених зусиль, Сінгапур побудував

суспільство, яке гарантує рівні можливості, але жорстко прив'язує рівень добробуту до особистої праці.

Основним інструментом реалізації цієї філософії став Центральний фонд заощаджень (Central Provident Fund, CPF). Створений ще у 1955 році британською адміністрацією як пенсійний фонд, за часів незалежності він був трансформований у потужний макроекономічний та соціальний механізм. На відміну від української солідарної системи, де внески працюючих йдуть на виплати нинішнім пенсіонерам (що породжує постійний дефіцит і відчуження людини від її податків), CPF є системою обов'язкових індивідуальних накопичень [3]. Гроші, які громадянин відраховує зі своєї зарплати, належать виключно йому.

Структура індивідуального рахунку CPF є геніальною у своїй простоті та функціональності. Вона поділяється на кілька цільових фондів. Перший – це *звичайний рахунок* (Ordinary Account), кошти якого можна використовувати для купівлі житла, оплати вищої освіти або інвестування в дозволені урядом фінансові інструменти. Другий – *спеціальний рахунок* (Special Account), який акумулює кошти виключно для забезпечення старості; ці гроші не підлягають використанню до досягнення особою пенсійного віку. Третій – *медичний рахунок* (MediSave Account) використовується для оплати медичних послуг, госпіталізації та купівлі полісів медичного страхування. Коли особі виповнюється 55 років, створюється Пенсійний рахунок (Retirement Account), на який переводяться кошти для формування щомісячних виплат у старості [3].

Ставки відрахувань до фонду є одними з найвищих у світі, що часто дивує західних економістів. У певні періоди вони сягали 40% від заробітної плати (сукупно від працівника та роботодавця). Сьогодні для осіб віком до 55 років ставка становить 37% (20% платить працівник, 17% – роботодавець) [2]. Проте, громадяни не сприймають це як грабіжницький податок, адже вони щомісяця ці кошти акумулюються на їхніх особистих рахунках і можуть використовуватися для вирішення базових життєвих потреб, насамперед – житлових.

Тут варто звернути увагу на унікальну синергію між пенсійним забезпеченням та житловою політикою. Уряд Сінгапуру створив Раду з житлового будівництва (Housing & Development Board, HDB), яка будує якісне та доступне державне житло. Громадяни мають право використовувати кошти зі свого Звичайного рахунку CPF для сплати першого внеску та погашення іпотеки за квартири HDB. Завдяки цьому механізму понад 80% сінгапурців живуть у квартирах, які є їхньою власністю [2]. Лі Куан Ю вважав, що людина, яка володіє власною нерухомістю в країні, стає справжнім громадянином: вона буде захищати цю країну і працювати на її розвиток, адже має особисту частку в її успіху.

Ще одним критично важливим аспектом є те, що величезні кошти, розміщені в CPF, не лежать мертвим вантажем. Уряд позичає ці гроші (випускаючи спеціальні державні облігації, які купує CPF) і інвестує їх у розбудову інфраструктури, будівництво доріг, портів, аеропортів та розвиток високотехнологічних галузей економіки [3]. Тобто пенсійні заощадження громадян стали тим самим внутрішнім інвестиційним ресурсом, який перетворив Сінгапур із країни «третього світу» на глобальний фінансовий центр.

Якщо ми поглянемо на поточний стан соціального забезпечення в Україні, картина виглядає вкрай тривожною. Вітчизняна солідарна пенсійна система перебуває в стані перманентної кризи. Співвідношення платників єдиного соціального внеску (ЄСВ) та пенсіонерів вже давно перетнуло критичну межу через демографічну кризу, тінізацію економіки та масову міграцію, спричинену збройною агресією РФ [1]. Державний бюджет України щороку змушений дотувати Пенсійний фонд на сотні мільярдів гривень, щоб просто забезпечити виплати на рівні, який ледь перевищує межу виживання. Медична система також страждає від хронічного недофінансування, а програми забезпечення молоді та вимушених переселенців житлом є вкрай обмеженими. За таких умов збереження існуючої, радянської за своєю суттю моделі соціального утримання, є шляхом до економічного колапсу.

Аналізуючи сінгапурський досвід, можна виокремити декілька фундаментальних уроків для реформування соціальної сфери України, особливо в контексті майбутньої післявоєнної відбудови.

Урок перший – це невідкладний перехід до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи (другого рівня). Солідарна система має залишитися лише як базовий механізм гарантування мінімального прожиткового мінімуму (для тих, хто з об'єктивних причин не зміг накопичити). Основний же тягар соціального забезпечення має бути перенесений на індивідуальні рахунки громадян. Це кардинально змінить психологію українців: замість пасивного очікування допомоги від держави, громадянин стане інвестором свого власного майбутнього. Коли людина знає, що розмір її пенсії залежить виключно від того, скільки вона легально заробила і відклала, рівень толерантності до зарплат «у конвертах» різко знизиться.

Урок другий – інтеграція соціальних коштів в національну економіку. Зібрані на індивідуальних рахунках кошти українців не повинні виводитися за кордон чи проїдатися. Держава, за прикладом Сінгапуру, має запропонувати надійні інструменти внутрішнього інвестування. Накопичені мільярди гривень майбутніх пенсіонерів можуть стати головним джерелом фінансування інфраструктурних проєктів, відбудови зруйнованих міст, модернізації енергетики та оборонної промисловості [1].

Урок третій – створення синергії між пенсійними накопиченнями та вирішенням житлової проблеми. В Україні внаслідок війни мільйони людей втратили домівки. Запровадження аналогу сінгапурського «Звичайного рахунку», з якого громадяни змогли б брати кошти на сплату першого внеску за іпотекою на житло (особливо для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів), здатне не лише вирішити гостру соціальну проблему, а й запустити будівельну галузь, яка завжди є локомотивом економіки.

Урок четвертий – стимулювання праці натомість субсидування безробіття. Будь-які державні програми підтримки мають бути тимчасовими і супроводжуватися жорсткими вимогами щодо перекваліфікації та активного пошуку роботи. Держава має допомагати лише тим, хто фізично не здатний працювати (особам з інвалідністю, сиротам). Для всіх інших соціальна допомога повинна мати форму інвестицій у їхнє навчання та створення нових робочих місць. Ми не маємо

права повторити помилку з «мальтійською верф'ю», виплачуючи допомогу працездатним людям, які не бажають інтегруватися в економіку [2].

Підсумовуючи, слід зазначити, що сінгапурська модель соціального забезпечення довела свою абсолютну життєздатність та ефективність. Вона базується на прагматизмі, жорсткій фінансовій дисципліні та вірі в те, що найкращий спосіб допомогти людині – це дати їй можливість самостійно заробити на своє гідне життя. Сінгапур довів, що персоналізація соціальних накопичень є інструментом не лише забезпечення особистого добробуту, але й стабільного макроекономічного зростання. Імплементація принципів Центрального фонду заощаджень в Україні, адаптованих до наших реалій, сприятиме подоланню глибокої кризи існуючої соціальної системи. Це створить той надійний внутрішній фінансовий ресурс, який критично необхідний для масштабної післявоєнної відбудови нашої держави, та виховає нове покоління фінансово незалежних, відповідальних громадян.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Л. Г. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи реформування в умовах демографічних викликів. *Демографія та соціальна економіка.* 2021. № 2 (44). С. 65–82.

2. Лі Куан Ю. Із третього світу в перший. Історія Сінгапуру: 1965–2000. (пер. з англ. О. Локотош). Київ : Наш формат. 2016. 528 с.

3. The Structural Analysis of Singaporean Pension System / Central Provident Fund framework overview. *Journal of Asian Economics*, 2019. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/the-structural-analysis-of-singaporean-pension-system

ХІЗАНОВ Олексій Дмитрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільного
права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

СПАДКУВАННЯ МАЙНА ОСІБ, ЯКІ ЗНИКЛИ БЕЗВІСТИ АБО ЗАГИНУЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Спадкування майна осіб, які зникли безвісти або загинули внаслідок збройної агресії рф, починається не з нотаріального оформлення спадкової справи, а з підтвердження юридичної обставини, після якої спадщина може бути відкрита. У

звичайній ситуації смерть особи підтверджується лікарським свідоцтвом про смерть або документом судово-медичної установи, після чого орган державної реєстрації актів цивільного стану складає актовий запис про смерть і видає свідоцтво про смерть. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» передбачає, що державна реєстрація смерті проводиться на підставі документа встановленої форми про смерть, виданого закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою, а також на підставі рішення суду про встановлення факту смерті або оголошення особи померлою [1]. Під час дії правового режиму воєнного стану цей порядок не завжди може бути дотриманий, оскільки тіло може бути не знайдене, смерть могла настати на тимчасово окупованій території України або в районі бойових дій, документальне підтвердження смерті може бути відсутнім, а наявні відомості підтверджують лише факт зникнення особи. Через це у спадкових правовідносинах розмежовуються три ситуації, коли особа має статус зниклої безвісти за особливих обставин, коли смерть підтверджується доказами і може бути зареєстрована або встановлена судом, або коли прямих доказів смерті немає, але обставини зникнення дають суду підстави оголосити особу померлою.

Цивільний кодекс України передбачає, що спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою, а часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого її оголошено померлою [2]. Статус зниклої безвісти особи сам по собі не відкриває спадщину, оскільки він підтверджує відсутність відомостей про місце перебування людини, але не встановлює юридичного факту смерті. До встановлення факту смерті або оголошення особи померлою майно не переходить до спадкоємців, однак цивільне законодавство дозволяє забезпечити його охорону через встановлення опіки над майном особи, яка зникла безвісти за особливих обставин. Опіка над майном у такому випадку виконує тимчасову охоронну функцію і дає змогу зберегти спадкове майно до появи юридичної підстави для відкриття спадщини, але не надає спадкоємцям права оформити спадщину раніше встановлення смерті або оголошення особи померлою.

Правовий статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, підтверджується внесенням відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [3]. За повідомленням Міністерства внутрішніх справ України від 12 березня 2026 року, в Україні понад 90 тисяч людей офіційно вважаються зниклими безвісти за особливих обставин, серед них є військові та цивільні особи, які зникли на окупованих територіях [4]. Витяг із реєстру підтверджує статус зниклої особи, але не замінює свідоцтва про смерть, рішення суду про встановлення факту смерті або рішення суду про оголошення особи померлою, тому сам по собі не дає нотаріусу підстав для спадкового оформлення. До встановлення юридичного факту смерті або оголошення особи померлою майно, борги, комунальні платежі, банківські зобов'язання або частка у спільній власності залишаються без остаточного спадкового вирішення.

Верховний Суд у своїй практиці виходить із різної правової природи встановлення факту смерті та оголошення особи померлою. У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 квітня 2025 року у справі № 465/3147/22, провадження № 61-1296св24, суд зазначив, що оголошення особи

померлою ґрунтується на презумпції смерті, коли достеменно встановити факт смерті неможливо. Якщо наявні докази, які вірогідно підтверджують смерть особи у певний час і за певних обставин, належним способом є звернення до суду із заявою про встановлення факту смерті відповідно до пункту 8 частини першої статті 315 Цивільного процесуального кодексу України [5]. Після встановлення факту смерті судове рішення стає підставою для державної реєстрації смерті, а вже після такої реєстрації спадкоємці можуть звертатися до нотаріуса. Оголошення особи померлою застосовується за відсутності прямих доказів смерті, але за наявності обставин, які дають достатні підстави для ухвалення такого судового рішення.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2024 року у справі № 755/11021/22, провадження № 14-94цс24, розглянула застосування частини другої статті 46 Цивільного кодексу України до особи, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями. Суд зазначив, що з урахуванням конкретних обставин справи особа може бути оголошена померлою до спливу двох років від дня закінчення воєнних дій, але не раніше спливу шести місяців. При цьому шестимісячний строк може обчислюватися від дня закінчення активних бойових дій на місці ймовірної загибелі особи або від дня події, яка спричинила загибель, якщо така подія відбулася за межами території активних бойових дій, але була наслідком воєнних дій [6]. У такому випадку для оформлення спадкових прав значення має не сам факт зникнення особи, а сукупність обставин, які дозволяють суду визначити дату, з якої особа оголошується померлою. Ця дата визначає час відкриття спадщини та впливає на подальше обчислення строків для вчинення спадкових дій.

Строк прийняття спадщини у таких випадках визначається не лише загальним шестимісячним строком, а й положеннями, запровадженими на період дії правового режиму воєнного стану. За статтею 1270 Цивільного кодексу України спадкоємець має шість місяців для прийняття спадщини з часу її відкриття [2]. Якщо смерть фізичної особи зареєстрована пізніше ніж через один місяць з дня смерті або дня, з якого її оголошено померлою, пункт 20 Прикінцевих та перехідних положень цього Кодексу передбачає окремий порядок обчислення строків для прийняття спадщини та вчинення інших спадкових дій. У період дії воєнного стану та протягом двох років після його припинення або скасування такі строки обчислюються з дня державної реєстрації смерті. При цьому часом відкриття спадщини залишається день смерті спадкодавця або день, з якого його оголошено померлим [2]. Отже, час відкриття спадщини залишається пов'язаним із днем смерті або днем, з якого особу оголошено померлою, але строк для прийняття спадщини в окремих випадках обчислюється від державної реєстрації смерті.

Подальше вдосконалення цієї сфери доцільно зосередити на точнішому узгодженні процедур, пов'язаних із підтвердженням зникнення, встановленням факту смерті, державною реєстрацією смерті та подальшим спадковим оформленням. Насамперед це стосується передання і використання відомостей із Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, результатів ДНК-ідентифікації, судових рішень про встановлення факту смерті або оголошення особи померлою, а також актового запису про смерть. Така взаємодія не змінює правил спадкування, але може зменшити кількість ситуацій, коли однакові обставини

повторно підтверджуються перед різними органами. У цій частині доцільно чіткіше визначити, які відомості можуть використовуватися органами державної реєстрації актів цивільного стану та нотаріусами після ухвалення судового рішення про встановлення факту смерті або оголошення особи померлою, а також після державної реєстрації смерті.

Отже, спадкування майна осіб, які зникли безвісти або загинули внаслідок збройної агресії РФ, можливе лише після юридичного підтвердження смерті або після судового оголошення особи померлою. Якщо смерть підтверджується належними доказами, подальші дії спрямовуються на державну реєстрацію смерті або встановлення факту смерті в судовому порядку. Якщо прямих доказів смерті немає, але обставини зникнення дають підстави припускати загибель, застосовується процедура оголошення особи померлою. Тому оформлення спадкових прав у таких випадках має будуватися на належному підтвердженні смерті або судовому оголошенні особи померлою, своєчасній державній реєстрації смерті, охороні спадкового майна та узгодженій роботі органів, від яких залежить реалізація спадкових прав.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01 лип. 2010 р. № 2398-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17 (дата звернення: 28.04.2026).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 28.04.2026).

3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19 (дата звернення: 28.04.2026).

4. Артур Добросердов: що відбувається після подання заяви і скільки триває ДНК-ідентифікація // Міністерство внутрішніх справ України. 12.03.2026. URL: https://mvs.gov.ua/news/artur-dobroserdov-shho-vidbuvajetsia-pislia-podannia-zaiavi-i-skilki-trivaje-dnk-identifikaciia (дата звернення: 28.04.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 02 квіт. 2025 р. у справі № 465/3147/22, провадження № 61-1296св24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126485870 (дата звернення: 28.04.2026).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2024 р. у справі № 755/11021/22, провадження № 14-94цс24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992364 (дата звернення: 28.04.2026).

ЦАРЮК Валерія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
ЦЕРКОВНА Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Інститут спадкування за правом представлення є одним із важливих елементів спадкового права, який забезпечує реалізацію принципу родинного правонаступництва та спрямований на збереження спадкових прав у межах відповідної сімейної лінії. Його значення полягає у тому, що у випадку смерті спадкоємця за законом до моменту відкриття спадщини або одночасно зі спадкодавцем право на спадкування переходить до його нащадків. Таким чином, законодавець прагне забезпечити справедливий розподіл спадкового майна та захист інтересів близьких родичів спадкодавця.

Спадкування за правом представлення можливе тільки в тому випадку, якщо спадкоємець помер до відкриття спадщини. Якщо смерть спадкоємця настала після відкриття спадщини і він не встиг її прийняти або відмовитися від її прийняття, права на спадкування за правом представлення не виникає. Перелік осіб, які можуть успадковувати за правом представлення зазначено у статті 1266 Цивільного кодексу України, є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню. Спадкоємці за правом представлення можуть діяти замість осіб, зазначених у статтях 1261 - 1265 Цивільного кодексу України, тобто спадкоємців першої, другої та третьої черг спадкування за законом.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, право представлення застосовується виключно у випадку спадкування за законом. Особливістю цього інституту є те, що особа, яка спадкує за правом представлення, набуває не право померлого спадкоємця, а власне самостійне право на спадкування, передбачене законом. Разом із тим практика застосування зазначених норм свідчить про наявність низки проблемних аспектів, які потребують додаткового наукового осмислення та вдосконалення законодавчого регулювання [6, с. 22].

Аналіз ст. 1266 Цивільного кодексу України дозволяє зробити висновок, що спадкування за правом представлення належить родичам спадкодавця третього і четвертого ступеня споріднення. Це зберігає загальний порядок спадкування. Наприклад, якщо дочка і сестра спадкодавця померли раніше самого спадкодавця, після смерті останнього, їхні діти - онуки спадкодавця і племінники - мають право на спадкування в порядку представлення. Однак онуки успадкують першими, адже

дочка спадкодавця належала до першого черги спадкоємців за законом, а сестра - до другої черги спадкоємців за законом [7].

Згідно зі статтею 1266 Цивільного кодексу України при спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення. Це означає, що якщо діти спадкодавця помруть до відкриття спадщини, їхні діти будуть закликані до спадкування, тобто онуки спадкодавця; якщо онуки помирають, правнуки закликаються до спадкування, т.д. [7]

Спадкування за правом представництва застосовується тільки при відсутності заповіту. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється декількома особами одночасно, частка померлого спадкоємця ділиться між ними порівну.

Однією з найбільш актуальних проблем є визначення моменту смерті спадкоємця. Від встановлення факту смерті до відкриття спадщини або одночасно зі спадкодавцем залежить можливість застосування права представлення. Особливо складним це питання стало в умовах воєнного стану, коли значна кількість осіб вважаються зниклими безвісти, а отримання офіційних документів про смерть ускладнюється через бойові дії, тимчасову окупацію окремих територій та обмежений доступ до державних реєстрів. У таких випадках виникають труднощі у визначенні кола спадкоємців та обсягу їхніх спадкових прав [3].

Не менш важливою є проблема відмежування спадкування за правом представлення від спадкової трансмісії. На практиці ці правові інститути досить часто помилково ототожнюються, хоча між ними існують суттєві відмінності. Так, право представлення виникає у разі смерті спадкоємця до відкриття спадщини, тоді як спадкова трансмісія має місце у випадку смерті спадкоємця після відкриття спадщини, якщо він не встиг її прийняти. Помилки у правильній правовій кваліфікації таких ситуацій нерідко призводять до виникнення судових спорів та неоднакового застосування законодавства.

Проблемним залишається і питання щодо кола осіб, які можуть спадкувати за правом представлення. Законодавство визначає вичерпний перелік таких осіб, однак у правозастосовній практиці нерідко виникають дискусії щодо справедливості такого підходу. Зокрема, це стосується випадків, коли спадкодавець фактично утримував особу або проживав із нею однією сім’єю без офіційного оформлення відповідного правового статусу. Відсутність правового механізму врахування подібних обставин інколи призводить до порушення принципу справедливості у спадкових правовідносинах.

Окремої уваги потребує питання спадкування за правом представлення у разі усунення спадкоємця від права на спадкування як негідного. У науковій літературі та судовій практиці відсутня єдина позиція щодо того, чи можуть нащадки негідного спадкоємця успадковувати за правом представлення. З одного боку, усунення спадкоємця від права на спадкування має індивідуальний характер і не повинна автоматично поширюватися на його дітей. З іншого боку, висловлюється позиція, що усунення спадкоємця від спадкування повинно поширюватися і на відповідну спадкову лінію. Відсутність чіткого законодавчого врегулювання цього питання створює передумови для неоднакової судової практики [1, с. 74].

Суттєвий вплив на реалізацію спадкових прав мають і сучасні умови воєнного стану. Воєнні дії, вимушене переміщення населення, знищення або втрата документів, обмеження доступу до нотаріальних послуг та державних реєстрів значно ускладнюють процес оформлення спадщини. Крім того, у багатьох випадках спадкоємці не мають можливості своєчасно звернутися до нотаріуса або підтвердити родинні зв'язки зі спадкодавцем, що негативно впливає на реалізацію права на спадкування.

У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення чинного цивільного законодавства у сфері спадкового права. Доцільним є більш чітке нормативне розмежування права представлення та спадкової трансмісії, врегулювання питання спадкування у разі недостойності спадкоємця, а також запровадження спеціальних механізмів підтвердження юридичних фактів в умовах воєнного стану. Важливе значення має також забезпечення єдності судової практики шляхом формування узагальнених правових позицій Верховного Суду.

Отже, інститут спадкування за правом представлення відіграє важливу роль у механізмі спадкового правонаступництва та забезпеченні стабільності цивільних правовідносин. Водночас сучасна практика його застосування свідчить про наявність значної кількості проблемних аспектів, які потребують подальшого наукового дослідження та вдосконалення законодавчого регулювання, особливо в умовах воєнного стану та сучасних суспільних викликів.

Список використаних джерел

1. Зверховська В.Ф., Мінаєва К.Ю. Спадкування за правом представлення: суть і проблемні питання. *Legal Bulletin*. 2025. № 4 (18). С. 71–80. https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-18-A9

2. Маляр С.А., Грищенко Л.В. Племінники як суб'єкти спадкування: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 94. С. 26–33.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96. Ст. 388.

4. Старина А., Фокша, Л. Правове регулювання спадкування за законом в Україні. *UNIVERSUM*. 2025. Вип. 22. С. 24–30.

5. Степанюк , К., Фокша, Л. . Свідоцтво про право на спадщину: підстави видачі, зміни та скасування. *UNIVERSUM*. 2025. № 21. С. 308–313.

6. Федосеєв Д. Правова природа спадкування за правом представлення за законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2022. № 5-6 (89-90). С. 16-26

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

ФЕДОСЄЄВА Тетяна Романівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права факультету
правничих наук,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
м. Київ

АЛЬТЕРНАТИВИ ШЛЮБУ: ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

У межах дослідження питання альтернатив шлюбу певний інтерес представляє дослідження фактичного сімейного союзу, як новели, яку пропонують закріпити розробники проєкту Цивільного кодексу. Ознайомлення з проєктами Цивільного кодексу свідчить, що принципових відмінностей у підході законодавця немає: стаття 1474 викладена в ідентичній редакції за тим винятком, що в останньому проєкті Цивільного кодексу йдеться про чоловіка і жінку, а у попередніх проєктах – про двох осіб протилежної статі [1;2;3;4]. Так, в проєкті Цивільного кодексу [1] суб'єкт законодавчої ініціативи пропонує закріпити термін «фактичний сімейний союз» яким визнає проживання жінки і чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо вони не перебувають в іншому шлюбі. Пропонуються також такі законодавчі обмеження, як можливість перебування лише в одному фактичному сімейному союзі, заборона перебування у такому союзі родичів за визначеним у частині 3 статті 1474 переліком, а також передбачається застосування аналогії закону та право врегулювання договором аліментних та майнових відносин.

Насамперед слід зазначити, що принципових відмінностей у розумінні такого союзу із уже закріпленим у Сімейному кодексі України (далі – СК України) сімейним союзом чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю немає. Так, норми статей 74 та 91 СК України стосуються жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі [5]. Попри відсутність визначення можна виділити ознаки такого союзу: це союз саме чоловіка та жінки, цей союз передбачає проживання однією сім'єю, а також відсутність шлюбу як між такими чоловіком та жінкою, так і будь-кого з них з іншою особою.

Тобто бачимо збереження підходу законодавця, який однак передбачає впровадження терміну «фактичний сімейний союз». Законодавче закріплення терміну додасть правової визначеності відносинам у такій альтернативній шлюбу формі сім'ї. Разом з тим варто більш предметно розглянути наявні тенденції та підходи з тим, щоб обрати оптимальний шлях розвитку законодавства. Так, Комісія з європейського сімейного права (CEFL), яка спрямовує свою теоретичну та практичну діяльність на гармонізацію сімейного права в Європі, розробила Принципи європейського сімейного права, у яких, серед іншого, оперує терміном «фактичний союз»[6], який є близьким до пропонованого розробниками проєкту Цивільного кодексу. У цих принципах йдеться про фактичний союз у якому дві особи проживають разом як пара у тривалих стосунках. У вказаних принципах (5.1-5.3)

відзначено, що вони не застосовуються до осіб, які перебувають у шлюбі або є зареєстрованими партнерами одне одного, а також вказано, що для їх застосування немає різниці чи партнери однієї статі чи різної. Застосування Принципів не виключається, якщо один або обидва партнери перебувають у шлюбі або зареєстрованому партнерстві з третьою особою [7, с. 254].

У науковій літературі та у судовій практиці України використовують різні терміни: «фактичний союз», «фактичні шлюбні відносини», «фактичний шлюб» [8, с. 66; 9; 10]. Не менш вживаними є терміни «цивільне партнерство», «зареєстроване партнерство», які більшою мірою пов'язані із перспективним законодавством та європейським вектором розвитку. У цьому сенсі варто зробити узагальнений огляд основних кроків, спрямованих на законодавче закріплення такого сімейного союзу в Україні. Так, загальний курс на гарантування рівності та недискримінації у забезпеченні прав і свобод людини випливає із Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [11]. Для реалізації відповідної Національної стратегії у сфері прав людини було затверджено План дій на період до 2020 року, яким передбачалась, серед іншого, розробка законопроєкту щодо легалізації зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар (пп. 6 п.105 Плану дій) [12]. У встановлений строк такий законопроєкт розроблено не було. Наступна Національна стратегія у сфері прав людини серед стратегічних напрямків також передбачала запобігання та протидію дискримінації [13]. План дій на період до 2023 року на виконання цієї стратегії, передбачав розроблення законопроєкту щодо усунення дискримінаційних положень, які можуть порушувати майнові та немайнові права партнерів, що не перебувають у шлюбі; запровадження інституту зареєстрованого цивільного партнерства (п. 33) [14].

У 2022 році Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі та заповнила анкету-опитувальник. Зокрема, у відповіді на питання розділу Е «Право на шлюб та право на створення сім'ї» про те, як право на шлюб та право на створення сім'ї захищені в рамках національного законодавства, включаючи партнерства, відкриті для одностатевих пар, Уряд України, серед іншого, вказав, що наразі вживає заходів для покращення та вивчення питання легалізації одностатевих партнерств (№198) [15].

Дорожня карта з питань верховенства права в частині основоположних прав, пов'язаних із дискримінацією (п. 3.11) передбачає розроблення та прийняття закону, який визначатиме правовий статус реєстрованих партнерств, особисті немайнові та майнові права й обов'язки партнерів, їх захист [16]. Є кілька проєктів законів, що стосуються зареєстрованого партнерства та які перебувають на опрацюванні у Верховній Раді України [17; 18]. Разом з тим у Доповіді щодо України відзначено відсутність прогресу у розгляді законопроєктів про інститут зареєстрованого партнерства[19].

У зв'язку із цим виглядає доречною позиція Міністерства юстиції України про те, що загальні правові засади окресленого регулювання мають бути предметом саме проєкту ЦК, а відсутність такого основоположного підґрунтя у ньому фактично нівелює відповідні законодавчі ініціативи та унеможливлює виконання пункту

Дорожньої карти, віддаляючи національне законодавство від сучасних правових стандартів і політики Європейського Союзу [20, с. 174].

Окремо слід згадати рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України», яке стосується юридичного визнання та захисту одностатевих пар в Україні [21]. Один із заявників у цій справі долучився до Національної гвардії України, звідки у подальшому звільнився за станом здоров'я. Також судова практика України поступово поповнюється категорією справ, пов'язаних із юридичним визнанням факту проживання однією сім'єю не лише чоловіка та жінки, а й осіб однієї статі [22;23].

В умовах збройної агресії росії проти України потреба у належному правовому закріпленні окрім шлюбу сімейного союзу, яким за чинним СК України є союз жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, зумовлений низкою проблем, з якими стикаються такі пари. Це і потреба звернення до суду для встановлення факту проживання однією сім'єю через відсутність офіційного визнання державою таких відносин і неможливість отримання від державних органів інформації, якщо для цього потрібне підтвердження належності до члена сім'ї особи (випадки поранення, взяття у полон, смерті одного з партнерів; неможливість отримати інформацію про стан здоров'я у госпіталі, забрати тіло тощо). Є й інші проблеми майнового і немайнового характеру, вирішення яких є важливим у першу чергу для військовослужбовців, однак значиме і для волонтерів, і для цивільних осіб, які перебувають у тимчасово окупованих територіях чи в районах бойових дій і навіть в районах можливого ураження внаслідок ракетних атак.

Факт проживання чоловіка та жінки в Україні, по суті, не має такого ступеня визнання і підтвердження державою, як шлюб. Разом з тим доцільним є його офіційне визнання і підтвердження шляхом закріплення державної реєстрації такого союзу, як це передбачено ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», а не невиправдне перевантаження судів справами про встановлення відповідного юридичного факту та вирішення дотичних спорів. Найближчим за змістом до такого союзу виглядає партнерство. Відповідь про необґрунтованість збереження дискримінаційних обмежень за ознакою статі є очевидною і зумовленою, серед іншого, євроінтеграційними зобов'язаннями України. Відповідні зміни доцільно вносити у Сімейний кодекс України або врахувати при розробці проєкту Цивільного кодексу. Обговорення має охопити, насамперед, питання про те, чи має йтися про закріплення окрім шлюбу зареєстрованого партнерства чи має йтися про ширший спектр відносин, який включатиме, окрім шлюбу, зареєстроване партнерство та фактичний союз.

Список використаних джерел

1. Проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837 (дата звернення: 10.05.2026).
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528 (дата звернення: 10.05.2026).

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) №14394-1 від 06.02.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589 (дата звернення: 10.05.2026).
4. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394-2 від 06.02.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69583 (дата звернення: 10.05.2026).
5. Сімейний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).
6. Principles of European Family Law. URL: https://ceflonline.net/principles/
7. The Principles of European Family Law Revisited. Katharina Boele-Woelki, Frédérique Ferrand, Cristina González Beilfuss, Maarit Jänterä-Jareborg, Nigel Lowe, Dieter Martiny, Velina Todorova. ISBN 978-1-83970-511-3. Intersentia, 2024.
8. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. – Харків : ЕКУС, 2022. – 416 с.
9. М.В. Менджул, Н.О. Давидова. Механізм цивільно-правового регулювання майнових відносин партнерів у фактичних союзах. URL. https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/241324 (дата звернення: 10.05.2026).
10. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають між особами, які проживають однією сім ’єю, але не перебувають у шлюбі. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KCS_podr_1.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
11. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV (із змінами) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата звернення: 10.05.2026).
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).
13. Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text (дата звернення: 10.05.2026).
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).
15. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovidi-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v-yes/ (дата звернення: 10.05.2026).
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).

17. Проєкт Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (№ 9103 від 13.03.2023). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497 (дата звернення: 10.05.2026).
18. Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність до вимог статей 8 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) та Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств» (№ 12252 від 27.11.2024). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45293 (дата звернення: 10.05.2026).
19. Ukraine 2025 Report, 4 November 2025. p. 47. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 10.05.2026).
20. Міністерство юстиції України. Щодо законопроєкту (реєстр. № 14394 від 22 січня 2026 року). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-6397229.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
21. Рішення ЄСПЛ від 01 червня 2023 року у справі «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14), URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text (дата звернення: 10.05.2026).
22. Постанова Верховного Суду від 25.02.2026 у справі № 754/12856/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134540330 (дата звернення: 10.05.2026).
23. Рішення Індустріального районного суду м. Харкова від 20.03.2026 у справі № 644/31/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134998212 (дата звернення: 10.05.2026).

ФЛОРЕНКО Ганна Олександрівна,
здобувач вищої освіти інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК НОВА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Актуальність дослідження зумовлена суттєвими трансформаціями ринку праці та форм організації трудових відносин, що відбуваються в Україні та світі внаслідок цифровізації, глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційна робота перестала бути винятковим явищем і набула ознак стійкої та

поширеної форми зайнятості, що потребує належного правового врегулювання та наукового осмислення.

Особливої значущості дистанційна робота набула в умовах пандемії COVID-19 та подальшого запровадження в Україні правового режиму воєнного стану, коли вона стала ефективним інструментом забезпечення безперервності трудових процесів, збереження зайнятості та реалізації права на працю. Водночас практика її застосування виявила низку проблем, пов’язаних із визначенням правового статусу дистанційних працівників, забезпеченням охорони праці, робочого часу, відпочинку, а також захистом персональних даних.

Стаття 60-2 КЗпП України впровадила поняття дистанційної роботи як специфічної форми трудової організації. Її ключовою особливістю є те, що працівник виконує свої обов’язки поза межами офісу чи території компанії, самостійно обираючи місце для праці та використовуючи сучасні цифрові засоби зв'язку для взаємодії з роботодавцем [1].

Впровадження цієї норми стало закономірною реакцією на виклики пандемії, дозволивши адаптувати трудові відносини до «ковідних реалій». Для багатьох фахівців дистанційний формат виявився цілком ефективним, не зашкодивши продуктивності, а законодавче закріплення таких умов стало своєрідним механізмом захисту: працівники отримали гарантію збереження робочих місць та можливості стабільного заробітку навіть в умовах обмежень [2, с. 530].

Підтримуючи погляд Коваленко О.О., можна стверджувати, що популяризація нетипових форм зайнятості, як-от дистанційної роботи, є стратегічним кроком задля безпеки працівників. У сучасних умовах класична модель праці в офісі чи на підприємстві почала становити реальний ризик для життя та здоров’я людей. Таким чином, перехід на «дистанційку» став не просто організаційним рішенням, а ефективним інструментом захисту фундаментального права на працю в безпечних для життя умовах [3, с. 15].

Окрему увагу слід приділити проблемі обмеження трудових прав науково-педагогічних працівників, які через виїзд за кордон зіткнулися з ультиматумами від роботодавців щодо обов’язкового повернення під загрозою звільнення. Резонансність таких випадків змусила Освітнього омбудсмена, спираючись на роз'яснення МОН, чітко констатувати: законодавство не обмежує географічне розташування робочого місця при дистанційній формі праці. Таким чином, педагоги мають повне право викладати з-за кордону, використовуючи сучасні технології, без ризику втрати посади [4].

Процес впровадження дистанційної роботи супроводжувався певними складнощами, оскільки ця норма з'явилася як екстрена відповідь на форс-мажорні обставини – пандемію та повномасштабну війну. Замість стандартної процедури, що передбачає обов'язкове укладення письмового договору згідно з ч. 2 ст. 60-2 КЗпП [1].

Для науково-педагогічних працівників найчастіше застосовувався спрощений механізм. Законодавець свідомо пішов на мінімізацію бюрократії, дозволивши перехід на «дистанційку» лише на підставі наказу роботодавця у випадках загрози збройної агресії чи епідемій. Такий порядок не потребує дотримання двомісячного

терміну попередження про зміну істотних умов праці, а вимагає лише ознайомлення працівника з наказом протягом двох днів, що забезпечило оперативність захисту життя та здоров'я персоналу [5, с. 174].

Як зазначає, Бороннікова Д., дистанційна робота розглядається не як суб'єктивне право керівництва, а як фундаментальна юридична умова трудового договору, що забезпечує стабільність відносин між сторонами. Сучасна судова практика чітко вказує на неприпустимість свавільної зміни такого формату праці, оскільки ігнорування встановлених процедур призводить до серйозних правових і репутаційних ризиків для роботодавця. Водночас глибоке розуміння меж цих повноважень дозволяє працівникам ефективно протидіяти незаконним рішенням та надійно захищати свої професійні інтереси [6].

Впровадження дистанційної роботи зумовлює трансформацію класичних трудових відносин, наділяючи їх специфічними рисами, що виходять за межі традиційного формату. Такі правовідносини фактично опиняються на перетині трудового та цивільного права, набуваючи «прикордонного» характеру. Це зумовлено поєднанням ознак автономії виконавця, характерної для цивільно-правових угод, із законодавчими гарантіями та підпорядкуванням внутрішньому розпорядку, що є фундаментом трудового законодавства [7, с. 340].

Реформування трудової сфери в Україні вимагає негайної кодифікації, оскільки розрізненість чинних норм заважає ефективному управлінню сучасними формами зайнятості. Головна мета оновлення законодавства – забезпечити непохитність базових прав дистанційних працівників, одночасно дозволяючи гнучко адаптувати умови праці під конкретні потреби сторін. В основі цього процесу має стояти поєднання міжнародних стандартів із розвитком договірних відносин. Зокрема, впровадження затвердженої примірної форми договору стане тим практичним інструментом, що допоможе уникнути юридичних колізій та чітко регламентувати роботу «поза офісом» [8, с. 98].

Відповідно до зазначеного можемо зробити висновок, що дистанційна робота перетворилася на стійкий і невід'ємний елемент сучасних трудових відносин, зумовлений об'єктивними соціально-економічними та безпековими чинниками. Цифровізація, пандемія COVID-19 та запровадження правового режиму воєнного стану в Україні істотно прискорили трансформацію класичних форм зайнятості, актуалізувавши потребу в оновленні та систематизації трудового законодавства.

Встановлено, що спрощений механізм запровадження дистанційної роботи в умовах надзвичайних ситуацій є виправданим із точки зору захисту життя та здоров'я працівників. Проте тимчасовість таких рішень не повинна підміняти собою повноцінне договірне регулювання, адже відсутність письмового трудового договору підвищує ризики порушення трудових прав і правової невизначеності.

Дистанційна робота об'єктивно трансформує природу трудових правовідносин, надаючи їм «прикордонного» характеру між трудовим і цивільним правом. Така гібридність вимагає чіткого нормативного розмежування та недопущення підміни трудових договорів цивільно-правовими конструкціями, що може призвести до звуження гарантій працівників.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати необхідність комплексної кодифікації трудового законодавства України з урахуванням поширення дистанційної роботи. Поєднання міжнародних стандартів, розвитку договірного регулювання та впровадження примірної форми договору про дистанційну роботу сприятиме забезпеченню стабільності трудових відносин, правової визначеності та ефективному захисту прав як працівників, так і роботодавців.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю. Документ 322-08. Поточна редакція від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Лиманський П.П. Генеза виникнення та вирішення проблеми дистанційної роботи науково-педагогічних працівників у період дії режиму воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення:* тези доп. та наук, повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С.530-534.

3. Коваленко О.О. Надомна робота і дистанційна робота: методологічний аспект розмежування понять нетрадиційних форм орга- нізації праці. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2024. №2. С.15-19. http://apie.org.ua/uk/nadomna- http sa/uk/nadomna-robota-%d1%96- distanc%d1%96ina-robota-m/

4. Вчителі та викладачі можуть працювати дистанційно з будь-якої країни. Освітній омбудсмен України. 10.03.2022. URL: https://eo.gov.ua/vchyteli-ta-vykladachi-mozhut-pratsiuvaty-dystantsiyno-z-bud-iakoi-krainy/2022/03/10/

5. Лиманський П.П. Дистанційна робота як форма організації праці науково-педагогічних працівників: проблеми теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. №2. С. 172-175.

6. Бороннікова Д. Дистанційна робота чи робота в офісі: юридичні межі повноважень роботодавця у зміні формату роботи. *Юридична газета. Всеукраїнське професійне видання.* 2025. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/distanciyna-robota-chi-robota-v-ofisi-yuridichni-mezhi-povnovazhen-robotodavcya-u-zmini-formatu-robo.html

7. Герасименко О.О. Дистанційна зайнятість як тренд цифрової економіки: нові можливості, нові соціальні ризики. Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулю- вання, виклики та домінанти розвитку: збірник тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 23-24 жовт. 2019 р.). Київ : КНЕУ, 2019. С. 228-231.

8. Сільченко С., Сєрбіна Д. Дистанційна праця: сучасний стан і перспективи розвитку правового регулювання. *Підприємство господарство і Право.* 2021. №1. С. 93-99.

ЧЕРЕМИС Денис Сергійович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
Мироненко Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Воєнні дії на території України стали причиною того, що велика кількість громадян була змушена покинути своє постійне місце проживання та переміститися до інших регіонів країни або за її межі. Такий вимушений міграційний процес спричинив значні наслідки, які позначаються не лише на індивідуальних життєвих умовах переселенців, а й на загальних процесах соціально-економічного розвитку держави та територіальних громад.

Зміна місця проживання, розрив звичних соціальних зв'язків, складне фінансове становище та новий соціальний статус негативно впливають на психоемоційний стан внутрішньо переміщених осіб, що, своєю чергою, ускладнює їхню соціальну адаптацію. Для подолання цих викликів необхідне впровадження комплексних заходів, які включають розширення соціальної підтримки для переселенців, створення сприятливих умов для їх соціально-економічної реінтеграції, а також гарантування соціального захисту на рівні з іншими громадянами України [3, с. 98].

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО) виступає важливою складовою державної соціальної політики України. Особливої актуальності ця проблематика набула після окупації Російською Федерацією територій Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим, коли Україна втратила контроль над цими територіями з 20 лютого 2014 року. Значне збільшення кількості ВПО відбулося після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Станом на середину березня 2025 року в державі зареєстровано 4601146 внутрішньо переміщених осіб. Варто зазначити, що значну частку серед них становлять діти. У порівнянні з 2021 роком кількість ВПО зросла у 11 разів, унаслідок чого Україна посіла восьме місце у світі за цим показником і перше місце в Європі [4].

Військові дії на території України змусили значну частину населення залишити свої домівки та переїхати до інших регіонів держави або за її межі. Такий вимушений міграційний процес спричинив суттєві наслідки, що впливають не лише на особисте життя переселенців, але й на загальний розвиток політико-правової, соціально-

економічної та культурної сфер українського суспільства і територіальних громад [1].

Сьогодні українська держава намагається оперативно реагувати на виклики та проблеми, пов'язані із забезпеченням соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Для ефективного подолання цих труднощів необхідно впроваджувати комплексні заходи, що передбачають розширення соціальної підтримки ВПО, створення належних умов для їх соціально-економічної інтеграції та гарантування рівного соціального захисту з іншими громадянами України. Попри численні кроки держави щодо нормативно-правового врегулювання цієї сфери, питання правового забезпечення соціального захисту ВПО залишається актуальним і потребує подальшого вдосконалення. Хоча в Україні сформовано певну систему правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, все ж існує низка проблем, які потребують вирішення, зокрема на законодавчому рівні [2, с. 518].

Черкаська область щоденно веде інтегровану соціальну базу даних щодо ВПО. На її території функціонує 35 місць тимчасового проживання, а в перспективі планується збільшення їх кількості до 50. Понад 400 осіб, які потребують постійного стороннього догляду, розміщені в інтернатних закладах. Починаючи з 2025 року, в області діє окрема програма підтримки ВПО, бюджет якої на 2026 рік становить 222 млн грн із залученням усіх рівнів фінансування. У межах програми житлових ваучерів для захисників із числа ВПО з 1 091 поданої заявки вже опрацьовано 980. Серед пріоритетних напрямів визначено формування фонду соціального житла та забезпечення розміщення ще 4 500 осіб, які потребують соціального супроводу [6].

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у Черкаській області є складовою частиною загальнодержавної системи підтримки громадян, які були змушені залишити своє постійне місце проживання через воєнні дії. Основною метою такої системи є забезпечення базових життєвих потреб, сприяння соціальній адаптації та інтеграції ВПО у громади, що їх приймають.

У Черкаській області ця система має комплексний характер і реалізується через взаємодію органів соціального захисту населення, Пенсійного фонду України, територіальних громад та обласної військової адміністрації. Станом на 2025 рік у регіоні зареєстровано понад 135 тис. внутрішньо переміщених осіб, значна частина яких прибула після початку повномасштабного вторгнення РФ [5].

Однією з основних форм підтримки є щомісячна грошова допомога на проживання, що призначається найбільш вразливим категоріям ВПО. Станом на 2025 рік таку допомогу отримували понад 21 тис. осіб, а загальний обсяг нарахованих виплат перевищував 77 млн грн [5]. Починаючи з 2025 року, функції з адміністрування цієї допомоги поступово передаються Пенсійному фонду України, що спрощує процедуру її оформлення через ЦНАП, мобільний застосунок «Дія» та сервісні центри ПФУ.

Важливе місце у системі соціального захисту займає житлове забезпечення. На території області функціонують місця тимчасового проживання, гуртожитки та інші соціальні об'єкти. Загалом у розпорядженні є понад 500 ліжко-місць для розміщення евакуйованих осіб [5]. Окрім цього, впроваджуються програми підтриманого

проживання для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, що забезпечує їм необхідний догляд і соціальний супровід у межах громад.

Крім матеріальної та житлової підтримки, суттєву роль відіграють соціальні послуги, зокрема психологічна допомога, консультаційна підтримка, соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також сприяння працевлаштуванню та соціальній адаптації. У громадах області діють відповідні соціальні служби та фахівці, які забезпечують індивідуальний підхід до потреб переселенців.

Додатково у Черкаській області реалізуються регіональні та місцеві програми підтримки ВПО, що передбачають фінансування житлових ініціатив, надання гуманітарної допомоги та розвиток соціальної інфраструктури. Це створює передумови для поступового переходу від екстрених заходів підтримки до довгострокової інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади [6].

Отже, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у Черкаській області є важливою складовою державної соціальної політики, що спрямована на забезпечення базових потреб, підтримку адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади. Сформована система охоплює фінансову допомогу, житлове забезпечення та надання соціальних послуг, що дозволяє частково пом’якшити наслідки вимушеного переміщення. Водночас актуальними залишаються питання розширення житлового фонду та посилення довгострокової інтеграції переселенців у соціально-економічне життя регіону.

Список використаних джерел

1. Грицай І. О., Наливайко Л. Р. Внутрішньо переміщені особи: зб. нормативно-правових актів. 3-є вид., перероб. і допов. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 433 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123.

2. Козловець М. А. and Залібовська-Ільніцька З. В. (2025) Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб як складова державної соціальної політики України: законодавчі засади. Успіхи і досягнення у науці. № 19. pp. 516-526. ISSN 3041-1254. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-9(19)-516-526.

3. Колосок, А., Буднік, С. (2024). Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Ввічливість. Humanitas, 4, 97–105, doi: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13.

4. Поляріна Є., Акімова О. Аналіз соціального забезпечення та статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні. Економіка та суспільство. 2021. № 33. https://doi.org/ 10.32782/2524-0072/2021-33-30.

5. Соціальний захист населення. Черкаська обласна державна адміністрація. Режим доступу: https://ck-oda.gov.ua/sotsialnyj-zahyst-naselennya/.

6. У Черкасах презентували підсумки роботи Рад ВПО: житло, робота та економічна активність. Режим доступу: https://www.irf.ua/u-cherkasah-prezentuvaly-pidsumky-roboty-rad-vpo-zhytlo-robota-ta-ekonomichna-aktyvnist/.

ЧИРВА Владислава Едуардівна,
здобувач вищої освіти факультету
підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро
Науковий керівник:
РЕЗВОРОВИЧ Кристина Русланівна,
доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро

РЕФОРМА АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Реформа апеляційного та касаційного перегляду є одним із ключових напрямів модернізації судової системи, спрямованим на підвищення ефективності правосуддя та забезпечення права особи на справедливий суд. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю подолання надмірної тривалості судового розгляду, уніфікації судової практики та зміцнення довіри суспільства до судової влади. В умовах євроінтеграційних процесів особливого значення набуває вивчення міжнародного досвіду організації апеляційного й касаційного перегляду, зокрема стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини. Порівняльний аналіз зарубіжних моделей дозволяє виявити як ефективні інструменти фільтрації судових справ, так і механізми гарантування єдності правозастосування. У цьому контексті дослідження тенденцій реформування апеляційного та касаційного перегляду набуває важливого теоретичного й практичного значення для подальшого розвитку національного процесуального законодавства.

У межах цивільного процесу реформа апеляційного та касаційного перегляду розглядається насамперед як інструмент забезпечення балансу між правом на судовий захист і принципом процесуальної економії. Як слушно зазначає В. В. Комаров, апеляційне та касаційне провадження мають виконувати не повторювальну, а коригуючу функцію, спрямовану на виправлення судових помилок і формування єдності судової практики. У цьому контексті ключового значення набуває запровадження процесуальних фільтрів, які обмежують доступ до касаційного перегляду лише справами, що мають істотне правове значення. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільного судочинства та сприяє зменшенню надмірного навантаження на суди вищих інстанцій [1, с. 100-103].

Суттєвим елементом реформи є трансформація апеляційного перегляду з моделі «повторного розгляду справи» до моделі перевірки законності й обґрунтованості судового рішення в межах доводів апеляційної скарги. На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, така зміна сприяє підвищенню ролі суду першої інстанції та дисциплінує учасників процесу щодо належного обґрунтування своїх вимог і заперечень. Водночас це посилює значення принципу змагальності та диспозитивності в цивільному процесі. У науковій літературі підкреслюється, що ефективна апеляція має поєднувати обмеження у повторному дослідженні доказів із реальними гарантіями виправлення судових помилок [2].

Реформа касаційного перегляду в цивільному процесі тісно пов’язана з концепцією «касації як суду права», що відповідає європейським стандартам. Як зазначає О. В. Дзера, касаційна інстанція не повинна втручатися у встановлення фактичних обставин справи, а має зосереджуватися на правильності застосування норм матеріального та процесуального права [3, с. 44-47]. Такий підхід сприяє формуванню сталої та передбачуваної судової практики. У працях М. М. Ясинка також наголошується, що обмежений доступ до касації не порушує права на справедливий суд за умови ефективного апеляційного перегляду [4].

Важливе місце в науковому аналізі посідає міжнародний досвід реформування апеляційного та касаційного провадження в цивільних справах. Дослідники, зокрема Н. Ю. Голубєва та І. В. Спасибо-Фатєєва, звертають увагу на практику держав-членів ЄС, де касаційні суди виконують функцію уніфікації права, а не індивідуального захисту у кожній справі. Вплив практики Європейського суду з прав людини проявляється у вимозі забезпечення доступності суду та пропорційності процесуальних обмежень. Таким чином, імплементація міжнародних стандартів у цивільний процес України має відбуватися з урахуванням національних правових традицій і реальних потреб судової системи [5, с. 150-159].

Отже, реформа апеляційного та касаційного перегляду в цивільному процесі спрямована на підвищення якості судових рішень і забезпечення єдності правозастосування. Запровадження процесуальних фільтрів та обмеження повторного дослідження доказів відповідає концепції процесуальної економії та сучасним європейським стандартам судочинства. Водночас ефективність таких змін можлива лише за умови належного функціонування суду першої інстанції та реальної доступності апеляційного перегляду. Міжнародний досвід і практика Європейського суду з прав людини свідчать, що касаційний перегляд має виконувати насамперед правоустановчу та уніфікаційну функцію. У цьому контексті подальше вдосконалення національного цивільного процесуального законодавства потребує збалансованого поєднання міжнародних стандартів із національними правовими традиціями.

Список використаних джерел:

1. Пилип'юк В. Суд як обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9bb23ea4-0b8d-4c55-a4af-21259b4ef22e/content

2. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. – К. : Вид. КНТ. С. 862.

3. Бігняк О. В. Окремі проблеми у механізмі захисту корпоративних прав: теорія та практика. Серія право. Випуск 43. Том 3. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/No.43-3.pdf

4. Цивільне процесуальне право України : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка М. М. Ясинка. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Київ : Алерта, 2021. 572 с.

5. Вісник Національної академії правових наук України. Редкол.: О. Петришин та ін. Харків: Право, 2023. Т. 30, № 1. 272 с.

ЧЕПІК Артем Максимович,
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро
Науковий керівник:
ЮНІНА Марина Петрівна
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКПНПУ,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

ЮРИСДИКЦІЙНІ ІМУНІТЕТИ ДЕРЖАВИ У СПОРАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ: СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Юрисдикційний імунітет держави є одним із фундаментальних принципів міжнародного публічного права, що бере свій початок із латинського постулату *par in parem non habet imperium* – рівний над рівним влади не має. Водночас із розвитком міжнародних відносин та зростанням кількості випадків, коли держави заподіюють шкоду приватним особам, постало питання щодо допустимих меж такого імунітету [1, с. 23]. Сучасна міжнародно-правова доктрина та практика свідчать про поступову трансформацію від концепції абсолютного імунітету до обмеженого (функціонального) [2, с. 45].

Правовою основою регулювання юрисдикційних імунітетів держави на міжнародному рівні є Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності 2004 року [3]. На рівні Ради Європи чинною залишається Європейська конвенція про державний імунітет 1972 року [4], яка закріплює принцип обмеженого імунітету та передбачає низку категорій справ, у яких держава не може посилатися на імунітет.

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) суттєво вплинула на формування стандартів у сфері юрисдикційного імунітету держави. У справі *Al-Adsani v. United Kingdom* (2001) [5] Великою палатою було констатовано, що надання імунітету іноземній державі у цивільних справах про катування не є порушенням права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [6].

Особливо гострою залишається проблема відшкодування шкоди жертвам міжнародних злочинів – геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів. Судова практика держав є неоднорідною. Верховний суд Греції (Areios Pagos) у справі *Prefecture of Voiotia v. Germany* (2000) відмовив Німеччині в імунітеті та задовольнив позов родичів жертв нацистських злочинів [7].

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України з 2022 року питання юрисдикційного імунітету Росії у справах про відшкодування шкоди набуває для нашої держави особливої актуальності. Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [8], питання про юрисдикційний імунітет іноземної держави вирішується відповідно до міжнародних договорів України та норм міжнародного права.

Застосування цієї норми означало б, що українські суди зобов'язані отримати згоду дипломатичного представництва Російської Федерації для розгляду позовів громадян України про відшкодування шкоди, завданої внаслідок агресії. Очевидно, що в нинішніх умовах така згода є практично недосяжною, що позбавляє потерпілих ефективного судового захисту. З огляду на це постає питання про відповідність принципу абсолютного імунітету сучасним нормам міжнародного права та нагальну потребу в законодавчому переході України до концепції обмеженого (функціонального) імунітету держави. Одним із механізмів подолання цих перешкод може слугувати практика арешту та звернення стягнення на активи держави-агресора, розміщені за кордоном. Питання використання заморожених активів Росії для відшкодування шкоди Україні та її громадянам активно обговорюється в доктрині [9, с. 102] та є предметом законодавчих ініціатив держав «Групи семи».

Незважаючи на збереження загального принципу імунітету стосовно *acta iure imperii*, деліктне виключення та виключення щодо порушень *jus cogens* поступово розширюють коло справ, у яких фізична особа може успішно звернутися до суду проти іноземної держави. В умовах тривалої агресії РФ проти України розробка ефективних правових механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності та забезпечення відшкодування шкоди є нагальним завданням як для вітчизняної науки, так і для законодавця.

Список використаних джерел:

1. Brownlie I. Principles of Public International Law. 8th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 784 p.

2. Чорноус Ю. М. Юрисдикційний імунітет держави: сучасний стан та тенденції розвитку. Держава і право. 2019. Вип. 84. С. 40–55.

3. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, adopted by the General Assembly on 2 December 2004. UN Doc. A/RES/59/38. URL:

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_59_38.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

4. Європейська конвенція про державний імунітет від 16 травня 1972 року. ETS № 074. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/074 (дата звернення: 15.03.2026).

5. Al-Adsani v. United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 21 November 2001 (Application no. 35763/97). Reports of Judgments and Decisions. 2001-XI.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.03.2026).

7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 15.03.2026).

8. Говорун С. Заморожені активи РФ та відшкодування шкоди Україні: міжнародно-правовий вимір. *Право України*. 2023. № 5. С. 95–110.

ЧУРПІТА Ганна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ

Насьогодні комп'ютерні програми є одним із найбільш поширених об'єктів авторського права, що, відповідно, зумовлює наявність великої кількості випадків порушень авторського права на ці об'єкти. Захист авторського права на комп'ютерні програми в порядку цивільного судочинства забезпечує не тільки відновлення порушених прав суб'єктів, але й відшкодування завданої їм такими порушеннями шкоди. Водночас, слід зауважити, що процесуальна форма захисту авторського права на комп'ютерні програми потребує оптимізації, зокрема, у судовій практиці досить часто зустрічаються випадки неправильного визначення судами кола осіб, яким законом надано право звертатися до суду із заявами про захист авторського права на комп'ютерну програму, а також їх цивільного процесуального статусу.

Цивільне процесуальне законодавство України диференціює учасників справи залежно від виду цивільного судочинства, у якому вони беруть участь.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 42 ЦПК України [1] у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (частини 2–4 ст. 42 ЦПК України).

Справи щодо захисту авторського права на комп'ютерні програми, як правило, виникають із спорів, предметом яких є порушення особистих немайнових та (або) майнових прав суб'єктів відповідних правовідносин, а, отже, такі справи розглядаються судом у порядку позовного провадження. Відповідно, учасниками справ щодо захисту авторського права на комп'ютерні програми є: сторони, треті особи, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

При цьому Закон України «Про авторське право і суміжні права» [2] регламентує коло осіб, які у встановленому законом порядку мають право звертатися до суду за захистом авторського права на комп'ютерну програму. Чи є такі особи позивачами у відповідних цивільних справах або наділяються іншим цивільним процесуальним статусом?

Для відповіді на поставлене питання окреслимо коло осіб, які мають право звертатися до суду за захистом авторського права на комп'ютерну програму, та визначимо їх цивільний процесуальний статус.

Зокрема, відповідно ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» такими особами є:

1) первинні суб'єкти авторського права на комп'ютерні програми (п. 1 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Первинним суб'єктом авторського права на комп'ютерні програми є автор комп'ютерної програми, тобто фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила комп'ютерну програму.

Авторське право на комп'ютерну програму виникає внаслідок факту її створення. При цьому для виникнення і здійснення авторського права на комп'ютерну програму не вимагається реєстрація авторського права чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей (частини 1–3 ст. 9 Закону). Комп'ютерна програма вважається створеною з моменту первинного надання їй встановленої законом об'єктивної форми, а саме: охорона комп'ютерної програми поширюється на комп'ютерні програми, виражені у вихідному або об'єктному кодах, якщо вони є оригінальними.

Отже, з моменту вираження комп'ютерної програми в оригінальному вихідному або об'єктному кодах у її автора виникає комплекс особистих немайнових та майнових авторських прав на комп'ютерну програму як об'єкт права інтелектуальної власності, і, у випадку порушення останніх, автор має право звернутися до суду із позовом про захист свого авторського права і наділяється, відповідно, цивільним процесуальним статусом позивача.

Водночас, слід зауважити, якщо на момент звернення до суду із вимогою про захист авторського права на комп'ютерну програму провадження у цивільній справі вже було відкрито за позовом іншої особи, первинний суб'єкт авторського права на комп'ютерну програму (автор) набуває цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;

2) особи, яким надано виключне право на використання комп'ютерних програм та (або) які мають право на отримання частки винагороди за використання

комп'ютерних програм (п. 2 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» інші особи можуть набути виключне право на використання комп'ютерних програм на підставі:

а) трудового договору (контракту) – в частині умов щодо розподілу майнових прав на комп'ютерну програму як службовий твір;

б) договору про створення за замовленням і використання комп'ютерної програми;

в) договору про передання (відчуження) майнових прав на комп'ютерну програму;

г) ліцензійного договору на використання комп'ютерної програми;

д) публічної ліцензії на використання комп'ютерної програми;

є) іншого правочину щодо розпоряджання майновими правами на комп'ютерну програму.

Щодо права на отримання частки винагороди за використання комп'ютерних програм: відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» незалежно від відчуження майнових прав на комп'ютерну програму автор має право на справедливу винагороду за відповідні способи використання комп'ютерної програми, визначену Законом України «Про авторське право і суміжні права» і Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [3]. При цьому право на справедливу винагороду належить лише автору, переходить лише до спадкоємців автора і не може бути передано (відчужено) іншим особам.

Отже, особи, яким надано виключне право на використання комп'ютерних програм на підставі правочину та (або) які мають право на отримання частки винагороди за використання комп'ютерних програм (автори комп'ютерних програм або їх спадкоємці), мають право звертатися до суду із позовом для захисту своїх прав та (або) охоронюваних законом інтересів, які виникли з відповідного правочину або внаслідок створення комп'ютерної програми, або спадкування права на справедливу винагороду.

При цьому ймовірними порушеннями авторського права на комп'ютерну програму у такому випадку можуть бути протиправні посягання будь-якої третьої особи на права такого ліцензіата або права отримувача частки зазначеної винагороди (п. 2 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Виходячи з того, що зазначені суб'єкти звертаються до суду з вимогами щодо захисту своїх прав та (або) охоронюваних законом інтересів, які виникли з правочину щодо розпоряджання майновими правами на комп'ютерну програму або внаслідок створення комп'ютерної програми, або спадкування права на справедливу винагороду, з моменту відкриття провадження у відповідній цивільній справі вони наділяються цивільним процесуальним статусом позивача. Якщо ж провадження у відповідній цивільній справі вже було відкрито за вимогою іншої особи, зазначені суб'єкти наділяються цивільним процесуальним статусом третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;

3) організації колективного управління (п. 3 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Організація колективного управління – громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, зареєстроване в Установі, що не має на меті отримання прибутку, засноване виключно правовласниками, діяльність якого спрямована на колективне управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав»).

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» організації колективного управління від свого імені та в інтересах правовласників мають право звертатися до суду від імені правовласників за захистом їхніх майнових прав відповідно до статутних повноважень та доручення правовласників.

Отже, організація колективного управління відповідно до доручення правовласників-контрагентів з добровільного колективного управління майновими правами на комп'ютерну програму відповідно до Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» з урахуванням сфери її діяльності, зазначеної в реєстрі організацій колективного управління, має право звернутися до суду від імені правовласників за захистом їхніх майнових прав на комп'ютерну програму.

У такому випадку організація колективного управління набуває цивільного процесуального статусу не позивача, а органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Так, відповідно ч. 1 ст. 56 ЦПК України у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах.

При цьому відповідно ч. 5 ст. 56 ЦПК України у разі відкриття провадження за позовною заявою організації колективного управління остання набуває цивільного процесуального статусу особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, а правовласник, в інтересах якого подано позов з метою захисту його майнових прав на комп'ютерну програму, набуває цивільного процесуального статусу позивача;

4) особи, яким належить право особливого роду (sui generis) (п. 5 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суб'єктами права особливого роду (sui generis) можуть бути особи, яким, з урахуванням вимоги, передбаченої ч. 7 ст. 33 Закону, належать майнові права на комп'ютерну програму або які мають ліцензійні повноваження на комп'ютерну програму, а саме: автори такої комп'ютерної програми, їх спадкоємці, особи, яким автори чи їх спадкоємці передали (відчужили) майнові права на комп'ютерну програму або правомірні користувачі комп'ютерної програми.

Об’єктом права особливого роду є неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою, а саме: об’єкт, що відрізняється від існуючих подібних об’єктів та утворений у результаті функціонування комп’ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об’єкта (ч. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Право особливого роду (sui generis) на неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою, виникає внаслідок факту генерування цього об’єкта і починає діяти з моменту його генерування. При цьому зміст права особливого роду становлять тільки майнові права інтелектуальної власності на неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою, адже у результаті утворення неоригінального об’єкта, згенерованого комп’ютерною програмою, особисті немайнові права не виникають (частини 3–5 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Порушенням права особливого роду (sui generis) на неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою, що дає підстави для захисту таких прав, у тому числі в судовому порядку, визнаються дії, передбачені статтею 55 Закону України «Про авторське право та суміжні права», з урахуванням особливостей, встановлених законом.

Отже, суб’єкти права особливого роду (автори комп’ютерної програми, їх спадкоємці, особи, яким автори чи їх спадкоємці передали (відчужили) майнові права на комп’ютерну програму або правомірні користувачі комп’ютерної програми) у випадку порушення права особливого роду на неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою, мають право звертатися до суду з вимогою щодо захисту своїх прав, і набувають при цьому цивільний процесуальний статус позивача. У тому випадку, якщо провадження у цивільній справі вже було відкрито за вимогою іншої особи, суб’єкти права особливого роду, звертаючись до суду із відповідними вимогами, набувають цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.

Таким чином, цивільний процесуальний статус осіб, яким законом надано право звертатися до суду із заявами про захист авторського права на комп’ютерну програму, залежить від їх правового статусу у матеріальних правовідносинах, а також від моменту звернення цих осіб до суду із відповідною заявою.

Зокрема, якщо з вимогою про захист авторського права на комп’ютерну програму звертаються первинні або похідні суб’єкти авторського права, а також суб’єкти права особливого роду, то залежно від моменту їх звернення до суду із відповідними заявами вони набувають цивільного процесуального статусу позивача (за їх вимогою суд відкриває провадження у справі) або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (на момент звернення зазначених осіб до суду провадження у цивільній справі щодо захисту авторського права на комп’ютерну програму вже відкрито за вимогою іншої особи).

У випадку звернення до суду організації колективного управління відповідно до доручення правовласників-контрагентів з добровільного колективного управління майновими правами на комп’ютерну програму відповідно до Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері

авторського права і (або) суміжних прав» з урахуванням сфери її діяльності, зазначеної в реєстрі організацій колективного управління, остання набуває цивільного процесуального статусу особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, а правовласник, в інтересах якого подано позов з метою захисту його майнових прав на комп'ютерну програму, набуває цивільного процесуального статусу позивача.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» dsl 01.12.2022 р. № 2811-IX. *Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.
2. Цивільний процесуальний кодекс України 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.
3. Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» 15.05.2018 р. № 2415-VIII. *Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text.

ШАПОВАЛ Володимир Володимирович,
здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ: ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Збройна агресія російської федерації (далі – рф) поставила перед правовою системою нашої держави критичне завдання: забезпечити реальне відшкодування завданої шкоди. Судова практика наразі фокусується на трьох напрямках: позови до рф, позови до держави Україна та встановлення юридичних фактів. Головним викликом у цій сфері залишається трансформація судового рішення у фактичну компенсацію.

Щоб відповісти на цей виклик, наша держава насамперед адаптувала процесуальні механізми, полегшивши потерпілим доступ до правосуддя. Зокрема, загальні правила підсудності (ч. 10 ст. 28 ЦПК України) у справах проти рф не застосовуються: позивачі можуть подавати позов за місцем своєї реєстрації або за місцем заподіяння шкоди (для нерухомості діє виключна підсудність за її місцезнаходженням). Крім того, згідно із Законом «Про судовий збір», потерпілі повністю звільнені від судових витрат у цій категорії справ, що є критично важливим для осіб, які втратили майно.

Проте навіть за наявності процесуальних пільг, до 2022 року нездоланною перешкодою залишався судовий імунітет іноземної держави. Цей бар'єр було

подолано завдяки Верховному Суду. У справі № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 р. [1] Суд констатував, що акти збройної агресії не є реалізацією суверенних прав, а тому країна-агресор втрачає свій імунітет. Згодом, у справі № 428/11673/19 [2], цю позицію було підкріплено посиланням на право особи на ефективний доступ до суду (ст. 6 Конвенції про захист прав людини). Як наслідок, суди нашої держави отримали повне право розглядати такі позови без згоди рф.

Зі скасуванням імунітету виникли нові практичні питання: кого саме залучати відповідачем та за рахунок чого виконувати рішення? Верховний Суд роз'яснив (справа № 910/5699/23) [3], що відповідачем виступає держава рф в особі її профільних міністерств (Міноборони, Мінюст), причому без потреби конкретизувати суми стягнення з кожного органу окремо. Щодо виконання рішень, справжнім проривом стала справа № 910/4210/20 [4]. У ній суд застосував доктрину «alter ego», визнавши державну корпорацію «ВЕБ.РФ» «другим я» держави-агресора, що дозволило звернути стягнення на її майно в нашій державі.

Водночас, навіть за правильно визначеного відповідача, успіх позову залежить від належної доказової бази. Якщо у майнових спорах акцент робиться на зв'язку між обстрілом і руйнуванням, то щодо моральної шкоди підхід є суто індивідуальним. У справі № 216/5657/22 [5] підкреслено, що розмір компенсації залежить від глибини страждань та умов проживання в зоні бойових дій.

Попри ці значні успіхи судової практики, на шляху до реального відшкодування залишаються дві глобальні проблеми:

- *виконання рішень судів за кордоном.* Націоналізованого майна рф в Україні фізично не вистачить, щоб покрити вимоги всіх постраждалих громадян. Більшість активів агресора знаходиться в іноземних юрисдикціях, проте тамтешні суди вкрай обережно ставляться до зняття суверенного імунітету, побоюючись створити небезпечний прецедент у міжнародному праві. На нашу думку, вирішення цієї проблеми вимагає системної дипломатичної роботи: зокрема, укладення двосторонніх угод про взаємне визнання «деліктного винятку». Це дасть іноземним суддям чітке легальне підґрунтя для арешту іноземних статків рф без страху порушити міжнародні конвенції;

- *доказування руйнувань на окупованих територіях*. Цивільне судочинство потребує висновків експертів, однак направити спеціаліста для огляду будинку в окупації чи зоні активних бойових дій об'єктивно неможливо. До того ж, під час поспішної евакуації люди часто втрачали оригінали правовстановлюючих документів. Щоб суди не відмовляли у позовах через нестачу формальних паперів, потрібно законодавчо легалізувати сучасні методи фіксації (супутникові знімки, матеріали аерозйомки з дронів, витяги з порталу «Дія» тощо), які мають визнаватися повноцінною і достатньою альтернативою класичній будівельно-технічній експертизі.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що наша держава сформувала прогресивну судову базу для відшкодування збитків завданих збройною агресією рф. Проте остаточна справедливість залежатиме від здатності держави конвертувати ці рішення у реальні виплати із заморожених активів рф за підтримки міжнародної спільноти та шляхом впровадження гнучких процесуальних норм.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064
2. Ступак О. Відшкодування шкоди, завданої війною. 02 травня 2025р. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Vidshkodyvanna_skody_2025_02_05.pdf
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 липня 2022 року у справі № 910/4210/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612017
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2024 року у справі № 216/5657/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557

ШАПОВАЛ Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

МЕЖІ ДИСПОЗИТИВНОСТІ У СІМЕЙНИХ СПОРАХ: НІКЧЕМНІСТЬ ВІДМОВИ ВІД ДИТИНИ

Диспозитивність є однією з фундаментальних засад приватного права, яка надає учасникам правовідносин свободу в реалізації своїх прав, обов'язків та способів їх захисту. Однак у сімейному праві, на відміну від класичного цивільного, межі свободи розсуду сторін суттєво звужені наявністю імперативного публічного інтересу – захисту прав найвразливіших членів сім'ї, насамперед дітей. На сьогоднішній день, в умовах соціально-економічної нестабільності та демографічної кризи в Україні, спостерігається тривожна тенденція до спроб окремих батьків «спростити» своє життя шляхом так званої добровільної відмови від батьківських прав. Такі дії часто оформлюються нотаріально та подаються до суду як інструмент прискореного вирішення спорів. Таким чином, актуальність даної теми полягає у необхідності чіткого розмежування меж процесуальної диспозитивності (права визнати позов) та імперативних норм матеріального сімейного законодавства, які визнають відмову від дитини юридично нікчемною.

Проблема співвідношення імперативних і диспозитивних початків у сімейному праві традиційно перебуває у фокусі уваги провідних вітчизняних цивілістів. Як зазначає З. В. Ромовська, у сімейному праві свобода розсуду учасників сімейних відносин обмежується необхідністю забезпечення прав та інтересів дитини,

яка є самостійним суб'єктом права [1]. Сучасні дослідники, зокрема Л. В. Красицька, наголошують, що здійснення батьківських прав та обов'язків є не лише особистим суб'єктивним правом, а й соціальним обов'язком. Відповідно, диспозитивність у сімейних відносинах закінчується там, де виникає загроза порушення основоположного принципу забезпечення «якнайкращих інтересів дитини» [2]. У вітчизняній науковій доктрині остаточно утвердилася позиція, що батьківські права мають фідуціарний (довірчий) характер, тому від них неможливо відмовитися шляхом вчинення одностороннього правочину.

Якщо звернемо увагу на судову практику, то побачимо, що судова практика останніх років яскраво демонструє жорстку позицію судів щодо нікчемності так званих «відмов» від дітей. Відповідно до частин 2 та 3 статті 155 Сімейного кодексу України, «батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства» [3].

Показовим прикладом є постанова Верховного Суду від 14 березня 2025 року у справі № 527/955/24. У цій справі батько просив позбавити матір батьківських прав, аргументуючи це тим, що відповідачка склала нотаріально посвідчену заяву, у якій не заперечувала проти позбавлення її прав, не бажала утримувати сина та піклуватися про нього. Також і 14-річний син подав заяву про згоду на позбавлення матері батьківських прав. Однак суди всіх інстанцій відмовили у задоволенні позову. Верховний Суд наголосив, що визнання позову відповідачем у такій категорії справ не може бути підставою для його задоволення. Позбавлення батьківських прав – це крайній захід, а нотаріально посвідчена заява про згоду на таке позбавлення не доводить факту умисного, винного ухилення від виконання батьківських обов'язків [4].

Аналогічна правова позиція міститься і в постанові Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі № 522/20260/21. Суд підкреслив, що «позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який необхідно розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків. Позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо і лише за наявності вини у діях батьків» [5].

У цьому контексті виникає цікавий процесуальний аспект: стаття 206 Цивільного процесуального кодексу України дозволяє відповідачу визнати позов на будь-якій стадії провадження. Проте частина 4 і 5 цієї статті містить імперативний запобіжник: «якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє». Тобто у справах про позбавлення батьківських прав визнання позову відповідачем фактично є завуальованою формою відмови від дитини, що прямо заборонено законом.

Підводячи підсумок вище викладеному, хочемо зазначити, що диспозитивність у сімейному та цивільному процесуальному праві має жорсткі межі,

встановлені публічним порядком. Право на відмову від власних прав (відмова від позову, прощення боргу тощо), яке є природним для договірних відносин, є абсолютно неприпустимим щодо батьківських прав. Нотаріальне посвідчення заяв про «згоду на позбавлення батьківських прав» чи «відмову від дитини» створює хибну ілюзію правомірності таких дій у громадян, маніпулює доказовою базою та стимулює штучне ініціювання судових процесів без належних на те підстав (відсутності реальної загрози життю та здоров'ю дитини). Вважаємо за необхідне на законодавчому рівні усунути цю прогалину. Доцільно внести доповнення до Закону України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, передбачивши пряму заборону нотаріусам засвідчувати справжність підпису на заявах, зміст яких зводиться до відмови від батьківських прав або згоди на позбавлення батьківських прав щодо власної дитини (за винятком передбаченої законом процедури надання згоди на усиновлення). Це сприятиме зменшенню кількості штучних судових процесів та забезпечить превентивний захист сімейних прав.

Список використаних джерел:

1. Ромовська, З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. 3-тє вид., переробл. і допов. із змінами та доп. на 01.09.2008 р. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.
2. Красицька Л. *Про правову природу батьківських прав. Актуальні проблеми держави і права*. 2012. №66. С. 172–178.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 березня 2025 року у справі № 527/955/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933110
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 грудня 2023 року у справі № 522/20260/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937376

ШАРАПАНІВСЬКА Руслана Василівна
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович
Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження правового режиму примусового відчуження та вилучення земельних ділянок зумовлена безпрецедентними викликами, з якими зіткнулася національна правова система України після 24 лютого 2022 року. В умовах повномасштабної агресії земельна ділянка перестає бути лише об’єктом цивільних прав чи засобом виробництва; вона стає стратегічним простором для забезпечення обороноздатності. Проте реалізація державної потреби у землі часто вступає у гострий конфлікт із конституційними гарантіями права власності. Це вимагає від юридичної науки чітких відповідей на питання: де проходить межа між державною необхідністю та свавіллям, і як забезпечити справедливий баланс інтересів у цей надзвичайний період.

Теоретичне підґрунтя цієї проблеми закладено у працях відомих українських вчених-земельників. Зокрема, В. В. Носік слушно зауважує, що право власності на землю має соціальну функцію, яка в особливі періоди дозволяє державі обмежувати права приватних осіб задля виживання нації. А. М. Мірошниченко у своїх дослідженнях критично підходить до процедурних аспектів, вказуючи на те, що механізм оцінки майна при вилученні часто є недосконалим і не враховує потенційну вартість втраченої вигоди власника. Т. Є. Харитонова акцентує увагу на розмитості поняття «суспільна потреба», що в умовах воєнного стану може трактуватися надто широко. Р. І. Марусенко підкреслює, що правовий режим воєнного стану хоч і передбачає спрощення процедур, проте не звільняє державу від обов’язку дотримуватися принципу законності та пропорційності втручання.

Аналізуючи сучасний стан законодавства, слід зазначити, що основний тягар регулювання лягає на Земельний кодекс України та Закон «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Ключова відмінність воєнного часу полягає у заміні тривалих судових процедур на оперативні рішення військового командування. Це виправдано

з точки зору швидкості побудови фортифікацій чи логістичних шляхів, проте створює ризики для правової визначеності. Особливо гостро стоїть питання розмежування «вилучення» (безоплатного відібрання майна державної власності) та «відчуження» (примусового відібрання приватної чи комунальної власності з подальшою компенсацією).

На мою думку, ключова проблема сьогодні полягає не лише у самому факті вилучення землі, а у відсутності прозорого механізму подальшої реституції або адекватної заміни ділянки. Я вважаю, що для покращення поточної ситуації держава повинна запровадити систему «Земельного капіталу» або «Резервного земельного фонду». Суть моєї пропозиції полягає в тому, що власник, чия ділянка була вилучена для оборонних потреб (наприклад, під мінні поля чи окопи), повинен мати законодавчо закріплене право на автоматичне отримання рівноцінної ділянки з державних чи комунальних резервів у безпечних регіонах, не чекаючи завершення війни та складних оціночних експертиз.

Крім того, я вважаю за необхідне деталізувати у законодавстві поняття «суспільної потреби» саме для воєнного стану. Необхідно чітко розмежувати потреби безпосередньої оборони (будівництво дотів, бліндажів) від потреб економічного відновлення. Для першого випадку процедура має залишатися максимально швидкою, а для другого – включати обов'язкові громадські слухання або розширений судовий контроль, навіть під час війни. Це дозволить уникнути зловживань, коли під приводом «суспільної необхідності» може відбуватися перерозподіл цінних земель у комерційних інтересах.

Важливим кроком до вдосконалення системи я вбачаю також цифровізацію процесу фіксації стану ділянки на момент вилучення. Вважаю за доцільне зобов'язати органи, що приймають рішення про відчуження, створювати цифровий «паспорт пошкоджень» із використанням супутникових знімків та занесенням даних до Державного земельного кадастру в автоматичному режимі. Це зніме навантаження з власника щодо доведення збитків у майбутньому.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що примусове вилучення землі в умовах війни є необхідним злом, проте воно не повинно ставати безповоротною втратою для громадянина. Держава має перейти від моделі «відібрання та виплати грошей» (які часто знецінюються) до моделі «гарантованого заміщення ресурсу». Лише такий підхід забезпечить стійкість інституту власності та збереже довіру між суспільством і владою у цей складний історичний період. Тільки через поєднання жорстких оборонних потреб та справедливих компенсаційних механізмів ми зможемо побудувати правову систему, яка витримає випробування війною.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27. (з наступними змінами та доповненнями).

2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режими воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

3. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник. Київ : Алерта, 2023. 544 с.

4. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

5. Харитонова Т. Є. Теоретичні проблеми правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 32–38.

6. Марусенко Р. І. Обмеження речових прав на земельну ділянку в інтересах суспільства. Право України. 2023. № 4. С. 89–102.

7. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листоп. 2009 р. № 1559-VI. Офіційний вісник України. 2009. № 95. Ст. 3257.

8. Кулинич П. Ф. Проблеми реформування земельного права України : монографія. Київ : Юридична думка, 2021. 320 с.

ШАРАФУНДІНОВА Тамара Сергіївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового
інститут поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ

Внутрішньо переміщені особи в Україні є однією з найбільш вразливих категорій населення, які потребують системного та комплексного соціального захисту з боку держави. Збройна агресія російської федерації кардинально змінила соціально-демографічну карту нашої держави, створивши суттєві виклики для національної системи соціального забезпечення. Хоча проблема вимушеного внутрішнього переселення виникла ще у 2014 році, саме після 24 лютого 2022 року вона набула безпрецедентних масштабів. Мільйони українців були змушені рятувати власні життя, залишаючи домівки та майно, що призвело до глибокої соціально-економічної кризи [5, с. 1]. Динаміка внутрішнього переміщення свідчить про те, що якщо у період 2014–2022 років в Україні діяли порівняно стабільні й адаптовані правила обліку, то після 2022 року навантаження на органи соціального захисту зросло в рази, вимагаючи постійного реформування нормативної бази [3, с. 12]. За даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики, станом на квітень 2025 року кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить близько 4,6 млн осіб [4, с. 3]. У цих реаліях державна допомога стала не

лише інструментом виживання, а й ключовим чинником збереження суспільної стабільності. Фундаментальним нормативно-правовим актом, який визначає статус та гарантії для мігрантів, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року [1]. Як зазначає Д. А. Селіхов, національне законодавство постійно еволюціонує, намагаючись адаптуватися до міжнародних стандартів захисту прав людини [7, с. 102]. Важливо підкреслити, що на відміну від біженців, ВПО не перетинають міжнародні кордони держави, тому вони не мають міжнародного правового статусу біженця, а їхній захист є виключним обов'язком національного уряду, що покладає на бюджет України величезну відповідальність [6, с. 46]. Ретроспективний аналіз системи фі

Ретроспективний аналіз системи фінансування засвідчує, що до 2022 року функціонувала модель щомісячної адресної допомоги, яка була досить обмеженою за обсягами та розглядалася як тимчасовий захід субсидування [4, с. 47]. З початком повномасштабного вторгнення підходи було кардинально змінено: впроваджено фіксовані виплати на проживання (2000 грн для дорослих, 3000 грн для дітей та осіб з інвалідністю). Фінансування цих програм здійснюється не лише державним коштом, а й завдяки залученню міжнародної донорської підтримки. Разом з тим, Т. І. Павлюк та Л. П. Середницька слушно наголошують, що фактичний номінальний розмір цих виплат у пропорції до інфляції та стрімкого зростання вартості оренди житла є недостатнім для забезпечення гідного рівня життя [5, с. 2].

Важливою тенденцією 2024–2025 років став перехід держави від принципу масовості до жорсткої адресності та верифікації матеріального стану родин. Уряд запровадив суворі майнові критерії, за яких виплати припиняються: придбання нового авто, купівля нерухомості на суму понад 100 тис. грн, наявність депозитів або придбання валюти [3, с. 14]. Це призвело до значного зменшення кількості отримувачів [4, с. 103]. З одного боку, така оптимізація забезпечує фінансову стійкість дефіцитного держбюджету, проте, з іншого боку, вона створює критичні ризики для вразливих переселенців, які формально підпадають під обмеження через мізерні заощадження, але ще не здобули економічної незалежності [3, с. 16]. Як свідчать дані моніторингу МОМ (2026), соціальна допомога повинна еволюціонувати від пасивних виплат до індивідуального супроводу, де роль кейсменеджерів є вирішальною для інтеграції родин [9]. Суттєвим кроком уперед стала цифровізація процесу через портал «Дія», що мінімізувало бюрократичні перепони [4, с. 62]. Однак, як фіксують дослідження О. А. Бєлєнок та А. А. Бови, переселенці продовжують відчувати глибоку депривацію базових потреб [2, с. 309]. Брак ресурсів змушує ВПО економити на харчуванні та медичних послугах, що вимагає впровадження більш адаптивних програм, передбачених Стратегією інтеграції ВПО до 2027 року [8].

Отже, державна допомога ВПО залишається життєво необхідною, проте чинна модель потребує переосмислення. Замість виключного фокусу на грошових трансфертах, державна політика має бути переорієнтована на довгострокові програми соціального житла, перенавчання відповідно до потреб ринку праці та психосоціальну підтримку. Величезна роль у цьому належить місцевим громадам, які володіють потенціалом для гнучкого реагування на потреби переселенців «на

місцях». Лише шляхом поєднання точкової фінансової підтримки з активною соціальною інтеграцією можна досягти реального результату – перетворення переселенців із отримувачів допомоги на самодостатніх членів суспільства, здатних до повноцінної самореалізації.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18

2. Бєлєнок О. А., Бова А. А. Депривація потреб ВПО в Україні в умовах війни: соціологічний аналіз. Українське суспільство у перспективах розвитку. 2025. С. 309.

3. Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. Фінансове забезпечення соціального захисту ВПО в період воєнного стану. Наукові праці з питань соціального забезпечення. 2024. С. 12-18.

4. Марчак У. Р. Державна соціальна допомога ВПО в умовах воєнного стану: бакалаврська кваліфікаційна робота. Львів, 2025. 123 с.

5. Павлюк Т. І., Середницька Л. П. Соціальна підтримка та соціальні послуги ВПО в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-50-17.

6. Русаль Л. Особливості надання соціально-правової допомоги ВПО в Україні. *Наукові праці МАУП*. 2023. Вип. 5 (68). С. 45-52.

7. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту ВПО. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 84. С. 101-108.

8. Стратегія інтеграції ВПО на період до 2027 року. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/

9. National Monitoring System Report on the Situation of IDPs. IOM Ukraine, 2026. URL: https://ukraine.iom.int/reports

ШАФОРОСТ Аліна Андріївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ПРИВАТНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ ТА БАГАТОДІТНИМ СІМ'ЯМ В УКРАЇНІ

Питання соціального захисту малозабезпечених та багатодітних сімей є одним із пріоритетних напрямів державної політики України, що набуло особливої

актуальності в умовах воєнного стану та пов'язаних із ним економічних викликів. Конституція України у статті 46 закріплює право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Реалізація цього конституційного права здійснюється через комплекс нормативно-правових актів, серед яких особливе місце посідають Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III та Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III, що визначають правовий статус багатодітних сімей. Дискусійним у науковій літературі залишається питання щодо галузевої належності норм, які регулюють відносини у сфері надання соціальної допомоги. Традиційно соціальне забезпечення розглядається як публічно-правова сфера, проте сучасні дослідники все частіше звертають увагу на наявність у ній елементів приватноправового регулювання. Зокрема, це стосується диспозитивності у виборі форм підтримки, а також захисту приватного інтересу сім'ї як соціальної одиниці. Як зазначає В.В. Андріїв, чинне соціально-захисне законодавство потребує вдосконалення щодо упорядкування соціальних виплат і пільг, оскільки законодавець оперує різними показниками соціальних стандартів та нормативів, що часто не забезпечує виконання положень статей 46 і 48 Конституції України щодо достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім'ї [1, с. 175]. Приватноправовий аспект призначення соціальної допомоги виявляється насамперед у тому, що ініціатива звернення за допомогою належить виключно особі (уповноваженому члену сім'ї), яка реалізує своє суб'єктивне право на основі вільного волевиявлення. Заява про призначення допомоги має ознаки одностороннього правочину, спрямованого на виникнення правовідносин із державою. Сім'я як суб'єкт цих відносин виступає в особливому правовому статусі, що поєднує її приватноправову природу (як союзу осіб, об'єднаних шлюбом, кровним спорідненням, усиновленням) із публічно-правовим визнанням з боку держави, передбаченим статтею 3 Сімейного кодексу України.

Особливе значення має правове регулювання статусу багатодітної сім'ї, який згідно із Законом України «Про охорону дитинства» отримує сім'я, в якій подружжя перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей. Як справедливо зауважує Ю. Труфанова, важливу роль у системі соціального захисту належить соціальному захисту сімей з дітьми, а спеціальним Законом України «Про універсальну соціальну допомогу» пропонується консолідувати різні види державної допомоги, передбачені у понад 10 нормативних актах. Посвідчення батьків багатодітної сім'ї та дитини з багатодітної сім'ї є правовстановлюючими документами, що підтверджують особливий правовий статус і дають підстави для отримання передбачених законодавством пільг [2, с. 133].

Серед сучасних проблем правового регулювання слід виокремити недостатню ефективність методики визначення сукупного доходу сім'ї, яка не завжди враховує реальний рівень життя домогосподарства, особливо в умовах інфляційних процесів та зростання цін на товари першої необхідності. Як підкреслює Ю.В. Овод, адресна допомога надається конкретним категоріям осіб, які потребують підтримки,

наприклад, малозабезпеченим сім'ям, одиноким матерям, а основними принципами адресної допомоги є адресність, цільове використання коштів, прозорість та ефективність. Однак рівень забезпечення прожиткового мінімуму, що використовується як базовий показник для розрахунку допомоги, тривалий час не відповідає фактичним потребам сім'ї, що знижує ефективність соціальної підтримки [3, с.72]. Окремої уваги заслуговує цифровізація процесів призначення соціальної допомоги через Єдину інформаційну систему соціальної сфери та портал «Дія». Електронна форма звернення спрощує реалізацію особою свого права на соціальну допомогу, проте водночас породжує нові виклики у сфері захисту персональних даних та забезпечення доступу до послуг для осіб, які не володіють цифровими навичками. К.В. Бориченко наголошує, що в умовах воєнного стану особливо гостро постає питання судового захисту права на соціальний захист, оскільки реалізація цього права здійснюється за правилами адміністративного судочинства, що вимагає врахування специфіки воєнного стану [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що приватноправове регулювання призначення соціальної допомоги малозабезпеченим та багатодітним сім'ям в Україні є складним міжгалузевим явищем, що поєднує елементи сімейного, цивільного та соціально-забезпечувального права. Подальший розвиток цього інституту вимагає системного підходу до гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, посилення гарантій захисту прав сім'ї та забезпечення реальної, а не формальної реалізації конституційного права на соціальний захист. Лише комплексне врахування публічних і приватних інтересів дозволить створити дієвий механізм підтримки найбільш вразливих категорій населення в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. Андріїв В. В. До проблеми соціального захисту сімей з дітьми. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 173–177. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.03.30.

2. Труфанова Ю. Державні соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3. С. 130–134.

3. Овод Ю. В. Адресна соціальна допомога як вид соціального забезпечення. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2024. № 2. С. 71– 74. DOI: 10.32782/3041-1351/2024-2-13.

4. Бориченко К. Судовий захист права на соціальний захист в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний вісник. 2023. № 1. С. 40–47.

ШЕЛЕПА Анатолій Анатолійович,
здобувач кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
ЧУРПІТА Ганна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ІНСТИТУТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СПІВУЧАСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження інституту процесуальної співучасті у цивільному процесі України зумовлена сучасними тенденціями реформування судової системи, необхідністю забезпечення ефективного захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, а також потребою удосконалення механізмів реалізації принципів доступності й справедливості правосуддя. Інститут процесуальної співучасті має важливе значення для забезпечення процесуальної економії, уникнення ухвалення суперечливих судових рішень та гарантування повного й об'єктивного розгляду цивільних справ.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах оновлення цивільного процесуального законодавства, розвитку судової практики та інтеграції України до європейського правового простору. Практика застосування норм, що регулюють процесуальну співучасть, свідчить про наявність низки дискусійних питань, пов'язаних із визначенням підстав обов'язкової та факультативної співучасті, процесуального статусу співучасників, меж реалізації ними процесуальних прав і обов'язків, а також особливостей участі співучасників на різних стадіях цивільного судочинства.

В умовах воєнного стану актуальність дослідження інституту процесуальної співучасті у цивільному процесі України суттєво зростає, що обумовлено збільшенням кількості багатосуб'єктних спорів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, захистом майнових прав, внутрішнім переміщенням осіб, спадковими, житловими та сімейними правовідносинами. Воєнні дії спричинили ускладнення доступу до правосуддя, зміну територіальної підсудності судів, необхідність дистанційної участі у судовому процесі та посилення потреби у забезпеченні оперативного й ефективного розгляду справ за участю кількох осіб. За таких умов інститут процесуальної співучасті набуває особливого значення як механізм забезпечення процесуальної економії, узгодженості судових рішень та належного захисту прав усіх учасників цивільного процесу.

Загальні положення інституту процесуальної співучасті у цивільному процесі України полягають у тому, що ЦПК України (ст. 50) [1] допускає можливість одночасної участі у справі кількох позивачів та (або) кількох відповідачів, якщо: 1)

предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів; 2) права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави; 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки. Така множинність осіб у справі іменується процесуальною співучастю та спрямована на забезпечення процесуальної економії, ефективності судового розгляду та уникнення ухвалення суперечливих судових рішень.

Відповідно до ч. 1 ст. 50 ЦПК України, кожен із співучасників діє у цивільному процесі самостійно щодо іншої сторони, користуючись належними йому процесуальними правами та виконуючи процесуальні обов'язки незалежно від інших співучасників. Самостійність процесуального становища співучасників не виключає їх об'єднання в межах одного провадження за наявності передбачених законом підстав.

Положення ст. 51 ЦПК України конкретизують механізми реалізації інституту процесуальної співучасті, передбачаючи можливість залучення співвідповідача, а також заміни неналежного відповідача належним. Такі процесуальні дії здійснюються судом першої інстанції за клопотанням позивача у визначені законом строки та без закриття провадження у справі. Метою відповідних процесуальних механізмів є забезпечення належного суб'єктного складу учасників справи та ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів.

Водночас законодавець гарантує дотримання процесуальних прав новозалучених учасників справи, зокрема шляхом надання співвідповідачу чи новому відповідачу права клопотати про початок розгляду справи спочатку. Окремо врегульовано питання компенсації судових витрат відповідачу, якого було замінено іншим відповідачем унаслідок необґрунтованих дій позивача, що сприяє реалізації принципів справедливості та добросовісності цивільного судочинства.

Отже, інститут процесуальної співучасті є важливим елементом механізму цивільного судочинства, спрямованим на забезпечення ефективного, повного та справедливого розгляду цивільних справ за участю кількох осіб. Нормативне закріплення підстав процесуальної співучасті, процесуальної самостійності співучасників, а також механізмів залучення співвідповідача і заміни неналежного відповідача сприяє реалізації принципів процесуальної економії, правової визначеності та доступу до правосуддя.

Особливої значущості ці питання набувають в умовах воєнного стану, коли збільшується кількість складних багатосуб'єктних спорів, ускладнюється доступ до правосуддя та виникає потреба у забезпеченні ефективного судового захисту в умовах функціонування судової системи в особливому правовому режимі. За таких обставин інститут процесуальної співучасті виступає важливим процесуальним інструментом забезпечення єдності судової практики, процесуальної економії та належної реалізації права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України 18 березня 2004 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

ШЛЯГА Вікторія Антонівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький
Науковий керівник:
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКА СКРІНШОТІВ ЯК ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасних умовах цифровізації суспільства та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій електронні докази набувають дедалі більшого значення у цивільному судочинстві. Значна частина правовідносин переноситься у цифрове середовище, що зумовлює необхідність використання нових форм доказів, зокрема скріншотів, електронного листування та повідомлень у месенджерах. Водночас відсутність усталених підходів до оцінки таких доказів, а також ризики їх фальсифікації та спотворення створюють серйозні проблеми їх допустимості та доказової сили, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Проблеми допустимості електронних доказів у цивільному процесі пов’язані насамперед із питаннями автентичності, належності та достовірності інформації, що міститься в електронній формі. Особливу складність становить використання скріншотів та листування в месенджерах, оскільки такі докази можуть бути легко змінені або сфальсифіковані. Крім того, виникають труднощі щодо встановлення автора повідомлення, часу його створення та відповідності змісту оригіналу. Судова практика також свідчить про відсутність єдиного підходу до оцінки таких доказів, що призводить до правової невизначеності.

Правове регулювання електронних доказів у цивільному процесі України здійснюється, насамперед, нормами Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі [1].

Крім того, порядок подання таких доказів передбачає їх подання в оригіналі або в електронній копії, засвідченій кваліфікованим електронним підписом. Важливе значення мають також загальні положення щодо оцінки доказів (ст. 89 ЦПК України), відповідно до ч. 2 ст. 89 ЦПК України, жодні докази не мають для суду

заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [1].

Електронні докази, зокрема скріншоти та листування у месенджерах, є відносно новим явищем у цивільному процесі, що зумовлює значну кількість практичних проблем їх застосування. Однією з ключових проблем є визначення їх процесуальної форми. Скріншоти фактично є паперовими копіями електронних доказів і не завжди відповідають вимогам щодо належності та допустимості. Як зазначається у практиці, такі копії можуть бути прийняті судом лише як допоміжні матеріали і не замінюють оригінал електронного доказу [2].

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 21 червня 2023 р. у справі № 916/3027/21 наголосила, що електронне листування може бути допустимим доказом лише за умови можливості встановлення його авторів та змісту [3]. У свою чергу, це свідчить про те, що ключовим критерієм допустимості є можливість ідентифікації джерела інформації.

Важливе значення для формування практики має також постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09 січня 2026 р. у справі № 751/4083/24, у якій суд досліджував питання допустимості скріншотів електронного листування як доказів у цивільному процесі. Суд зазначив, що скріншоти можуть бути прийняті судом лише у разі їх належного підтвердження іншими доказами або технічними даними, які дозволяють встановити достовірність інформації. При цьому Касаційний цивільний суд підкреслив, що роздруківка електронного листування без можливості перевірити її походження та цілісність не може автоматично визнаватися належним доказом, оскільки існує ризик редагування або фальсифікації таких даних [4].

Подібна правова позиція простежується у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 січня 2026 р. у справі № 752/14695/22. У цій справі суд звернув увагу на необхідність оцінки електронних доказів у сукупності з іншими матеріалами справи та наголосив, що сам по собі скріншот не завжди може підтверджувати певну юридично значиму обставину. Суд підкреслив, що для підтвердження достовірності листування важливе значення мають додаткові технічні характеристики, зокрема інформація про обліковий запис користувача, час надсилання повідомлення та інші електронні дані, які дають змогу встановити справжність інформації [5].

Крім того, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 01 квітня 2026 р. у справі № 127/22590/20 суд наголосив, що електронні докази повинні оцінюватися з урахуванням принципу технологічної нейтральності та не можуть відхилятися виключно через їх електронну форму. Водночас суд акцентував увагу на тому, що сторона, яка подає електронний доказ, повинна забезпечити можливість перевірки його достовірності, а у разі виникнення сумнівів суд має право призначити відповідне експертне дослідження або витребувати оригінал електронного доказу [6].

Аналіз наведеної судової практики свідчить про поступове формування єдиного підходу до оцінки електронних доказів у цивільному процесі. Верховний

Суд послідовно виходить із того, що скріншоти та листування у месенджерах можуть бути допустимими доказами, однак лише за умови підтвердження їх автентичності, можливості ідентифікації автора повідомлень та перевірки цілісності інформації. Разом із тим, відсутність детального законодавчого регулювання порядку фіксації та подання електронних доказів продовжує створювати значні труднощі у правозастосуванні.

Окрему проблему становить питання технічної достовірності електронних доказів. Адже ключовим є забезпечення так званого «ланцюга збереження доказу» (*chain of custody*), що гарантує незмінність інформації від моменту її створення до подання в суді. Відсутність належних механізмів фіксації електронних доказів підвищує ризик їх підробки та ускладнює доведення їх автентичності.

З метою вирішення проблем, пов'язаних із дослідженням та оцінкою скріншотів як доказів у цивільному процесі, доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення:

– необхідно визначити процесуальне значення скріншотів як окремого виду доказів та закріпити чіткі критерії їх допустимості;

– варто передбачити обов'язкові реквізити скріншотів, які подаються до суду, зокрема дату і час створення, інформацію про джерело походження, назву веб-ресурсу або месенджера, а також дані про обліковий запис користувача;

– необхідно забезпечити автоматичне збереження метаданих, технічних характеристик файлу та інших цифрових параметрів, які дозволяють підтвердити автентичність скріншота;

– необхідно розробити та затвердити методичні рекомендації для суддів щодо дослідження й оцінки скріншотів, листування у месенджерах та інформації із соціальних мереж;

– необхідно запровадити спеціалізовані навчальні програми для суддів, адвокатів та працівників судової системи з питань використання цифрових доказів і сучасних інформаційних технологій;

– варто удосконалити механізми подання скріншотів через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему із можливістю підтвердження їх цілісності та часу створення.

Аналіз судової практики свідчить про поступове формування підходів до оцінки таких доказів, однак відсутність єдиних стандартів створює правову невизначеність. Вирішення цих проблем потребує комплексного вдосконалення законодавства, розвитку судової практики та впровадження сучасних технологічних інструментів. Це сприятиме підвищенню ефективності судового захисту прав і законних інтересів учасників цивільного процесу.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV, у ред. Закону України від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 03.05.2026).

2. Лешенко Д. Скриншот як доказ: коли месенджер вирішує долю справи? *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-

praktika/skrinshot-yak-dokaz-koli-mesendzher-virishue-dolyu-spravi.html (дата звернення: 03.05.2026).

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.06.2023 р. у справі № 916/3027/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045 (дата звернення: 03.05.2026).

4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09.01.2024 р. у справі № 751/4083/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133182740 (дата звернення: 03.05.2026).

5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.01.2026 р. у справі № 752/14695/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133319366 (дата звернення: 03.05.2026).

6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 127/22590/20 від 01.04.2026. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135770708 (дата звернення: 03.05.2026).

ЮНІНА Марина Петрівна,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКПНПУ,
кандидат юридичних наук, доцент
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро
ЧЕПІК Артем Максимович,
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ЄС

Повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентний за своїми масштабами відтік українського населення до держав – членів Європейського Союзу. Мільйони громадян України опинились у принципово нових для них правових умовах: вступаючи у трудові відносини з іноземними роботодавцями, вони неминуче постають перед питанням про те, право якої держави є застосовним до їхніх трудових договорів.

Фундаментальне значення для розуміння механізму колізійного регулювання трудових відносин має принцип *lex loci laboris* – закону місця виконання роботи. Як зазначається у вітчизняній доктрині, цей принцип означає застосування права країни,

де здійснюється трудова діяльність, і є провідним у сфері міжнародних трудових відносин [1, с. 90]. Водночас, як справедливо констатує К. М. Буряк, колізійне регулювання трудових відносин з іноземним елементом передбачає застосування загальних категорій колізійного права, проте з істотними застереженнями, зумовленими специфікою трудо-правового статусу сторін [2, с. 103].

Законодавче підґрунтя колізійного регулювання трудових відносин в Україні закладено у розділі VIII Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [3]. Стаття 52 цього Закону закріплює загальне правило: до трудових відносин застосовується право держави, у якій виконується робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України.

У контексті євроінтеграційних прагнень України особливої уваги заслуговує Регламент Рим I (Регламент ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 року «Про право, застосовне до договірних зобов'язань») [4].

Якісно новий вимір цій проблематиці надало введення режиму тимчасового захисту для громадян України в ЄС. 4 березня 2022 року Рада ЄС одностайно ухвалила Імплементаційне рішення (ЄС) 2022/382, яким уперше в історії активовано Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЄС [5].

Принциповим є питання про взаємодію між режимом тимчасового захисту й загальними колізійними нормами МПП. Директива 2001/55/ЄС та Імплементаційне рішення 2022/382 не містять спеціальних колізійних норм для регулювання трудових договорів бенефіціарів тимчасового захисту. Відтак у цій сфері зберігається загальна логіка Регламенту Рим I: пріоритет *lex loci laboris*, автономія волі сторін у межах, що не порушують мінімальних трудових гарантій, а також захист за допомогою надімперативних норм держави виконання роботи.

Самостійну проблему становить питання визнання в державах-членах ЄС трудових договорів, укладених за українським правом. Двосторонні угоди про правову допомогу, а також Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року [6] утворюють загальну основу для правового співробітництва, однак не містять спеціальних положень про взаємне визнання трудових договорів.

Перспективи розвитку правового регулювання у цій сфері пов'язані з подальшою гармонізацією законодавства України з acquis ЄС у частині трудових відносин, опрацюванням спеціальних двосторонніх угод з ключовими державами – приймачами українських мігрантів, а також розробкою чітких механізмів для врегулювання трудових відносин на умовах дистанційної роботи в транскордонному контексті.

Список використаних джерел

1. Килимник І. І., Бровдій А. М. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.

2. Буряк К. М. Особливості колізійного регулювання міжнародних трудових відносин. Правова держава. 2021. № 41. С. 103–108.

3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2709-15 (дата звернення: 17.03.2026).

4. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). Official Journal of the European Union. 2008. L 177. P. 6–16.

5. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. Official Journal of the European Union. 2022. L 71. P. 1–6.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 17.03.2026).

ЮРДИК Іван Володимирович,
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільних правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

У сучасних умовах збройної агресії проти України довкілля обґрунтовано розглядається як одна з найбільш уразливих сфер, що зазнає системного та довготривалого негативного впливу. Починаючи з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, воєнні дії спричинили масштабну деградацію земельних ресурсів, порушення ґрунтового покриву, забруднення територій вибухонебезпечними предметами, хімічними речовинами, нафтопродуктами та іншими токсичними сполуками.

Відповідно до статті 14 Конституції України [1], земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Норми Земельного кодексу України [2] визначають обов’язок держави забезпечувати раціональне використання та охорону земель, а також відновлення їх родючості. Водночас воєнні реалії виявили необхідність адаптації існуючих правових механізмів до умов масштабного воєнного забруднення та руйнування територій.

Особливого значення набувають положення Закону України «Про охорону земель» [3], який передбачає здійснення заходів щодо запобігання деградації земель, ліквідації наслідків негативного впливу та проведення рекультивації порушених ділянок. Проте класичні процедури рекультивації, розраховані переважно на господарське чи техногенне порушення земель, не враховують специфіки воєнних пошкоджень – мінування, наявність нерозірваних боєприпасів, забруднення важкими металами та продуктами згоряння військової техніки.

Крім того, чинне законодавство передбачає механізми визначення та відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам. Зокрема, відповідно до статей 156–157 Земельного кодексу України [2], підлягають компенсації збитки власникам землі та землекористувачам. Однак у контексті воєнної агресії постає питання не лише індивідуальної компенсації, а й фіксації екологічної шкоди як підстави для міжнародно-правової відповідальності держави-агресора.

У міжнародному вимірі захист довкілля під час збройних конфліктів передбачений нормами міжнародного гуманітарного права. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року забороняє застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу, що закріплено у ч. 3 ст. 35 частини 3 розділі 1 [4]. Римський статут Міжнародного кримінального суду також передбачає відповідальність за воєнні злочини, пов’язані з умисним завданням надмірної шкоди довкіллю – умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об’єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою (п. iv ст. 8) [5]. У цьому контексті фіксація пошкодження земельних ресурсів набуває значення не лише для внутрішньодержавного відновлення, а й для формування доказової бази у міжнародних судових інстанціях.

Суттєвою проблемою залишається мінне забруднення територій. Значні площі земель сільськогосподарського призначення є потенційно небезпечними для використання, що прямо впливає на реалізацію права власності на землю та обмежує господарську діяльність. У правовому аспекті це зумовлює необхідність розроблення спеціальних процедур обстеження, сертифікації безпечності земель та поетапного повернення їх у господарський обіг.

Окремого дослідження потребує питання правового забезпечення рекультивації земель, пошкоджених внаслідок бойових дій. Рекультивація в умовах війни має комплексний характер і поєднує заходи інженерного очищення територій, агрохімічного відновлення ґрунтів та екологічного моніторингу. Відповідні процеси потребують чіткої нормативної регламентації, визначення джерел фінансування, а також узгодження із міжнародними екологічними стандартами, зокрема в контексті євроінтеграційних зобов’язань України.

Таким чином, сучасні виклики зумовлюють трансформацію підходів до правового регулювання відновлення земель. Питання рекультивації, розмінування, оцінки шкоди та міжнародно-правової відповідальності держави-агресора мають

розглядатися як складові єдиного комплексного механізму захисту та відновлення земельних ресурсів України. Ефективність цього механізму безпосередньо впливає на забезпечення екологічної безпеки, продовольчої стабільності та сталого розвитку держави у повоєнний період.

З огляду на масштаби воєнних дій, саме земельні ресурси та ґрунтовий покрив зазнали одного з найбільш інтенсивних негативних впливів. Бойові дії спричинили комплексне порушення стану земель, що проявляється у їх забрудненні, деградації та втраті родючості. У науковій літературі прийнято виокремлювати чотири основні форми руйнування ґрунтів: механічну, фізичну, хімічну та біологічну.

Механічне пошкодження пов'язане з безпосереднім порушенням структури ґрунтового покриву внаслідок пересування важкої військової техніки, облаштування фортифікаційних споруд, вибухів боєприпасів. Такі процеси призводять до знищення гумусового шару, ущільнення ґрунту та втрати його агровиробничого потенціалу. Фізичний вплив проявляється у зміні температурного режиму та фізичних характеристик ґрунту внаслідок пожеж, детонацій та тривалого термічного впливу. Хімічне забруднення зумовлюється потраплянням у ґрунт паливно-мастильних матеріалів, продуктів згоряння, важких металів та інших токсичних речовин. Біологічна деградація виражається у знищенні мікрофлори та фауни ґрунту, що є ключовими чинниками забезпечення його природної родючості.

У сучасних умовах особливої гостроти набуває проблема збереження земельно-ресурсного потенціалу сільського господарства, що є основою продовольчої безпеки держави. Сукупність існуючих проблем доцільно умовно поділяти на дві групи: по-перше, ті, що пов'язані з традиційними чинниками деградації ґрунтів (нераціональне землекористування, виснажливе ведення агровиробництва); по-друге, наслідки фізичного та хімічного впливу воєнних дій, які спричиняють засмічення, забруднення, підтоплення та інші негативні процеси. Саме друга група нині становить безпрецедентний виклик для системи земельно-правового регулювання.

У зв'язку з цим особливого значення набуває формування ефективного механізму визначення та відшкодування шкоди, завданої земельним ресурсам. Відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 [6], одним із самостійних напрямів є шкода, заподіяна земельним ресурсам, що охоплює втрату родючого шару ґрунту, а також забруднення і засмічення земель.

Крім того, у 2022 році було запроваджено спеціальні підзаконні акти, які деталізують порядок обчислення шкоди. Йдеться про методику визначення шкоди, завданої землі та ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та збройної агресії, затверджену Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, а також методику визначення збитків, завданих земельному фонду України, затверджену Міністерством аграрної політики та продовольства України. Водночас паралельне існування двох методичних підходів створює ризики колізійності та неоднаковості правозастосування, що може ускладнювати як внутрішньодержавні процедури компенсації, так і формування доказової бази для міжнародних претензій.

У цьому контексті доцільним видається нормативне узгодження підходів шляхом розроблення єдиної уніфікованої методики визначення шкоди земельним ресурсам, затвердженої спільним актом уповноважених центральних органів виконавчої влади. Така уніфікація сприятиме забезпеченню правової визначеності та підвищенню ефективності механізму відшкодування.

Важливим кроком у напрямі систематизації контролю за станом земель є затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848 [7]. Запровадження цього механізму після припинення чи скасування воєнного стану має забезпечити комплексне спостереження за змінами якісного стану земель, виявлення забруднення, оцінку ефективності заходів з охорони та відновлення родючості ґрунтів. Фактично йдеться про створення інституційної основи для довгострокової екологічної реабілітації територій.

Перспективне відновлення земель потребує також застосування сучасних технологічних інструментів – дистанційного зондування Землі, супутникового моніторингу, безпілотних літальних апаратів, геоінформаційних систем. Використання таких засобів дозволяє здійснювати картографування пошкоджених ділянок, фіксувати масштаби руйнувань, визначати рівень забруднення ґрунтів важкими металами та іншими токсичними речовинами, а також оцінювати зміни їх агрохімічних показників. Інтеграція технологічних рішень із правовими процедурами фіксації шкоди є необхідною передумовою формування належної доказової бази як для національних механізмів компенсації, так і для міжнародно-правових інструментів притягнення держави-агресора до відповідальності.

Таким чином, відновлення земель, пошкоджених унаслідок бойових дій, вимагає комплексного поєднання науково обґрунтованих екологічних заходів, сучасних технологій моніторингу та чітко вибудуваного земельно-правового механізму регулювання, що забезпечить ефективну реалізацію принципу особливої охорони землі як основного національного багатства України.

Для забезпечення збереження сільськогосподарських угідь необхідним є систематичне комплексне обстеження земель з метою розроблення ефективних схем їх використання та охорони, впорядкування землекористування, визначення площ деградованих і малопродуктивних земель, що підлягають тимчасовому виведенню з господарського обігу. Однією з важливих форм охорони земель сільськогосподарського призначення є здійснення землеустрою, зокрема заходів щодо вилучення з інтенсивної експлуатації деградованих земель та їх подальшої консервації. Саме через інструменти землеустрою можливо об’єктивно визначити стан земель, обсяг деградації та необхідні ґрунтозахисні заходи.

Деградація ґрунтів у сучасному аграрному секторі призводить не лише до зниження продуктивності, а й до значних екологічних та економічних втрат. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває науково обґрунтована оцінка збитків, завданих деградацією земель, а також розроблення методів визначення економічної ефективності сучасних ґрунтозахисних технологій. Це дозволяє обрати найбільш результативні рішення для збереження та відтворення родючості ґрунтів.

Ефективні зміни у сфері охорони земель можливі лише за умови формування єдиного інформаційного простору управління земельними ресурсами. Створення цифрової геоінформаційної платформи землекористування, що поєднуватиме моніторинг земель, елементи точного землеробства та інструменти планування раціонального використання угідь, має стати складовою стратегії повоєнного відновлення.

Важливим є врахування міжнародного досвіду подолання наслідків воєнних руйнувань земель. Так, після Першої світової війни у Франції було запроваджено зонування постраждалих територій залежно від ступеня їх пошкодження – від мінімально уражених до повністю знищених [8 с. 64]. Для кожної зони застосовувалися окремі підходи: від швидкого повернення у господарський обіг до довгострокової консервації та заліснення. У В'єтнамі реалізовано масштабні програми лісовідновлення та альтернативного використання пошкоджених територій, зокрема створення водойм у кратерах від бомб [8, с. 73]. У США значна частина колишніх військових об'єктів після проведення оцінки екологічних ризиків була реабілітована та частково перетворена на природоохоронні території [8, с. 59].

Таким чином, міжнародна практика демонструє різноманітність підходів до реабілітації воєнно порушених земель – від консервації та заліснення до інтеграції в природоохоронні мережі. Використання цього досвіду з урахуванням національних особливостей може сприяти формуванню ефективної системи відновлення земель в Україні, підвищенню довіри міжнародних партнерів та залученню інвестицій у повоєнну реконструкцію.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#top

3. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962-IV – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#top

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

6. Постанова Кабінету Міністрів України постановою від 20 березня 2022 року № 326 – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 848 – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-%D0%BF#Text

8. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України / О. Голубцов, Л. Сорокіна, А. Сплодитель, С. Чумаченко. Київ: ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2023. 154 с.

ЯКОВЕЦЬ Анастасія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цифровізація приватного права в Україні не є явищем, що виникло виключно в умовах воєнного стану. Її витоки почалися ще з упровадженням державних електронних реєстрів – зокрема, державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, єдиного реєстру боржників, а також інших інформаційних систем, що забезпечують облік і підтвердження наявності цивільних прав. Дане впровадження стало першим елементом переходу від паперової до цифрової моделі приватно-правового регулювання. Проте, з початком повномасштабного вторгнення, електронна форма реалізації цивільних прав і обов’язків більш інтенсивніше знайшла своє відображення, що зумовлено переселенням населення, обмеженим доступом до установ та, навіть, руйнуванням інфраструктури. Дозволеність цифровізації приватного права гарантується, перш за все, ст. 205 Цивільного кодексу України, положення якої допускають укладення правочину в письмовій (електронній) формі [1]. Це означає, що електронний документ, за умови належної фіксації його змісту, має юридичну силу, що рівноцінна традиційному письмовому документу. Крім того, Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» надає ще більш нормативного закріплення, встановлюючи, що документ не може бути визнаний недійсним лише через його цифровий формат [2]. Електронні договори стали одним із ключових прояв Електронні договори стали одним із ключових проявів цифрової трансформації. Вони дозволяють сторонам укладати угоди/договори дистанційно, використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи, що є особливо важливим в умовах воєнного стану. Варто погодитися з думкою С. Мирославського про те, що з розвитком науково-технічного прогресу роль людини у процесах укладення та виконання договорів знижується на користь підвищення ролі комп'ютерних програм або так званого штучного інтелекту [3, с. 6]. Дійсно, адже, до прикладу, дистанційна ідентифікація сторін, без належного встановлення якої неможливо забезпечити дійсність правочину на сьогодні є невід’ємною складовою цифрового приватного права. В Україні застосовуються різні механізми ідентифікації, зокрема

кваліфікований електронний підпис, системи BankID і MobileID, а також інші засоби електронних систем. Кваліфікований електронний підпис прирівнюється до власноручного, що забезпечує автентичність і юридичну значущість укладених правочинів. Натомість поєднання ідентифікації, електронного підпису та технічних засобів фіксації дій формує належну доказову базу для електронних правочинів. Окремого значення набуває розвиток онлайн-нотаріату, який змінює традиційні підходи до посвідчення правочинів. Хоча повноцінна дистанційна нотаріальна діяльність в Україні ще перебуває на етапі становлення, але вже спостерігається тенденція до цифровізації нотаріальних процедур, що включає доступ до електронних реєстрів та часткову автоматизацію процесів. У дослідженні Д. Букатової доведено, що впровадження електронних контрактів у нотаріальну практику підвищує ефективність, доступність і прозорість послуг, а також зменшує витрати часу і коштів [4, с. 30]. Це, в свою чергу, свідчить, що впровадження електронного нотаріату є актуальним, особливо в період повномасштабного вторгнення. Водночас питання кібербезпеки, захисту персональних даних та технічної сумісності інформаційних систем все ж таки потребують додаткового вивчення та покращення реалізації.

Цікавою новизною стало дистанційне укладення шлюбів. Традиційно, згідно статей 33-34 Сімейного кодексу України шлюб реєструється органом державного реєстру актів цивільного стану за особистої присутності наречених [5]. Воєнний стан зумовив запровадження спрощених процедур, які діють відповідно до реалізації експериментального проєкту 2024 року: скорочення строків очікування, можливість реєстрації у день подання заяви за наявності поважних підстав, а також використання відеозв'язку у випадках, коли один із наречених не може фізично прибути (військовослужбовець у зоні бойових дій тощо). У даному випадку ідентифікація особи здійснюється за допомогою електронних засобів: застосунок Дія, електронні документи, кваліфікований електронний підпис, а волевиявлення сторін фіксується в електронному вигляді з подальшим внесенням запису до державного реєстру актів цивільного стану. Речове право також зазнало певних змін в період воєнного стану - цифрова верифікація збитків через сервіс єВідновлення. Нормативною основою даної системи виступає Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій…» [6]. Сутність цифрової верифікації полягає в тому, що особа через застосунок Дія подає заяву про пошкодження житла, додаючи фото-, відеоматеріали, опис пошкоджень і підтвердження права власності. За результатами перевірки вищезазначених даних відбувається відшкодування шкоди, за якої власник отримує компенсацію без звернення до суду До того ж, серед інших прикладів використання цифрових технологій у приватному праві можна виділити: - електронну комерцію; цифрові платіжні системи; - онлайн-страхування; - електронні довіреності; - системи онлайн-консультування та правової допомоги та інші. Отже, воєнний стан суттєво прискорив процес цифровізації приватного права, адже неможливість фізичної присутності сторін, втрата документів та інші наслідки збройного конфлікту змусили учасників цивільного обороту масово переходити до електронних форм взаємодії. Цифровізація суттєво розширює можливості реалізації прав: забезпечує доступність правочинів незалежно від місця

перебування особи, пришвидшує обіг цивільних прав та обов'язків, підвищує прозорість процедур і зменшує адміністративне навантаження. Тому, цифрові технології стали не лише інструментом оптимізації, а й необхідною умовою функціонування приватно-правових відносин в такий складний період.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 24.04.2026).

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851- 15#Text (дата звернення: 24.04.2026).

3. Мирославський С. Електронні, цифрові, смартдоговори, «e-contracts» в українському праві і законодавстві. Економіка та право. Суми, 2024. Том 72. № 1. С. 3-11.

4. Bukatova D. Electronic contract in the notarial process: between digitalization and legal challenges. Visegrad Journal on Human Rights. 2025. № 2. P. 27-32. URL: https://journals.uran.ua/journal-vjhr/article/view/336823/325436 (дата звернення: 25.04.2026).

5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#Text (дата звернення: 03.05.2026).

6. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#top (дата звернення: 03.05.2026).

ЯЩУР Павло Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ
Науковий керівник:
КИРДАН Богдан Васильович
завідувач кафедри цивільного
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет, пов'язане не лише з появою публікації, допису, відео або коментаря, а з тим, чи порушують такі відомості особисті немайнові або майнові

права особи. У цифровому середовищі недостовірні відомості швидко поширюються між сайтами, соціальними мережами, телеграм-каналами, відеоплатформами й іншими ресурсами, після чого їх складно повністю вилучити з інформаційного простору. Таке поширення може призвести до приниження честі та гідності, погіршення ділової репутації, психологічного напруження, втрати професійних зв'язків, відмови контрагентів від співпраці або інших майнових і немайнових втрат. Тому цивільно-правовий захист у таких випадках охоплює не тільки спростування недостовірної інформації, а й відшкодування майнової та моральної шкоди, якщо позивач доведе зміст порушення, його наслідки і зв'язок між поширенням інформації та заявленою шкодою.

Конституція України передбачає, що кожен має право спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої інформації [1]. У цивільному законодавстві ця гарантія реалізується через право фізичної особи на відповідь і спростування недостовірної інформації, заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, та охорону честі, гідності й ділової репутації. За статтею 277 Цивільного кодексу України фізична особа, права якої порушено через поширення про неї або членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь і спростування такої інформації. Стаття 278 цього Кодексу дає можливість звертатися до суду з вимогою про заборону поширення інформації, якщо вона порушує особисті немайнові права особи. Якщо поширення недостовірних відомостей спричинило майнові втрати або моральні страждання, застосовуються також положення статей 23, 1166 і 1167 Цивільного кодексу України про відшкодування майнової та моральної шкоди [2].

Для відшкодування шкоди у таких правовідносинах важливо розмежувати фактичні твердження та оціночні судження. Закон України «Про інформацію» у статті 30 передбачає, що оціночні судження, крім наклепу, не містять фактичних даних і не підлягають спростуванню чи доведенню їх правдивості [3]. Водночас публікація в мережі Інтернет не втрачає характеру фактичного твердження лише через емоційну форму викладу. Якщо в ній повідомляється про конкретну подію, борг, кримінальне правопорушення, професійну недоброчесність, обман споживачів або іншу обставину, яку можна перевірити, така інформація може оцінюватися як фактичне твердження. Якщо вона не відповідає дійсності й порушує честь, гідність або ділову репутацію, особа може вимагати її спростування та відшкодування шкоди.

У постанові Верховного Суду від 16 серпня 2023 року у справі № 742/853/20 суд зазначив, що для задоволення позову про спростування недостовірної інформації потрібно встановити факт доведення інформації до відома хоча б однієї особи, її зв'язок із позивачем, недостовірність і порушення особистих немайнових прав [4]. У цій же справі розглянуто питання належного відповідача при поширенні інформації на вебсайті. Якщо спірна інформація розміщена в мережі Інтернет, належними відповідачами є автор матеріалу та власник вебсайту, а коли автор невідомий або його неможливо встановити, належним відповідачем може бути власник вебсайту, на якому розміщено спірний матеріал [4]. Тому перед зверненням до суду позивач

має зафіксувати не лише зміст публікації, а й дані, які дозволяють встановити автора, власника сайту, адміністратора сторінки або іншу особу, через дії якої недостовірна інформація стала доступною для інших користувачів.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в постанові від 11 грудня 2023 року у справі № 504/4099/16-ц розглянула ситуацію, коли особу, яка поширила недостовірну інформацію, встановити неможливо. Суд застосував абзац третій частини четвертої статті 277 Цивільного кодексу України і зазначив, що у разі невідомого поширювача особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження [5]. У цій постанові також визнано, що таким способом може користуватися не лише фізична, а й юридична особа для захисту ділової репутації, якщо немає можливості достовірно встановити поширювача інформації [5]. Такий механізм застосовний до інтернет-публікацій, розміщених через анонімні сторінки, сайти без відкритих даних про власника або канали, де встановлення автора можливе лише після додаткових процесуальних дій.

Встановлення недостовірності інформації саме по собі не звільняє позивача від обов'язку довести шкоду та її зв'язок із поширенням спірних відомостей. Майнова шкода може проявлятися у втраті доходу, розірванні договору, зменшенні кількості клієнтів, витратах на спростування інформації, оплаті правової допомоги або інших реальних втратах, пов'язаних із поширенням недостовірних відомостей. Моральна шкода пов'язується з душевними стражданнями, приниженням честі та гідності, погіршенням ділової репутації, тривалим психологічним напруженням або іншими немайновими наслідками. Для доведення поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет позивач має зафіксувати адресу вебсторінки, дату і час доступу, зміст публікації, коментарі, репости, відомості про автора або адміністратора ресурсу, а також зміни після звернення з вимогою про видалення чи спростування. Доказове значення можуть мати скриншоти, відеозапис огляду сторінки, висновок спеціаліста, відповідь власника сайту, відомості про доменне ім'я, листування з адміністратором ресурсу, показання свідків і документи, які підтверджують втрату контракту, клієнтів або інші наслідки після публікації.

Подальше вдосконалення захисту від поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет може охоплювати не лише відшкодування шкоди, а й припинення поширення спірних відомостей ще на етапі судового розгляду. Насамперед це стосується публікацій на вебсайтах, сторінках у соціальних мережах, телеграм-каналах, відеоплатформах та інших ресурсах, де негативна інформація швидко набирає поширення і може впливати на репутацію особи або організації ще до того, як суд остаточно встановить її недостовірність. Практично корисним може бути точніше врегулювання порядку фіксації таких публікацій, збереження цифрових слідів, звернення до власника вебсайту або адміністратора сторінки, а також швидкого обмеження доступу до матеріалу у випадках, коли поширені відомості очевидно стосуються конкретної особи та можуть завдати істотної репутаційної або майнової шкоди. Такі заходи не замінюють судового розгляду і не означають автоматичного визнання інформації недостовірною, але зменшують ризик її подальшого копіювання, повторного розміщення та використання іншими особами.

Паралельно має посилюватися відповідальне ставлення користувачів і адміністраторів цифрових ресурсів до перевірки відомостей перед їх поширенням, оскільки негативна інформація в мережі часто сприймається швидше й гостріше, ніж подальше спростування. Поєднання своєчасної фіксації публікації, швидкого реагування на її поширення та належного судового захисту дозволяє не лише спростувати недостовірні відомості, а й зменшити шкоду, яка виникає до моменту ухвалення судового рішення.

Отже, відшкодування шкоди, завданої внаслідок поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет, залежить від належного підтвердження самого поширення, недостовірності відомостей, їх зв'язку з позивачем, порушення особистих немайнових прав і наявності майнової або моральної шкоди. Розміщення недостовірної інформації в мережі Інтернет ускладнює встановлення поширювача, фіксацію доказів і повне усунення наслідків публікації, однак не позбавляє особу права вимагати спростування, заборони подальшого поширення та відшкодування шкоди. Також для відшкодування шкоди позивач має довести не лише зміст публікації, а й факт її поширення, зв'язок із собою, недостовірність відомостей, порушення особистих немайнових прав і наслідки, які виникли після появи цієї інформації в мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.04.2026).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 30.04.2026).
3. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 30.04.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 16 серп. 2023 р. у справі № 742/853/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112895970 (дата звернення: 30.04.2026).
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 груд. 2023 р. у справі № 504/4099/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120 (дата звернення: 30.04.2026).

ЗАХАРЧУК Анна Олексіївна,
здобувач вищої освіти
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)
Науковий керівник:
БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь (Київська область)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання прийняття спадщини під час воєнного стану набуває надзвичайної актуальності через значні зміни в суспільному житті, масове переміщення населення, руйнування інфраструктури та часткову недоступність державних установ. Складна ситуація впливає на здійснення цивільних прав, включно зі спадковими, що вимагає адаптації правових процесів до нових обставин. У цих умовах забезпечення інтересів спадкоємців стає важливим інструментом захисту прав людини.

Як зазначає Л.І. Горпинич, питання упорядкування спадкових відносин входить до переліку надзвичайно важливих для суспільства в умовах воєнного стану, особливо щодо місця відкриття спадщини та строків для прийняття спадщини [1, с. 214].

Законодавчо визначений порядок прийняття спадщини в мирний час передбачає сувору регламентацію відповідно до норм цивільного права. Проте під час воєнного стану традиційні процедури нерідко стикаються з перешкодами або стають тимчасово недоступними. Це, зокрема, включає проблеми із дотриманням строків для звернення до нотаріуса, фізичну відсутність спадкоємця або недоступність спадкового майна, яке може перебувати на окупованих територіях чи в зоні бойових дій.

Одним із ключових викликів є шестимісячний строк для прийняття спадщини, що за нормальних обставин має бути дотриманий, оскільки його пропуск без поважних причин загрожує втратою спадкового права. Утім, реалії воєнного стану дозволяють розглядати певні умови як поважні причини – це, наприклад, евакуація, мобілізація, відсутність доступу до нотаріальної інфраструктури чи документів.

Важливого значення в цьому аспекті набуває судова практика. Так, для визначення додаткового строку для прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив встановлений законом шестимісячний строк, судом мають бути встановлені поважні причини такого пропуску. Поважними визнаються

причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця у вчиненні дій щодо прийняття спадщини. Карантинні обмеження та перебування за кордоном самі по собі не є поважними причинами, якщо спадкоємець мав альтернативні способи подання заяви про прийняття спадщини (через консульські установи, поштою, електронним повідомленням). Пасивна поведінка спадкоємця, який усвідомлює чи повинен усвідомлювати (на підставі своєї спорідненості із спадкодавцем та відсутністю спадкоємців попередньої черги, закликаних до спадкування) наявність у нього права на спадкування та відсутність об'єктивних доказів неможливості вчасного звернення до нотаріуса, виключає визнання причин пропуску строку поважними (постанова Верховного Суду від 26.03.2025 у справі № 522/18483/21 (провадження № 61-8382св24) [2].

Крім того, Верховний суд в своїй постанові вказав, що якщо у спадкоємця перешкод для подання заяви не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про смерть спадкодавця, то правові підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини відсутні (постанова Верховного Суду від 13.12.2018 у справі № 459/295/16-ц (провадження № 61-19401св18) [3].

Визначення моменту початку строку прийняття спадщини є не менш важливим аспектом та предметом наукових дискусій. О. Є. Кухарєв зазначає, що з цього приводу можна виокремити дві позиції. Прихильники першої позиції вважають, що строк для прийняття спадщини обчислюється з урахуванням змісту спеціальної норми – ст. 1270 ЦК з дня смерті спадкодавця або з дня, з якого він оголошується померлим. Інші учені стверджують, що при визначенні початку перебігу строку для прийняття спадщини має застосовуватися загальне положення ст. 253 ЦК: перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов’язаний його початок [4, с. 224].

Особливу увагу слід приділити проблемі територіального доступу до нотаріальних послуг. У багатьох регіонах країни нотаріуси тимчасово припинили діяльність через загрози життю або фізичну втрату робочих приміщень. У відповідь держава запровадила альтернативні механізми, включно з можливістю звернення до будь-якого доступного нотаріуса незалежно від місця відкриття спадщини, що значно оптимізує процедуру. Так, у період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, та протягом шести місяців з дня його припинення або скасування у випадку, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, територія, на якій ведуться активні бойові дії, або тимчасово

окупована Російською Федерацією територія, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, дату відновлення здійснення своїх повноважень органами державної влади у повному обсязі, заява про прийняття спадщини, інші заяви щодо спадщини подаються нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини (п. 21 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України) [5].

Ще одним викликом залишається функціонування державних реєстрів. Частковий або повний доступ до таких реєстрів може ускладнювати отримання інформації про спадкове майно. Це створює ризики для спадкоємців і потребує впровадження резервних систем обліку та підтвердження власності.

Не менш важливим залишається питання реалізації права на спадщину для осіб, які перебувають за межами України. Велика кількість громадян змушена була залишити країну, що значно ускладнює їхню взаємодію з нотаріальними органами. У таких умовах суттєвої допомоги надають консульські установи, які виконують окремі нотаріальні функції та сприяють вирішенню спадкових питань на відстані.

В умовах воєнного стану гостро постає проблема захисту спадкового майна. Руйнування, пошкодження або незаконне відчуження майна внаслідок бойових дій створюють нові виклики. Це спонукає до розробки додаткових механізмів гарантування збереження спадщини й впровадження систем компенсації шкоди, завданої різними обставинами.

Як підсумок, можна зазначити, що проблеми спадкування в умовах воєнного стану є багатогранними та охоплюють аспекти правової, соціальної, економічної та організаційної сфер. Їх подолання потребує цілісного і комплексного підходу, із залученням усіх зацікавлених інституцій. Лише завдяки визначеній координації зусиль можна досягти ефективної реалізації спадкових прав громадян.

Таким чином, воєнний стан докорінно змінює порядок прийняття спадщини, вимагаючи впровадження нових гнучких підходів, адаптації правових норм і вдосконалення існуючих механізмів. У таких складних умовах забезпечення прав спадкоємців стає важливим індикатором спроможності держави підтримувати верховенство права і стабільність навіть у кризових обставинах.

Список використаних джерел

1. Горпинич Л. І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 212–216.

2. Постанова Верховного Суду від 26.03.2025 у справі № 522/18483/21 (провадження № 61-8382св24). URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/C030451?utm_source=oldproduct&utm_medium=baner

_ID&utm_campaign=LIGA360_new&land=UA&context=UA&an=90 (дата звернення: 08.05.2026).

3. Постанова Верховного Суду від 13.12.2018 у справі № 459/295/16-ц (провадження № 61-19401св18). URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/C010786?land=UA&context=UA (дата звернення: 08.05.2026).

4. Кухарєв О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 222–225.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 08.05.2026).

СКРИННІКОВА Катерина Олегівна
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту №5
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв’язку з проголошенням воєнного стану в Україні життя кожного громадянина зазнало змін; життя країни було поставлено перед потужним викликом нових завдань, пов’язаних зі змінами в забезпеченні захисту права на життя і свободу, а також проблематикою захисту фізичними особами їхніх прав, зокрема і права власності на майно.

Пошук нових підходів до забезпечення прав власників майна, саме під час воєнного стану містить низку обмежень, які у свою чергу, з оголошенням воєнного стану були запроваджені. Актуальними й досі залишаються питання реалізації захисту права власності на майно, оскільки в суспільному житті кожного громадянина вагоме місце займає власність. І питання не тільки в наявності певної категорії майна, а й у непорушності цього права. Принцип непорушності права власності закріплений як у національних, так і в міжнародних джерелах права.

Так, відповідно до статті 1 Першого протоколу Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка була ратифікована в Україні в 1997 році, визначено, що кожна фізична та юридична особа має право

мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [1].

Статтею 41 Конституції передбачено, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, та визначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [2].

Так, вищезазначені норми закріплюють фундаментальні гарантії у відносинах власності, не дивлячись на форму власності та статус суб'єктів. Із введенням воєнного стану «включаються» механізми щодо майна, можливостей передачі або примусового відчуження майна, наприклад для потреб оборони держави. Закон України «Про правовий режим воєнного чи надзвичайного стану» дозволяє під час дії воєнного стану здійснювати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, для потреб держави в установленому законом порядку з видачею про це відповідних документів встановленого зразка.

Відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначено механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Актуальним залишається питання захисту прав власників зруйнованого майна, оскільки вони стикаються з великою кількістю труднощів, які, своєю чергою, пов'язані з документальним підтвердженням факту руйнування майна, оцінкою збитків і отриманням компенсації.

Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій» визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, але власники, звертаючись за компенсацією, стикаються з низкою бар'єрів у доступі до національного механізму надання компенсації для власників майна, яке було знищене або пошкоджене. Проблемним визначається отримання компенсації за пошкодження спільного майна багатоквартирного будинку, відмінного від земельної ділянки.

Недостатньо врегульованими залишаються питання захисту прав власників майна, яке розташоване на територіях можливих бойових дій, для яких не встановлена дата припинення можливих бойових дій, та на територіях активних бойових дій, в частині дистанційного обстеження житла, що є передумовою отримання компенсації.

Постановою Кабінету Міністрів України №815 від 07 липня 2025 року затверджено особливості, які визначають механізм проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна із застосуванням продуктів дистанційного спостереження з метою фіксації факту знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, які розташовані на територіях можливих бойових дій. Дистанційному обстеженню підлягають об'єкти, які, за попередньою інформацією, наявною в уповноваженого органу, є знищеними та розташовані на територіях, де неможливо провести інші види обстеження. Єдиним способом фіксації знищення майна на вищезазначених територіях і є таке обстеження, в результаті якого складається акт дистанційного обстеження, що в подальшому виступає підставою для внесення до Реєстру пошкодженого та знищеного майна і є важливим для подальшого формування компенсації за програмою ЄВідновлення. Така процедура є доступною не для всіх постраждалих власників майна, що, в свою чергу, не є справедливим.

Як висновок слід зазначити, що питання удосконалення механізмів захисту власниками своїх майнових прав є і залишаються актуальними. Захист майнових прав ускладнений, має бюрократичні перепони та потребує вдосконалення доступності, справедливості та ефективності.

Список бібліографічних посилань

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.1997 №475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text/.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

БАЖАНОВА Вікторія Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ОКРЕМІ ЗМІНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ, ПРИЙНЯТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як відомо, згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було введено в Україні воєнний стан. Зазначений Указ було затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в

Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Строк дії воєнного стану в Україні було неодноразово продовжено, воєнний стан діє і на даний час.

Протягом строку дії воєнного стану в Україні було внесено багато важливих змін до законодавства України, у тому числі, змін до нормативно-правових актів, що містять норми стосовно права власності.

Так, 12 березня 2025 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» № 4292-IX, що набрав чинності 09 квітня 2025 року (надалі по тексту, також – **Закон**) [1].

Зазначеним Законом, серед іншого, було внесено зміни: до статті 261 Цивільного кодексу України (стосовно перебігу позовної давності за вимогами щодо витребування чи визнання права стосовно нерухомого майна, переданого з державної або комунальної власності у приватну власність, право власності на яке зареєстровано в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно); до статті 388 Цивільного кодексу України (щодо права власника на витребування майна від добросовісного набувача); до статті 390 Цивільного кодексу України (стосовно вирішення судом питання про компенсацію вартості майна добросовісному набувачеві у разі витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади).

Окремо слід звернути увагу на статтю 391 Цивільного кодексу України, до якої, також були внесені зміни згідно положень Закону.

По-перше, слід зазначити, що було змінено назву самої статті. Так, до прийняття Закону стаття 391 Цивільного кодексу України мала назву *«Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння»*, а після прийняття Закону: «*Захист права власності власника майна»*.

По-друге, потрібно відмітити, що зміст положень даної статті, також було змінено, а саме, статтю 391 Цивільного кодексу України доповнено частиною другою такого змісту: *«Якщо органом державної влади або органом місцевого самоврядування, незалежно від того, чи мав такий орган відповідні повноваження, вчинялися будь-які дії, спрямовані на відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна став суб'єкт права приватної власності, спори щодо володіння та/або розпоряджання, та/або користування таким майном відповідним органом державної влади або органом місцевого самоврядування вирішуються на підставі статей 387 і 388 цього Кодексу»* [2, ст. 391].

Отже, законодавець в умовах воєнного стану, серед іншого, визначив необхідність застосування положень Цивільного кодексу України щодо витребування майна із чужого незаконного володіння та витребування майна від

добросовісного набувача у тих випадках, якщо виникають спори щодо володіння та/або розпоряджання, та/або користування майном відповідним органом державної влади або органом місцевого самоврядування у зв'язку із вчиненням органом державної влади або органом місцевого самоврядування будь-яких дій, спрямованих на відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна став суб'єкт права приватної власності.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача: Закон України від 12 березня 2025 року № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#n36

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

ОСКАЛЕНКО Юлія Валеріївна
здобувачка 3 курсу факультету №4
групи 305 КР-(П)-К, спеціальності 081
«Право» Донецького державного
університету внутрішніх справ
м. Донецьк
Науковий керівник:
СТЕПАНОВ Сергій Валерійович
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ.
м. Донецьк

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

Інститут доказів і доказування є невід'ємною складовою внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам [1, с. 86].

Свої особливості інститут доказів і доказування має у різних видах цивільного судочинства, у тому числі в окремому провадженні, серед усіх справ

якого особливою юридичною природою відрізняються справи про розірвання шлюбу. Зокрема, в окремому провадженні судом розглядаються справи про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, та справи про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей. [1, с. 87] Відповідно до ч. 1 ст. 57 ЦПК України доказами у цивільному процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Процесуальною формою доказів є засоби доказування. ЦПК України здійснює правову регламентацію засобів доказування шляхом законодавчого закріплення їх переліку. Частина 2 ст. 57 ЦПК України визначає, що фактичні дані, які є доказами у справі, встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко– і відеозаписів, висновків експертів. [4]

Слід зазначити, що відповідно до загальних правил розгляду справ в порядку окремого провадження, закріплених у ст. 235 ЦПК України, у справах про розірвання шлюбу суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування. Так, наприклад, для з'ясування фактичних обставин справи та підтвердження відсутності спору щодо розірвання шлюбу можуть використовуватися пояснення подружжя. Для підтвердження інших обставин справи суд може звернутися до показань свідків. [2, с. 172] Поряд із процесуальною формою доказів цивільне процесуальне законодавство України закріплює й інші положення інституту доказів і доказування, серед яких – правила про належність і допустимість доказів. Питання щодо належності доказів вирішується судом на різних стадіях окремого провадження. Так, при відкритті провадження у справі суддя, перевіряючи зміст заяви, встановлює, чи викладені в ній обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги, чи зазначені докази, що підтверджують кожну обставину, чи немає підстав для звільнення від доказування. [3, с. 158].

У відповідному контексті неналежними суд має визнати докази, які підтверджують право спільної сумісної власності подружжя на майно, набуте під час шлюбу, адже встановлення зазначеної обставини не входить до предмета доказування у справі про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження. Поряд із правилом щодо належності доказів, цивільне процесуальне законодавство України передбачає й правило щодо їх допустимості, яке охоплює два принципові положення. Окремо слід зупинитися на предметі доказування у справах про розірвання шлюбу. Відповідно до ч. 1 ст. 179 ЦПК України предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують

заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення [2, с. 173].

У справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України), до предмету доказування входять дві категорії юридичних фактів: наявність взаємної згоди подружжя щодо розірвання шлюбу, а також наявність у них неповнолітніх дітей. [3, с. 160] При цьому у зв'язку із взаємною згодою подружжя щодо розірвання шлюбу, під час розгляду заяви в порядку окремого провадження суд має з'ясувати тільки дійсну волю подружжя, спрямовану на розірвання шлюбу і переконатися, що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та їх дітей. При цьому до предмету доказування у даній справі не входять причини розірвання шлюбу сторонами. Крім того, до обов'язків суду законодавець не відносить і вжиття заходів зі збереження сім'ї та вирішення питання про можливість або неможливість розірвання шлюбу. Якщо шлюб розривається за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі [5] до предмету доказування входять факт засудження одного з подружжя до позбавлення волі, а також наявність волевиявлення будь-кого з подружжя на розірвання шлюбу.

Список використаних джерел:

1.Захаров В. Ф. Право і суспільство. 2004. С. 86–90. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2014/3_2014.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

2. Пасайлюк І.В. Докази та доказування у справах щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 2, № 86. С. 172–175. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.27 (дата звернення: 15.03.2026).

3. Мельник О. С. ПЕРЕШКОДИ В ДОКАЗУВАННІ У СПРАВАХ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ. New Ukrainian Law. 2024. № 1. С. 157–160. URL: https://doi.org/10.51989/nul.2024.1.20 (дата звернення: 15.03.2026).

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Ч. 1-2 ст. 57. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 13.03.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Ч. 3 ст. 234. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 13.03.2026).

Наукове видання

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
Науково-практичної конференції «Правове регулювання приватних правовідносин в умовах воєнного стану», присвяченої 55-річчю кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ
(*Київ, 29 травня 2026 року*)

Відповідальний упорядник - *Валентина МИРОНЕНКО*

Підготовлено до друку 26.06.2026. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,5. Ум. друк. арк. 0,45. Тираж 25 прим.

Кафедра цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ
03035 м. Київ-ДСП, пл. Солом'янська, 1